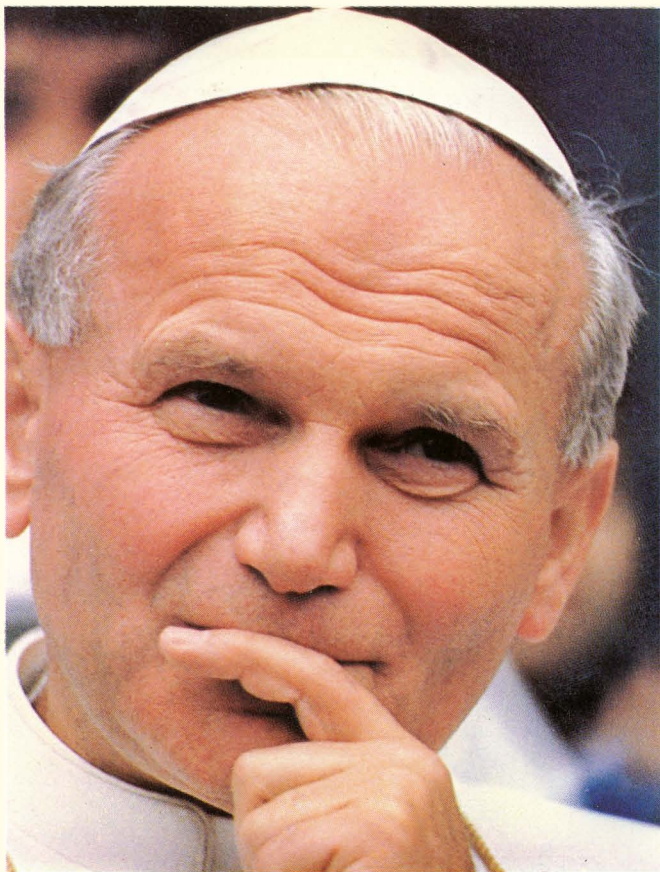

NE FÉLJETEK!

ANDRÉ FROSSARD
és
II. JÁNOS PÁL PÁPA
párbeszéde

«NE FÉLJETEK!»

Párbeszéd II. János Pál pápával

«NE FÉLJETEK!»

ANDRÉ FROSSARD

ÉS

II. JÁNOS PÁL PÁPA

PÁRBESZÉDE

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1986

AZ EREDETI MŰ CÍME:
"N'AYEZ PAS PEURI!" DIALOGUE AVEC JEAN PAUL II.
© ÉDITIONS ROBERT LAFFONT, S. A. PARIS 1982.

FORDÍTOTTA:
DR. PÁPAI LAJOS
REMÉNYI JUDIT
DR. KISS LÁSZLÓ

SZERKESZTETTE:
DR. KISS LÁSZLÓ

*Minden jog fenntartva
beleértve a bármilyen eljárással
való sokszorosítás jogát is*

ELŐSZÓ

Ezzel a könyvvel a Szent István Társulat régi adósságát törleszti. Kiadtuk II. János Pál pápa írásainak magyar fordítását, de az ő személyéről, elgondolásairól, véleményéről szóló átfogóbb munkát még nem jelentettünk meg.

Ez a könyv szól az ő személyéről, az ellene elkövetett mérényletről, de főként az ő egyéni, személyes véleményéről hit, erkölcs, Egyház és a világ dolgában.

A szerzőt, André Frossard-t meginterjúvolták II. János Pál pápával való beszélgetése és e könyv megírása után öt évvel. A kérdés: Mi tetszik legjobban Önnek II. János Pál személyiségében?

Íme a válasz: Ami nekem legjobban tetszik, az személyiségének egysége. Gyakran mondtam, hogy II. János Pálban nincs különbség aközött amit gondol, amit hisz, amit mond és ami ő maga.

Ez mind egységben van. Isten és az Egyház szolgálatában mindent — miként Szent Pál — egy lapra tett fel: hogy növekedjék Krisztus teljességében. II. János Pálnak ez a benső egysége az ő népszerűségének alapja.

Ezt az „egységes” személyt akarja bemutatni ez a könyv.

ÁKOS GÉZA

BEVEZETÉS

Azon az októberi napon, amikor először jelent meg a Szent Péter-templom lépcsőin, a maga elé helyezett feszületet pallosként, két kézzel markolva meg, szavait: „Non abbiate paura!” (Ne féljetek!) visszhangozta a tér. Akkor, abban a pillanatban mindenki megérezte, hogy valami megmozdult az égben: a csupa-jóság ember után, aki megnyitotta a zsinatot, és a nagy szellem után, aki bezárta — majd egy tovalebbső galambként szelíden átsuhanó közjáték után — most tanút küldött nekünk az Úr.

Megtudtuk, hogy Lengyelhonból jött, mégis inkább az volt a benyomásom, hogy egy tóparton hagyva hálót, egyenesen Galileából érkezett, Péter apostol nyomában. Még sohasem éreztem magamat ennyire közel az evangéliumhoz. Ez a „Ne féljetek!” kétségtelenül annak a világnak szólt, amelyben az ember fél az embertől; fél az élettől, fél a haláltól; fél az általa leigázott félelmetes energiáktól; fél a Mindentől és a Semmitől; — alkalmanként pedig fél a saját félelmétől is. De ez ugyanakkor a kereszténység hajnalának egyik apostola volt — vagy lehetett volna — aki tanúságtételre szólítja fel testvéreit. Miközben beszélt, a kőlapok alól felsejlett Néró cirkusza; az, amelyre Szent Péter-temploma épült.

Sem a teret betöltő, arcát új fény felé emelő megdöbbszent tömeg, sem a szomszédaim — akiknek arcán könnyek peregtek végig — sem a magam számára nem volt semmi kétség: a kereszténység életében valami új kezdődött. Ismételten felkelt abból a sírból, amelyet a világ már végérvényesen lepecsételtnek hitt. Ez a pápa a keresztény megújulás pápája lesz, az eltűnő remény megerősödve tér vele vissza közénk. Nem lesz sem tradicionalista pápa — mint ahogyan azt majd később belénk akarják sulykolni — sem pedig tradicionális pápa, hanem a tradíció folytatójaként munkálkodó pápa. A legelső tanítványok sorából való, aki *ugyanolyan világban* tűnik fel kezében a feszülettel, mint akkor ők. És e *mai világ* is

ugyanannyira hajlamos önmaga istenítésére és jogtalan tömjénezésére, mint az akkori.

Nem, az ég nem nyílt meg. Ugyanakkor — minthogy az emberi történelem földünkön a gondolatok horizontján korszakról korszakra formálódó döntések folyamatos, lassú fejlődésének kibontakozása — e napon megtorpant az Idő és a Történelem egy pillanatra átadta a szót az Örökévalóságnak.

De az evangélium nem egy korszaké, hanem minden nemzedékkel megújul. Az egyik Mária Magdolnával a szemlélődés buzgóságából merít és felépíti a Vézelay-apátságot; a másik az erkölcsi rendet hangsúlyozva, olyan épületrendszert alkot, amelyikben a szigorú vonalvezetés a morális törvény határozottságát tükrözi. Napjainkra pedig az általános, a mindenre kiterjedő *kétely* a jellemző. Amikor néhány kiábrándult ember számára a tudomány jövőjében és magában az emberiség jövőjében való kétkedés egyenesen a „szépművészet” egyik válfaját jelenti, az evangélium korunk elembertelenedésének egyetlen gyógyírként egészen egyszerűen a hitet kínálja nekünk. Ha ez ma még nem volna egészen világos, hamarosan azzá válik. De az már ma is nyilvánvaló, hogy rendkívül gyors történelmi átalakulás időszakán haladunk át, amelyben minden erkölcsi vagy racionális támpont hiányzik. Felhígult értékek és elvizenyősödött ideológiák intervallumában élünk, amikor az előbbre haladni akaró számára az egyetlen lehetséges magatartás: hajlandó-e a „vízen járni”. A hit képviselője Rómában, azok közé tartozik, akik nem félnek a Krisztus bárkájából érkező felhívásra válaszolni.

Ne féljete! — mondja. És a hangja visz.

Messzire visz. Ettől a hangtól a szavak váratlanul megfiatalodnak, visszanyerik értelmüket, amelytől korunk beszédinflációja megfosztotta őket. Amikor Cézanne vagy más, hasonló lángész festette almákat szemlélünk, az a benyomásunk támad, hogy még sohasem láttunk almát, vagy legalábbis nem fordítottunk rá olyan figyelmet, amilyent megérdemelt volna. Ugyanígy ez a kifejezés: „föld”, sem azonos aszerint, hogy egy kataszteri mérnök mondja-e vagy pedig egy gálya árbockosarából hallatszik.

Így, amikor II. János Pál a nyilvánosság előtt megjelenve, a nép közé kiáltotta: „Dicsértessék a Jézus Krisztus!” — ez nem volt többé elcsépeelt rituális formula, hanem egycsapásra, hirtelen egy felfedezés felkiáltásává vált.

A szavak feltámasztásának ez a képessége a költők, a nagy misztikusok

és természetesen Krisztus apostolainak sajátja, akik az Ige küldöttei. A népek ítélete ebben tévedhetetlen. E tekintetben zenei hallásúak az emberek.

Minthogy őrjük gondol, szorongásaikra, elbizonytalanodásaikra, a „bölcsek és tudósok” által oly gyakran megválaszolatlanul hagyott kérdéseikre, egy napon így szólt hozzám:

„Tegyen fel nekem kérdéseket!”

Úgy hiszem, több mint hetven kérdést tettem fel neki. Egy elől sem tért ki. Az első így szólt:

Kicsoda Ön?

Így kezdődött a következőkben olvasható párbeszédünk.

André Frossard

SZEMÉLYISÉGE

I.

Ha voltak olyan kérdéseim, amelyekre II. János Pál kissé késlekedve válaszolt, úgy azok saját személyére vonatkoztak. Önmagáról nem szívesen beszél. Életrajzírói általában a wadowicei plébánia anyakönyvi adatainak felhasználására kényszerülnek. Itt keresztelték meg 1920. június 20-án. E matrikula az okmányok rideg, statisztikai stílusában beszéli el életét: pappá szentelték 1946. nov. 1-jén, püspökké szentelték 1958. szept. 28-án, Krakkói érsek lett 1964. jan. 13-án, bíborossá kreálták 1967. jún. 26-án. Végül: „pápává választották 1978. október 16-án, a II. János Pál nevet vette fel.” Ez utóbbi bejegyzés már nem fért el az oldal alján, a megjegyzés rovat keretén belül, hanem a lapszélre szorult, további kommentár nélkül. Ezen felül csak egy bizonytalankodó tollvonás meg egy tinta-folt található még a lap felületén.

Nincsen semmi kifogásom a rövidrefogott életrajzok ellen, mégis szeretném, ha a pápa a wadowicei anyakönyvnél egy kicsit többet mondana el nekem.

Elöljáróban kifejti, hogy rövid kis kérdésem sok más, nagyon személyes jellegűt is magában foglal; olyan részletekbe pedig nem kíván bocsátkozni, amelyekben az önéletrajzírók oly könnyen vesznek el. Inkább csak a lényegeshez tartja magát. A valódi fizikai időtől eltérő „belső idő”-re vonatkozó néhány filozófiai vizsgálódás, és annak a közismert aránytalanságnak a kifejtése után, amely a gyermekkor első éveinek lélektani hossza és a róluk bennünk megmaradt hiányos emlékfoslányok között fennáll, rátér azokra az eseményekre, amelyek nem találhatók meg szülővárosa plébániájának anyakönyvében, nem szerepelnek bejegyzésként azon a bizonyos oldalon: a gyász esetekre, amelyek gyermekéveit és serdülőkorát meghatározták.

„Húsz éves koromra már elvesztettem mindazokat, akiket szerettem — sőt, akiket szerethettem volna. Így azt a nővéretem, akiről azt mesél-

ték nekem, hogy születésem előtt hat évvel halt meg. Még nem voltam első áldozó, amikor édesanyámat vesztettem el, akinek nem adatott meg az öröm, hogy megérje ezt a napot, amelyet nagy ünnepként várt. Két fiút szeretett volna: egy orvost és egy papot. Bátyám orvos volt, belőlem pedig sok minden ellenére mégis pap lett.”

Édesanyját csak betegként ismerte. Bizonyosan ő tanította meg imádkozni. Bár emlékei meglehetősen elmosódottak róla, mégis emlékszik arra, hogy mennyire megfosztottnak érezte magát, amikor a mama kicsi fiát otthonyahagyva utazott be Krakkóba — valószínűleg orvosi ellenőrzésre. Tizenégy évvel idősebb bátyja nyilván „közelebb volt” hozzá. Hiányát a kamaszfiú egyre fájdalmasabban érezte. Később, amikor jegyesoktatáson a házasság szentségére készítette fel a fiatalokat, észre kellett vennie, hogy a vőlegények menyasszonyukban milyen gyakran keresik édesanyjuk mását. „Azoknak a fiúknak az életében — mondja — akiket édesapjuk bármilyen nagy odaadással és szeretettel is, de egyedül nevelt fel, elérkezik egy pillanat, amikor fájoan tudatosodik bennük az édesanya hiánya.”

„Bátyám, Edmond, egy járvány idején skarlátban halt meg, abban a kórházban, amelyben pályakezdő orvosként elindult. Ma az antibiotikumok megmentenék. Tizenkét éves voltam. Anyám halála mélyen bevésődött emlékezetembe, de talán még jobban a bátyámé; lehet, hogy az azt kiváltó tragikus körülmények miatt, meg azért is, mert érettebb voltam már.”

„Így viszonylag korán váltam anyátlan árvává és hamar egykévé. Apám csodálatos ember volt. Gyermek- és ifjúkorom csaknem minden emléke hozzá fűződik. Az őt ért csapások mérhetetlen lelki mélységeket tártak fel benne, bánata imává nemesedett. Annak pusztá látványa, ahogyan letérdelt, meghatározó volt fiatal éveimre. Annyira magas mércét állított fel magának, hogy nem volt szükség arra, hogy fiával szemben is ugyanazt tegye: példája elég volt ahhoz, hogy önfegyelemre és kötelességtudatra tanítson. Rendkívüli lény volt. Csaknem váratlanul halt meg a háború idején a náci megszállás alatt.

És én még nem voltam huszonegy éves.”

Azóta egyszál magában állt egy a németek által megszállt országban.

„Abban az időben munkás voltam. Egy mészkőbányában dolgoztam, amelyik a Borek Falecki nevű krakkói városnegyedben működő szoda-

gyárnak szállított alapanyagot. Néhány hónappal apám halála után a kőfejtőből átkerültem magába a gyárba, a kazánok vizét tisztító részlegbe. A kétkezi munkához a körülmények irányítottak. A wadowicei gimnázium elvégzése után, 1938 őszén a krakkói Jagelló Egyetemre iratkoztam, filozófia és lengyel filológia szakra. Egy évre rá a megszállók az egyetemet bezárták és tanárait, akik között sok volt az idős és nagyhírű professzor, a sachsenhauseni koncentrációs táborba deportálták. Így kerültem a kőfejtőbe bányásznak, több egyetemi hallgató társammal együtt.”

„Bár sokat köszönhetek a legrégebb lengyel egyetemen eltöltött akkori egyetlen tanulmányi évemnek, mégsem habozom kijelenteni, hogy a munkakörnyezetben eltöltött, rákövetkező négy év a Gondviselés ajándéka volt számomra. Az életemnek e szakaszában szerzett személyes tapasztalatom megfizethetetlen. Többször hangsúlyoztam, hogy talán fontosabbnak és értékeesebbnek tartom egy doktorátusnál is, ami nem jelenti azt, hogy nem értékelem nagyra az egyetemi diplomákat.”

Ő maga többet is szerzett belőlük. Megerőltetés nélkül egyébként. Mindig könnyen és szívesen tanult.

És a hivatása? Később jelentkezett, de nem túlságosan későn:

„Gimnáziumi tanulmányaim végefelé a körülöttem élők azt gondolták, hogy a papi pályát választom. Én magam azonban nem is álmodtam róla. Bizonyos voltam abban, hogy laikus maradok. Elkötelezett laikus, kétségtelenül. Annyi bizonyos, hogy részt veszek majd az egyházi életben, de semmiképpen sem papként.”

Pálnak a zsidókhoz írt levelét idézi: „Senki sem vállalhatja e tisztséget magától.” E téren nem választunk, hanem választatunk. A hívás, amelynek gondolatát kerülte, elérte mégis. Ott várt rá a kijáratnál a Rapszodikus Színház esti előadásai után, amelyeken az irodalomért lelkesedő többi fiatallal együtt szívesen szavalt költeményeket:

„Apám 1941 februárjában bekövetkezett halála után lassanként felismertem az igazi utat amelyen járnom kell. Dolgoztam a gyárban, és amennyire a németek terrorja lehetővé tette, az irodalom és a színpadi művészet iránti rajongásomnak szenteltem időmet. Papi hivatásom ebben a környezetben öltött testet, mint egy vitathatatlan és abszolút világos belső tény. A következő év őszén tudtam, hogy elhívtam. Tisztán láttam mindazt, amit el kell hagynom és a célt, amelyikhez el kell jutnom, hátratekintés nélkül’. Pap leszek.”

„Mindazt, amit el kell hagynia?”

Akárhogyan látták már II. János Pált, amint a sokaságba lenyúl egy

gyermekért, felemeli a magasba és karjába zárja; és mindenki, aki ezt már megfigyelte, felteszi az emberi vonzalom kérdését. Én felteszem:

„Röviden válaszolok. E téren több kegyelmet kaptam, mint amennyi küzdelmet meg kellett vívnom. Elérkezett egy nap, amikor egészen bizonyosan tudtam, hogy életem nem a természetes emberi szerelem síkján fog kiteljesedni, bármennyire mélyen át is éreztem mindig annak szépségét. Lelkipásztorként sokszor készítettem fel fiatalokat a házasságra. Papvoltom soha nem választott el tőlük; ellenkezőleg, közelebb vitt hozzájuk és segített abban, hogy jobban megértsem őket.”

„Megismerkedtek egymással, majd egymást választották, családot alapítottak. Én megáldottam házasságukat, részt vettem ifjú-szülői örömeikben, megkereszteltem az újszülött gyermekeket. Bizalommal voltak irántam és szabadon beszélünk minden problémájukról.”

„Az a tény, hogy az én utam eltért az övéktől, nem idegenített el tőlük, ellenkezőleg! Egyszer Max Scheler egyik művében azt olvastam, hogy a szüzességnek és a nőtlenségnek egészen különleges a jelentősége a házasság, a családi élet, az anyaság és az apaság értékének jobb megértésében. Ezt a megállapítást rendkívül helyesnek és igaznak vélem. A jegyesek, a házastársak, az édesapák és az édesanyák közötti vonzalom reflexióim, előadásaim visszatérő témájává vált, a magam útjából és az azokéból szerzett egész élettapasztalatom alapján, akik az enyémtől eltérő utat választottak. Mindig is így volt, ma is így van még. Nagy téma ez, amely szüntelen vizsgálódásaim tárgya és egyre jobban felismerem, hogy ez milyen mélyen bele van írva a kinyilatkoztatás szavaiba. Úgy hiszem, hogy itt sok a tennivaló. A jelen helyzet a világban és az Egyházban e tekintetben nagy kihívás.”

A „kihívás” szó gyakran fordul elő beszélgetésünkben. Legtöbbször „ösztozás” és „provokáció” értelemben; úgy, hogy a jó, az igazságosság, az igazság ügyét kell szolgálnunk, vagy arra reagálnunk.

„Krisztus tiszta szívet kíván tőlünk helyzetünk és hivatásunk szerint. Kereken, egyenesen kéri. Még inkább kijelöli azonban számunkra az olyan értékekhez vezető utat, amelyek csak a tiszta tekintet és a tiszta szív számára tárulnak fel. Ezt a tisztaságot nem szerezhethjük meg lemondások és a saját gyengeségünk elleni küzdelem nélkül — de ha egyszer a miénk, akkor a gondolkodás és a szív érettsége százszorososan kárpótol azért az erőfeszítésért, amibe ezek elérése került. Az érzelmek, a tettek és a magatartás új spontaneitását eredményezi, amely megkönnyíti az

emberi kapcsolatok, különösen a gyerekekkel kialakítandó kapcsolatok létesítését. ... Azt hiszem, hogy válaszoltam kérdésére.”

Papként válaszolt. De abban az időben melynek eseményeiről beszélgettünk, még nem volt az. Visszakanyarodunk tehát Lengyelországba, ahol az a fiatal, aki nem gondolta volna, hogy papnak való, felfedezte elhivatottságát. Normális időben papneveldébe került volna. A megszálló nácik azonban nem azért zárták be az egyetemeket, hogy a papi szemináriumokat megnyissák, így a papnevelés a legnagyobb titokban folyt. A teológia is az ellenállásba, a föld alá húzódott.

„1942 októberében a titkos szeminárium növendéke lettem, amely a Jagelló Egyetem teológiai fakultásához társult. Ez utóbbi a megszállók látószögén kívül működött tovább. Vizsgálma szabad óráimban készítettem fel, sőt, a lehetőség határán belül a gyári munkám időszakos szüneteiben is.”

Gondolatainak horizontján ekkor, mint szellemi felfedezés, egy szinte kopernikuszi fordulat áll be. Az új szeminarista a metafizikai alapismertek elsajátítására egy kézikönyvet kap.

„Ez egyszeriben nagy nehézséget jelentett. Irodalmi felkészültségem a humanista tudományokra összpontosított. Egyáltalában nem készített elő azokra a skolasztikus tézisekre és formulákra, amelyeket ez a kézikönyv elejétől végig tartalmazott. Utat kellett törnöm magamnak a fogalmak, axiómák és elemzések sűrű bozótjában, anélkül, hogy akár csak a terepet is felismertem volna, amelyen mozogtam. Miután két hónapon át ösvényt vágtam magamnak ebben az őserdőben, a rácsodálkozás világossága öntött el: felismertem, hogy milyen mély értelme van mindannak, amit eddig egyszerűen csak ösztönösen éltem és sejtettem. Vizsgám után azt mondtam vizsgáztatómnak, hogy az az új világkép, amelyet e kézikönyvvel gyözködve szereztem meg, becsesebb számomra, mint maga, a vizsgán elért jegy. Nem túloztam. Mindaz, amit azelőtt csak ösztönösen vagy valami belső érzékből eredően tudtam a világról, most bizonyossággá vált, igazolódott.”

Az élet és egy filozófiai kézikönyv ilyen egybeesése — amit csodálatosnak nevezhetünk — meghatározó hatású volt:

„Ez a felfedezés, amely még ma is filozófiai struktúráim alapja, ott állt alapvetően lelkipásztori hivatásom kezdeténél. A körülmények soha nem hagytak számomra sok időt a tanulásra. Alaptermészetemnél fogva többre becsülöm a gondolkodást az elsajátított tudásnál, erről krakkói és lublini rövid professzori pályafutásom idején is számot adhattam. A sze-

mélyről vallott felfogásom — hogy az identitásában „egyedüli” —, valamint koncepcióm az emberről, mint a mindenség középpontjáról, sokkal inkább a tapasztalatból és a másokkal folytatott eszmecserékből született meg, mintsem olvasmányaimból. A könyvek, a kutatás, az elmélkedés és a vita — amely elől mint tudja, nem térek ki — azt segítenek megfogalmazni, amire a tapasztalat megtanít. Életem és tevékenységem e két területén a lelkipásztori hivatás megelőzte a professzorét és a tudósét; az első egyre mélyebbnek és erősebbnek mutatkozott, de ha el is távolodtak egymástól, soha sem volt köztük szakadás.”

Az élet, a tapasztalat. És a barátság?

„Mély hálával tartozom több papnak, de egynek különösen, aki ma nagyon idős és aki jóságával és egyszerűségével kora ifjúságomban közel vitt Krisztushoz. A gyóntatóm volt, valamint ő volt az, aki a megfelelő pillanatban így szólt hozzám: „Krisztus papjának hív téged!” Elismeréssel és hálával gondolok a szemináriumi nevelőkre, a teológiai professzorokra és a káplánokra, akik rövid ideig tartó egyházközségi pasztorációs munkámban paptársaim voltak, különösen egyre közülük.”

„Felejtethetlen marad számomra Sapieha bíboros, aki a háború és a szörnyű megsemmisítés éveiben a haza valódi atyjának bizonyult.”

„Nagyon sok világi barátom volt: az egyetemen, a gyárban, az ellenállási mozgalomban. Külön-külön mindegyiknek köszönetet szeretnék mondani; igyekszem ezt az Úr színe előtt tenni, mindenekelőtt azokra gondolva, akik már nincsenek köztünk ezen a világon. Ez utóbbiak közül egy kis szimpla, nagyon egyszerű emberre gondolok, a közöttünk elrejtve élő, ama ismeretlen szentek egyikére, aki a lét oly mélységeiben világított csodálatos fényként, ahol szokásosan az éj sötétje honol. Ő kitárta előttem benső életének, misztikus életének gazdagságát. Felhagyott tanulmányaival, hogy édesapja műhelyében szabóként dolgozzék: ez a munka inkább felelt meg szemlélődő lelkiéletének. A megsemmisítés alatt sok fiatal számára — akik „élő rózsafüzér”-t alkottak egyházközségünkben — a lelkiélet igazi tanítómestere volt. Jannak hívták. Szavával, lelkiességével, teljesen Istennek átadott életének példájával olyan új világot testesített meg számomra, amilyent addig még nem ismertem. Megláttam egy, a kegyelemben kibontakozott lélek szépségét. Még nem gondoltam arra, hogy pap legyek, amikor már többek között Keresztes Szent János műveit adta nekem olvasásra és elsőként beszélt nekem róla. Ő is ehhez az iskolához tartozott.”

„Később, teológus koromban egyedül tanultam meg spanyolul, hogy

a misztika doktorának gondolatait disszertációmban elemezhessem. Ezt a munkát Krakkóban kezdtem el, majd Rómában az Angelicum Egyetemen folytattam egészen a befejező vizsgáig, amelyre két különböző időpontban, Rómában és Krakkóban került sor. De nem ez a fontos. A lényeges az, amit annak a csodálatra méltó ismeretlennek köszönhetek, akinek emlékét épp most idéztem fel: egy teljes univerzum feltárulása. A sok hasonló volt a metafizikai erdőm mélyén átélthez, amelyet előbb említettem.”

A szódagyári munkás, a krakkói egyetem titkos szeminaristája — aki határozott magatartásában megtartott valamit a kárpáti partizánokból — tehát pap, püspök, érsek, bíboros lett (lásd a wadowicei anyakönyvi bejegyzést). Életének e szakasza ismert. De vajon megváltozott-e a papi szolgálatról és a pap szerepéről vallott felfogása azóta, hogy először öltötte fel a liturgikus ruhákat első szentmiseáldozatának bemutatására?

„Nem, lényegében nem. A II. Vatikáni Zsinat új módon láttatja velünk Isten népének részesedését „Krisztus papságának ajándékából”. Az egyházirend szentségét, amely magában foglalja a hierarchikus és szolgálati papságot, a hívők egyetemes papságának összefüggésébe állította. Ugyanakkor a papok (és *eleve* a püspökök) szolgálatának helyes értelmezése nem lehet más, mint magának Jézus Krisztus papságának egyetemes teljességéből való különleges részesedés érett gyümölcse. Ez a részesedés abból a szentségből ered, amely felhatalmaz a megváltás hatóerejének teljességét magába foglaló áldozat továbbvitelére. E szentség azon a napon eltörölhetetlen jegyet vés az emberi lélekbe, rányomva az *Örök Főpap* pecsétjét.”

„Az elmúlt évszázadok szent papjai hivatásuknak és szolgálatuknak mindig határozottan közösségi (szinte azt mondhatnánk, hogy „horizontális”) dimenziót adtak azzal, hogy mindenekelőtt „másokért” éltek. Ugyanakkor világos — a teljesség világosságával —, hogy ez a „horizontális” egy „vertikális” értelmezés hiteles függvénye volt, amely nem elvonatkoztatott, hanem sokkal inkább valóságosan létező; mélyen belegyökerezve Krisztus papi misztériumába.”

„Így a II. Vaticanum semmiképpen sem értékelte le szememben azokat az élő mintaképeket, akik szemináriumi éveimben és ifjú koromban olyan erőteljesen hatottak rám. Éppen ellenkezőleg, meg vagyok győződve arról, hogy ezek a mintaképek segítettek nekem azt a papi eszményt kialakítanom magamban, amelyet aztán a zsinat teljes gazdagságában és hitelességében mutatott be.”

„Eszményképeim? Sokan vannak. Nagyon sokat köszönhetek Assisi Szent Ferencnek, aki nem tartotta méltónak magát arra, hogy pappá szenteljék és diakonus maradt; valamint Albert Chmielowski-nak, az ő leghűségesebb követőjének hazámban. A múlt század vége felé Albert testvér Lengyelország szellemi újjászületésének egyik alkotómestere volt. Egész élete, egyetemistaként, belső konfliktusoktól gyötört festőművészként, majd Szent Ferenc harmadrendjének tagjaként és a szegények szolgájaként — amely eszményben megtalálta lelki békéjét — összefoglalható egyik kiváló életrajzírójának néhány szavával: „Odaadta lelkét”. Ez az! Azt kérdezem, mi a papi hivatás, ha nem felhívás arra, hogy adjuk oda a lelkünket? Nekünk papoknak nagy szükségünk van eszményképekre; ezek megtanítanak arra, hogy nagyigényűek legyünk önmagunkkal szemben, ezek megmutatják nekünk, hogy Krisztus szolgálati papsága mennyire felülmúl minket és ezek magukkal ragadnak bennünket, hogy „azt keressük, ami fent van”. ”

A két első mintakép, akikről II. János Pál nekem beszélt, nem volt pap. A harmadik az volt egészen. A tökéletességig. Ő az, akít a szent „arsi plébános”-nak neveznek:

„A szemináriumban meghatódottan olvastam — amit nem az irodalmi művesség váltott ki bennem — F. Trochu kanonok könyvét Jean Baptiste Marie Vianney-ről, az arsi plébánosról, akinek egész élete Krisztus papi hatalmáról adott tanúságtétel volt. Úgy vélem, hogy nincsen jogunk az ilyen mintaképekről a korszerűhöz való alkalmazkodás, vagy a megújítás ürügyén lemondanunk. Nem tarthatjuk őket „túlhaladottnak” vagy „időszerűtlennek” és még kevésbé egy „egydimenziós teológia” kiszikkadt illusztrációjának (néha hallunk ilyen hangokat). Lehet és kell őket követnünk, utánoznunk, újraolvasva őket az új idők fényében — vagy homályában. Ha az arsi plébános ma élne, a kétség árnyéka sem férne ahhoz, hogy napjaink apostolkodásának és lelkipásztori szolgálatának szentelné papi életének minden hősiességét és személyéből sugárzó egész evangéliumi szeretetét.”

„El lehetne őt képzelni munkás-papként? Azt hiszem igen, ha számításba vesszük azt az evangéliumi radikalizmust, amely ennek az irányzatnak előfeltétele. Mindenesetre valószínű, hogy munkástársai hamarosan megkérnék, legyen egy kicsit kevésbé munkás, és inkább egy kicsit többet pap, tanítván őket, betegeiket látogatva és gyermekeiket a hit igazságaira oktatva.”

Hogy a munkásmisziók ügye nem vár-e a maga huszadik századi Vianney-jára? A munkásosztály Vianney Szent Jánosára? E kérdést én nem teszem fel, de az a benyomásom, hogy a pápa felteszi magának.

II.

A «Wojtyła» név, a nyugati fül számára valami afrikai hangzást hordoz, és számosan azok közül, akik Felici bíborost akkor a Szent Péter téren hallották, amint „nagy örömet hirdetett” nekik, azt hitték, hogy az új pápát a harmadik világból választották. Egyébként azt kell feltételeznünk, hogy a tökéletes kiejtés elsajátítása meglehetősen nehéz, mert II. János Pál egyik barátja, aki a kíváncsiak között volt a téren, nem ismerte fel a krakkói bíboros nevét, és egy pillanatra ő is osztotta az általános téves véleményét. Amint kiderült, hogy lengyel bíborosról van szó, egyik döbbenet a másikat váltotta, mintha csak a Sixtinából felszálló fehér füst ágyúlövésé lett volna.

Hogyan, hogy a Szentegyház bíborosai — akiket néhány nappal később méltóságteljes díszmenetben és váltakozó léptekkel láttunk az emelvény lépcsőin felmenni, hogy választottjuknak tiszteletadásukat fejezzék ki — meg merészték törni az ötévszázados hagyományt azért, hogy egy nem olasz pápát válasszanak.

Egy szokással szakítva azonban, az Egyház csak visszatért az Evangéliumhoz:

„Hát nem galileaiak voltak-e az apostolok mind, akárcsak Simon, a lobbanékony természetű halász, akit Krisztus Péternek nevezett, és aki a megpróbáltatás órájában megismerte az esendőség keserűségét? Ám a Szentlélektől vezetettve ugyanez a Péter Rómába jött és megalapozta azt az Egyházat, amely még mindig fennáll, bízva Krisztus ígéreteiben. Amikor megválasztásom napján Rómában azt mondtam, hogy „messziről jöttem”, Péterre, Izrael fiára, a galileaira gondoltam: messziről jött ő is!”

Azonnal „lengyel pápa”-ról kezdtek beszélni. Néha bizonyos fennsőbb-séges leereszkedéssel, amely ugyan nem jött olyan magasról, hogy bárkit is megsebezhesen, de amely annál inkább csodálkozással tölthetett el, minthogy olyan értelmiségi körökből eredt, amelyekben nem győzik a Nyugat felsőbbrendűségi komplexumait elítélni. Nocsak!

Valóban annyira hajlamosak lennénk mást a jogokból kizárni, hogy

mentegetőznie kelljen az ama hősi nemzethez tartozónak, amely saját életében — és mennyi ideje már! — „hontalannak” minősül Európában? Talán elnézést kellene kérnie bizonyos keresztényektől egy olyan nép fiának, amely sohasem félt megvallani hitét? Szükség van itt bizonygatásra? Ha bizonyos hangnemben hallok a „lengyel pápát” emlegetni, visszaemlékszem a háború után Párizs ép falaira ragasztott, Varsó romjait ábrázoló plakátokra. Arra a népre gondolok, amelyet rendszeres időközökben eltemetnek, és amely csak azért támad fel, hogy újra harcoljon. És szégyellem magam.

„Péter halála után az Egyházat sokféle származású férfi vezette. A pápai évkönyv (*Annuario pontificio*) felsorolja őket. Valószínű, hogy már azokban az időkben is beszéltek „afrikai”, „szíriai” vagy „spanyol” pápáról, mielőtt szokássá vált ennek, vagy annak a pápának a származását *ex gente teutonica, gallica*, vagy *anglica* megjelöléssel közelebről is meghatározni. Eleinte a pápák — vagyis inkább a római püspökök — a Római birodalomból származtak, később pedig az újabb népközösségekből, amelyek annak romjain vagy régi határain túl telepedtek le.”

„Az utóbbi öt évszázadban a bíborosi testület mindig olaszt választott. E régi hagyományt most hirtelen megtörve, egy még régebbi hagyományt elevenített fel, amely egészen Péterig vezet vissza. A legutóbbi pápák, különösen pedig VI. Pál, mindent megtettek, hogy ezt a változást előkészítsék. Nemcsak a régi tradíció ihlette őket, hanem — és kíváltképpen — tekintettel voltak az Egyház helyzetére is a mai világban.”

„Bizonyos, hogy a „lengyel pápa” kifejezés különféle jelentést tartalmaz. Helyesebb lenne Lengyelországból származó pápáról beszélni. Nagyon valószínű, hogy a „külföldi” pápára vonatkozó reagálások igen változók voltak a nemzeti érzés és a különböző szintű történelmi tudat megítélése szerint. Ezek pedig kétségtelenül nem azonosak mindenhol és minden korszakban. Nem ok nélkül állították, hogy mint Róma püspökének, a pápa nemzetiségének egyeznie kellene saját egyházmegyéjének tagjaival. Ez alkalommal nem szeretném elmulasztani, hogy kifejezzem hálámat római egyházmegyéim tagjai iránt, akik úgy fogadták ezt a Lengyelországból származó pápát, mintha honfitársuk lett volna. Az egyetemeség karizmája mélyen bele lehet gyökerezve ennek a népnek a lelkébe, amelynek már ősei is elfogadták Pétert, a galileait, és vele együtt Krisztus üzenetét, amely a világ összes népének szólt.”

A pápa arra emlékeztet, hogy Lengyelországot századokon át folyamatosan — egészen a szentszéki iratokig — az „*antemurale christianitatis*”

elnevezéssel illették (a kereszténység védőbástyája).¹ Az a pápa, aki erről a védőbástyáról érkezett, magával hozta ennek, a még mindig tartó, hosszú lengyel vártának tapasztalatait. Ha vannak is Franciaországban kitűnő történészeink, mégsem vagyunk mindannyian azok, és a „lengyel tapasztalat” sok eleme elkerülte figyelmünket:

„A ‚Lengyelhonból való pápa’ az első szláv pápa. Származása és anyanyelve a Kelet-Európában és a Közép-Európa nagyrészen lakó összes szláv néphez köti. Ezáltal, népével együtt a két keresztény hagyomány és két kultúra szomszédságának és találkozásának örököse: a nyugatinak, amelynek központja Róma, és a Konstantinápolyhoz kapcsolódó keletinek egyaránt. Itt kell emlékeztetnem arra, hogy a szlávok apostolai: Szent Cyrill és Metód Tesszalonikából érkeztek, vagyis Konstantinápoly hatósugarából. Ugyanakkor a történelem tanúsága szerint, a szlávoknál végzett missziójukhoz támogatást és jóváhagyást Rómánál kerestek. Lengyelország a keresztséget mindjárt történelme kezdetén cseh hercegnő, hazám első — történelmileg bizonyított — uralkodójának felesége közvetítésével vette fel. Rómához fűződő szoros kapcsolatunk formálta keresztény évezredünket. Ugyanakkor, különösen Litvániával létrejött uniónk, azaz a XIV. század vége óta, Lengyelország kapcsolatba került a Lwów—Kiev vonalon innen és túl élő rutén népekkel, általuk pedig a keleti hagyománnyal is. Így alakult ki örökségünk, Kelet és Nyugat találkozásának gyümölcseként.”

A következő mondatokat mindazoknak ajánlom, akik elfelejtették, hogy a lelkiismereti szabadság Nyugat-Európában a XV. és a XVI. században még vágyálomként sem létezett:

„Lengyelországnak a lelkiismereti szabadsággal kapcsolatos figyelmenre méltó magatartása 1414, a Konstanzi Zsinat óta nyilvánult meg, amikor Pawel Wlodkowic, a Krakói Egyetem rektora határozottan elítélt mindenféle erőszakosan végrehajtott hittérítést (ami a német lovagrendnek az északi lengyel határokon túli tevékenységére vonatkozott). A reformáció idején, amely a XVI. század Lengyelországában is követőkre talált, Zsigmond Ágost király kijelentette: ‚Nem lelkiismeretetek királya vagyok!’ Ehhez tartotta is magát cselekedeteiben úgy, hogy a nyugati országoktól eltérően Lengyelországban sohasem létezett máglya. Az ember

¹ Az Egyház elismerésének megtisztelő címe, amelyet VI. Pál 1965. december 17-én Wyszynski börtönhöz, Lengyelország primásához írt levelében megerősített. (AAS 58)

belső szabadságának szavatolása tehát a Lengyelhonból való pápa szellemi örökségének része.”

Ez a hitében és nyelvében mindig egységes nép, nemzeti léte folyamán nem volt mindig az. Az ország feldarabolásának szörnyű lidércnyomása, (többek közt a cárok Oroszországa, Nagy Frigyes Poroszországa, valamint Mária-Terézia és II. József Ausztriája között) két évszázad óta nehezedik jogilag és erkölcsileg a nemzet életére. Amikor a lengyelek már mindenüket elvesztették, a szabadság szellemével váltak gazdagabbá. Ennek azonban semmi köze sincsen a nagy szavakhoz, hanem mindent a tapasztalatból merít.

„A szabadságot — mondja a pápa — nem ‚birtokoljuk’ eleve, azt ki kell vívniunk, ‚meg kell hódítanunk’ magunknak.” Amikor a szabadságról és annak az emberi lét kialakításában betöltött szerepéről beszél, nagyon erőteljes kifejezést használ:

„A szabadságra kell felépítenünk mind a személyes, mind pedig a társadalmi életet.”

Gyermekkoromban sokat hallgattam az I. Világháború veteránjait, amint egy-egy csata szűnni nem akaró borzalmairól beszéltek. Úgy látszott, hogy a vezérkar egész stratégiai zsenialitása abból állt, hogy élő katonákkal tömte be a gránátok ütötte réseket a fronton, amíg csak az ellenség löszere el nem fogyott. Elmesélték, hogy egy kisebb sebesülés vagy szabadság révén hogyan sikerült néhány napra vagy hétre a hátországba visszajutniuk, és mindaz, amit ott tapasztaltak, gyávaságával, hitványságaival, apró árulásaival és gyanús lelkesedésével, hogyan segítette őket abban, hogy ha nem is szorongás nélkül, de legalábbis már alig-alig bánva térjenek vissza bajtársaikhoz a tűzvonal golyózáporába.

„1966-ban ünnepelte hazám kereszténnyé válásának ezredik évfordulóját. Azóta a Gondviselés egy Lengyelországból való pápát jelölt ki Péter utódául, aki Róma egyházát kívánja szolgálni, annak misszióját betölteni és felelősségét egyetemes dimenziójában is vállalni. A Szentlelket arra kéri, hogy az ezeréves ‚lengyel tapasztalat’ segítse őt küldetésében és tegye azt termékennyé.”

A Gondviselést említette. Vajon meglepte-e őt 1978-ban azon az október 16-án?

„Úgy hiszem, hogy azon a napon a konklávé szavazatainak eredménye másokat még jobban meglepett mint engem. Annak teljesítéséhez azonban, amit Isten feladatunkul ad — tűnjék az emberileg bármennyire is lehetetlennek — kegyelmével megadja az eszközöket is. Ez minden hi-

vatás titka. Mert minden elhivatás megváltoztatja terveinket, másokat bont ki előttünk. Csodálatos dolog ráeszmélnünk, hogy Isten milyen mértékben segít bennünket belsőleg, hogyan hangol át egy „új hullám-hosszra”, hogyan készít fel arra, hogy ezt az új tervet vállaljuk és magunkévá tegyük, egyszerűen, mert felismerjük benne és elfogadjuk az Atya akaratát — bármilyen gyengék is legyünk egyébként és bármennyire is ragaszkodjunk saját elképzeléseinkhez.”

„Mialatt most erről beszélgetünk, lekipásztori tapasztalatomban előfordult, más esetekre is gondolok: azokra a tolókcsihoz vagy betegágyhoz láncolt gyógyíthatatlan betegek — közöttük gyakran fiatalokra — akik mind ismerték betegségük lefolyását, és heteken, hónapokon, sőt éveken át tudatosan vállalták ezt az agóniát. Talán meglepi ez a párhuzam, de megválasztásom napján rájuk gondoltam, és minthogy tudni akarta, mik voltak akkor az első gondolataim, most úgy mondom el ezeket, ahogyan akkor az eszembe jutottak. Természetesen előbb választanom kellett Villot bíborosnak. Az előírások szerint az ő feladata volt, hogy megkérdezze az éppen megválasztottól, elfogadja-e megválasztását. Akkor én ugyanannak a rendelkezésnek az utasításához tartottam magam (a *„Romano Pontefici eligendo”* apostoli konstitúcióról van szó, a 86. pontról), amely felszólítja a megválasztottat, hogy „ha csak lehetséges” fogadja el azt, Isten akaratának és a Szentlélek működésének megnyilvánulását ismerve fel venne. Méltatlanságom tudata ellenére ezek az irányelvek kötelességemmé tették annak elfogadását, az engedelmesség és a Krisztusba, Uramba és Megváltómba vetett hitem, valamint az Anyjára való tökéletes ráhagyatkozásom szellemében. Mindez benne volt a camerlengo¹ bíborosnak adott válaszütemben, és megismételtem első *„Urbi et Orbi”*² áldásomkor.”

Úgy tűnik, hogy az a rendelkezés, amelyik felszólítja a jelöltet, hogy „ha csak lehetséges” fogadja el megválasztását, számol azzal az esettel is, amikor a jelölt olyasmit tud magáról, ami képtelenné vagy alkalmatlanná teszi a megbízás teljesítésére, de amit választói nem ismertek. Minthogy egy pápa megválasztása nem képviselőválasztás korteshadjáratának eredménye, így a megválasztott távol áll attól, hogy magát a legkülönbnek

¹ A pápai szék megüresedése idejére az ügyek ideiglenes vitelével (temetés, konklávé) megbízott bíboros címe.

² A „Városnak és a Világnak” adott ünnepi pápai áldás.

tartsa, inkább hajlamos magát a legkevésbé alkalmasnak ítélni. Ezért hivatkozik a rendelkezés a lelkiismeretét megmozgató „ha csak lehetséges” után „Isten akarata”-ra, hogy alázatát az engedelmesség felé irányítsa.

De a pápa visszatér súlyos betegeire, akik oly szorosan hozzátartoznak lelki életéhez, hogy gondolatban ritkán távolodik el tőlük. E beteg testek szenvedésében titkon és hatalmasan munkálkodó kegyelemről beszél, amiktől ezek sugárzó világossággá válnak.

„Hogyan is tudnák ezek az erőtlének, e lassú halállal enyészők emberileg elfogadni sorsukat? Némelyek közülük azonban lassanként ráeszmélnek, hogy a szenvedés is kivételes hivatás lehet Krisztus és az Egyház misztériumában. Szent Pál szavait élük: 'Testemben kiegészítem azt, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik.' Több alkalommal tapasztaltam már, hogy ezt a félelmetes, vissza nem fordítható folyamatot is el lehet fogadni. Nem végzetként, hanem mint a kiválasztottság és elhivatás jelét, amely őket annak az embernek belső békéjével, sőt örömeivel tölti el, aki felismerte életének értelmét, önazonosságát, vagyis azt a nevet, amelyen őt Isten szólítja. A legsúlyosabban megpróbáltatkkal folytatott beszélgetéseimkor gyakran meglepett ez a derű, ez a váratlan boldogság — amiben csak annak kézzel fogható bizonyítékát tudtam felismerni, hogy a kegyelem és a Szentlélek jelenléte hogyan járja át az emberi szívet.”

„Nos, amikor azon az 1978. évi október 16-án felszólítottak, hogy egyetlen délután folyamán fogadjam el a bíborosok szavazata által Istennek számomra kijelölt 'új tervét', bizonyos vagyok benne, hogy mindazoknak segítségéten részesültem, akik 'testükben kiegészítik azt, ami Krisztus szenvedéseiből hiányzik': a magukat teljesen átadott, és a Titokzatos Testben mélyen elrejtett lelkek segítségében; mindazokéban — de hányan vannak! — akik imáikkal és áldozataikkal támogatták a bíborosok testületét; ugyancsak segítségül kaptam a hozzám közelálló áldozatait és imáit is. Bízom abban, hogy szabad majd ugyanebből a forrásból merítenem akkor is, amikor igyekszem majd megvalósítani Isten számomra kijelölt tervét, arra a meghívására válaszolva, amit megválasztásom napján elfogadtam. *Virtus in infirmitate perficitur* mondja szent Pál. 'Az én erőm — szól az Úr — a gyöngeségben nyilvánul meg a maga teljességében'.¹

Közismert a mondás: „aki pápaként megy a konklávéba, bíborosként

¹ 2Kor 12,9.

távozik onnan.” Megesik viszont, hogy valaki bíborosként indul befelé és pápaként lép ki. Kérdés, hogy valakinek ugyanaz-e az elképzelése a pápai szolgálatról, amikor annak csak szemlélője, vagy amikor már saját-maga is pápa. Szeretném tudni, hogy vajon Karol Wojtyła felfogása a pápaságról azonos-e II. János Páléval?

Ezt a kérdést feltéve, eszembe jutottak a hajdan uralkodott pápák, akiket az egykori ceremóniák mintegy emberfeletti magasságba emeltek. A krakkói kardinális Róma püspökeként hagyta el a konklávé. Válasza eredeti:

„Róma püspökének lelkipásztori szolgálata szent Péter székében a Szentagyományból, különösen pedig az utolsó zsinat tanításából meríti értelmét és teljességét. Nemcsak a *Lumen gentium*¹ III. fejezetéről van itt szó, amely az Egyház hierarchikus felépítését, és különösen a püspöki szolgálatot tárgyalja, és amely közvetlenül az Isten népének szentelt fejezetet követi, hanem a Zsinat egész tanításáról. Nyilvánvaló, hogy korunkban Péter utóda csakis ennek a tanításnak a szellemében gyakorolhatja Péter szolgálatát.”

„A Gondviselés megengedte számomra, hogy az összes ülésen részt vehessek. Mélyen meg vagyok győződve arról, hogy a II. Vatikáni Zsinat korunk Egyházának a Szentlélek hiteles nyelvezetét adományozta; követnünk kell azt, valóra váltanunk mind a közösségi, mind pedig az egyéni életben kinek-kinek hivatása és a kapott 'adomány mértéke' szerint. Ez minden keresztényre vonatkozik, minden szerzetesre, minden papra, minden püspökre — következésképpen Róma püspökére, Péter utódjára is. Erről meg voltam győződve 1978. október 16-án. Bizalmamat a Szentlélekbe vetettem, aki a II. Vaticanum hangján szólt az Egyházhoz és a mai világhoz. Ugyanezt hiszem ma is, és igyekszem legjobb tudásom és erőm szerint megvallani és megvalósítani azt, amit hiszek. A Zsinat kidomborította a püspöki meghatalmazás és küldetés kollegiális voltát az Egyházban. Róma püspökének primási szolgálatát és küldetését e szellemben kell érteni és megvalósítani. Az 1969-es püspöki szinódus rendkívüli ülésén kihangsúlyozta a tényleges (effektív) és a szeretetteljes (affektív) kollegialitást. Nem ezért, hogy elkülönítse ezeket, hanem inkább, hogy arra emlékeztessen, mennyire kiegészítik egymást az Egyház életében. Krisztus

¹ 'A népek világossága'. A zsinati okmányok (mint az enciklikák is) kezdő szavaikról kapják nevüket. II. János Pál a II. Vaticanum okmányai közül a leggyakrabban a *Lumen gentium*-ot és a *Gaudium et spes*-t idézi. (Az öröm és a remény.)

azt mondta az apostoloknak, akik a Tizenkettő testületeként a püspöki kar modelljét alkották: „Mindnyájan testvérek vagytok!” Úgy gondolom, hogy Péter utódának e szavakat mélyen a szívébe vésve kell hordoznia. Ha pedig a testvériség hozzátartozik minden keresztény hivatásához, még sokkal inkább ott a helye a püspökök kollegialitásában.”

„Az Egyház hierarchikus felépítése Krisztus szavainak megvalósítását kell, hogy szolgálja: mindnyájan testvérek vagytok.”

A keresztény hierarchia eszményien fordított, amit Péter fejjel lefelé történt keresztre feszítése kegyetlenül, de kifejező módon jelképez. Ez a dolgok isteni rendjéből következik, ahol az alázat hozza létre a nagyságot, és ahol a több egészen természetesen a kevesebből ered:

„Péter utódának küldetése és szolgálatának egyetemes jellege mélyen benne gyökerezik Róma püspökének tisztében, aki mint ilyen, az egész Egyház gyülekezetének és a püspökök testvéri testületének élén áll. Sőt, azt mondhatjuk, hogy az Egyház egyetemes dimenziója az ő tisztségének helyi dimenziójában gyökerezik. Ez megfelel az egész eucharisztikus és egyházi rendnek alapításában és történelmében. Kezdtől fogva Péter utóda elsődleges kötelességének azt tartottam, hogy Róma püspöke legyen. Megítélésem szerint minden más egyetemes kezdeményezésnek az a szükségszerű előfeltétele, hogy e konkrét közösség püspökének érezze magát és amennyire csak lehetséges, személyesen cselekedjék, mint ennek a részegyháznak püspöke.”

„Azt mondtam: „amennyire csak lehetséges” személyesen. Úgy-e fölösleges e szavakat megmagyaráznom? Mindenki tudja, hogy egy pápának mennyi a dolga. Már előre hallom a következő kérdést: „Minthogy a pápa nem tehet meg mindent, mit kell elsősorban tennie?” — Úgy vélem, hogy *legelső feladata egységbe gyűjteni Isten népét.*”

„Krakkói tapasztalatom arra tanított, hogy nagyon fontos a közösségeket személyesen felkeresni, mindenekelőtt a plébániákat. Kétségtelen, ez nem kizárólagos feladat, mégis elsődlegesen fontosnak tartom. Húsz éves tapasztalatom alatt megértettem, hogy a püspök plébánialátogatásainak köszönhetően az egyházközségek egyre szorosabban beépülnek az Egyház tágasabb épületrendszerébe és így bensőségesebben kapcsolódnak Krisztushoz. Római plébánialátogatásaim szükségszerűen rövidebbek és le kellett mondanom az annak idején Krakkóban kialakított programról. Ez a részletesebb program most a segédpüspökök feladata.”

„Ezek az Ige és az Eucharisztia szolgálatában megvalósított találkozások alapvetően „Isten népének egybegyűjtését” szolgálják, úgy, ahogyan

azért a harmadik eucharisztikus kánonban imádkozunk.¹ Ez a központi esemény.”

Megjegyzem magamban, hogy ha II. János Pál inkább funkciójáról, mint saját személyéről beszél, hol Péter utódját mond, hol meg röviden Pétert. Ez az egészen evangéliumi kifejezésmód engem mindenek előtt Krisztus egyházalapító prófécijára emlékeztet: „Te Péter vagy és erre a sziklára építem egyházamat.” Ezeket, a fővenyt hordó szélbe eleresztett szavakat, a többiek közül szinte találomra, alkalmilag „kifogott” néhány halászmester előtt mondta ki, de megszilárdították őket a századok. Továbbá azt is eszembe juttatja, hogy a pápák egymást követő sora nem a monarchiák utódlási vonalát követi. Az egyik pápa nem a másik utóda, hanem mind egyenesen Péteré; röviden, hogy nincsen közbülső láncszem az első és a legutolsó pápa között, úgy hogy sehogy sem lehet őket egymással szembeállítani — mint ahogyan azt V. Piustól VI. Pálig sokukkal tették, minthogy mindegyik ugyanaz a „Péter” volt.

Innen már csak egy lépés azt elgondolni, hogy mindegyikőjük Tiberiás tavánál kapta megbízatását. Megteszem ezt a lépést. A szentatya helyesbíti azt, ami elgondolásomban szertelen, és kedvesen helyreigazít:

„Emlékezzék Krisztusnak tanítványaihoz intézett utolsó szavaira: „Íme én veletek vagyok minden nap a Világ végezetéig.” Ezek a szavak a tanítványok, a hitvallók és utódaik minden nemzedékére vonatkoznak. Ebben az első közösségben — kezdve a Tizenkettőtől, akiket az Úr „az egész világra” küldött — minden nemzedéket valamiképpen megnevezett és meghívott. Ebben a perspektívában elfogadhatjuk, hogy a betszaidai Simon-Péter apostolban, aki először állt a római egyház élén, egyúttal az „idők végezetéig” minden utódát is megnevezte és meghívta.”

„Amikor Krisztus azt mondja: „veletek vagyok”, áttör minden korlátot, amelynek az ember, a történelem alanyaként alá van vetve, mint ahogyan minden emberi intézmény, még maga az Egyház is — már amennyiben emberi.”

„Krisztus, Isten Fia, embervoltában maga is elfogadta a történelem korlátait. Élete idelelni rövid volt. . . Amikor azt mondta az utolsó vacsora termében, mielőtt elhagyta volna apostolait: „nem hagylok árván benneteket, visszajövök hozzátok”, a Lélekről beszélt, akit távozása árán kell befogadniok. (Jobb nektek, ha elmegyek, mert ha nem megyek el, nem jön el hozzátok a Vigasztaló Ján 16,7.) A századok során, amikor

¹ A kenyér és bor konszekrációját körülvevő imák egyike.

a Lélek püspököket iktat be, Krisztus jelen van. Ahogyan a *Lumen gentium* mondja: „Ő jelen van az egybegyűltekből.”

„Szerte a világon, de különösen Rómában, a püspökök egymást követő sorára gondolva, a történelemben helyezük el őket. Ugyanakkor azonban nincs jogunk ezt a történelmi utódlást az Egyház alapvető dimenziójától elkülönítenünk. Ez pedig a misztérium dimenziója.”

III.

Mialatt sokaknak közülünk a hit állandó belső vita tárgya, — amely vita nem mindig építő jellegű — II. János Pál hite vele születettnek, természetesnek hat. Azon gondolkodom, hogy vajon a hit mindig úgy uralkodott-e el rajta, mint egy csendes, békés vidéken.

„Azt hiszem, elmondhatjuk, hogy az ember természeténél fogva vallásos lény, vagy az emberi lélekről azt, hogy természetszerűen keresztény. De meg kell határoznunk a hit és a természetes vallásosság közti viszonyt. A hit, amennyiben az élő Isten szavára adott személyes válasz, amely végérvényesen Jézus Krisztusban és Ő általa kapott végső kifejezést, olyan probléma, amit közelebbről kellene megvizsgálnunk.”

Visszatérünk a környezet és a nevelés befolyására a hit kialakulásában. A következő fejezetben, amely kifejezetten a hitet tárgyalja, a szentatya majd még elmélyíti erre a rendkívül jelentős pontra vonatkozó gondolatait.

„Kora gyermekkoromtól kezdve a hit légkörében nőttem fel, az Egyház jelenlétébe és tevékenységébe mélyen belegyökerezett társadalmi környezetben éltem. Ennek ellenére — vagy talán éppen ezért — annál fontosabbnak tartom hangsúlyozni, hogy a hit, „amennyiben Istennek Jézus Krisztusban kifejezett szavára adott személyes válasz”, szünet nélkül, folytonosan újjáteremtődik és tovább fejlődik. Ezt saját életutam alapján is megerősíthetem. Ugyanakkor meggyőződéseim, hogy soha, életem egyetlen szakaszában sem volt hitem a környezetem életmódjából, vagy erkölcsi felfogásából származó, tisztán „társadalmi” jelenség; végülis nem abból eredt, hogy körülöttem mások is „így hitték és így cselekedtek”. Sohasem tartottam hitemet „hagyományos”-nak, bár növekvő csodálattal tekintettem az eleven egyházi tradíciókra, különösen azokra, amelyek nemzetem életét, történelmét és kultúráját formálták.”

„Ha teljes objektivitással veszem szemügyre saját hitemet, mindig újra

megállapíthatom, hogy soha semmi köze sem volt egyfajta konformiz-mushoz; hogy saját ,én'-em mélységeiben született meg; és hogy egyúttal az ember és a világ titkaira választ kereső, szellemi erőfeszítéseim gyümölcse is volt. Egyre világosabban láttam, hogy a hit adomány. A belső érettséggel együtt vált nyilvánvalóvá, hogy hitem magában foglalja a Jézus Krisztusban, a megtestesült Igében kifejezett isteni szóra adott személyes és *szabad* válaszomat is. Így az ,én' hitem (a pápa az én-t mintegy idézőjelbe téve ejti ki) kezdettől fogva Isten ajándéka volt; és idővel egyre inkább úgy éltem meg, mint teljes egészében ajándékba kapott belső valóságot."

„A ,bölcsőbeli keresztények' számára — ahogyan az angolszászok azokat nevezik, akiknek olyan, gyakran nem értékelt szerencsájuk van, hogy keresztény családba születtek bele — a hit egészében úgy jelentkezik, mint környezetük és nevelésük nyújtotta lehetőség, amely nem zárja ki a szabad elhatározást — sőt éppen ellenkezőleg. Ebből kiindulva a személyes hit önmagát ,teremti meg' (remélem megjegyezték ezt a kifejezést!) és folyamatosan tovább fejlődik."

Az is előfordul azonban, hogy valaki a legbékésebb hitetlenségből váratlanul a legelszántabb hitre tér. Magam húszéves koromban tértem meg, minden előzetes felkészülés és előjel nélkül, a Világosság csendes és szelíd fellobbanása után, ami tökéletesen váratlanul ért szkepticizmusom lágy homályában. Harmincöt évvel később két könyvet írtam erről a pillantról, amelynek emléke még most is megdöbrent. A szentatyá olvasta őket:

„Erről, az ateizmusból a hitre átváltásról Önnek sajátos, egészen kivételesnek mondható tapasztalata van. Mindazonáltal — teszi hozzá — minthogy nekem erről nem beszél, továbbá arról sem, hogy hogyan szembesül a személyes hit vagy az Egyház hite a hitetlenséggel és a harcos ateizmussal, azért erről én sem beszélek többet."

Legalábbis pillanatnyilag nem. Azonban nem fogok elhallgatni egy erre vonatkozó kérdést! Jó órában figyelmeztetni fogom a szentatyát a „Parc des Princes”¹-beli fiatalember felszólalására, aki feltette neki azokat a kérdéseket, amelyeket én most nem teszek fel.

¹ Párizsi footballstadion; a pápalátogatáskor az ifjúsági nagygyűlés színhelye volt, ahol kötetlen dialógus alakult ki az ifjúság és a pápa közt.

IV.

Hosszú időn át a pápai lakrészből csak azt a kis ablakot ismertem a Vatikán aranybarna falán — a szent Péter térről nézve legalábbis kicsinek látszik — amelyben a pápák vasárnap délben hagyományosan megjelennek, hogy megáldják a tömeget. Olyanok mint a háromkirályokkor készült francia ünnepi kalácsba belesütött picí fehér babszem — amelynek megtalálása egyébként ugyanilyen családias örömet okoz. Amikor megadatott nekem, hogy először kerüljek belülrre ebbe az addig hozzáférhetetlen lakrészbe, amelyről úgy hírlett, hogy benne a pápák ijesztő magányban élnek, annyira meg voltam illetődve, hogy csak nehezen vettem észre a rücskös üveggel fedett, világító mennyezetű kápolnában a bronz keresztutat a falon és a czestochowai Szűzanya ikonját az oltár felett. A térdelő szentatya óriásinak tűnt számomra. Széles vállain a kis fehér körgallér hófödte hegységre emlékeztetett, és én azon tűnődtem, hogy ugyan hogyan is fértek be a havasok egy ekkorka helyiségbe? (A május 13-ai merénylet után majd elolvad a hó és láthatóvá válik a szikla.) Ima-sziklatömb volt előttem. A rendkívüli precizitással, gondosan, szépen bemutatott szentmise után — amely számomra azt juttatta eszembe, ahogy a csillag jár az égen — további teljes 20 percet szentelt egy azóta lassacskán már jóformán elfelejtett gyakorlatnak: a hálaadásnak. Ezalatt imazsámolyán térdelt, amelynek könyöklője pult szélességű. II. János Pál úgy imádkozik, mint ahogyan lélegzik — és közben mégis tevékeny, cselekvő.

Tevékenységeben milyen része van az imának? Nem gondolt-e soha a kontemplatív, szemlélődő életre?

„Hívatásomnak kezdettől fogva főképp tevékeny, aktív jellege volt. Bár volt idő fiatal koromban, amikor más irányzatra gondoltam, de a Kármelhez fűződő kapcsolataim nem vezettek célhoz. Püspököm, Sapieha bíboros, Krakkó metropolitája döntötte el a kérdést: nem látott elég alapot ahhoz, ami igazolhatta volna ezt az irányváltoztatást. Végeredményben pedig én magam sem.”

„Így tehát nem a szemlélődő életforma volt a hivatásom, de „megtérésem” távoli időszaka óta a lelki élet — és abból eredően a papi szolgálat — igen. Életutam egész során mindvégig áthatott az a meggyőződés, hogy hivatásom mindenfajta tevékenységekor az imádság — és lényeges mértékben az elmélkedő ima — elsődleges jelentőségű. Így volt ez életem minden szakaszában, amin eddig átmentem: legelőször mint falusi, ké-

sőbb mint városi segédlelkész, mint egyetemi tanár, mint püspök, mint érsek, végül 1978. október 16. óta. (Nem azt mondja: mint pápa, ez már nem átmeneti életszakasz.) Itt nem látok semilyen értékelhető változást. Talán a káplánnak tovább kellett virrasztania, hogy az imádsághoz és különösen az elmélkedéshez szükséges időt előteremtse, később azonban már könnyebben tudtam egyiket is, másikat is, napi programomba beilleszteni.”

Pontosítja: „Márminat akkor, amikor még szabadon rendelkeztem fölötte.” Nem tudom, hogy ez az eset ma még fennáll-e? Az a benyomásom, hogy Krisztus földi helyettese kevésbé ura a saját időbeosztásának, mint egy falusi plébános helyettese.

„Ha múltam és jelenem aktívnak, tevékenynek minősíthető, úgy ne feledjük, hogy a legtokéletesebb „aktus”, az igazi „tevékenység”, a napi szentmise, ami az ima legteljesebb szintézise, a Krisztusban Istennel való találkozás kulcspontja. Harmincéves papi pályám tapasztalata arra tanított meg, hogy ezt a csúcst elérni, ehhez a szintézishez és erre a teljességre eljutni csak úgy lehet, ha ide imával lépünk be, és ugyanúgy távozzunk, az egész, átímadkozott nap irányába — akkor is, ha tudjuk, hogy ez a nap megint agyon lesz zsúfolva mindenféle feladattal és kötelezettséggel. Köztudott, hogy a pap napja „liturgikus” — nemcsak a szentmise, hanem az órák liturgiája,¹ a zsoltosma révén is, amitől sajátos ritmust kap.”

„Egészében véve a munkával telik el a legtöbb idő, de minden tevékenységnek az imádságban kell gyökereznie mint lelki termőföld rögében. Ez az imarög ne legyen sem túl vékonyrétegű, sem túl felületes; a belső tapasztalat megtanít arra, hogy milyen eszközökkel alakíthatjuk ki napról napra úgy, hogy a legmegfelelőbbé váljék.”

E könyv elején már szóvá tettem, hogy II. János Pál megnyilatkozásainak egyik jellemzője, hogy a legelkoptatottabb szavaknak is visszaadja ősi erejüket, amit az agyonhasználás következtében régen elvesztettek. Gyakran tűnődtem azon, hogy ugyan miféle orvosi csoda okozta, hogy ezek a szegény, kimerült, vérszegény kifejezések — amelyeket az idő már úgy megfosztott tartalmuktól, hogy a kortárs gondolkodás már aligha tud mást tenni, mint kitönni őket, hogy megőrizze számukra az élet látszatát — ilyen hirtelen visszanyerték frissességüket, egészséges életerejüket. Íme itt a válasz: mielőtt kiejtenénk azokat, *át kell imádkoznunk a szavakat!*

¹ Liturgia horarum = breviárium.

„Visszatérek a szemlélődéshez. Anélkül, hogy kontemplatív szerzetesi regula szerint élnek, világosan látom, hogy az az ima-termőtalaj, amelyben minden nap gyökeret ver, sok sajátosan szemlélődő elemet és pillanatot is magába foglal, amelyek nagyjelentőségűek papi szolgálatomban, különösen az Ige hirdetésében. A régi elv: *contemplata aliis tradere* (az elmélkedés gyümölcseit átadni) még mindig korszerű és éltető. Elsősorban azt érinti, aki átad, az Ige hirdetőjét és szolgáját: ugyanis egyedül és kizárólag csak a *contemplata*-t áll jogában átadni; azt, amit átelméltett: az átimádkozott gondolatait.”

Hátra van még az, amit általánosságban „imának” hívunk és ami nem annyira a kontemplációhoz, mint inkább aéréshez, vagy mondjuk így: a segítségkéréshez áll közel:

„Volt idő, amikor úgy gondoltam, hogy korlátozni kell a *kerő-imát*. Ez az idő elmúlt. Minél tovább haladok a Gondviselés által számomra kijelölt úton, annál jobban érzem annak szükségét, hogy ehhez az imaformához folyamodjam, és annál jobban tágul ennek kerete is. Ezzel egyidőben pedig az is folyamatosan tudatosodik bennem, hogy milyen sok imával vesznek körül, és ezért egyre inkább érzem tartozásom nagyságát.”

II. János Pállal imáról beszélni annyi, mint Szűz Máriáról beszélni. Nyugaton, különösen pedig Franciaországban a Mária-tisztelet sajátosan váltakozó. Nem túlzás azt állítani, hogy minden francia elment már, elmegy vagy el fog menni egyszer Lourdesba, mégis, amikor vagy húsz éve szóba került „Mária a kegyelmek közvetítője” dogmakénti kihirdetése, az újságok tiltakozástól visszhangzottak. Legnagyobb megrökönyödésemre. Mert végeredményben a nők természetből fogva közvetítők. Ők állnak az apa és gyermekei közé, az egyik és a másik gyermek közé, a férj és a szomszéd közé. Ők vernek hidat a Semmi és az Élet közé, hiszen ők hoznak bennünket a világra. Ők viselik a család és a csapások közt feszülő terheket, mert a férfiak szívesen ruházzák rájuk a gyászt is, sőt ők állnak közvetítőként köztünk és Isten között is, — amennyiben őket látjuk a leggyakrabban a templomban. Ha kicsit továbbvinnénk e tiltakozók logikáját, kiderülne, hogy minden asszony közvetítő — kivéve a Szűzanyát.

De a szentatya majd az erkölcsről szóló fejezetben fog a Mária-tisztelettel foglalkozni. Kétségtelen, hogy enélkül nem lehet személyiségét megmagyarázni, amit nem is érthetünk meg, csak ha figyelembe vesszük azokat az elemeket életéből, amikről már beszélt. Elsősorban a minden tekin-

tetben példaszerű édesapja iránti csodálatát — a hálátelt gyermeki elismerésnek ebben a szép történetében szó sincs Oedipus-kérdésről — akinek tartózkodó erkölcsi szigorát sohasem felejtette el. Majd húszéves korában a teljes magány! Vagyis abban a korban, amikor a szüleinkre jobban szükségünk van mint bármikor, ha csak azért is, hogy sajátmagunkat meghatározzuk — ellenük vagy mellettük, lényegében mindegy, ha ez a szeretet jelen van. Se apja, se anyja, se nővére, se bátyja; önálló létének Napja családjá elvesztésével és hazája pusztulásával egyidőben kelt fel. Mi maradt számára ebben a sivár pusztaságban, amelyben a csapásokat panasz és megingás nélkül viselve járja útját? Hite, amihez soha nem fért kétség, és amihez már akkor is jelentősen szilárd jellem párosult, megőrizte őt a fiatalság lehetséges félrelépéseitől, csábításaitól: „Több kegyelmet kaptam, mint amennyi küzdelmet meg kellett vívnom.” Ez elég kell hogy legyen a sorsának érzelmi előzményeiről szóló mesék elosztására. És mindazon túl, jobban mondva mindannak középpontjában, ami akkori életét kitette, megszólal előbb alig észrevehetően, majd titokzatosan egyre sürgetőbben, annak a hangnak suttogása, amely őt szólítja: a hivatásé. Egy pap az, aki majd megfejtí ezt az üzenetet, mint ahogyan egy táviratot beolvasnak a címzettnek. Válasz fizetve: — ez a kegyelem.

Természetesen a legnagyobb mértékben számításba kell venni a kétkézi munkával eltöltött éveit, és a munkáskörnyezetben szerzett tapasztalatait is. Volt már mindenféle származású pápánk a parasztságot is beleértve, de amióta a gyárkémények füstölni kezdtek e Földön, ez az első eset, hogy a vegyipar járult hozzá egy pápa kialakulásához. Érdekes, hogy ilyen ember adatott az Egyháznak ennek az iparosodott századnak a végéfelé.

Ugyancsak ne hagyjuk figyelmen kívül azt az intellektuális felfedezést sem, amelyet kezdő filozófus korában egy, a metafizikába bevezető kézikönyvvel küszködve tett, és ami után teljesen új világ hajnalára ébredt, mint annak idején Jákob, az angyallal történt éjjeli birkózása után.

Ezek a személyes adottságok egy, hogy úgy mondjam sajátosan nemzeti és állandóan meglevő adottsággal párosultak: az elnyomás elleni ellenállás szellemével, amelynek a különösen brutális megszállás vérszterhes környezetében volt alkalma benne is kifejlődni.

Míndezen az elemek hozzájárultak egy kivételesen megedzett ember formálódásához, aki tudja, hogy miről van szó, amikor nyomorúságról, magányról vagy erőszakról, a századvég e három kulcsszaváról hall. A világ azonban nem csupa szerencsétlenség, különösen pedig nem az a

keresztény számára. És mióta II. János Pál fehérbe öltözött, békés merészséggel és egyfajta törhetetlen jóakarattal felvértezetten megjelent közöttünk, újra és újra eszembe jut az Evangélium egyik szakasza. Ez János evangéliumának utolsó epizódja, amely arra emlékeztet bennünket, hogy a kereszténység mindenekelőtt szeretettörténet:

„Miután ettek, Jézus megkérdezte Simon-Pétertől: „Simon, János fia, jobban szeretsz engem, mint ezek?” „Igen Uram — felelte — tudod, hogy szeretlek.” Erre így szólt hozzá: „Legeltesd bárányaimat!” Aztán másodszor is megkérdezte tőle: „Simon, János fia, szeretsz engem?” „Igen Uram — válaszolta — tudod, hogy szeretlek.” Erre azt mondta neki: „Legeltesd juhaimat!” Majd harmadszor is megkérdezte tőle: „Simon, János fia, szeretsz?” Péter elszomorodott, hogy harmadszor is megkérdezte „szeretsz-e engem?” s így válaszolt: „Uram, Te mindent tudsz, tudod azt is, hogy szeretlek.” Jézus ismét azt mondta: „Legeltesd juhaimat!”¹

Amikor a pápák Péter római székébe eljutnak, vajon hallják-e ugyenezt a kérdést? Nekem úgy tűnik, hogy az Egyház egész történelme korszakról korszakra ehhez a kérdéshez kapcsolódik; hogy minden átszenvedett tévedés vagy elhajlás megannyi visszafogott, vagy elbizakodott módon adott válasz volt rá. Az egyik fenntartással mondja ki az „igen”-t, a másik túlzottan bízva önmagában. A helyes válasz Péteré — a harmadik:

„A szent János által megírt epizódban (ami a feltámadás után történt) a kérdés is, a felelet is ékesszóló, mindegyiknek különleges súlya van. Krisztus kérdésére „szeretsz-e engem?” Péter nem egyenesen azt válaszolja: „Igen, én szeretlek!” hanem felelete nagyon kifejező: „Uram, Te mindent tudsz, tudod azt is, hogy szeretlek.” Nem kürtöli világgá szeretettét. Nem úgy viselkedik, mint ahogyan még néhány nappal ezelőtt, amikor biztosította Őt arról, hogy „ha mindannyian megbotránkoznak is Benned, én soha!”² Szükségét érzi annak, hogy feleletét, vallomását ne lelkiismerete szavával, se pedig szíve bizonyosságával támassza alá, hanem Ővele, aki Szent János szerint „tudja, mi lakik az emberben.”

„Ezért olyan igaz a válasza. És számunkra olyan meggyőző. Magát Krisztust is meg kellett hogy győzze, minthogy háromszor is megerősítette azt, amikor megismételte: „Legeltesd juhaimat!” E szavak a bizalom legmagasabb fokát fejezik ki; mert bárányai, juhái mindazok, akiket

¹ Ján 21,15—17.

² Mt 26,33.

szent Pál szavai szerint „nagyon drága áron” váltott meg, a keresztt és a feltámadás árán. A megváltás ára végtelen, így a megváltott lelkeké is. Mindezt magában foglalja ez a rövid meghagyás: „legeltesd juhaimat.”

„Az Egyház gyakran emlékeztet bennünket erre, a Krisztus és Péter közti párbeszédre. Az, akinek Péter szolgálatát be kell töltenie, a hajdan az első apostol által elfoglalt székben, az első naptól kezdve szembetalálja magát ezzel a lélekbemarkoló kérdéssel, és hálát ad a betszaidai halásznak, hogy úgy válaszolt ahogyan tette, és nem másként: „Uram, Te mindent tudsz, tudod azt is, hogy szeretlek.”

„Szeretsz-e engem?” Ez a legnehezebb kérdés, amelyet fel lehet tenni. Jó az, ha az, aki a szeretet felől érdeklődik, ismeri a szívek titkait, mert ez lehetővé teszi, hogy úgy válaszoljunk, mint ahogyan azt Péter tette. Ez az emberi szeretet helyes válasza. És az Egyházé is. Meg a világé is, beleértve a mai világot is.”

Nyilvánvalóan így felelt ő is. De mielőtt megkérdezném, hogy mit hisz és hogyan hisz, szeretném tudni, hogy nagy aktivitása, sok tevékenysége közepette van-e még ideje olvasni?

„Mindig sokat olvastam, bár sohasem voltam könyvtárfaló, kivéve talán ifjúságomban, amikor az ember kezdi az irodalom szépségét felfedezni. A tisztán tudományos munkában — aminek életem csak néhány rövid évét szentelhettem — nem a tudálékosságot kerestem, hanem azt, ami kutatásaim előbbreviteléhez szükségesnek látszott. Az olvasott anyag feldolgozására és a reflexióra szántam inkább több időt. Ez mindig így volt, természetesen többé-kevésbé rendszeresen.”

„Bizonyos, hogy az olvasásra ma kevesebb az időm mint azelőtt, mégis azt mondhatom, hogy bizonyos értelemben többet olvasok, főleg olyasmit, ami informálódni segít. Munkatársaim kiváló munkamódszere lehetővé teszi számomra, hogy a lényeges publikációkról gyorsan tudomást szerezzek, és ugyanakkor a részletekkel is megismerkedjem szükség vagy az ügy fontossága szerint.”

„Módszeresen” olvasok teológiai, lelkeségi, bölcséleti és humántudományi műveket. Jelenleg pl. sokkal több teológiát, mint filozófiát. Bizonyos könyveket elolvasok elejétől végéig, néhányukat átlapozom, mint ahogyan azt a folyóiratokkal is teszem. A természettudományok területén néhány szöveg néha egész figyelmemet leköti. Nagy haszonnal olvasom őket, annak ellenére, hogy nemigen vagyok felkészülve az ilyen jellegű olvasmányokra.”

„Ami a szépirodalmat illeti, az vakációim fényűzése. Bár megtörténik,

hogy „programon kívül” is olvasok, mint legutóbb Milosz és Rainer Maria Rilke verseinek gyűjteményét, ami máskor nem volt lehetséges. De ez a kivétel.”

Mert időbeli elfoglaltságából alig tart fenn magának valami szabad-időt. Voltaképpen semennyit. Néhány pihenőnapon kívül, amelyet Castel Gandolfóban tölt — és ahol végül ugyanannyit dolgozik mint Rómában — nem enged meg magának egy percnyi magánéletet sem. A legmélyebb altatás (a műtét idején) volt az egyetlen mód, amely rábirta, hogy szolgálatát abbahagyja.

Ha egy kicsit kevesebb ideje is van az olvasásra, arra talál időt, hogy írjon és sűrűn ír. A Szent Péterből áradó tanítás- és szónoklatfolyamot észelve — amely az egész világot elárasztja enciklikákkal, homiliákkal, pásztorlevelekkel, buzdításokkal és üdvözlőbeszédekkel — kíváncsiskodó újságírók elképedve találgatták, hogy vajon ki szolgáltatja ezt a sok gondolatot ötletet a pápának. Körbe-kérdezősködésük végén csodálkozással állapították meg, hogy ezek a pápa saját gondolatai.

Néha egészen egyszerű dolgokról magávalragadó ékesszólással ír, mint pl. beiktatási beszéde vagy Párizsban a Notre-Dame-i mise homiliája; máskor súlyos mondanivalót közöl, mint egykor a „Személy és tett” című rendkívül nehéz műben, amelyről azt rebesgetik Lengyelországban, hogy ha elolvasását súlyos bűnösöknek adják penitenciául, azok általában szívesebben lemondanak a feloldozásról.

Amikor a hitről van szó, megtörténik, hogy az Oltáriszentség előtt, térdenállva ír, kissé úgy, mint Aquinói Szent Tamás, aki fejét a tabernakulunra hajtotta, mielőtt az Eucharisziáról beszélt volna. De nem hiszem, hogy verseket írna még, vagy ha igen, akkor titkolja őket, és ez kár. Ez volt a virágcsokor a bátyatorony csipkés oromzatán. Kár? Nem is tudom. A költészet szorosan összefügg a jövődöléssel, és vannak jövődölések, amelyeket szívesebben nem hallunk. Arra a költeményére gondolok, amelynek a merénylet óta nyugtalanító visszhangja van. Szent Szaniszló suttogja maga elé, egy, a keresztény érzéssel szembenálló lengyel király előtt:

Szavam nem térített meg,
Vérem fog majd megtéríteni.

A HIT

I.

Nem minden elfogódottság nélkül kezdem ennek a párbeszédnek második fejezetét. Hiszen amit most meg kell írnom, az a legmagasabb szintű vallomás. De ugyanakkor nagyon alázatos is, mert az, aki csak testvérei és a reábízott nép érdekében szól, most saját hitét veszi szemügyre minden kertelés és megalkuvás nélkül. Így mindazok, kiket gyötrő kérdések fojtogatnak, olyan átmélkedett szavakat hallanak tőle, melyek legalább elhagyatottságukat szüntetik, akkor is, ha nem kapnak minden kérdésükre végleges választ.

Amint már említettem, II. János Pállal a problémák tárgyalásakor nem tudunk elszakadni az evangéliumtól. Így hát beszélgetésünket egy evangéliumi hasonlattal kezdjük, az elveszett bárány példabeszédével.

Párizsban, a Parc des Princes nagyszerű estéjének forgatagában hirtelenül feljött az emelvényre egy fiatalember. Cédula volt a kezében, és lázas sietséggel feltett a Szentatyának egy sor kérdést, tiszteletteljes, de sürgető hangon, melyet a fiatalság szívesen használ, amikor tekintélyes személyhez fordul. Elmondotta, hogy ő ateista, de a pápalátogatás alkalmát nem akarja elszalasztani a hit keresésében. Miután felolvasta cédulájának szövegét, eltűnt az éneklő és éljenző nyüzsgésben. További kérdések peregetek, és így az övé valahogyan válasz nélkül maradt. Még hónapok múltán is bántotta II. János Pált, hogy ezt az elveszett bárányt hagyta eltűnni a névtelenség homályában.

„Örülök, hogy megemlítette a Parc des Princest és a párizsi ifjúval való találkozásomat. Nem is tudom, hogyan történhetett, hogy a fiatalember kérdésére, jobban mondva kérdéssorozatára nem ügyeltem? Szabad-e ilyen fontos kérdéseket egyszerűen elfelejteni?

Mégis megesett. Emlékezzék csak, hogy abban a pillanatban több fiatal, közöttük egy mozgássérült fiatal leány állt már az emelvényen, és

egyre fokozódó ütemben záporoztak felém a kérdések, melyek minden figyelememet lekötötték.”

Talán még emlékezhetünk arra, hogy a hallgatóság spontán lelkesedése ezen az estén úgy felborította a programot, hogy a pápa félretette előre elkészített beszédét, és helyette rögtönzött szavakkal szólt a fiatalokhoz.

„Amikor ez a fiatalember megszólalt, világossá vált, hogy a többiektől teljesen eltérő álláspontot képvisel, és az ő kérdései nem is szerepeltek azon a listán, melyet előzőleg nekem átadtak. Alapvető problémát vetett fel. Egész terjedelmében és sokrétűségében olyan volt, hogy kevés szóval lehetetlen is lett volna válaszolnom. De legalább annyit meg kellett volna említenem, hogy kérdése alaposabb választ érdemelne, mint amilyent ez a rendezvény egyáltalán lehetővé tett volna. Hamarosan meg is kezdtem beszédemet, amelyben valamennyi kérdésre összefoglalóan válaszoltam. De beszédem nemsokára dialógussá vált köztem és 50 000 hang között; a hullámok egyre magasabbra tornyosultak, ahogyan az a fiataloknál mindig történik, és én egyszerűen elfelejtettem a programon kívüli kérdező partneremnek válaszolni, aki magát ateistának vallotta.”

! Nem adódott több alkalom. És ilyen este sem adódott többé.

¶ „De ön tudja jól, hogy párizsi tartózkodásom programja milyen rendkívül zsúfolt volt. Reggel hétkor kezdődött, és legalább éjfélig tartott.”

Emlékszem, hogy engem is leállítottak Párizs egyik kapujánál, ötven autós közé beékelve. Megtudtuk, hogy a pápa fog erre jönni. Mindenki kiszállt kocsijából. A pápa autója végre feltűnt egy alagútból, és mi pár pillanatra, a tetővilágítás fényében megláttuk őt piros köpenyében. Barátságos kézmozdulattal köszöntött minket; elhangzott az éljenzés, és mindenki nyugodtan visszaült a kormánykerékhez. Akkoriban először láttam párizsi autósokat, akik egy negyedórányit nyugodtan várakoztak, türelmetlenség nélkül. Ha valamikor II. János Pált szentté avatnák, akkor remélhetőleg ezt az esetet csodának minősítik majd.

De a Szentatya szeretné, ha ez a fiatalember legalább ezen az úton kapná meg kérdésére azt a feleletet, amelyre ott a Parc forgatagában nem kerülhetett sor. Most megkapja kérdésére a választ, mely ebben a könyvben még érdemesleges kiegészítést is nyer.

„Amint visszatértem Rómába, eszembe jutott a válasz nélkül maradt kérdés. Azonnal írtam Marty bíborosnak, és kértem: keresné meg ezt a fiatalembert, és mentsen ki engem nála. Rövid időn belül válaszolt a kardinális: minden szükséges lépést megtett, és minden rendben halad.

Annak idején valóban nagyon lesújtott ez a mulasztásom. De ma,

amikor valamelyest kipihentem magam, és ismét átnéztem a kérdések katalógusát, melyet elém terjesztettek, már nem is bánom olyan nagyon, hogy akkor nem válaszoltam, holott szándékomban volt. Talán egy akkor megadott válasz az eszmecsere lezárását jelentette volna, és nem annak indítását. Felix culpa! Szerencsés mulasztás! Hála ennek a mulasztásnak, mert ezért akarunk most a hitről beszélgetni.”

Az én vallási képzettségemnek megvannak a maga határai, és beismerem, hogy nem olvastam minden pápai megnyilatkozást, mióta az Egyházba előbb csak úgy az ablakon át léptem be, és csak később az ajtón. De XI. Piusz enciklikájától kezdve, mely a nemzeti szocializmust elítélte, egészen II. János Pálnak a munkáról szóló írásáig mindent figyelmesen elolvastam. De nem emlékszem olyan összefüggő szövegre, mely tisztán arról a hitről szólna egyszerű, szokványos szavakkal, de ugyanakkor gyötrelemmel és fájdalommal, mely hitetlenek, de olykor a hívők számára is csak két szóban foglalható össze: „létezik-e Isten?”

A Parc des Princesben a fiatalember megkérdezte tőlem: „Szentatya, kinek hisz Ön? Miért hisz? Megéri-e, hogy odaadja az életét, és ki az az Isten, akit Ön imád?” Ön azt mondta nékem, hogy ezek a kérdések részletes tárgyalást igényelnek. Nékem is ez a véleményem. Ezért a válasznak teljesnek kell lennie. Talán több oldalról is kellene közelíteni. Hiszen ez a fiatalember nem csupán azt kérdezte: ki az Isten, akiben a pápa hisz, és akit imád, de ő tudni akarta azt is, hogy miért hisz. . .

„Ezek ellenére úgy vélem, még nem tapintottunk a lényegre. Fontos az a pillanat, amikor a hitetlenség kérdezi a hitet, amikor a belső kettősség felszínre kerül, mely megfelel annak a két lehetőségnek, amely által emberként léteünk és emberek lehetünk. Bizonyára éltek a történelem különböző korszakaiban és most a mi időnkben is egymás mellett hívők és nem hívők. De úgy tűnik nékem, hogy az ellentétes álláspontok a mi napjainkban tudatosabbak és radikálisabbak. Ma már nem is beszélhetünk a hitről a hitetlenség és az ateizmus figyelembe vétele nélkül.

Ennek a két szónak egyébként nem ugyanaz a tartalma. Szigorúan véve, az ateizmusnak ellentéte a teizmus, másrészt a hit nem azonos a teizmussal vagy bármilyen más világnézettel, mely a maga módján elfogadja az Isten létezését. A hit lényegesen több ennél: a hit az Isten szavára adott belső válasz, mely az ember értelmi és akarat körébe tartozik. Tehát előre feltételezi Isten különös kezdeményezését. A Zsidó levél mondja: Isten sokszor és sokféle módon szólt atyáinkhoz a próféták által; ebben a végső korszakban pedig szólt hozzánk Fia által.

Így a teizmus a hit fogalmába szervesen beletartozik, de a hit lényegesen felülmúlja azt. Magától értetődik, hogy a hit teisztikus, amennyiben elfogadja Isten létét, de nem csupán teisztikus; lényege szerint teológiai is, azaz Istenre vonatkozik, nem korlátozódik csak arra, hogy Istent idézze, hanem beszél róla és vele.

Térjünk vissza a fiatalemberhez, aki a Parc des Princesben ateistának mondotta magát. Érdemes újra és figyelmesen átolvasnunk az ő kijelentéseit. Ezt mondotta: „Én ateista vagyok. Visszautasítok minden tételes hitet és minden dogmatizmust. Szeretném még hozzáfűzni, hogy senkinek a hitét nem támadom, de számomra a hit érthetetlen.” A vallomása szabatos. Amikor a fiatalember kijelenti: Én ateista vagyok, akkor világosan megmondja, hogy ő nem istenhívő, de Isten létét nem feltétlenül tagadja. Azt utasítja el, amit hittételeknek tart, és amit dogmatizmusnak vél, mint ha egyik is, másik is megkövetelné Isten létének elfogadását bármilyen formában is. Ugyanakkor látjuk, hogy nem támadja a hívők meggyőződését. Nemcsak hogy nem támadja, és nem ítéli el, hanem bizonyos érdeklődéssel fordul feléje, valójában szeretné megérteni azt, amit most érthetetlennek lát. Ezért fordul a pápához. Legalább is ez tűnik ki a kérdéseiből.”

Csodáltam, hogy a pápa mennyi türelemmel elemezte ezt az üzenetet, melyről én csak annyit jegyeztem fel magamnak akkor, hogy minden mondata „én”-nel kezdődött, és ez véleményem szerint nagyon megnehezíti a keresztény igazság keresését.

„Mindezt nem csupán egy mulasztás jóvátételéért mondtam, hanem azért is, mert ez a Parcban elhangzott kijelentés jellemző egy egész generációra. Amikor ez a fiatalember visszautasítja a kész hittételek elfogadását, mert azok gúzsakötnék értelmét, tulajdonképpen közvetve kifejti, miért is nem tudja megérteni a hitet.

Hiszen a hit nem kényszeríti az értelmet, nem szorítja „kész igazságok rendszerébe”. Az imént fejtettük ki a teista világnézet és a hit közötti különbséget. Igaz: mindkét esetben értelmünk valódi elkötelezettségéről van szó. De a teizmus mint világnézet, a világegyetem egyfajta megértéséből leszűrűt következtetés; a hitben pedig a lélek tudatosan és szabadon válaszol az élő Isten szavára. Elkötelezi egész személyiségét. Az a tény, hogy *én* hiszek, és én *miért* hiszek, szervesen összefügg azzal, hogy *mit* hiszek.

II.

Persze, az a szó, melyre nekünk tudatos és szabad választ kellene adnunk, nem talál mindig és mindenütt nyitott fülekre, és önkéntelenül eszünkbe jutnak az evangélium szavai: „Ha eljön az Emberfia, talál-e hitet a földön?” Úgy tűnik, még a meggyőződéses keresztények is ma az evangéliumból azt látják meg, ami a szociális előrehaladást segíti, és az ő személyes szabadságukat biztosítja. Egyre jobban terjed közöttük a vélemény, hogy kár Istenről beszélnünk, hiszen megismerhetetlen. És ha róla nem beszélhetünk, akkor vele sem beszélgethetünk. Ebből következik: elmélkedés és imádság egyaránt értelmetlen, de értelmetlen a mi „tudatos és szabad válaszuk” is.

Ismerhetem hát én az Istent? Valójában már megpendítettük ezt a problémát, amikor a Parc des Princbeli fiatalember kijelentéseit elemeztük. Ön most közelebbit óhajt tudni. A kérdésnek átfogó és bőszeges irodalma van. Ön azt is tudja, hogy az I. Vatikáni Zsinat hivatalosan mit mondott erről. Mindez közismert. De ha mi továbbra is beszélgetni akarunk, de úgy, hogy beszélgetésünk ne váljék előadássá, akkor egy újabb, konkrétabb módszert javasolnék.

Most a pápa másodszor említi könyveimet. Előre tudom, mit szólnak ehhez: én kihasználom a pápa jóindulatát, hogy könyveimet reklámozzam. Hogy most kárpótolom magam az értetlenségért és a kritikáért, és hogy én magam voltam az, aki a beszélgetést erre a tárgykörre tereltem. Nego simpliciter! — világosan és egyszerűen tagadom, ahogyan azt a teológusok teszik, ha ingerültek. Nincs mit megtorolnom, és a Szentatya barátsága az én legnagyobb értékem, és eszembe sincs ezt reklámmá silányítani. Egyáltalán nem örülök annak, hogy le kell írnom a következő részben azt, ami engem személyesen érint. Első gondolatom az volt, hogy úgy teszek, mintha semmit sem hallottam volna. A Szentatya ezt nem engedte, hanem megkövetelte, hogy az ő választát ismételjem meg úgy, ahogyan az elhangzott, döntő oknál fogva. A kérdés: „megismerhető-e Isten?” olyan sokféle lehetőséget kínál az emberi értelemnek, hogy azt sem tudjuk, melyik úton közelítsük meg. Ezt a kérdést összevethetjük egy másikkal: „Mi az Isten?” Ezt Aquinói Szent Tamás már gyermekkorában feltette magának, és negyven éven át nem szűnt meg válaszolni rá. Ezért a Szentatya kiindult abból a pillanatnyi megvilágosodásból, amelynek én a megtérésemet köszönhetem, és ezt kézzel fogható kiindulópontnak vette fejtegetéséhez. Miközben ezt az utat választotta, tudunkra adta

azt a fontos tény, hogy néki élete folyamán sohasem voltak misztikus élményei. Ezután az Isten megismerésének kérdését úgy tárgyalta, mint ahogyan az minden keresztény emberben felmerül, ki éli a hitét.

Bizonyos vagyok abban, hogy minden keresztény ember megilletődik attól az egyszerűsegtől és őszintesegtől, amellyel a Szentatya önmagáról beszél. El tudom képzelni, mennyire meglepődve veszik tudomásul sokan, hogy mily tiszta és mekkora mélységekben gyökerezik a hit őbenne, de mibennünk is.

„Szem előtt tartom, hogy azzal az íróval beszélgetek, aki tizenkét esztendővel ezelőtt kiadta közismert könyvét: „Van Isten, én találkoztam vele.” Alkalmam volt annak idején elolvasni személyes élményének ezt a sajátos beszámolóját. Néhány hónappal ezelőtt ön egy másik könyvet hozott nékem, melynek címe: „Létezik egy másik világ.” Ezt is menten elolvastam. Ez is önéletrajzi vallomás, melynek célja, hogy tüzetesebben megvilágítsa a „Van Isten, én találkoztam vele” című könyvében leírt élményeit. Ami engem ebben a könyvben legjobban megragadott, az két megtérésnek hasonlósága: egyik az öné 1935-ben, és a másik Ratisbonn Alfonzé egy évszázaddal előbb. E kettő egy mozzanatban azonos: mindkettő a teljes személyiséget felölelő, egészen váratlan, közvetlen belső átalakulás, mely a hitetlenségből (vagy ateizmusból) a hithez vezetett minden előzmény nélkül. Azt mondhatjuk, hogy mindkét esetben egy láthatatlan erő átlendít egy tudatos személyt az ellenkező pólusra, egy másik világba helyezve őt, olyanba, mely merőben ellentétes az előzővel. Jobban mondva: egy élet feladásáról van szó egy másik életért. Ön ugyanúgy, mint Ratisbonn, egy pillanat alatt eljutott a hitetlenségből a katolikus hívő teljességére, és nyilvánvalóan minden előzetes közeledés vagy bármiféle azt megelőző hitoktatás nélkül.

Az ön első könyvének címe remek és provokáló. Mit akar kifejezni az a szó, hogy „találkozni”? Mert emberi viszonylatban azt jelenti, hogy „észrevenni”; de ezt nem mondhatjuk el az Istennel való találkozásról. Ez ellentmondana János evangélista szavainak: „Istent nem látta soha senki.”¹ Erről tanúskodik Mózes is, akihez az ószövetség idején Isten így szólt: „Arcomat nem láthatod, mert nem láthat engem ember úgy, hogy életben maradjon.”² Ön nem is állítja, hogy látta volna Istent megtérésé-

¹ Jn 1,18.

² Kiv 23,20.

nek pillanatában. Az ön könyvének címe csak azt állítja, hogy ön meg-
tapasztalta az Ő működését önmagában, hogy úgy mondjam, érzékelté
világosságának és hatalmának belső érintését. Ez az egyedüli magyará-
zata ennek a nagy horderejű átalakulásnak, és annak a ténynek, hogy ön
ebben az új lelkiállapotában ugyanabban a pillanatban újra önmagára
talált, ön közvetlenül tudatosan megélte saját létazonosságát. Sőt, mi
több, ön egyidejűleg tudatában volt annak, hogy ön önmaga, talán még
inkább, mint azelőtt volt. Az ön megtérése nem vetkőztette ki önmagá-
ból, nem fosztotta meg saját személyiségétől, hanem ennek pontosan az
ellenkezője történt. Ez döntő tapasztalati bizonyítéka annak, hogy a val-
lás nem idegeníti el az embert önmagától.”

De még egy másik érv is szól az Egyház mellett. A pápa éppen azt hang-
súlyozta: én nem láttam az Istent, Őt nem, de az Ő világosságát igen.
És az ember nem is gondol rá vagy el is felejtette, hogy ez a világosság
nem azonos a fizikai fénnel, mely ránk esik, és közömbösen visszaverő-
dik rólunk. Ez az igazság fénye, mely kifejezetten megvilágosít, eligazít,
és amelyik egy pillanat alatt többet mond nekünk a keresztény vallásról,
mint tíz tudományos könyv. És döbbenetes, hogy e szavak nélkül belénk
öntött tanítás pontosan ugyanaz, mint amit az Egyház tanít. Hogy a ke-
resztény tanítást lelki megvilágosodás útján kapjuk, avagy a hitet átha-
gyományozó csatornákon — a tanítás mindig ugyanaz marad. Az egye-
zés teljes és tökéletes. Az így megtérő felfedezi Amerikát, és az Egyház
földrajzosa, kik sohasem jártak ott, legalább olyan jól ismerik azt, mint
a felfedező. Számomra ez a tény bizonyossága a keresztény tanítás valódi-
ságának. Sajnálom, hogy ezt az érvet oly keveset veszik igénybe.

De II. János Pál visszatér saját hitének kialakulására, amelyről beszél-
getésünk során már az első részben szó esett.

„Amit az imént mondtam, az ugyan nem válasz az ön utóbbi kér-
désére, de előkészítette a terepet a továbbiakhoz. Időzzünk el egy kicsit
ennél az időszaknál! Nekem személyesen sohasem voltak olyan élmé-
nyeim, mint önnek. Gyermekkorom óta olyan vallásos környezetben él-
tem, amelytől — az igazat megvallva — sohasem szakadtam el, noha a kö-
rülményeim és kapcsolataim — főként fiatalkoromban — gyakran változ-
tak és egymásra tornyosultak. Erről már beszélgettünk. Számomra nem
az volt az alapvető kérdés: hogyan jut el valaki a hitetlenségből a hithez,
hanem az, hogy akinek öröklött hite van, melyet elfogadott, amely inkább
érzelmi mint értelmi jellegű, hogyan alakul az át olyan hitté, mely tuda-
tos, érett és szabad elhatározásból ered, és amelyet azután szellemileg

mélyíthetnek. Ez lassú és fokozatos átmenet. Különböző utakon fejlődik, és életem során csak egy bizonyos pontig tudom irányítani. Nékem úgy tűnt, hogy életem folyamán a külső események halmozódásának hatása alatt állok. De ugyanakkor ezek életem belső szintjén is jelen voltak. Sokkal mélyebben, mint tudatos dolgaim: elmélkedéseim, döntéseim, reakcióim. És tudatában vagyok annak, hogy ebben a hosszú folyamatban, mely még most is tart, nem vagyok egyedül.”

Az istenismeret milyen mértékben függvénye az értelemnek? Hol kezdődik a kinyilatkoztatáson nyugvó hit ismerete és elfogadása?

„Önök felelve, szeretnék sajátmagamnak is válaszolni. De előbb tisztáznunk kell egy kérdést, amelyről már szó esett. Említettem már, hogy én hitemet szüleimtől, környezetemtől, melyben éltem és felnőttem, egyházközségem, nevelőim, lelki vezetőim, barátaim révén „örökölttem és kaptam”. De elfogadva mindezeket a meghatározó tényezőket, nem gondolom, hogy hitemet „tradicionálisnak” lehetne minősíteni, hogy „konformizmus” volna, a másokhoz való alkalmazkodás gyümölcse, egyike azon dolgoknak, melyeket egyszerű asszimilizációval fogadunk el. Nem! Én nem fogadhatom el az én hitemnek vagy ha úgy akarja — „teizmusomnak” ilyen fajta értelmezését. Teljes meggyőződéssel mondom, hogy nem. Nem tudok elfogadni egy ilyen véleményt. Mert, amikor soha el nem felejttem, amit másoktól kaptam (bele értve hazám történetét is), teljes biztonsággal meg kell állapítanom, hogy meggyőződésemmek és magatartásomnak az egésze, mely jogot és elkötelezettséget is ad, hogy kereszténynek valljam magam, elejétől végig saját meggondolásom és személyes választásom gyümölcse.

Ám ön azt szeretné tudni, hogy az én meggyőződéselem egésze mit köszönhet az Istenhez való racionális közeledésnek, és mit az értelemnek az Igéhez és a benne rejlő misztériumhoz való csatlakozásnak. Az ön problémája: Isten megismerése az értelem révén (ezt nevezhetnők teizmusnak) és Isten hit általi befogadása a kinyilatkoztatás alapján. Nos, ha folytatjuk, és alaposan megvizsgálom vallási tudatomat — amelyről természetesen tudom, hogy egy hívő ember hite — megállapíthatom, hogy az én hitem bennem nem kezdődik függetlenül attól az értelmi meggyőződéstől, hogy Isten létezik, hanem kapcsolódik hozzá, ha szabad úgy mondanom: ezen a területen épül fel.”

Így választódik szét és kapcsolódik össze a lelki életben az értelem műve a kegyelem ajándékával, mint a templom színes ablakán az emberi alkotás és a fény.

„Ez az értelmi meggyőződés Isten létéről, mely természetesen feltételezi azt is, hogy Ő kicsoda, átmegy a kinyilatkoztatott misztérium dimenziójába. Életemnek volt egy olyan szakasza, melyben az értelmi oldal volt az erősebb. De ez idővel — bár nem szűnt meg elmélyülni — kezdett elmosódni, hogy egyre jobban átadja a helyét annak, ami misztérium, annak, ami behatol a lélekbe a kinyilatkoztatás szavaiban, hogy ezek ott az én vallásos tudatomban megvilágosodjanak és kiteljesedjenek.

Amit most elmondtam, talán válasz is lehetne az ön kérdésére: megismerhetetlen-e az Isten? Avagy megismerhetjük őt akkor is, ha nincs hitünk? Az én személyes válaszom (megmaradva tudatom területén és követve annak tanúságtételét): én tudom, hogy hiszek Istenben, de azt is tudom, hogy az, amit hiszek, kapcsolatban van az értelmi renddel. Ez a tény — és hogy oly sok ember, kik mit sem tudnak a kinyilatkoztatásról, évszázadok folyamán felismerték (és felismerik most is), hogy létezik az Isten, és van is róla bizonyos fogalmuk — ez feljogosít a végső következtetésre: Istent a tiszta értelem felismerheti, jóllehet ez az ismeret nem teljesen megfelelő és szabatos.”

Pascal szerint legyen egy filozófiai tétel bármilyen téves, mindig akad egy olyan nézőpont, amely igaznak mutatja. Ezt az oldalt kell megkeresnünk, mielőtt a többitől vitatkoznánk. II. János Pál az „Isten-halál” teológiáját ilyen pascali értelemben elfogadja. Ismeretes, hogy ilyen címszó alatt gyűjtik össze azokat a keresztény gondolkodókat, akik nagyon eltérő véleményeket vallanak, de egyben egységesek: állításaik nem túlságosan világosak. Mégis valamilyen szempontból igazuk van.

„Korunkban főként a nyugati civilizáció körében — Európában még inkább, mint Amerikában — gyakran találkozunk az intellektuális ateizmus jelenségével, mely — véleményem szerint — inkább agnoszticizmus, mint kimondott ateizmus. Az agnoszticizmus szerint: „Én nem tudom, hogy létezik-e Isten, nincs róla semmi bizonyítékom.” Az ateista azt mondja: „Én tudom, hogy nincs Isten.” Ez bizonyára hozzájárult az „Isten meghalt” elméletének kialakulásához, majd végül az „Isten halálának teológiájához”. Ez a megfogalmazás — úgy tűnik — belső ellentmondást tartalmaz. De kevésbé tűnik értelmetlennek, ha úgy tekintjük, mint — akár teológiai — megfontolást, amely az agnoszticizmust és az ateizmust vizsgálja, és a mai ember gondolkodásmódjában keresi annak gyökerét. Mellesleg: nekem úgy tűnik, hogy az „Isten meghalt teológia” elnevezés pontosan a fordítottja az ön könyve címének: „Van Isten, én találkoztam vele.”

Valóban én megírtam ezt a könyvet, és tudatosan választottam ezt a címet, és ez volt az én reakcióm az „Istenhalálról” szóló irodalom özönére. Az egyik szerző azt hirdette, hogy Isten Jézus Krisztusban meghalt, a másik prédikált az „Isten nélküli Istenről”, és valamennyien a halálról szóltak ott, ahol én az életet találtam, sőt: az örök életet. A kortárs-vallásosság jellegzetessége, hogy a jó mag és a konkoly oly szorosan egymásba fonódva nőnek, hogy egy tévedéssel szinte bizonyosan kigyomlálunk egy igazságot is. II. János Pál finom meglátására van szükség, hogy az „Istenhalál” teológiáját megtisztítsa a konkolytól.

Ami a vallásos agnoszticizmust vagy röviden szólva, az ateizmust illeti, ennek terjedése — a pápa szerint — abból ered, hogy az „ontológiai kérdéseket az ismeretelméleti problémák alá rendelték”. A filozófia nyelvhasználatában az ontológia a léttel foglalkozó tanítás, az episztemológia (ismeretelmélet) pedig a létezők megismerésével foglalkozik. Akinek a filozófiai szóhasználat kevésbé ismerős, egyszerűbb nyelven azt mondanám, hogy az értelem belefáradt a lét titokzatos megjelenési formáinak kutatásába, és rávetette magát az anyagra, hogy biztonságban érezze magát. Az emberi gondolkodás most már nem tud elszakadni az érzékelhetőtől, kivéve, hogy rendszereket alkosson vagy ábrándokat szövögtessen.

„Az agnoszticizmus és az ateizmus a pozitívista ismeretelmélet gyümölcsei. A mai ember ezt átviszi a gyakorlatba, anélkül, hogy ismerné ezt az elméletet vagy megismerésére törekednék. Csupán a látható világra szorítkozik, mely olykor csupán rendkívül érzékeny mérőműszerek segítségével ismerhető meg. Csak ezek teszik lehetővé, hogy az anyagot ultramikroszkopikus dimenziókban ismerhessük meg. De bármilyen finomak is műszereink, csak azt fedezhetjük fel, ami az anyag rendjébe tartozik és csak az anyagi rendbe. Ezek a tapasztalati ismeretek úgy hatalmukba kerítették a szellemet, hogy elvágták mindattól, ami anyagon túli, „túl a megjelenési formákon”. A különböző használható és eredményes módszerek keretében — melyek segítségével mind mélyebben kutatjuk a látható világot, és amelyek magukba foglalják a pozitívista ismeretelméletet is — nemcsak hogy nincs már helye annak, ami láthatatlan, de a láthatatlan még értelmét is veszti. Ezt a szellemi beállítottságot jelzik az „Isten halála” kifejezéssel.

Ha Isten az én gondolatvilágomban nem halott, akkor ezt annak köszönhetem, hogy eleve elutasítottam az előttem jólismert mechanizmusokat és azokat a módszertani és ismeretelméleti rendszereket, melyek a mai ember tudatába az „Istenhalál” gondolatát bevezették. Ez semmiképpen

sem jelenti, hogy ne csodálnám meg a tudomány eredményeit és haladását. Itt egészen másról van szó. Értékelem mindazt, amit a természettudományok területén kutatásban és kísérletezésben elértek, de nem fogadhatom el a pozitívizmust. Nem értek vele egyet, mert a tapasztalatról korlátozt és ennél fogva téves fogalma van, és az embert a valóság megismerésétől megfosztja, holott képes volna rá. Tartok tőle, hogy az „Isten halála” után a következő lépés az „ember halálához” vezet, mely már fel is ködlik kultúránk látóhatárának peremén.”

Az ember halála? Szó sincs itt egy hirtelen pesszimista kitörésről annál az embernél, aki nem hagyatkozik soha efféle érzésekre. A kételkedés szüli a pesszimizmust. A kételkedés pedig az „én”-nek kicsinyes mellékterméke. Ha a hit valóban a teljes személyiség elkötelezettsége — amint azt a pápa előzőleg mondotta, akkor hol maradna a helye a komoly kételkedésnek? A pápa nem esik kétségbe az emberi nem sorsán. Az „Isten halála” nem más, mint az isteninek átmeneti rejtőzése azok elől az emberek elől, akik makacsul az anyag felé fordulnak. Az „ember halála”, amely pszichológiai visszahatása az „Isten halálának”, remélhetőleg múló elhomályosodása Isten fényének az emberi tudatban. Mindenesetre II. János Pál filozófiájában sem az egyik, sem a másik — sem az Isten, sem az ember — nem „halottak”. Ez magyarázza részben a pozitívizmussal való szembenállását, amennyiben ez az emberi megismerés lehetőségét az érzékek alá eső dolgokra korlátozza.

„De ez csak a negatív magyarázat. Van egy pozitív kifejtés is, amely szerint vissza kell térnem egy dologhoz, melyet életrajzi vázlatomban már érintettem. Akkor rámutattam arra a nagy élményre, mely számomra értelmi változást jelentett. Egyetemi éveim kezdetén került kezembe a metafizikának vagy létfilozófiának egy egyszerű tankönyve, és az váltotta ki belőlem ezt. Lehet, hogy ebben a belső megrendülésben felfedezhető némi hasonlóság vagy sejtelem abból, ami az ön könyvének lényege. Ez az értelmi felfedezés nem más, mint amit Arisztotelész szerint „alapfilozófiának” nevezünk. Ez elemi lépcsőfoka a megismerés előfeltételének és a tulajdonképpeni tudományos megismerésnek. Ez teremtet bennem tartós alapot az Isten megismeréséhez. Tág tér nyílik itten az Istennel való intellektuális találkozásra. Ilyen szempontból a lét filozófiája az emberi szellem számára széles perspektívát ad. És ezek a távlatok — bizonyos szempontból — fontosabbak Szent Tamás öt istenérvénél.

Nem akarom most ezeket az utakat felsorolni és méltatni. Véleményem szerint ezeknek az utaknak mindegyike egy-egy változata annak a törek-

vésnek, hogy a lét és a létezés területén Istent pontosabban el tudja helyezni. Szent Tamás Arisztotelész művét a metafizika területén nem csupán továbbadja, hanem megújítja és fejleszt, amint azt a francia tomisták Maritain és Gilson is megmutatták.

Más szempontból igen fontos a vallásfilozófia eredménye az Isten megismerésében. Ennek más a módszere, mint a metafizikának. A vallásos tapasztalatot elemzi, tehát figyelembe veszi az ember személyiségét is. Ez nagyon közel áll az én gondolkodásmódomhoz. Itt közvetlenül az Isten megismeréséről van szó és nem csupán a metafizikai szemlélet ontológiai Absolutumáról. Ez nem gátol abban a meggyőződésemben, hogy a lét és a létezés felé való kitérülés (pontosabban: a lét felé a létezés szempontjából) lényeges alapja marad Isten ész általi megismerésének.”

III.

Tehát az értelem képes fogalmat alkotni Istenről, és az immár közhely-lévé vált ellentétes véleménnyel szemben képes az Ő létére rámutatni, noha nem tudja Őt megmutatni. Sőt, azt hiszem, soha sem tudott mást bizonyítani. Ez annyira igaz, hogy már két-három évszázada az ember azon töri fejét, hogyan lehet az értelem hatáskörét csupán a láthatóra és a mérhetőre korlátozni. Annyira mentek, hogy megtiltották bizonyos kérdések felvetését, például a „miért”-ét, amelyről a biológus Rostand azt mondta, hogy: „egyáltalán nincs semmi értelme”, hogy „nehezünkre esik őket lenyelni, amikor a metafizikától undorodva, a torkunkig tolulnak”.¹

De az értelem nem is ad tiszta képet Istenről. Nem is az értelem, hanem a Szentírás és a kinyilatkoztatás tud a zsidó—keresztény vallás kezdetétől fogva az embernek reményt adni. És ha két másik módja van az Isten megismerésének, jogos a kérdés: milyen lelkülettel kell a Szentírást olvasnunk, és hogyan jut el hozzánk a kinyilatkoztatás; feltételezhető, hogy ezen a szón az Istentől eredő személyes tanítást kell értenünk. Ezeket a kérdéseket két okból kifolyólag vetem fel a Szentatyának. Az első: egy bizonyos idő óta nagyon méltatlanul nyúlnak a Szentíráshoz. Ha hitelt adunk bizonyos kommentároknak, ebben a szent könyvben minden kétséges, kivéve az egyes lábjegyzeteket, melyeket ők maguk készítettek. Tehát a Szentírásból nem Istent ismerhetjük meg, hanem a szentírásmagyarázó-

¹ Jean Rostand: *Ce que je crois*.

kat. A másik ok, amely nékem személy szerint jelentősebbnek tűnik, mint valaha: a zsidó—keresztény vallás az Istennel való beszélgetésnek meglepő eredménye-e, és a mi közös vallásunk kinyilatkoztatott vallás-e?

„Hogy milyen „lelki hozzáállással” kell olvasnunk a Szentírást, és hogy „hogyan jutott el hozzánk a kinyilatkoztatás” — ezek olyan kérdések, melyek előzőleg bizonyos rendszerezést igényelnek. De ha alkalmazkodom az ön kérdezői módjához, akkor a kérdések önmaguknak válasszolnak. Mert ha elfogadom — ahogyan ön is —, hogy a kinyilatkoztatás Isten személyes tanítása, akkor világos: a Szentírást, melyben a kinyilatkoztatást írásban rögzítették, hogy fennmaradjon — a tanítvány lelkületével kell olvasnunk. Ez nem áll ellentétben a tudós hozzáállásával, ha a tudós nem mások oktatója, hanem olyan tanítvány, ki jobban elmélyedt tanulmányainak tárgyában.

Isten értelmi megismerése bizonyos mértékben abban áll, hogy kiolvassuk az ő jelenlétét a világmindenség könyvéből. (Így fedezte fel Einstein a bölcsességet, melyet a világ rendje és felépítése tárt fel neki.) Ha a Szentírás olvasásának kell formálnia bennünk a hitet — jobban mondva: formálnia kell a mi hitünket — akkor nem elegendő, ha elmerülünk a Szentírás szövegeinek tanulmányozásába, hanem el kell jutnunk ahhoz, ki a Szentírás szavaiban önmagát közli. Ez egy merőben más megismerési mód. Nem arról van szó, hogy megismerem Istent, hanem hogy ismeretsebbe jutok vele.”

Jól olvastuk: a Szentírás szavaiban „Isten önmagát közli”. Ezért nem kellene semmi különbséget tenni aközött, hogy ki Ő, és mit mond, Ő benne van az Ő üzenetében oly módon, hogy a Szentírás olvasása valójában már közösség, mondhatnók: az első utalás az eucharisziára. Szeretnék erről többet hallani, de a pápa azt kívánja, hogy pillanatnyilag maradjunk ennél a témánál. Egyébként eszembe ötlött egy másik kérdés is. A keresztény ember számára a Szentírás elsősorban az evangélium. De lassanként terjed a keresztények között, hogy a négy evangélista szövegét utólagosan a legendák nyelvén fogalmazták, hogy az új igazságok a primitív emberek számára is hozzáférhetőek legyenek. Az evangélium úgynevezett „eredeti értelme” ezek szerint bizonyos tudósítások az isteni üdvrendről, kitalált formák lelkipásztori jelleggel, hogy egy eddig elképzelhetetlen új tanítást hirdessen, melyet tiszta szellemi mivoltában nehéz lenne megérteni.

Az evangéliumoknak eme rosszindulatú elképzelése szerint a kereszténység csupán egy titkos tan lenne a beavatottak gyönyörűségére, me-

lyet egy csillogó mesébe rejtettek. Mégis ez az „eredeti értelmezés” adta az evangélium sikerét. Mert igaz üzenetként fogadták, és nem mint mitológiai adalékot, ezért tudta sok századon át oly sok ember szívét meghódítani. Abban a hitben, hogy egy ember valóban egy szűztől született, hogy valóban szenvedett, és Pontius Pilátus keresztre feszítette, és hogy harmadnapra feltámadt — ezért számtalan vértanú ment a halálba. És mert ők az életüket egy személynek és nem egy elgondolásnak áldozták, ezért ők tanúk, és nem egy tan követői. És ezért találkozunk mi is egyszer a hittel. „Dicsőítelek Atyám ég és föld ura — mondta Krisztus —, hogy az okosok és bölcsek elől elrejtetted ezeket, és a kicsinyeknek kinyilatkoztattad.” Ha ezek a szavak sohasem hangzottak volna el, avagy csak azért mondták volna, hogy a kicsinyeket félrevezessék, mert az evangéliumi üzenet igazi címzettei az „okosak és bölcsek”, akkor az evangélium merő hazugság volna, és Isten csak gúnyt űzne a lélekben szegényekből, kiknek a mennyei országot ígérte. Ezért az én kérdésem: az evangélium olyan tényekről számol be, melyek adott időben valóban megtörténtek?

A Szentatya válaszként először a zsinatnak az Isteni kinyilatkoztatásról szóló konstitúciójából (Dei Verbum) idézi: „Az Anyaszentegház szilárdan és állhatatosan tartotta és tartja, hogy az említett négy evangélium, amelynek történetiségét határozottan állítja, hűségesen adja tovább mindazt, amit Jézus, az Isten Fia földi életében az örök üdvösségért valóban cselekedett és tanított „mennyevétele napjáig”. (ApCsel 1,1—2) Az apostolok az Úr mennybemenetele után az Ő mondásait és tetteit hallgatóiknak azzal a teljesebb megértéssel adták át, amelynek ők maguk voltak birtokában, miután tanultak Krisztus megdicsőülésének eseményeiből, és az igazság Lelkének világossága tanította őket. A szent szerzők pedig úgy írták meg a négy evangéliumot, hogy a nagy szóbeli vagy írásos hagyományokból egyes részeket kiválogattak, másokat egybevontak, vagy az egyházak állapotára való tekintettel fejtettek ki, megtartva továbbra is az igehirdető formát, de mindig úgy, hogy Jézusról csak a szintisztá igazat közöljék velünk. Mert akár a saját emlékeiknek felidézéséből, akár azoknak tanúságából merítettek, „akik kezdettől fogva szemtanúi és szolgálói voltak az Igének”, azzal a szándékkal írták, hogy meggyőződjünk a tanítás „megbízhatóságáról”, melyre oktattak bennünket”. (Dei Verbum 19)

„Ez a hosszú részlet a zsinati szövegből — mondja nekem a pápa — véleményem szerint kimerítő választ ad az ön kérdésére. Tudjuk, hogy a

négy evangéliummal párhuzamosan jelentek meg a többi újszövetségi könyvek. Itt ismét hivatkozom a Dei Verbum konstitúció megállapítására, mely a mi problémánkat érinti. Ezt olvashatjuk itt: „Az Újszövetség könyveinek kánonja a négy evangéliumon kívül tartalmazza Szent Pál leveleit és a Szentlélek sugalmazására írott más apostoli iratokat is. Ezek Isten bölcs terve folytán megerősítik a Krisztus Urunkra vonatkozó adatokat, egyre jobban megvilágítják az ő eredeti tanítását, hirdetik Krisztus isteni művének üdvösségszerző erejét, elbeszélik az Egyház keletkezését, csodálatos elterjedését, és megjövendőlik dicsőséges betelejesülését.” (Dei Verbum 20)

„Látható ezekből az idézetekből, hogy az egzegéták és szentírásmagyarázók kritikus szemlélete mindig a négy evangélium történetiségére összpontosult, és azok tartalmának történetiségére. Ebből a szempontból foglalja össze a zsinati konstitúció sok történész és biblikus tudományos kutatásának eredményét”.

Az első idézetből főként az első sorokat jegyzem meg: az evangéliumok „hűségesen adják tovább mindazt, amit Jézus... valóban cselekedett és tanított”. A hit nem kíván többet, de nem is elégszik meg kevesebbel. Különben az evangélium nem lenne „jó üzenet”, legfeljebb valami újdonság. A karácsony, húsvét és a keresztény naptárnak többi nagy dátuma nem lennének ünnepek, hanem hittudományi disszertációs témák, melyeket értelmetlen lenne zenében kifejezni.

„Ami az evangéliumokban előadott tények történetiségét illeti, ez lehetővé teszi számomra, hogy még egy megjegyzést fűzzek Isten megismerhetőségének kérdéséhez, melyet ön éppen említett. Az az Isten, aki-ben mi keresztyének hiszünk, nem csupán a láthatatlan Teremtő, akit szemünk a világban és a teremtményekben megragadhat, hanem az az Isten is, aki az embereknek elébe jön, és ezért belépett a mi történelmünkbe.”

... amely a mi természetes életterünk is:

„Az ember a történelemben ágyazott lény, és így alá van vetve a mulandóságnak. De tudja, hogy az idő tovatűnik, és ebben az időben kell kiteljesítenie önmagát. Bele kell illeszkednie ebbe az időbe, és úgy kell azt felhasználnia, hogy önmagát mint egyszeri, meg nem ismételt lényt valósítsa meg. A történetiség lényegében különbözik a korlátozott időtől. Minden teremtmény, mely bennünket ebben a világban körülvesz, elmúlik az idővel. Egyedül az embernek van története, és ezt ő alakítja. Természetesen ezt az idő korlátain belül teszi, de ugyanakkor teszi úgy, hogy

van ott benn a tudatában valami, ami ellenszegül az elmúlásnak, sőt túl is lép rajta. Ha történetiségről beszélek, nem a kultúra vagy a tudomány keletkezésére gondolok. Itt előttem van az ember létformája mint ilyen, minden emberé kivétel nélkül.

Ha az ember történetiségét így szemlélem, akkor világosabbá válik Isten feltűnése látóhatárunkon és belépése a történelembe. A kinyilatkoztatás tetőpontját éri el Jézus élettörténetében, melyről a négy evangélista tudósít, és amelyet az Újszövetség többi könyvei megerősítenek — amint azt a Verbum Dei konstitúció leszögezi. Az egész kinyilatkoztatás történeti jellegű abban az értelemben, hogy szól ahhoz az emberhez, kinek létformája ebben a világban történeti. Hirdeti Isten nagy tetteit, vagy még inkább az Ő adományait, melyek az Ő — emberi természetünket meghaladó — művének gyümölcsei. Az Ő műve történelmünkben általában az üdvtörténet formáiban jelenik meg.”

Arra kérném az olvasót, hogy nagy figyelemmel kísérje a következő fejtegetést. Nyilvánvalósága tagadhatatlan. Azt mondja a Szentatya: Van az emberben valami, ami tiltakozik az elmúlás ellen. Ez a valami kényszeríti arra, hogy olyant alkosson, ami a nevét márványba vési vagy az egekre írja. Piramisokat épít. Ennek a kitörölhetetlen elvnek alapján éli meg saját történetét, és úgy éli át, mint valami emléket, valami visszfényt, az örökkévalóság csíráját. És pontosan ez döbbsenti rá, hogy Isten képmására van alkotva.

Személyiségének eme mély — szinte — kezdeténél kezd csírázni a hit. „Isten önmagát adományozza a hasonlatosságára teremtett embernek. És mert az ember Isten képmása, hozzá hasonló, ezért tudja önmagát közölni is vele. Ez adja minden ember, sőt az egész emberiség történetének legbensőbb, a földi léten túlmutató és a végső célra irányított sóvárgását. Ugyanakkor szó van itt egy történelem feletti vágyról, mely tudatában van az ember mulandóságának, ki ugyanúgy, mint az egész látható világ, az időbe van ágyazva; de ez a vágy felszínre hozza benne azt, ami nem múlik el, ami ellentáll az időnek, a pusztulásnak, a halálnak. Az ember történetisége abban nyilvánul meg, hogy elkülöníti magát: képes megragadni azt, ami elmúlik, és ebből az elmúlásból kiszűrje azt, ami nem múlik el, ami az embert a maga legbensőbb lényegében halhatatlanná teszi, nevezetesen azt, ami által Isten képmása, és ami őt a mulandóságnak alávetett teremtmények fölé emeli. A történetiség jelenti a személynek azt a létformáját, amely a mulandóság ellenére megőrzi az ő azonosságát.

Ha így értelmezzük az ember történetiségét, akkor itt van a sarkpontja a kinyilatkoztatásnak, amelyben a hit formálódik, és az ember története üdvtörténétté válik.

Így tekintve az ember történetisége a teisztikus gondolkodás forrása, mely az emberi értelemből kiindulva, eljut az Istennel való találkozásig. Pontosan a történetisége kényszeríti az embert, hogy keresse azt a lényt, akiben valóság mindaz, ami őbenne a mulandóság ellen tiltakozik. Legyen az a létező saját létének örök mintája, amelynek ő ember létére mégis hasonmása és képmása.

Így tehát nemcsak a világmindenség értelmes kiindulópontja az Isten megismerésének, hanem — talán mindenekelőtt — a világba ágyazott ember, az ember az ő történetiségében, vagyis abban, amiben túl tud lépni önmagán.”

IV.

II. János Pál csodálatos munkabírásának alapja egyrészt egészséges, erős szervezete, másrészt jól szervezett munkamódszere. A május 13-i merénylet előtt személyéből rendkívüli erő áradt. Amikor a Szent Péter téren szentmisét celebrált, bő, fehér köntösének redői úgy suhogtak körülötte, mint a Samothraki Niké márványba faragott szellőruhája. Amikor először láttam a pápát egészen közről, akkor a látogatók sorfala között végigsietett a Vatikán egyik folyosóján, nyomában egy csoport lihegő monsignoréval. Azóta ismét a régi, de csökkentett irammal.

Szokott napirendje szigorú, de ugyanakkor alkalmazkodó is. Háromnegyed hatkor kel — nem valami könnyen, mondta egyszer nékem. Hoszszabb elmélkedés után hétkor misézik. Olykor tíz-tizenöt percnyi fogadás előzi meg reggelijét, amelyen rendszerint egy vagy több vendég is jelen van. Kilencről tizenegyig dolgozószobájában tartózkodik, és senkit sem fogad. Krakóban kápolnájába zárkózott, hol egy kis íróasztala volt az ablak mellett az oltár felé fordítva. Wojtyła bíboros két órát dolgozott az Oltáriszentség előtt; és ez az ember, kit mindig áthatott az imádság szelleme, két óra alatt rengeteg munkát végzett.

Tizenegykor kezdődnek a kihallgatások, melyek fél kettőig, olykor háromnegyed kettőig tartanak. Ebédre — miként reggelire — vendégeket hív: akiket meg akar tisztelni, vagy akiktől valamilyen kiegészítő tájékoztatást vár. Ezután félórát pihen, mielőtt felmenne teraszára breviáriumozni. Fél négytől fél hétig dolgozószobájában tanácskozik legbensőbb

munkatársaival, azután jönnek dossziéjukkal a prefektusok és a kúria magasrangú tisztviselői, akik az Egyház kormányát alkotják. A vacsorát nyolc óra körül találják. Kilencre már ismét dolgozószobájában van vagy a kápolnájában; befejezi zsolozsmáját, melynek horáit a megfelelő napszakban elvégezte. A Szentatya tizenegykor fekszik le, miután egész napját az Egyháznak szentelte: imával, töprengéssel, megbeszéléssel és intézkedéssel. Egy percet sem fordít más dologra.

II. János Pál mindazt, amit tesz, ugyanazzal a lelkiismeretességgel végzi, ahogyan azt válaszainak pontossága is mutatja. A mi beszélgetésünket magánügynek tekinti — bár elhatározta, hogy majd közzéteszi — de még így sem engedi, hogy ez a munkára szánt idő rovására menjen. Ennyire él benne az Egyházért való kötelesség tudata. De Castel Gandolfban rászán néhány percet vagy vasárnap délelőtt, vagy az étkezések idején, ha nincsenek jelentősebb látogatók. A nagy szürke ebédlőben, amely olyan, mint egy képtár régi mesterek remek képeivel, melynek sarkában egy kis szekrényen lengyel szobrocska látható Szent Annával, Máriával karjaiban a kis Jézuskával — itt az étkezés rendje mindig egyforma. A Szentatya egyedül ül az asztal egyik oldalán, vendége vele szemben, két titkára pedig az asztal két végén. Ima után a pápa azokra az iratokra mutat, melyeket vendége hozott és megkérdezi: „Nos, hol is tartunk?” Gyorsan eszik, kevesebbet, mint gondolná az ember, anélkül hogy különösebben figyelne arra, mit is szolgálnak fel neki. Azután olyan gesztussal tolja el a tányért, mintha valami ellenvéleményt utasítana el, és hallgatja vendégét abban a családias pózban, melyet oly sok képén látunk: könyöke az asztalon, állát ujjaira támasztja, közben szeme sarkából figyel az érvelés menetét, melynek célját előbb ismeri fel, mint mások, de mégis türelmesen megvárja a közlést. A türelem egyik fő jellemvonása. Gyakran mondogatja: „Nem sietek.” Gondolatai sohasem térnek el a tárgytól, és minden döntése, az érdekelték meglepetésére, azonnal végrehajtható. Amit habozásnak véltek nála, az csupán az önmagát biztosító hegymászó okos előrelátása volt. A pápa a biztosításnak csak egy módját ismeri: az imádságot. Hosszasan imádkozik, mielőtt valamit tenne vagy mondana.

Ha egy pápa hajlandó kérdésekre válaszolni, ez kettős gondot jelent: nem kérdez-e az ember túlságosan sokat vagy keveset; azután: nem tesz-e föl kellemetlen kérdéseket? Kötelességemnek éreztem, hogy szóljak mindazok nevében, kik sohasem jutnak szóhoz, vagy akik számára sohasem adódik alkalom, hogy valaki másnak, ne csak maguknak, tegyék fel ra-

dikális egyszerűséggel a hamleti kérdést: „Lenni vagy nem lenni?” — azaz: „Létezik-e az Isten vagy nem létezik?” Ezért faggattam a Szentatyát az Isten megismeréséről, a Szentírásról, az evangéliumok történetiségéről, hogy a bennük elmondott események valóban megtörténtek-e. De mi a hit, melyről oly sokat beszélünk, anélkül, hogy valaha is pontosan megmondanánk: mi is az? Meg tudjuk határozni ezt a hitet, melyről az egyik azt mondja, hogy Isten ajándéka, mások szerint elkötelezettség, miközben Szent Pál szerint: „A hit szilárd bizalom abban, amit remélünk.”

„Talán először magáról a definíció fogalmáról kellene beszélnünk, de most egy pillanatra lépünk tovább. Én személyesen nem térnék el attól a régi meghatározástól, amelyet az elemi iskolában a ketekizmusból tanultam. Ez így szólt: „Igaznak elfogadni mindazt, amit Isten kinyilatkoztatott, és amit az Egyház hinni elénk ad.” De önt nem utasítom ehhez a definícióhoz, nehogy szememre hányja, hogy ez nem emeli ki eléggé a személyt, aki a hit alanya. Bár ez a kifejezés „elfogadni mint igazságot”, nyilván feltételezi a cselekvő alany létezését. A hit megismerő jellegét is kiemeli, amely az igazságra irányul, hiszen ez áll erőterének középpontjában. A Parc des Princes fiatalembere is ezt mutatta meg nekünk a hitetlenség és ateizmus közötti kontraszthatással.

De az ön kérdése messzebbre megy. Kapcsolat és folytonosság van a között a három megfogalmazás között, melyeket ön egyenértékűnek tart. Mindegyik más-más oldalát ragadja meg annak a csodálatos valaminek, amit hitnek nevezünk.

Mindenekelőtt ajándék. Engedje meg, hogy ismét idézzem a II. Vatikáni Zsinatot: „Jóságában és bölcsességében az Isten úgy határozott, hogy kinyilatkoztatja önmagát, és tudtunkra adja akaratának szent titkát, amelynek alapján Jézus Krisztus, a megtestesült Ige által, a Szentlélekben az Atyához járulnak az emberek, és az isteni természetben részesülnek. Ebben a kinyilatkoztatásban a láthatatlan Isten szeretetének gazdagságából — mint barátaihoz — szól az emberekhez, társalog velünk, hogy őket meghívja és befogadja a saját közösségébe.” (Dei Verbum 2.)

A Dei Verbum konstitúció sok szentírási helyet idéz az ó- és újszövetségből egyaránt; főként a Kivonulás könyvét, a próféták közül Barukot, Szent János evangéliumát és Szent Pál leveleit. Ezek Krisztust „megtestesült Igének” nevezik; ez sokak számára titokteljes kifejezés, melynek értelmezéséről egész könyveket írtak már. Röviden: mielőtt a történelem

folyamán úgy devalválódtak volna, hogy kifejező erejüket veszítsék, a „szó” ott volt a cselekvéseknek és dolgoknak eredeténél. Az egyiptomiak és a zsidók számára az egyszerű emberi szónak hatalma volt afölött, amit megnevezett. Az isteni szónak teremtő ereje volt; kapocs Isten és a semmi között. Például ha azt olvassuk a Szentírásban, hogy „Isten mondta: legyen világosság”, itt ügyelnünk kell a szavakra: „Isten mondta”, és mert Ő mondta, azért lett világosság. A keresztény hitvallás Krisztusról azt mondja: „minden általa lett, ami lett.” Így az Ő személye a teremtő és megváltó „Szó”. „Kezdetben volt az Ige” — így kezdi evangéliumát Szent János. A világmindenség Istennek egy mondata, melynek végét még nem ismerjük.”

De a pápa visszatér a zsinat szövegére.

„Ezek a csodálatosan tömör és szabatos szavak nem a hitről szólnak, hanem a kinyilatkoztatásról. A kinyilatkoztatás — az önmagát közlő Isten. Ezért ajándék és kegyelem. Ajándék, melyet személy személynek ad a személyek közösségében, teljesen ingyenes és szabad ajándék. Nem is tudja ezt semmi más megmagyarázni, csak a szeretet.”

Mindez a kinyilatkoztatásról szól. És a hit?

Egy kicsit később olvashatjuk ugyanebben a szövegben: „A kinyilatkoztató Istennek a hit engedelmességével tartozunk. Ezzel az ember szabadon Istenre bízva egész önmagát, értelmével és akaratával teljesen meghódol a kinyilatkoztató Isten előtt, és önként elfogadja a tőle adott kinyilatkoztatást.” (D. V. 5.) A hit tehát az ember válasza arra a kinyilatkoztatásra, melyben Isten önmagát közli. A Dei Verbum konstitúció kitűnően fejezi ki a hit lényegében személyes jellegét. Ezekben a szavakban: „az ember Istenre bízva önmagát a hit engedelmissége által”, meg kell látnunk — noha közvetve is — azt az elgondolást, hogy ha a hit, amennyiben válasz a kinyilatkoztatásra, melyben „Isten adja önmagát az embernek”, belső dinamikájánál fogva feltételezi, hogy az ember az ő viszontajándékaként „önmagát ajándékozza Istennek”. Ez az önátadás a hit legmélyebb és legszemélyesebb alkotóeleme.

A hit eme folyamatában nem úgy válaszol az ember az Istennek, hogy önmagának csak egy részét adja, hanem személyességének teljességét. Természetesen ez a kétoldalú, kölcsönös kapcsolat arányaiban nem egyenrangú.”

Ebből adódnak gyakran a félreértések. Egyesek azt mondják, hogy a hit ajándék, de ők nem kapták meg. Ezeknek igazuk is van, tévednek is. Igazuk abban, hogy a hit valóban ajándék. De tévednek, mert ez az aján-

dék nem azokat illeti, akik anyakönyvi formaságnak tartják, hanem ennek hatása a kölcsönösségben jut kifejezésre.

„Az ember a hitben, a hitben rejlő válasz által, átadja magát vagy rábízta magát Istenre, teremtményi képessége szerint, azaz függőségében. Tehát nem egyenlő partnerek közötti kapcsolatról van szó, ezért a Dei Verbum konstitúció tudatosan és szabatosan használja a „rábízta magát” kifejezést. Az Istennel való közösséghez az első lépés a hit.

Az apostol tanítása szerint a hit a szeretetben válik tökéletes élő hitté. A bízó ráhagyatkozás a szeretetben nyeri el sajátos jellegét, a kölcsönös ajándékozásban, amelynek záloga a hit.

Ha tehát az én régi katekizmusom meghatározása szerint a hit azt jelenti, hogy igaznak fogadom el mindazt, amit Isten kinyilatkoztatott, a zsinati szöveg az „Istennek való odaadásról” szólva jobban kidomborítja a hit személyes jellegét. Ugyanakkor a hit megismerő tevékenysége nem homályosodik el, nem vész el, hanem szervesen beleépül mindenestül az Istennek felelő alany teljes létformájába. Később még visszatérek erre.

Az ön kérdésére — amennyiben a hitet ajándéknak tekinti — még nem teljes a válaszom. Ha csak ennyit mondanék róla, könnyen a pelagianizmus tévedésébe esnénk, melyet az Egyház már régóta és igen gyorsan elutasított.”

A pelagianizmus egy Pelagius nevű szerzetes tanítása, aki az V. században élt, és akinek egyéni véleménye volt az eredeti bűnről. Ennek hatását csak Ádámra korlátozta, és túlértékelte az ember erőfeszítését. Azt tanította, hogy a kegyelem az érdemhez igazodik. Olyan vélemény ez, melynek tökéletesen ellentmond mindaz, amit Isten szeretetéről tudunk. Hiszen a gyerekek sem kell erőlködniük, hogy szülei szeretetét megnyerje. Pelagius tanait a karthagói zsinat ítélte el 418-ban, de különböző formában többször is felbukkant. Ennek a szerzetesnek a lelkén szárad — gondolom — az a mondas, melyet sok jámbor hívő az evangéliumnak tulajdonít, bár nincs benne: „Segíts magadon, az Isten is megsegít.”

„A kinyilatkoztató Istennek adott válasz semmiképpen sem lehet olyan ajándék, melyet az ember a sajátjából ad Istennek, hanem lényegében véve Isten belső ajándéka, melyből megszületik és kivirágzik az a ráhagyatkozó önátadás, amellyel az ember Isten felé fordul.

A Dei Verbum konstitúcióban olvastuk, hogy a hit engedelmissége (ami által az ember szabadon és teljesen Istenre hagyatkozik, értelmével és akaratával aláveti magát a kinyilatkoztató Istennek, és teljes szívéből

elfogadja a kinyilatkoztatást), a hitnek ez az engedelmissége ugyanakkor a Szentlélek bennünk való működésének gyümölcse, és lényegileg ettől a belső engedelmisségtől függ. Azt írja a konstitúció: „Ehhez a hithez szükséges az Isten megelőző, segítő kegyelme és a Szentlélek belső segítségével, hogy ő indítsa az ember szívét és fordítsa Isten felé, nyissa meg az értelem szemét, és adja meg mindenkinek — az I. Vatikáni Zsinat atyáinak tanítása szerint — az igazság elfogadásának és hitének édességét.” Egy kicsit odébb pedig: „A Szentlélek folyton tökéletesíti hitünket adományai által, hogy egyre mélyebben megértsük a kinyilatkoztatást.”

Ebben az értelemben a hit Isten benső adománya, mely képessé tesz minket, hogy a kinyilatkoztatásra válaszoljunk, arra a Szóra, amellyel Isten kinyilatkoztatja magát. Ez a Szó, melyet Isten többször és többféle módon meghirdetett a próféták által, majd az idők teljességében az Ő Igéjének megtestesülése által. Befogadva az Igét, magát az Istent fogadjuk be, aki általa nyilatkoztatja ki magát. A megtestesült Igének befogadása egyben jelenti, hogy Istennek adtuk át magunkat, elkötelezettei vagyunk. Ez lenne — kérdésére válaszolva — a hit második aspektusa.”

Most a pápa a következőkben két olyan szót fog használni, melyet a filozófusok gyakran emlegetnek, de a köznapi nyelvben nagyon ritkán használjuk őket. Ez a két szó: „ontológiai” és „transzcendens”. Az ontológiai a dolgok létezésére vonatkozik (lételméleti). A transzcendens az, ami a megszokott dolgokon túlmutat, mely kilép a normális rendből, úgy is mondhatjuk, hogy az általános törvények felett áll. A filozófusok a transzcendenst gyakran használják, de nem minden filozófiai irányzat használja azonos értelemben. A geometriában is előfordul: transzcendens az a görbe, mely minden határon túl közelíti a végtelent; bevezetője az infinitézimális számításnak is. (Differenciál, integrál.) Úgy vélem, ezt a meghatározást kedveli legjobban a Szentatya, amikor az ember transzcendenciájáról szól.

„Mielőtt kifejténém önnek, hogy ezt az elkötelezettséget hogyan képelem, engedje meg, hogy a transzcendens szó értelmét az Istenre hagyatkozás fényénél még egyszer megvizsgáljam.

Már említettem önnek azt a különbséget, mely fennáll a katekizmus meghatározása — az igaznak tartása mindannak, amit Isten kinyilatkoztatott — és az Istennek való önátadás definíciója között. Az első szerint a hit az értelem tárgya, amennyiben a kinyilatkoztatott igazság elfogadása és befogadása. Ha ezzel szemben a Dei Verbum konstitúció szerint az ember „a hit engedelmisségével” válaszol Istennek, akkor szemközt

találjuk magunkat az ember létének és létmódjának egész dimenziójával, az emberi lét sajátos drámájával.

A hitben felfedezi az ember egy abszolút „Én” felé forduló létének függőségét és egész létezésének esetlegességét. Hinni annyit jelent, hogy az emberi „én”-nek — az ő egész transzcendenciájával, egész önmagán túllépni akaró nagyságával, de ugyanakkor korlátozottságával, gyöngeségével és mulandóságával — válaszolnia kell egy „Lény”-nek, aki a kezdet és a vég; aki felette áll minden teremtménynek és esetlegességnek; aki magát személyként nyilatkoztatja ki; és aki meghív minket az ő életközösségébe, hogy a vele való egységbe kapcsolódjunk bele. Egy abszolút személy, vagy — talán jobban mondva — a személyes abszolútum.

A hitben való önátadás (a hit engedelmessége) az emberi lét legmélyére hatol, személyes életének középpontjába. Ilyen értelemben kell vennünk azt az elkötelezettséget, melyet kérdésében említett. Ez volna a megoldása az emberi lét problémájának, vagy az emberi lét személyes drámájának. Ez sokkal több, mint az Isten létének értelemmel való elfogadása, a teizmus; és lényegesen messzebb megy és mélyebbre nyúl, mint az említett meghatározás: „igaznak tartása mindannak, amit Isten kinyilatkoztott.”

Ha Isten kinyilatkoztatja magát, és azt hitben elfogadjuk, akkor az ember tudatára ébred önmagának, feltárul önmaga előtt, megerősödik embervoltában és személyiségében.

Mi tudjuk, hogy Isten Jézus Krisztusban kinyilatkoztatta önmagát, és amint a *Gaudium et Spes* konstitúció mondja: ugyanakkor Jézus Krisztus kinyilatkoztatja az ember számára az igazságot magáról az emberről. „Az ember misztériuma csak a megtestesült Ige misztériumában világosodik meg igazán.” (*Gaudium et spes* 22.)

Hasonlóképpen a kinyilatkoztatás különböző szempontjai, elemei, adottságai mélységesen összefüggnek, és végleges összefüggésüket az emberben nyerik el és az ember hivatásában. A hit lényege nem a megismerésben van csupán, hanem a hivatásban, a meghívásban. Mi van tehát „a hit engedelmességének” mélyén, amely által az ember kifejezi „értelmének és akaratának hódolatát” a kinyilatkoztató Isten előtt? Ez nem csupán az Ige hallgatása és a néki való engedelmesség, hanem válasz arra a bizonyos felszólításra: „Kövess engem.” Ez a felszólítás történelmi keretbe tartozik, és egyben a végső dolgokra is hív; elhangzik a földön és a mennyben egyaránt.

Úgy vélem, hogy az ismeretnek és a hivatásnak kapcsolatát, mely a hit

lényegéhez tartozik, sohasem szabad szem elől téveszteniünk, ha a II. Vatikáni zsinat oly gazdag üzenetét helyesen akarjuk értelmezni. Ha végiggondolom a zsinat egész tanítását, arra a következtetésre jutok, hogy a Vatikánum szerint hinni annyit jelent, hogy részt veszek Krisztus hármaskörében, ki prófétánk, főpapunk és királyunk, és mindezt az Egyház küldetésében vállalom. Ebből tűnik ki, hogy a hit mint elkötelezettség, mindig új távlatokat nyit számunkra, még tartalmát tekintve is. Teljesen meg vagyok győződve arról, hogy a hit eme szemléletének alapja az Istenre való hagyatkozásban található, ahol az ajándék és az elkötelezettség a legszorosabban és a legmélyebb szinten fonódnak össze.”

II. János Pál fejtegetését tudatosan vezeti egyik témáról a másikra, mint ahogyan egy elektromos szerelő kötögeti a huzalokat. Míg más azon töpreng, hogy meddig fog ez még tartani, néki már sikerült az az összekapcsolás, mely tanításának egész felépítését egyszerre megvilágosítja. Eddigi fejtegetése jó példa az ő módszerére. Általános megállapításokból indulva eljut a kinyilatkoztatáshoz, az ember természetéhez és végül egészen meglepő következtetésekhez. Kiemelem ebből, hogy a hit az ember legbensőjében gyökerezik, ott ahol alapjaiban egybeesik az, ami isteni és az emberből az a lényeges valami, amely nem akar meghalni.

Hátra van még a Szent Pálnak tulajdonított Zsidókhoz írt levél szép és titokzatos mondatának tisztázása: „A hit szilárd bizalom abban, amit remélünk, meggyőződés arról, amit nem látunk.” (Zsid 11,1) Azt jelenti ez, hogy a hit által már most feldereng nekünk az az ajándék, melyet majd később, egy új világnak fényében szemlélhetünk? Vagy pedig — amint én azt hosszú ideig gondoltam — a hit a mi részünkről alapanyaga annak a szeretetnek, melyet a mi üdvösségünket jelentő örök cseréhez nyújtunk? Hogyan értelmezzük a Zsidókhoz írt levélnek ezt a részletét?

A Szentatya tud görögül, filozófiát is tanult az egyetemen. (A továbbiak jobb megértéséért közlöm a fenti idézet latin szövegét: „Fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium” — fordító.)

„A szentírási szövegekritikában a latin „szubsztancia” fogalom megfelel a görög „hiposztazisz”-nak. De ennek az utóbbinak változott a jelentése. A zsinati teológia nyelvén megvan a maga története. A niceai zsinaton már „esszencia” (lényeg), majd később „perszona” (személy) lett a jelentése. Ez kitűnik a Szentháromságról szóló dogmából: „egy

természet három hiposztázisban” — és a krisztológiai dogmából is: „a két természet hiposztatikus egysége”, az isteni és az emberi természeté. A Szentírásban viszont a hiposztázisz jelentése közelebb áll a szó eredeti származásához: „az, ami legalul van”; tehát: alap, bázis. Ezért az újabb szentírásfordítók már nem szubsztanciának fordítják, mint a Vulgáta. Objektív szempontból: alap, zálog, biztosíték; szubjektív szempontból: bizonyosság vagy „a remény értelme” — fordításokkal találkozunk.

A Zsidó levél tizenegyedik fejezetének mind a negyven verse a hitről szól, és ezek nélkül a kérdéses szakasz nem teljes. Az egészet figyelembe véve így lenne teljes: „szilárd bizalom abban, amit remélünk, és meggyőződés arról, amit nem látunk.” (Megjegyzés: a Szent István Társulat fordításában így is van.) Eme fejtegetések után nem vonakodom attól, hogy kimondjam: a szerző elgondolása szerint a hitben láthatatlan módon megkapunk egy olyan valóságos dolgot, mely ugyanakkor még a remény tárgya. A hit, mely magában hordja ennek a láthatatlan dolognak bizonyosságát, ez adja az alapot ama reményünknek, hogy ezt el is fogjuk érni.

Nyugodtan állíthatjuk, hogy a mi régi katekizmusi definíciónk a Szentírás tanulmányozása és a zsinati tanítás révén jelentősen továbbfejlődött és gazdagodott. Erről még sokat mondhatnánk, és kellene is szólnunk. Vajon a Zsidó levél említett részéből nem olvasható-e ki, hogy a hit révén nemcsak megismerhetjük az Istent, hanem megnyerhetjük az Ő tetszését is? Hiszen ez volt a vértanúk és a hitvallók erőssége. Én annak idején a hit problémáját Keresztes Szent János műveiben tanulmányoztam. Ő beszél a hit sötét éjszakájáról, hogy képletes módon megértesse velünk, hogy az Isten megismerésében való lényeges részesedés, melyet Ő nyújt nekünk a hitben, messze túlhaladja a mi emberi képességeinket, érzékelhető és szellemi szinten egyaránt. Pontosan a hitnek ez az érzékeket és értelmet túlhaladó jellege, mely egy intenzív benső életben válik nyilvánvalóvá, ez garantálja, hogy ahhoz a valósághoz közeledünk, melyet a hit ajándékozott nekünk, és amely felé minden erőnkkal törekszünk. Számomra különösen meggyőzően hat ennek a nagy misztikusnak a hitről adott elemzése.”

Ezzel zárta fejtegetését a pápa — majd szokott szeretetreméltóságával hozzáteszi: „Ez egyáltalában nem csökkenti az ön kérdésének horderejét.”

De maradt még egy nehézség: a Zsidó levél közelebbi meghatározás nélkül szól arról, „amit remélünk”, mintha felesleges lenne erről valamit

is mondani a keresztényeknek. Valóban elfogadhatjuk, hogy a vértanúk a vesztőhelyre menet nem kételkedtek abban, amit a hitben reméltek. Ám abban nem vagyok bizonyos, hogy a mai keresztényeknek, főként a nyugati világban, kiknek már régóta semmi szükségük sincs a kemény tanúságtételre, ugyanaz a tiszta és világos fogalmuk van-e hitünk ígéreteiről. A hit és a remény ugyanazt az utat járják, de a remény mindig egy lépéssel előre van. De hová mennek? És melyek azok a dolgok, melyeket remélünk?

„Ismét egy kérdés, mely egy fejezetnyi tárgyalást érdemelne. Mellőzzük ezt most, és térjünk vissza eredeti témánkhoz! Egy percre sem felejttem el, hogy most a „Van Isten, én találkoztam vele” című könyv szerzőjével van dolgom, aki egy további művében — mely ugyanazon élményből született — emlékeztet arra, hogy van „egy más világ is”. Kifejezetten a láthatatlan világról van szó, arról a valóságról, melyet remélünk. Az imént említett Zsidó levél szövegrésze teljességgel egyezik más szövegekkel, melyekben az inspirált szerző beszél a reménységről, mely bennünk van, és amelyről minden kereszténynek „számot kell adnia az emberek előtt”.

Valójában, mi megelégedtünk arról, hogy a kinyilatkoztatás nem a keresztények magántulajdona, hanem másoknak számot kell adnunk a kapott kegyelemről. Feltettem magamban, hogy erre a kérdésre még visszatérek, miközben a Szentatya már új gondolatot vetett fel.

„Ha hinni annyit jelent, mint igazsággként elfogadni azt, amit Isten kinyilatkoztatott, akkor keresztény reményben élni annyit jelent, mint természetfeletti bizonyossággal várakozni arra, „amit Isten megígért az embernek Jézus Krisztus érdemeiért”. Jobban mondvá törekednünk kell arra, hogy életünket annak a jövőnek megfelelően szervezzük, melyet az ember és a világ Istenben birtokol.

Azt gondolom, hogy az a megragadó pillanat, melyet mindkét könyvében leír, erős belső átalakulás volt. Megtérés a hitetlenségből a hitre, egyúttal a remény záloga, a jövő felfedezése, melyről éppen beszéltem. Azelőtt ön ezt nem fogadta el, életét nem ennek megfelelően rendezte. Viszont ettől a pillanattól fogva ilyen módon kezdett élni, és erre a jövőre irányul.

Az én életemben nem fordult elő ilyen sorsdöntő élmény. Amint már mondtam önnek, az én gyermek- és ifjúkorom a hit légkörében telt el, egy öröklött hitben, melyet én szabadon vállaltam és mélyítettem. Eleve nem élt bennem, és olykor nyomasztóan hatott rám a „végső dolgok”

tudata és főleg az Isten ítélete. Elemi iskolai katekizmusomban a „végső dolgokról” szóló rész a „keresztény remény” fejezetében szerepelt, hol sorban tárgyalták a halált, a külön számadást és az utolsó ítéletet, a mennyországot, a poklot és a tisztítótüzet. Mindennek középpontjában állt — benyomásom szerint — az Isten ítélete. Ennek fényében a „végső dolgok” úgy tűntek, mint az egész élet nagy vizsgája, minden jó és gonosz cselekedetével. Így az uralkodó erkölcsi szempont áttolódott a túlvilágra, melynek ura és végrehajtó bírása maga az Isten.

Természetesen ez a felfogás egyezik a kinyilatkoztatással. Sok szentírási helyet találunk, melyek ezt igazolják: kezdve Máté evangéliumának 25. fejezetével, mely az utolsó ítéletet írja le. Meg vagyok győződve, hogy az emberiség hitének és erkölcsi felfogásának rendszerébe ez épült bele, és nem csupán a keresztényeknél. Ha így látom a dolgokat, „számot adhatok a reménységről, mely bennem van”, de ez még nem fejezi ki ennek a reménységnek teljes gazdagságát. Az örök élet ígérete miatt a mi jövőnk Istenben végtelenül gazdagabb és sokkal bensőségesebben kapcsolódik a jelenhez, mint az ember és az egész világ múltjához kezdettől fogva történelme egész folyamán. Ezért a jövőért ezt a történetet üdvörtörténetnek nevezik, és az is valójában.”

Azok a keresztények, kiknek gyakran vannak hitbeli nehézségeik, talán vigaszt meríthetnek a következő szavakból, melyekben a Szentatya megvallja, hogy hitének egységes egészbe foglalásához nem egyedül és önmagától jutott el és nem is olyan régen.

„Be kell ismernem ön előtt, hogy én a II. Vatikáni zsinat segítségével találtam meg személyes hitem egységes egészét, főként a Lumen Gentium konstitúció hetedik fejezetének segítségével, melynek címe: „A zarándok Egyház eszkatologikus jellege és egyesülése a mennyei egyházzal.” Amikor a zsinaton részt vettem, már püspök voltam. Előzőleg természetesen tanultam a végső dolgokat tárgyaló tételeket két egyetemen is. Rómában az Angelikumban sok időt fordítottam Aquinói Szent Tamás Summa theologica című munkájának tanulmányozására. Különösen azokkal a részekkel foglalkoztam, melyek az örök üdvösségről és Isten boldog színelátásáról szólnak. Mégis úgy vélem, hogy először az Egyházzal szóló zsinati konstitúció révén jutottam el annak a teljes megértéséig, amit remélünk... Ezért szeretnék önnek — szöveggel a kezemben — válaszolni, mert az a felfedezés, amelyre szert tettem, ebben található. Korábban főként az ember végső sorsát és az én túlvilági sorsomat vettem fontolóra — mely Isten kezében van. De most a zsinati konstitúció áttette a

hangsúlyt az Egyházra és a világra. Ez adja meg az ember végső dolgairól szóló tanítás teljes egészét.

Íme a kérdéses szöveg:

„Jézus Krisztusban mindnyájan hivatalosak vagyunk az Egyházba, és ott Isten kegyelméből eljutunk az életszentségre. Az Egyház azonban csak a mennyei dicsőségben válik majd tökéletessé, amikor elérkezik a mindenség megújulásának ideje, amikor az emberiséggel együtt tökéletesen helyreáll majd Krisztusban a teremtet világ. . . A megígért és várt helyreállítás eszerint már el is kezdődött Krisztusban, útjára indult a Szentlélek elküldésével, és őáltala folytatódik az Egyházban. A hit fényében itt tudjuk meg, mi az értelme ennek a mi földi életünknek, amelynek folyamán az Atya megbízásából örök javak reményében ennek a világnak javára fáradozunk, és munkáljuk üdvösségünket. Amíg azonban meg nem lesz az új ég és az új föld, amely az igazságosság hazája, addig a zarándokló Egyház — a jelen világhoz tartozó szentségeiben és intézményeiben — ennek a világnak mulandó alakját hordozza, és maga is ott él a teremtmények között, amelyek a világ végéig sóhajtoznak, vajúdnak és várják az Isten gyermekeinek megnyilvánulását. . . még nem jelentünk meg Krisztussal együtt abban a dicsőségben, amelyben hasonlók leszünk Istenhez, mert látni fogjuk őt úgy, amint van. Mielőtt ugyanis uralkodni kezdenénk a megdicsőült Krisztussal, valamennyiünknek meg kell jelennie „Krisztus ítélőszéke előtt, hogy ki-ki megkapja, amit testi életében kiérdemelt aszerint, hogy jót vagy gonoszt tett-e”. A világ végén aztán „előjönnek, akik jót tettek, azért hogy feltámadjanak az életre — akik gonoszt tettek, hogy feltámadjanak a kárhozatra”.

„Nem fogom az egész fejezetet felolvasni önnek. Ez csak néhány kiragadott töredék. Sokat idézhetnék a *Lumen gentium* dogmatikus konstitúcióból vagy a *Gaudium et spes* pasztorális konstitúcióból. Ezek a szövegek jórészt szentírási idézetek, a kifejezések oly ékesszólóak, és eredetiek, hogy az egész páratlan a maga nemében. Össze kellene szedni az összes párhuzamos helyeket, hogy válaszolhassunk kérdésére: „Mi az a valóság, az a realitás, amit remélünk és várunk a hitben?”

„Röviden összefoglalva az egészet, ezt szeretném mondani:

Reméljük a hitben, hogy Isten a „kezdetből fogva” kinyilatkoztattott ajándékát megadja és teljessé teszi. Isten kinyilatkoztatta önmagát az embereknek. Következésképpen az örök üdvösség középpontjában áll Istennek színéről színre való látása, amint azt Szent Pál mondja. Más szóval: Isten végső megismerése, amikor úgy ismerjük meg Őt, amint van, és az

ebből az ismeretből fakadó szeretet egyesíti az embert az Istennel, mert Isten maga a szeretet. A kifürkészhetetlen Szentháromságnak, az Atya, Fiú és Szentléleknek ez az ajándéka belészövődik az „új ég” és az „új föld” ajándékába, vagyis a világnak, a bűn és halál bilincseitől megszabadított embernek az ajándékába, a feltámadás és Isten örökbefogadott fiainak megdicsőülésének valóságába.

Ezt a hitet valljuk meg az apostoli hitvallásban, amikor mondjuk: „Hiszem a test feltámadását és az örök életet.” Ugyanebben a hitvallásban megvalljuk a szentek egységébe vetett hitünket is. Ez az ajándék, mely a kinyilatkoztatásban „kezdettől fogva” egyre jobban fejlődik és elmélyül, ha beteljesedik, végtelenül felülmúlja az ember természetes jogainak és törekvéseinek rendjét. Ezért abszolút ajándék, a szó szoros értelmében véve.”

De milyen az az ítélet, melyről már több ízben volt szó és amely egykori elképzelésekben az emberi igazságszolgáltatáshoz hasonlított, vádés védőbeszédekkel, kiszámítható büntetéssel?

„Az ember túllép önmagán, halad a végtelenül tökéletes Istennel való találkozás felé. Ha szabad úgy mondanom — megáll az ítélet küszöbén, mintegy szükségesnek érezve azt, hogy végül szembenézzen önmagával az abszolút és egyetemes igazságban. Megérti a végleges igazságszolgáltatás szükségességét. Észre is veszi, néha egészen élesen, a tökéletes tisztulás szükségességét a végtelen szentség előtt. Az ember szempontjából ezek a „végső dolgok”. De Isten elgondolásában az ajándékok teljessége túlhaladja az emberi elvárást. Talán van egy szó, mely segít minket ennek megértésében, és ez a szó: „a közösség.” Ez jelenti az élő Istennel szemtől szembe való egységet, de ugyanakkor az emberek közötti létezés és együtt-lét egységet is; az isteni mértékkel összhangban levő emberek egységét. Ez a *communio sanctorum*, a szentek közössége.

Végeredményben nehéz nekünk erre megfelelő szavakat találnunk. A Szentírás nyelve a legcélravezetőbb: figyelniünk kell minden mondatára, minden szavára, kifejezésére és imádsággal próbáljunk behatolni a megértés mélységeibe.”

Én most találkozom először ezzel a gondolattal vagy ezzel a világossággal, mely megmagyarázza az „utolsó ítéletet” minden létezőnek azzal a vágyával, hogy egy napon „az abszolút igazságban nézzen szembe önmagával” saját személyének, a világegyetemnek és Istennek igazságával. Így értve az ítéletet, már nem emlékeztet bíróságra, hiszen ez elsősorban felszabadulás: megszabadulunk ennek a világnak kétélyeitől, képmuta-

tásától, tévedéseitől és ködösítésétől, hazugságaitól és illúzióitól. És ha létezik is egy bíróság, az nem az emberi igazságosság „kardja és mérlege” szerint ítélkezik, hanem az evangélium nevében: „Az igazság tesz szabaddá titeket.” A szentek egyessége elrendezi a többit, hogy úgy mondjam: ráadásként.

A szentek egyességének ez a régi és mégis ultramodern dogmája nagyban jellemzi a Szentatya gondolkodásmódját. Ez valóban régi dogma. Eredete bizonytalan, valószínűleg a kereszténység őskorába nyúlik vissza. Akkor sokan kerültek szembe a vértanúsággal, de nem tudott mindenki a végsőkéig kitartani. Egyesek gyengének bizonyultak. Ezeket a közösség kizárta, legalábbis egy időre. De ezt az időt megrövidíthették, ha valaki azok közül, kik túléltek a kínzásokat, levelet intézett a katakombák egyházához, és kérte, hogy az ő véres tanúságtételének érdemeiért siettessék azok visszavételét, akik gyengének bizonyultak. Az ilyen lelki értékek „átutalása” az idők folyamán a búcsúkhöz és a velük való visszaéléshez vezetett. Az eredeti elgondolásból fakadó „büntetéselekedés” kimondottan keresztény elv: az egyik érdeme a másik javára válhat. Ez jelentős mozzanata a „szentek egyességének”, hiszen ennek sugárzó középpontja maga Jézus Krisztus.

Úgy vélem, ennek a tanításnak isteni eredete Máté evangéliumában gyökerezik, és a Szentatya hivatkozott is rá. Íme a döntő szöveg:

„Azután így szól (a király) a jobbán állókhoz: Gyertek, Atyám áldottai, vegyétek birtokba a világ kezdetétől néktek készített országot! Éhes voltam, és adtatok ennem. Szomjas voltam, és adtatok innom. Idegen voltam, és befogadtatok. Nem volt ruhám, és felruháztatok. Beteg voltam, és meglátogattatok. Börtönben voltam, és felkerestetek. Erre megkérdezik az igazak: Uram, mikor láttunk éhesen, hogy enned adtunk volna, vagy szomjasan, hogy innod adtunk volna? Mikor láttunk idegenként, hogy befogadtunk volna? Mikor láttunk betegen vagy börtönben, hogy meglátogattunk volna? A király így felel: Bizony mondom nektek, amit a legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek.”

A dogmák élő gondolatok. Az én véleményem szerint az idézett evangéliumi szakasz szíve ezekben a szavakban keresendő: „Amit a legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek.” Az emberi cselekvés messze túlnyúlik környezetén és túl az ő szociális vagy politikai körén. Minden emberi cselekedet Jézus Krisztuson halad át, és általa jut el a többi emberhez, bárhol is vannak a világon. Így amit jól vagy rosszul

teszek, azt elsősorban néki teszem. Köztem és felebarátom között, vagy aközött a távoli ismeretlen között, akivel soha nem fogok találkozni, ott van az Ő személye, kit én nem látok, ki elsőként törli le könnyeimet, segít elviselni az engem ért csapásokat. Azáltal, hogy felvette az én emberi természetemet, összekapcsolt engem az egész látható és láthatatlan világgal, az „elevenekkel és holtakkal”. És az erőszak, amelyről azt hiszem, hogy rejtve követtem el, megremegett a távolban egy ismeretlen angyalt is. De a legkisebb érdem is, amelyet Isten kegyelme révén szereztem, az is el fog jutni a legszegényebbhez, aki anélkül, hogy ismerne engem, rá van szorulva jóakaratomra. Az nem számít, hogy tudatában van-e a lelki értékek kicserélhetőségének vagy nem. A szegény így állandó hitelezője lesz a gazdagnak. A megtestesülés óta az emberi cselekedeteknek végtelen visszhangja van. Így képezem el a szentek egyességét. Ezzel az ősi és ultramodern dogmával szemben minden mai elgondolás csak karikatúrája vagy ügyetlen utánzata a kollektív felelősség bűnbánati cselekményének. Igazságosságunk talán ki tudna szabadulni erkölcsi dilemmájából, ha nem a gonoszítottak motívumait keresné, hanem egy kicsit többet foglalkozna annak az ősrégi és ultramodern dogmának következményeivel. A bűnös ettől nem lenne jobbá, de a közösség igen!

V.

„Hinni — mondta II. János Pál — annyit jelent, mint bekapcsolódni Krisztus hármaskörébe. De vannak bizonyos misszionáriusok (a Szentatya értelmezése szerint minden keresztény az), vannak, akik manapság haboznak vagy elzárkóznak attól, hogy nyíltan beszéljenek Jézus Krisztusról beszélgető partnereik iránti tapintatból, mert azok hitetlenek vagy más valláshoz tartoznak. Tartanak tőle, hogy új híveket akarnak toborozni, vagy valami szervezőknek tekintik őket. Ezért elutasítanak minden evangéliumi tanúságtételt, kerülnek az ilyen témájú beszélgetést, úgy vélik, hogy az ő apostoli munkájuk abban áll, hogy kicserélik vagy közlik érzéseiket, anélkül, hogy állást foglalnának, csak hogy Jézus Krisztust kihagyhassák a beszélgetésből.”

Sok konvertitának nehéz hallgatnia arról az újdonságról, mely kiforgatta őket; nekem is nehezemre esik megérteni a néma apostolkodást és ennek különböző formáit. Vajon ez a II. Vatikáni zsinat szellemében történik így?

„Annak a missziós parancsnak, mely magának Krisztusnak szavaiban található, csak egy értelme van: „MenjeteK tehát, tegyétek tanítványom-má mind a népeket! Kereszteljétek meg őket az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevére, és tanítsátok meg őket mindazok megtartására, amit parancsoltam néktek. És én veletek vagyok mindennap a világ végéig.” A II. Vatikánum hozzáfogott az ökumenizmushoz, valamennyi keresztény egységeinek művéhez. De kifejezte tiszteletét a nem keresztény vallások iránt is, különösképpen vizsgálva a zsidóságot és az iszlámot. Azonkívül a zsinat hosszasan szól a vallásszabadságról. Mindez nincs ellentétben az-zal a ténnyel, hogy ugyanaz a zsinat megerősítette az Egyház missziós tevékenységét az Ad Gentes kezdetű dekrétumában. Sőt a Lumen Gentiumban is világosan kifejtette, hogy az Egyház természeténél fogva missziós jellegű. Az Egyház missziós küldetése egyenesen az Atya misztériumából ered, aki közel akart lenni hozzánk, és kinyilatkoztatta magát, amennyiben elküldte nekünk az Ő Fiát. Amikor Krisztus teljesítette az Ő küldetését, és elhagyta ezt a világot, a Szentlélek által, kit az Atya küldött az Ő nevében, övéi között maradt, amint azt szenvedése előestéjén megígérte. Így az a missziós parancs, melyet az apostolokra bízott, a legmélyebben kapcsolódik az Egyház létalapjához. Az Egyház kezdettől fogva missziós jellegű, és mindig az is marad.

A II. Vatikáni zsinat különösen hangsúlyozta ezt a jelleget a keresztények egységének ökumenikus elkötelezettségéről szóló felhívásában, és amikor rámutatott azokra az igazságokra és hiteles értékekre, melyek a nem keresztény vallásokban találhatók. Ami a keresztények egységét illeti, mi ugyanannak a Krisztusnak vagyunk tanítványai és tanúságtétvői, aki főpapi imájában kérte az Atyát, hogy minden tanítványa „egy” legyen. Az egységhez vezető útnak állandó és alázatos keresése bizonyosan megfelel az Egyház missziós küldetésének. Csak arra kell gondolnunk, hogy ez az ima e szavakkal zárult: „... hogy így elhiggye a világ, hogy Te küldtél engem.”

Ami a nem keresztény vallásokat illeti, az Ő hitüknek jobb és teljesebb megismerésére kell törekednünk. Egy keresztény, aki tudatában van annak, hogy Krisztus küldetésében részesül, annak a Krisztusnak, aki személyében hordja mindazt, amit Isten önmagáról közölni akart az emberekkel, annak szüntelenül azon kell munkálkodnia, hogy ez a teljesség minden emberhez eljusson. Nem szűnhet meg soha ezen fáradozni, de közben tiszteletben tartja mások meggyőződését. Nem szűnik meg imádkozni sem ezért — noha jól tudja, hogy nem emberi teljesítmény gyü-

mölcse lesz ez, bármily nemes is a szándék — hanem kizárólag Isten ajándéka. Egyedül Isten lehet a másként hívők vagy a nem hívők lelkiismeretének bírója. És tudja, hogy kizárólag Isten joga, hogy igazságát gyümölcsöztesse a szívekben és lelkekben, kik megtették, mi tőlük tellet. A zsinatnak a vallásszabadságról szóló nyilatkozatát, melynek címe: „A vallásszabadság a nyilatkoztatás fényében”, ezen a ponton ékes-szólóan fogalmazták.”

Sok megfigyelő véleménye szerint ebben a deklarációban az Egyház szakít a híres tétellel, mely kimondja: „az Egyházon kívül nincs üdvösség.” (Ez nem is volt olyan megdöbbentő, hiszen senki sem ismeri az Egyház fogalmának határait.) Visszaállítja Krisztus tanítványai között az összehangolt felelősséget, hogy a kapott igazságot hirdessék, és azt a kötelességet, hogy „szeretettel, okosan és türelmesen” vigyék közelebb a hitet a tudatlanságban vagy tévedésben élőkhez, hiszen a hitet senkire sem lehet ráerőltetni. A deklaráció Krisztus példájára hivatkozik, ki nem engedte, hogy országát karddal védelmezzék vagy erővel hirdessék.

„Az Egyház missziós küldetését máshol Krisztus így fogalmazta meg: „Tanúim lesztek Jeruzsálemben s egész Júdeában és Szamariában, sőt egészen a föld végső határáig.” Ügyeljünk a két szakasz közötti kapcsolatra „Tanítsatok, megkeresztelvén őket...” és „Tanúim lesztek...” Ez alaptétele az igazi hatékony küldetésnek. Jóllehet nem kapott minden keresztény küldetést a tanításra és keresztelezésre, mégis mindenki a saját hivatása alapján, az ajándékba kapott kegyelem mértéke szerint kell, hogy tanúja legyen Krisztusnak. Ez lehet beszéd nélküli tanúságtétel, mely beszédessé válik az evangélium szellemének megfelelő élet hitelessége és szentsége által.

Véleményem szerint a II. Vatikánum teljes egészében megerősítette az Egyház missziós tevékenységének lényeges vonásait. Ha ezt a gyakorlatot ökumenikus összefüggésében nézzük, az Egyháznak a nem keresztény vallásokkal való kapcsolatában, valamint a vallásszabadság helyesen értelmezett elvei szerint, akkor a zsinat azt a vágyát fejezi ki, hogy érleljék a missziós tevékenység minden vonatkozásban, a mai világban élő ember helyzetének megfelelően, szerte a világon.”

VI.

Bár a Szentatya sokkal jobban felkészült a vitákra, mint bárki más, mégis elutasítja a vitákat és azok általánosító módszerét. Igaz, ő két olyan karizmatikus ajándékot is kapott az égtől, melyek mentesítik őt a szálnalmas vitáktól. Az első az, hogy már pusztá megjelenésével hatással van környezetére. Ezt mindenki tapasztalhatta beiktatásakor. Ott anélkül, hogy három szónál többet mondott volna, akadtak a dísztribünön diplomaták, kik nagyon meghatódtak. Ez olyan ritkaság, mint a Sahel-zónában a márciusi hózápor. (A Sahel-zóna Algéria egy része.) Ha nézeteltérést lát egyházi vonalon, összehívja az érdekelteket, ő leül az asztal végére, semmit sem szól, és minden eligazodik. Ez tapasztalható volt bizonyos szinodusokon, melyek viharosnak ígérkeztek, és békésen fejeződtek be, mert a pápa tekintete előtt mindenki rádöbrent, hogy a szembenállásnak is van alapja, és az nem mindenkor rossz. Egy másik kegyelmi ajándéka, ami szintén emberi tulajdonsága, az a képessége, hogy vissza tud nyúlni a történetileg távoli vagy teológiaiilag legmélyebb okokig. Már láthattuk, hogy nem vonakodik a Teremtés könyvére hivatkozni, vagy még azon is túlmenni, hogy azokból messze előremutató következtetéseket vonjon le. Képletesen szólva, kezébe veszi mérő körzőjét, annak egyik szárát leszúrja a napi problémába, a másik szárát kinyújtja a lehető legtávolabbra: a múltba. Ezután egy fordulattal már a legvégő céljaink felé fordítja, ezzel felszámolva és áthidalva a még az imént oly súlyosnak látszó ellentéteket is. Például amit a hitről kifejtett, nekem nagyon szépnek tűnik és kétségtelennek; de a megváltás eszméjével együtt ez magába foglalja a bűn fogalmát is, mely az emberiség nagy kárára, manapság kezd kiveszni tudatunkból. Mert a bűn fogalma az emberi méltósághoz kapcsolódik olyannyira, hogy sokkal tiszteletre méltóbb egy hibának beismerése, mint bármilyen kiemelkedő eredmény elérése.

Mondtam a Szentatyának, hogy nekünk, nyugati keresztényeknek balserencsénk van, mert egy „bűn nélküli baloldal” környezetében élünk, mely végül is Jean Jacques Rousseauhoz nyúlik vissza — és egy „bocsánat nélküli jobboldal” között, mely annyira a bűnre épít, hogy az embernek az a benyomása, hogy nem is hisz másban. De a Szentatya elutasítja elgondolásomat, és 180 fokos fordulattal megmutatja ismét transzcendális módszerét.

„Nem tudom, hogy ön mire vagy kikre gondol, amikor „jobb-” és „bal”-oldali keresztényekről beszél. Így válaszként egyszerűen a feltett

kérdésre felelek. Nem célzok semmiféle csoportra vagy személyre, csupán a problémára szorítokozom.

Elsősorban is egyetértek az ön rendkívül fontos megjegyzésével, hogy a bűn fogalma hozzátartozik az emberi személy méltóságához. (A bűn fogalmát mondtam, nem a bűnt, mert ez nem ugyanaz.) Ugyanúgy a bűnbocsánat fogalma is az egész személy szellemi jövőjét érinti. Ez a megállapítás az evangélium szelleméből fakad. Elegendő Szent Márk evangéliumának első szavaira gondolnunk, Krisztus felszólítására: „Beteljese-dett az idő, és már közel van az Isten országa. Tartsatok bűnbánatot és higgyetek az evangéliumban.” Jól látjuk Krisztus minden tettéből és szavából, mindabból mit keresztye és feltámadása mond nekünk, hogy az embernek mindig szüksége van megtérésre, hogy ismételten visszanyerje szellemi nagyságát és méltóságát, mely néki sajátja. Pontosan őmiatta jött el Krisztus, hogy lehetővé tegye számára a hatékony megtérést, vagyis bűneinek bocsánatát.

Íme az Úr első szavai, melyeket apostolaihoz intézett feltámadása után: „Vegyétek a Szentlelket! Akinek megbocsátjátok bűneit, az bocsánatot nyer.” Mintha azt akarná mondani: „Íme, ez az, amit hozok és átadok néktek, mint keresztem, halálom és feltámadásom lényeges gyümölcsét.”

Miért kötődik a bűn fogalma az ember méltóságához? Mert ez a méltóság igényli azt is, hogy az ember igazságban éljen. Csakhogy ez az igazság az, hogy az ember bűnös, elköveti a rosszat. Még azok is, kik azon fáradoznak, hogy kitöröljék a bűn fogalmát a szívek szótárából és eltüntessék azt az emberi nyelvből; még azok is csak erősítik ezt az igazságot különféle módokon. Mert eltüntetni a bűn fogalmát annyit jelent, mint elszegényíteni az embert, megfosztva őt egy olyan alkotó elemétől, melyben megtapasztalhatja emberségét.

Ki akarjuk irtani a bűn fogalmát, hogy felszabadítsuk az embert a megtérés alól (és így a bűnbánat szentségétől is). De ez a lépés ürességet eredményez, sőt megterheli a tudatalattit azzal, hogy a bűn elkerülhetetlen és bizonyos értelemben természetes. Ebből szükségszerűen következik, hogy a rosszat már nem nevezzük rossznak, hanem jónak, hogy a legalapvetőbb erkölcsi követelmények területén is tehessünk engedményeket.

Krisztus irgalmas, de egyszersmind hajthatatlan. Néven nevezi a jót és a rosszat, egyezés és megalkuvás nélkül, de mindig kész a bocsánatra. Minden gesztusa, minden szava hirdeti az emberbe vetett hitét, aki csak

megtérésben tud megújulni, jobb, szabadabb emberré válni. Tarzusi Pál átveszi és hirdeti ezt az üzenetet, a konvertita, a megtért egyházüldöző szenvedélyességével. És az Egyház, mely sohasem habozik néven nevezni a jót és a rosszat és nem szűnik meg a bűnöket megbocsátani, lényegében a legmélyebb értelemben szolgálja az ember jövőjét. Megismétlem: olyan módon, mely leginkább megfelel természetének. Már a Redemptor hominis kezdetű enciklikámban próbáltam megvilágítani ebben a tárgykörben néhány alapvető gondolatot.

Teljesen mindegy honnan ered ez a két látszólagos ellentét, melyet ön összefoglalt, tudniillik, hogy egyesek „bűn nélkül” vannak, mások pedig „bocsánat nélkül”, mert végső elemzésükben ugyanarra az eredményre vezetnek. Mire? Először is azt mondom — emberi tapasztalat alapján — egy nagy antropológiai veszélyhez: az ember elveszti saját létének értelmét. A modern filozófiában szemlélhetjük ennek a veszélynek és kockázatnak jeleit.”

A bűn és megbocsátás nélküli ember olyan rendellenesség, hogy a modern filozófia végül is eljut az ember egzisztenciájának tagadásához és ez az, amit a Szentatya az „ember halálának” nevez.

„Hová vezetnek ezek a tévedések? A legmélyebb értelmű választ Krisztus adta meg azokban a misztikus szavakban, hogy a szeretet minden rosszat legyőzhet és minden bűn bocsánatot nyerhet, kivéve egyet: a Szentlélek elleni bűnt.

Ez a bűn abban áll, hogy az ember légmentesen lezárja belső életét minden elől, mit a Szentlélek adhatna neki. Csakhogy a feltámadt Krisztus szavai szerint a Szentlélek pontosan a „bűnök bocsánatát” adja. Világos, hogy ez a bocsánat megkívánja: legyen az ember bűnének tudatában, érezze át bűnrehajló voltát. Ellenkező esetben az ember be van zárva és így nem tud a bűntől szabadulni, nem tud szabaddá válni. Rögzül a bűnben és helyzete még súlyosabbá válik a Szentlélek elleni bűn miatt.”

VII.

Láttuk honnét jön a hit és hová vezet. A hítről sokan beszélnek, olyanok is, akik definiálni sem tudják, de még csak nem is törekednek erre. De mi tudjuk mi a hit: a világ legtermészetesebb dolga. Hiszen egybeesik azzal a képességünkkel, hogy túllépünk önmagunkon: — ez tesz minket emberré. De ugyanakkor a legtermészetfelettebb dolog is, mert

működése az ember bensejében olyan, mint egy állandó csoda. Ezek ellenére akad egy súlyos kérdés, melyre még sok jóakarattal sem tudunk mindig felelni. Sőt, az emberi szív fájdalmasan tiltakozik is ellene, mert olykor egy gyermek könnye jobban fáj, mint az egész világ. És ez: a rossz. Nem az erkölcsi rosszról van szó, hiszen ennek eredetét mindenki megtalálhatja, aki becsülettel tud önmagába nézni; nemcsak eredetét, hanem azt is, hogy hová vezet. A félelmetes kérdés a testi szenvedésről szól, az ártatlanok szenvedéséről. Ez szorongó kérdés a híveknek, botránykő a hitetleneknek. Ezért megyek én is most szorongó érzéssel a Szentatyához táskámban kérdésekkel teleírt lapokkal: miért a szenvedés? Van olyan szenvedés, mely csak Isten tényleges jelenlétében viselhető el, fájdalom mely annyira hasonlóvá tesz minket Krisztushoz, hogy már nincs senki számára mondanivalónk, csak az Atyához tudunk szólni?

„Ön különbséget tesz a tárgyilagos tény — ilyen az ártatlanok szenvedése —, és a személyes hatás között, melyet bennünk kelt — ilyen a rossz létezésének tudata —, mely botránykő vagy félelmetes kérdés. Ebben igaza van. A hitetlenek gyakran a világban tapasztalható rossz miatt tagadják Isten létét. És ugyanez teszi kemény próbára a keresztények hitét. Nos, ez a rossznak a tudata, gyakran fájdalmasabb, mint maga a rossz. Persze, ezt nehéz felmérni. De előfordulhat például, hogy mások szenvedése, különösen azoké, kik közel állnak hozzánk, nagyobb fájdalmat jelentenek nekünk, mint saját szenvedésünk.”

Az együttérzés keserűbb tud lenni a fájdalomnál. Mert a szenvedésnek megvannak a természetes határai, de az együttérzés nyitottá teszi az embert a végtelen felé, széttépi anélkül, hogy elpusztítaná. A pápa megérteti velem, hogy Krisztusnak megvolt a maga szenvedése, de ehhez hozzájárult még az egész emberiség minden szenvedésével való együttérzés is.

„Tapasztalatból szólok, amikor azt mondom önnek, hogy ifjú koromban az emberi szenvedés engem inkább megfélemlített. Volt idő, amikor féltem a szenvedőkkel való találkozástól. Bántott a lelkiismeretem, hogy én ezekből kimaradtam. Resteltem magam, mert úgy tűnt nékem, hogy mindaz amit a betegnek mondhattam, olyan volt, mint egy fedezet nélküli csekk, vagy még inkább olyan csekk, melyet az ő terhükre váltottam be, hiszen ők szenvedtek, és nem én.

Van egy közmondás: „Az egészséges nem tudja megérteni a beteget”; és van benne igazság. De fordítva is mondhatnók: a beteg sem érti meg mindíg az egészségest, aki szintén szenved, de másképpen, mint ahogyan ő.

Lelkipásztori munkám során gyakran és sokféle módon találkoztam szenvedő emberekkel és le tudtam győzni gátlásomat, főként azért, mert a betegek maguk segítettek ebben nékem. Beteglátogatásaim során rájöttem apránként arra — végül már nem is kételkedtem benne — hogy az ő szenvedésük és annak tudata között teljesen meglepő viszony formálódott. Bizonyos vagyok abban, hogy ennek tetőpontja volt az az élményem, amikor egy súlyos beteg azt mondta nékem: „Atyám, ön nem is tudja, hogy én milyen boldog vagyok.”

Előttem van egy ágyhozszegzett rokkant, aki a varsói felkeléskor mindent elveszített. Ez az ember mondta nékem: „Boldog vagyok.” Nem is tartottam szükségesnek megkérdezni, hogy miért. Megértettem, anélkül, hogy mondta volna, mi játszódott le a lelkében, hogyan zajlott le benne ez az átalakulás, és mindenekelőtt, hogy ki művelte azt. Amióta sok szenvedés alatt görnyedő emberrel találkoztam, akár otthonukban, akár a kórházban, gyakran felfedeztem ennek a lelki fejlődésnek nyomait, felismerve különböző fokozatait és változatait. És ismertem orvosokat, ápolónőket és másokat, akik a beteg szolgálatában éltek, akik egyengetni tudták ennek a misztikus folyamatnak az útját. . .”

Hozzátehettem volna — bár nem tette —, hogy ilyen orvosokat, ápolókat ő maga is látott betegágyánál és megtapasztalta a szenvedést is. Az 1981. május 13-i merénylet után ki kellett innia a keserű kelyhet, melyet ifjú korában félelemmel iparkodott elkerülni. Túlzott optimizmussal hagyta el idő előtt a Gemelli klinikát, de kénytelen volt visszatérni, mert a merénylet napján a teméntelen vérátömlesztéskor vírusfertőzést kapott, melytől félelmetesen legyengülve, lesóványodva, lázasan feküdt élet és halál között több mint egy hétig. Ő maga mondta ezt nékem. Erre még vissza fogok térni.

„Ez, amit én önnek elmondtam, korántsem meríti ki témánkat. Hogyan lehetne elfelejteni azt a sok gonoszságot, melyet emberek embereknek okoznak? A koncentrációs táborokat, a kínzásokat, az elnyomást és mindannak szétrombolását ami az embert emberré teszi. Nehéz felmérni a világban történő gonoszságot, felsorolni a szenvedések okait, melyek az Olajfák hegyén Krisztussal mondatták: „Atyám, ha lehetséges, kerüljön el a kehely. . .” — a nagycsütörtöki kehely, a kálváriai keresztrefeszítés előestéjén.

Természetesen az emberek sok erőfeszítéssel iparkodnak szabadulni a betegségektől, katasztrófáktól, háborúktól. Ezek az erőfeszítések nem hiábavalóak. Ugyanakkor a világban jelenlevő rosszat és az emberi gon-

dolkodásmódra gyakorolt hatását nehéz felmérni. Sok eszközzel rendelkezünk, hogy legyőzzük a világban a rosszat és a szenvedést. És csodálatosak azok az emberek, kik ezért küzdenek. Az evangélium nagy mozgósító felhívása, állandó tevékeny üzenete a jó és irgalmas Szamaritánusnak. És mégis...

Mégis úgy tűnik, hogy a rossz gyökerei mélyebbek; van benne valami misztérium, mely nagyobb az embernél, túlhaladja történelmét, felülmúlja cselekvési képességét. Ha meggondoljuk mennyi erőfeszítésbe kerül a ma emberének a rossz elleni küzdelem, az eredmények láttán az a benyomásunk, hogy csak a tünetekig jutottunk el. Erőink elégtelenek az okok feltárására, nem jutunk el a gonoszság rejtett forrásáig. Elfelejtettük, hogy a rossznak nemcsak fizikai dimenziói vannak, hanem erkölcsiek is, és ez az utóbbi a lényegesebb."

Itt jutottunk el ahhoz a ponthoz, hol szenvedés és együttérzés egyetlen fájdalomban találkoznak.

„Az Olajfák hegyén, a szenvedés és kereszt árnyékában Jézus magához öleli a rossznak minden megnyilvánulását, mely az emberi szívekben és az emberiség történetében valaha is ott volt, és akkor kérte, hogy távozzék tőle „a kehely”, de hozzátette: „de ne úgy legyen, ahogyan én akarom, hanem ahogyan Te”. Ezért volt ez az ima oly megrázó Krisztus küldetésében egészében. És ez az a pont, melyhez mindig visszatérnek a világban levő rosszra vonatkozó kérdéseink, a rosszra, melyet megenged és elfogad az Isten, mely szerepel annak az Istennek terveiben, ki nekünk atyánk. Amikor a mi emberi gondolataink szorongva szembekerülnek ezzel az isteni elgondolással, előbb járuljunk az Olajfák hegyére és onnan menjünk fel a Kálváriára, Krisztus keresztje alá...

A Getszemáni és a Kálvária megtanítanak arra, hogy Isten Fia ugyanabba a helyzetbe jutott, mint oly sok ember ezen a világon a rossz terhe alatt. Krisztus a szenvedő emberek oldalára állt. Halálfélelmének helyén hirdette meg véglegesen Isten országát, hirdette, hogy az igazság és a szeretet erősebb, mint a szenvedés, erősebb mint a halál.

Mi hisszük, hogy a rossz egész súlyát magára véve, legyőzte a rosszat. Hogy Ő legyőzte a bűnt és a halált. Hogy beoltotta a szenvedés mélyére a megváltás hatalmát és a reménység fényugarát. És ez az, amit Ő minden emberrel megosztott. A szenvedők, akikkel lelkipásztori munkámban találkoztam tanúskodtak erről és tanúskodnak most is napról napra.

Krisztus gyógyított betegeket, vakoknak visszaadta látásukat, a siketeket hallóvá tette, életre keltette Lázárt. De mindazoknak, kik testben

vagy lélekben szenvednek megadja szüntelenül a megváltás erőforrását, mely az ő keresztyéből és feltámadásából fakad.

Nehéz felmérni azt a rosszat, melyet ezen a földön el kell szenvednünk. Ez nagy titok: nagyobb az embernél és mélyebb az ő szívénel. A Getszemáni és Krisztus Kálváriája hirdeti és tanúsítja is egyúttal, hogy az ember történetében és szívében él egy másik misztérium, a megváltás titka, mely mindvégig küzd a rossz kiirtásán. És ebben a misztériumban nemcsak az ítélet napja tűnik fel, hanem „az új ég és az új föld” ahol az Írás szerint „az Igazság fog lakni” és hogy akkor: „az Isten majd letöröl a szemünkből minden könnyet és halál nem lesz többé, sem gyász, sem jajkiáltás, sem fájdalom. . .”

AZ ERKÖLCS

I.

A Szent Péter tér egyik sarkában, lengyel zarándokok között ülve várom a szentatyát azzal a húsz- vagy harmincezer emberrel együtt, akiket az általános kihallgatás minden szerdán idevonz a szürke korlátok közé. Pár lépésnyire tőlem különleges egyenruhájában az egyik svájci gárdista lépked fel és alá. A tér enyhe lejtése nagyobbak láttatja őt az oszlopsornál. A tér másik oldalán különböző szögletekből rajzolódnak ki a Vatikán épületei. Az olaszok másként rendezik el a tereiket mint mi. A franciák, akik egy kevésbé sűrűn lakott területen tágasan élnek, perspektivikusnak nevezik a párhuzamos építkezést, amely egyenes vonalban fut a láthatáron levő valószínűtlen találkozás felé. Ez a tradíció az egyiptomi Karnaktól egészen Versailles-ig tart. A rómaiak ezzel ellentétben látszólag rendszertelenül zsúfolják össze épületeiket, aminek az a varázslatos következménye, hogy teret teremtet ott is, ahol alig volt. Ha majd a pápa a bazilika bal oldalán a „harangok boltíve” alatt áthalad abban a fehér kocsiában, amelyet a mexikóiak neveztek először „papamobile”-nek, a tömeg fölött úgy bomlanak ki a transzparenszek, mint szél dagasztotta vitorlák, és tengernyi torokból harsan fel az éljenzés. A pápákat mindig megéltjük: ők szellemi síkon adnak vissza valamit Rómának hajdanvolt evilági elsőségéből.

Ennek másik oka, hogy a törvényesség maximumát összpontosítják magukban: egyrészt Istentől nyerik, másrészt az Egyház választja őket. Így kettős beiktatás révén nyerik el méltóságukat. Ez azt eredményezi, hogy mindenki szemében joguk van itt lenni és úgy beszélni, ahogyan azt teszik. Ez a törvényesség annyira nyilvánvaló, hogy még a pápaságot kétségbe vonók sem tehetnek mást, mint hogy elismerjék ezt a legitimitást, de megelégednek azzal, hogy hatályát a katolikus egyházra szűkítsék le.

A harmadik ok nézetem szerint a legerősebb, és ez okozza az érzelmi kitöréseket. Ez pedig az, hogy a nép érzéseiben — az enyémekben is —

a pápa úgy jelenik meg, mint a legfőbb emberi közvetítő e világ és Isten között, a már láthatatlan határmezsgyén; és amikor a tömeg fölé terjeszti kezeit, nem is tudjuk pontosan, hogy a mennybe megy-e vagy onnan jön. Ez kétségtelenül nagyon kiélezett misztikus érzékelés, és számomra kévéssé fontos, hogy van-e teológiai alapja vagy sem; felébreszti a közvetlen tiszteletet és én olyannak írom le, amilyen: a természetfeletti bizonyos közelségének örömteli és zsvajgó megnyilvánulását.

II. János Pál népszerűségéhez azonban egy további elem is járul, amelyre gyakran kerestem feleletet. Csak eltorzítjuk a kérdést anélkül, hogy megoldanánk, ha „sztárkultuszt” vagy „babonás tiszteletet” emlegetnénk. Az olyan kész fogalmakhoz fordulni pedig mint a „tömegpszichológia” semmit sem segít annak megértésében, hogy hogyan győzött meg ez az ember, mielőtt még szólásra nyitotta volna a száját; és hogy miért fordult feléje a világ telve reménységgel már akkor, amikor még senki sem tudott róla semmit. E jelenség magyarázatát nem a tömegek pszichológiájában kell keresnünk, hanem II. János Pál pszichológiájában, személyének kivételes egységében. Azt mondhatnók, hogy hibátlan márványszobor, amit az evangélium faragott ki — de mégsem! A márvány élettelen, erről a képről le kell tehát tennünk, tovább kell keresnünk. Vissza kell emlékeznünk a fiatalságáról folytatott beszélgetés elején mondottakra, hogy ti. „több kegyelmet kapott”, mint „amennyi küzdelmet meg kellett vívnia”, hogy teljesen Istené maradhasson. Emlékeznünk kell az előző fejezetre, amelyben sejtenünk engedte, hogy mennyire mélyen folytatta benne éltető párbeszédét a kegyelem és a hit; hogy az Isten szavára adott személyes válasz, amelyet hitnek nevez, csakis visszavonhatatlan lehet, amikor csupán egyetlen szavunk van; és hogyan született meg lelki élete lényének legmélyén, sőt annak eredeténél, szinte azon kezdeti lendület pillanatában, amely az embert önmagán túlra sodorja, ahol örökkévalósága várja. A hit szabad elfogadásától kezdve lelki élete zavartalan ívet ír le, és semmi olyan nem képzelhető el, ami képes lenne arról letéríteni. Az Evangélium, a hivatás és az ember benne személyes egységet alkot — ez pedig nem valami gyakori eset — és ez a belső, szó szerint nukleáris összetartó erő teszi őt sugárzóvá. Úgy hiszem, ez a titka a tömegekre gyakorolt vonzerejének. Ebben az erkölcsről szóló fejezetben látni fogjuk, hogy az erkölcs ennek az egységnek ugyanúgy szerves része, akárcsak az építészetnek a matematika.

De ha a pápánál ez így is van, nem ugyanúgy áll ez a világra. Minthogy a hit veszélybe került, az erkölcs már nem Isten parancsain nyugszik, ha-

nem végelemzésben a személyes megítélésen, amelyet többé-kevésbé az állam korrigál, a különféle — hol az anarchia, hol meg a kényszeruralom felé hajló — rendszereiben. Az utóbbi irányítja az erkölcsöt azokban az államokban, amelyben az egyeduralmat meghatározó szállóige szerint „mindaz kötelező, ami nem tilos”; a másik változatban pedig az erkölcsi öngazgatás olyan fajtája felé sodródik, amellyel az állam már nem képes többé semmiféle isteni vagy filozófiai törvényt szembeállítani.

Ahol pedig teljesen szabad, ott az emberi lény maga akar határozni saját erkölcséről — amennyiben egyáltalán még szükségét érzi annak, hogy erkölce legyen. Teszi ezt anélkül, hogy Istennel törődnék, akiben már nem hisz, vagy a felebaráttal, akit a szociális intézmények gondjára bízott.

Nem érzi magát többé „Isten képmására” teremtettnek, és az Egyház beavatkozását az egyéni erkölcsök dolgába egyre kevésbé érti és fogadja el. Korunk embere a paradicsomkert kígyója által megjövendőlt helyzetben él: „Egyetek ebből a gyümölcsből, és olyanok lesztek mint az istenek, akik ismerik a jót és a rosszat!” — ami azt jelenti: többé nem Isten képmásai lesztek, hanem istenek, és mint istenek, „a jó és rossz ismerői”, azaz másszóval ti magatok fogjátok meghatározni és eldönteni, hogy mi a jó és mi a rossz.

Innen erednek azok a kérdések, amelyeket a szentatyának felteszek: szükséges-e az Egyház beavatkozása, és hogyan egyeztethető ez össze az egyéni szabadsággal? Gondolhatjuk-e úgy, hogy a szabadság Istenben gyökerezik, aki egyedül mentheti meg az embereket a teljes determinizmustól?¹ De mindenekelőtt mi a jelentése a Biblia első könyve híres 26. versének: „Isten szólt: „Teremtünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá’”, ennek a hihetetlen tömörségű két sornak, amelyet a hosszas megszokás közönségesse koptatott, pedig vallásos századok épültek ezekre? Abból, hogy az ember Isten képmása, egyszerűen következik-e valamilyen erkölcsiség, vagy inkább az ember belső konfliktusa, aki — minthogy másvalaki képmására teremtetett, mintegy veretett —, paradox módon sohasem lehet igazán önmaga, hanem csupán abban a másikkban? A pápa így válaszol:

„Mint ahogyan kérdései is mutatják, az erkölcs magában foglalja az ember meghatározását is, hiszen nem beszélhetünk erkölcsről anélkül, hogy meg ne kérdeznők *ki* is az ember és ne keressnők e kérdésre a meg-

¹ Az emberi akarat és cselekvés szabadságának korlátozott voltát valló felfogás.

felelő választ. Az „etika” — amennyiben ezen az erkölcs filozófiáját értjük — egész hagyománya ezt erősíti meg. Minthogy sokat elmélkedtem erről a problémáról tanulmányaim folyamán, szeretném hozzáfűzni, hogy az „erkölcs—ember” viszonylat kettős értelemben is jelentős. Ezzel azt akarom mondani, hogy nemcsak az erkölcsiséget nem lehet megérteni és megmagyarázni anélkül, hogy ne tudnánk *ki az ember*, hanem fordítva, még kevésbé lehet megérteni és megmagyarázni az embert anélkül, hogy pontosan válaszolnánk arra a kérdésre: *mi az erkölcs?* Ezek egymással összefüggő valóságok, lényegüket tekintve kölcsönösek, és az egyik hat a másikra.”

„Említette a Teremtés könyvének, tehát a Szentírás első könyvének első fejezetéből idézett szöveget, amely szerint az ember Isten képére teremtett. Ez a szöveg egyre jobban bámulatba ejtett, és elmélyedve benne csodálatom csak növekedett. Az ember teremtéséről két beszámolót is találunk itt, ami e könyv eredetével magyarázható, hiszen két különböző forrásból való. A második rész (a 29. verstől kezdődően) régebbi dokumentumból származik mint az első: ez az ún. „jahvista” szöveg, mert Istent már itt a Jahve névvel jelöli, még mielőtt e nevet Mózes a kinyilatkoztatásból tudta volna meg.”

Utalás ez az „égő csipkebokor” epizódra, a Kivonulás könyve III. fejezetének 13. és 14. verseire: „Mózes ezt mondta Istennek: „Ha megérkezem Izrael fiaihoz, és így szólok hozzájuk: atyáitok Istene küldött — akkor megkérdezik majd, mi a neve? Mit feleljek erre? Isten azt válaszolta: „Én vagyok az, aki vagyok. Így beszélj Izrael fiaihoz: Aki van, az küldött engem hozzátok.””

A szakértők szerint ez az „Én vagyok az, aki vagyok” — a héber jahve szó fordítása, a lenni ige egyes szám első személye — mintegy megnevezése Izrael Istene tulajdonnévének. Egyesek előnyben részesítik ezt a változatot: „Én vagyok az, aki van”, ami nyelvtanilag kevésbé meglepő, de metafizikailag gyengébb; mások a héber szöveget így fordítják: „Én vagyok az, aki leszek” Isten változatlan örökkévalóságára hivatkozással; ismét mások pedig így: „vagyok, aki vagyok!”, aminek az a hátránya, hogy kevésbé emlékeztet kinyilatkoztatásra, mint inkább valami kissé csúfondáros visszautasításra.

Hozzá kell tennünk, hogy a zsidók soha nem ejtik ki ezt a nevet, mégpedig nyilván nem azért, hogy egy nehézséget kikerüljenek, hanem mert a zsidó gondolkodásban „megnevezni” annyi, mint bizonyos módon már „kisajátítani” a megnevezettet, ami elfogadhatatlan, ha Istenről van szó.

„A ‚jahvista’ részben az embert nem nevezik Isten képmásának; ez az elnevezés a Teremtés könyvének első részében, az 1—28. versben található — amely későbbi keletű, tehát számunkra újabb, és amelyet az ún. ‚papi’ hagyománynak tulajdonítanak. Nemrégén beszéltem erről a szerdai általános kihallgatások egyikén.”

„Az ember teremtése e két leírásának elemzésében engem mindenekelőtt az lepett meg, hogy mindegyik külön filozófiai megközelítést igényel (amit ugyancsak kifejtettem szerdai elmélkedéseimben). Sőt, a régebbi szöveg, amely nem említi az ‚Isten képmására teremtett embert’, mégis sajátos magyarázatát tartalmazza ennek az elnevezésnek. Bemutatja, hogy az ember kezdettől fogva hogyan ébredt tudatára annak, hogy a többi élőlénytől (*animalia*) különbözik. Ez annak a — hogy úgy mondjam — tapasztalati ténynek a megállapítása, hogy ‚nem hasonló’ más teremtményhez — elsősorban az egyszerű élőlényekhez — közvetve pedig kiemeli azt az alapvető hasonlóságot, amelyet a Teremtés könyvének első fejezete beszél el és amely az embert ‚Isten képmása’-vá teszi.”

„Felesleges külön hangsúlyoznom, hogy ez a fogalom kulcsszerepet játszik az antropológiában és a hittudományban a legrégebbi korok óta. Elég csak az egyházatyák korának legkiválóbb képviselőit idéznem, mint Alexandriai Cirillt, Nazianzi Gergelyt vagy Szent Ágostont; vagy a középkori hittudomány nagy mestereit, élükön Szent Bonaventurával és Aquinói szent Tamással. Ennek a bibliai kifejezésnek a jelentősége azóta is szüntelenül megerősítést nyer. A módszerek különbözőek, a filozófiai vonatkozások szintén, de a szentírási antropológia alapja ugyanaz marad.”

„Azt kérdezi tőlem, hogy ennek mik a következményei — valamilyen erkölcsiség-e vagy pedig egy ‚állandó konfliktushelyzet’? Véleményem szerint: egyik is, a másik is. Erkölce csak személyes alanynak lehet, aki abszolút kategóriákban képes gondolkodni, a jó és a rossz között különbséget tud tenni, egyszerűen: akinek lelkiismerete van. A dolgok illetén állása, ez a belső szituáció szükségszerűen nem annyira konfliktust, mint inkább feszültséget okoz. Igen! Az erkölccsel együtt jár a szellemi rendnek bizonyos feszültsége, amely visszahat az emberi lény egész összetett alanyiségára. Hála egyes bölcséleti elemzéseknek, de még inkább a szépirodalmi remekművek alapján láthatjuk, hogy a legmélyebb emberi indulatok és érzések szférájában milyen hatalmas a lelkiismeret rezonancia-területe.”

„Mindez a rendkívüli gazdagság nyilvánvalóvá teszi az emberi lény

transzcendenciáját, mint létének alkotó dimenzióját: az ember éppen embervoltánál fogva arra hivatott, hogy túllépjen önmagán. Ez a tény különböző módon leírva, akár a régi, akár a modern nyelven — amely különösen érzékeny a közvetlen tapasztalatra — megmagyarázza, hogy mit is jelent ez a kifejezés: az Isten képmására.”

Alkalmunk volt megállapítani, hogy a pápa gyakran használja a „transzcendencia” fogalmát, mint az ember bizonyos képességét, hogy áttörje saját korlátait, hogy azokon túlhaladjon távolabbra vagy magasabbra. E sajátos tulajdonság bizonyosságait megtaláljuk már a lascaux-i barlangokban is, mert az ember nem ábrázolhat bölényt anélkül, hogy ki ne lépne önmagából, megformálva azt egy ecsetvonással körülhatárolt térben; de megtaláljuk bizonyítékát az idegi depressziók nagyon is mai jelenségében is, ami az önmagába zárt és eredeti mulandóságának kábulatától átjárt lény drámája. Ha az ember felül tudja múlni önmagát, akkor viszont nem lehet véges, befejezett lény — eltérően az állatoktól, amelyek tökéletesek a maguk nemében — és olyan „rés”, valami olyan befejezetlenség lehet benne, amely megnyitja őt a végtelen felé, és amely örök nyugtalanságának és ki nem elégtéttségének oka. Ebben az esetben nem az a veszély fenyegeti-e a jelen világot, hogy véges lényt csinál az emberből, akár úgy, hogy a végtelentől szigorúan elszigetelt rendszerbe illeszti bele, akár úgy, hogy különböző gyógykezelésekkel tömi be a szóban forgó rést, beteges képzelgésként kezelve lelki törekvéseit, és nyugtatókkal gyógyítva ki őt Istenből?

A szentatya úgy gondolja, hogy kérdésem két részre bontható. Az első az „Isten képmása”-ról folytatott párbeszéd továbbvitele, a második csatlakozik az előbbihez, de főleg a korunkról alkotott értékítéletre vonatkozik:

„Az „Isten képmása — erkölcs — feszültség” témaköréről folytatott párbeszéd keretében még pontosabban megvilágítható a „végeesség” és a „végtelenség” viszonylata az emberi szubjektumban: az ember nyilvánvalóan időbe és térbe belehelyezett „véges” lény; alá van vetve az anyag és a természet törvényeinek, ugyanakkor azonban nyitott is a végtelen felé. Itt nem annyira a „matematikai végtelen”-ről mint inkább az „abszolút értelemben vett” végtelenről van szó. Azt akarom mondani, hogy az ember szellemi jellegénél fogva nemcsak az igaz, a jó és a szép dolgok felé fordul, hanem az igazság, a jóság és a szépség mint olyan felé is. Ez a nyitottság az ember sajátos transzcendenciájának alapja. Ennek köszönhetően feszíti szét végeességét, amely egyébként éppen úgy a sajátja a szónak mind

fizikai, mind metafizikai értelmében — mert a végtelen felé nyitott ember struktúrája szerint véges lény. A teljes ember test és lélek együttese.”

„Itt most kétféle szóhasználat határához értünk: A ‚tudat’ és a ‚lét’ filozófiájának nyelvhatárán vagyunk. Kérdésében mindkettő felismerhető. Amikor azt mondja: ‚Az ember véges lény’, a lét filozófiájának nyelvével használja. Amikor pedig utána azt kérdi: ‚Mi az oka az ember örökös nyugtalanságának?’ akkor áttér a belső megtapasztalás és a tudat ágostoni síkjára. Úgy vélem, hogy az ember teljes valóságának kifejezésére mind a két nyelv egyenlő mértékben szükséges.”

„Visszatérve még az ön kérdésfeltevési módjára, szeretném megjegyezni, hogy a ‚véges lény’ kifejezést nem az előbb kifejtett értelemben használta, hanem inkább ebben: az ember *nem befejezett* lény, ez pedig éppen arra, a végtelen felé nyitott ‚rés’-re mutat. A természet világának más teremtményei a maguk módján ‚befejezett lények’, míg az abszolútum felé nyitott ember még várja beteljesülését.”

„Azt gondolom, hogy ez a kép megfelel az ember valóságának. Olyan kép ez, amelyet a bölcelet — egyik alakjában a lét, a másikban a tudat bölcelete — az anyag és a szellem örök dialektikájával fejez ki, amennyiben e két elem együtt alkotja az egész embert mint létezőt és mint szubjektumot.”

„Ugyanez a kép az Evangélium alapja is. Legtisztabban talán Szent Pál bizonyos szövegeiben rajzolódik ki a ‚test’ és a ‚lélek’ ellentéte.”

„Ha a lélek éppen az a rés, az a nyitottság, amelyen keresztül az emberi lény — mint test — a végtelenre tapad, akkor az apostol szerint ebben a résben, ebben a végtelen felé nyitott emberi lélekben a Szentlélek működik az értünk megfeszített és feltámadt Krisztus közvetítésével. Hatására termi meg a teljes ember az életszentség, a jócselekedetek és az üdvösség gyümölcseit.”

„Szent Pál nyelve teljesen eredeti. Egyaránt közelíthetjük a lét filozófiájához, mint ahogyan azt Aquinói Szt. Tamás tette, és a tudathoz, a belső tapasztalathoz, amint azt Szent Ágoston, Pascal, Kierkegaard is tetették, vagy a nagy misztikusok, mint Keresztes Szent János.”

„Mindenesetre a nyelvezetnél fontosabb maga az általa kifejezésre kerülő igazság: az emberre vonatkozó igazság, aki nem ‚értelmetlen szenvedély’ (passion inutile, Jean Paul Sartre szavajárása szerint) hanem olyan lény, amelynek ezen a végtelen felé nyitott résen át felfogható *mélysége* azt a *Másik Mélységet* szöli és Azzal találkozik, Akiben választ talál szellemi nyugtalanságára.”

A látásmód bemutatása után most már a gyakorlat következik. A másokat kormányzó vagy a többieket irányító emberek keveset törődnek azzal, hogy ennyire kényelmetlen lénnyel van dolguk és nem azzal van gondjuk, hogy megőrizték nyitottságát, inkább azzal foglalkoznak, hogy véglegesen bezárják; a végtelenre irányuló vágyakozás nem szerepel semmiféle programban, és a Szentlélekhez fűződő bensőséges kapcsolat nem része a gazdaságpolitikai, piaci kapcsolatoknak.

„Olyan aggodalmát fejezte ki most, amely közel áll saját, a kortárs civilizációban élő ember helyzetére vonatkozó aggodalmaimhoz. E helyzetben — hogy Szent Pál nyelvén szóljak — sok tényező segíti elő a test túlsúlyát a lélekkel szemben. A test a lélek ellen tusakodik, a lélek meg a test ellen.¹ Ez éppúgy látható a tényekben, mint a rendszerekben, úgyhogy a materializmus két formáját különböztethetjük meg: az elméletit és a gyakorlatit. Az utóbbi elterjedtebb, az első — természetesen — mélyrehatóbb. Mert az egyik belülről zárt rendszert vagy ideológiát alkot, míg a másik mindenekelőtt a tevékenység és az értékítélet bizonyos területét érinti.”

„Gondolom e kétféle materializmusra céloz, amelyek olyanformán jöttek volna létre, hogy az elméleti maga után vont a logikus következményként a gyakorlatit. Ám, ha az életet figyeljük, azt vesszük észre, hogy nem mindig ez az eset.”

A gyakorlati anyagelvűség nem szükségszerűen ered ideológiai állásfoglalásból:

„A gyakorlati materializmus főleg érzékletes és időleges értékek ösztönzésének, vagy vonzásának hatására nyilvánul meg a bűnös vágyódás és az érzelmi világ egész szférájában. Ez az azonnali, direkt cselekvés nem szükségképpen foglal magában filozófiai meggyőződést is, de még az értékek rangsorának előzetes elfogadását sem. Sőt, még az ellenkezője is megtörténhet; mert az ember önmagában annyira meghasonlott, hogy Szent Pál szerint: „Nem a jót teszem, amit akarok, hanem a rosszat, amit pedig nem akarok.”² Ez a problémának erkölcsi szempontból nagyjelentőségű oldala, de ön pillanatnyilag nem tért ki rá.”

Azokról a rendszerekről beszéltem, amelyeknek sajátmagukon kívül nincsen más céljuk; nem viselik el, hogy az ember más célt fogalmazzon meg magának, és a hatalom körüli folytonos körforgásban mozgó gon-

¹ Gal 5,17.

² Róm 7,19.

dolatok fogságában tartják. De nem beszéltem mindenről részletesen, és a pápa szereti a teljességet:

„Feltételezem, hogy ön azokról a veszedelmekről szólva, amelyek korunk emberét fenyegetik, számol azzal a gyakorlati materializmussal is, amely nyugaton az ún. ‚fogyasztói társadalom‘ alakjában jelentkezik. Különböző koncepciók, programok használják fel ezt a tényleges materializmust, hogy arról győzzék meg vele az embert, hogy ő ‚tökéletesen befejezett lény‘, *azaz véglegesen hozzáidomult már a látható világ struktúrájához*; továbbá arról, hogy ez a világ elejétől végig az egyetlen referenciarendszer számára, akár a gondolat birodalmáról, akár a tevékenység léptékéről legyen is szó. A látható világ struktúráját kivéve — amelyet az azt kutató számtalan tudományágnak köszönhetően egyre jobban megismerünk — az embernek állítólag nincsen másfelé kiútja. A matematikai végtelen fogalmát ugyan meghagyják neki, de az a végtelen nem számol még azzal a lelki ‚rés‘-sel, amelyet az ember az abszolút felé nyit: az abszolút igazság, az abszolút jó, a szép, végül is az abszolút Létező felé. Ennek *könyörtelen hadat* üzentek. Ez ellen a filozófia ellen, amelyet Arisztotelész az ‚alapvető filozófiának‘ tekintett, sokkal inkább mellőzéssel küzdenek, semmint vitával.”

„Így korunkban kétségtelenül fennáll az a veszély, amelyet említett. Azt mondanám, hogy ez annak veszélye, hogy az embert saját mélységétől fosztják meg. Visszatérve az ‚Isten képmása‘ fogalomra, a képmás ‚abszolutizálásának‘ kísérletéről beszélhetnénk, ami valójában csak azt eredményezi, hogy végül is megszakad az egzisztenciális kapcsolat közte és mintaképe között; elidegenedéshez, elembertelenedéshez és a dolgok világában való elmerüléshez vezet.”

„Éppúgy azt is mondhatnám, hogy ez egy ‚alapvető önáltatás‘ veszélye is; az ember azt képzei — látva a tisztán anyagi civilizáció kizárólagos fejlődését — hogy a látható világ ‚urává‘, sőt, a ‚világmindenség urává‘ lett; anélkül, hogy észrevenné, hogy ugyanakkor ő maga e világtól függ, hogy a felszabadított energiák hatalmának alárendeltjévé, és sokszoros manipulációk tárgyává vált, amelyek ellen semmit sem tehet, éppen, mert lelkiismeretét és szabadságát teljesen kiszolgáltatatta a ‚világ‘-nak. A ‚világ‘ pedig hatalmába kerítette őt.”

E kemény vádbeszéd után a pápa enyhített kifejezésein, a ‚világ‘-ot olyan értelemben véve, mint az Isten művét:

„Elnézést kérek, hogy olyan nyelven szóltam, amely kissé Szent János szövegeivel rokon, evangéliumával éppúgy mint leveleivel. De ez mit sem

változtat azon a tényen, hogy csodálattal tölt el az a „világ”, amelyet a Teremtés könyvének első fejezetétől kezdődően az Írás lapjai tartalmaznak. Ugyancsak a Szentírás az, amely szüntelenül arra buzdítja az embert, hogy legyen „nagyobb a világnál”, minthogy ő Isten képmása.

Mert Isten az embert halhatatlanságra teremtette, megtette saját örökkévalóságának képmásává.

A Bölcsesség könyvének e szavaival¹ szeretnén válaszomat zárni.”

II.

A szentatyával beszélgetve a „méltóság”, az „alázat” és az „öröm” szavakkal együtt a „szabadság” az egyik leggyakrabban visszatérő kifejezés. Elfogulatlanul hozzáfűzném azonban, hogy ez a szó kortársaink beszédeiben legalább ugyanilyen gyakran fordul elő, azonban azok, akik használják meglegszenek lelkesítő tartalmának kiaknázásával anélkül, hogy fogalmát meghatároznák. A XVIII. század végének egyik francia gondolkodója számára a szabadság a „csakis a törvényeknek való engedelmesség jogát” jelentette. Ez ugyan ésszerű volt, de mások tüstént azt hangoztatták, hogy maga a „törvény” fogalma ellentétes a szabadságával, ami mindenekelőtt az állam megszüntetését követelné meg. Ez merész vállalkozás, ami eddig még soha nem eredményezett mást, csak a központi hatalom megszilárdulását olyannyira, hogy ez a hatalom, a változás érdekében a szavaknak jelentésükkel ellentétes értelmet kényszerült adni; „szabadság”-nak nevezve a neki való engedelmesség köteleességét, és száműzve a józan észet. A kifinomult értelmiségiek számára — akik se Istennek, se embernek se a természetnek nem akarnak tartozni semmivel — a szabadság az a képesség, hogy az ember önmagát teremtsen meg; hogy a múlttól és jelentőtől egyaránt elszakadva az állandó tervezés állapotában éljen, olyan képzeletbeli világban, amelyet agyrémek és látomások népesítenek be. Azok számára, akik megismerték a börtönt, a szabadság egészen egyszerűen az ajtó kilincset jelenti. E sokféle felfogásból következik, hogy nem tudjuk már mit is jelent e szó, és hogy milyen dologról is ad számot. Sokak számára a szabadság az a képesség és lehetőség, hogy azt tegye amit csak akar; a szentek számára inkább az a képesség, hogy

¹ Bölcs 2,23.

azt is megtegyük, amit nem akarunk: szeretetből, önzetlenségből vagy azért, hogy Istennek kedve teljék benne.

Mi tehát a *szabadság* a pápa számára, aki sem a homályos eszméket, sem a lélek homályát nem kedveli?

„Kérdése magától adódik a megelőző kérdésekből és válaszokból; mintegy ezek természetes talajából sarjad. Ez mindannak alapvető kérdése, ami az erkölcsre vonatkozik. A létnek az a ‚nyílása’ vagy ‚rése’, ahogyan elneveztük, amely nyitottá teszi az embert a végtelen felé: ez a szabadság. Nélküle az ember a természet világába lenne bezárva, meg lenne fosztva transzcendenciájától. ‚Véges’ és ‚befejezett’ lény lenne, a végletekig meghatározott és az egész élő természettel együtt ez utóbbi sajátos korlátainak lenne alávetve. Azaz a reménytelen halál szükségszerűségének.”

„Mi tehát a szabadság?”

„Ön két szélsőséges választ hozott fel, amelyek kevésbé az elmélettel, mint inkább a gyakorlattal függnek össze; nem annyira a gondolkodást, mint inkább a cselekvést érintik. A cselekvés módja azonban feltételezi a gondolkodás módját: azt mondhatnók tehát, hogy az ember aszerint szabad, *ahogyan szabadságára tekint és amiként azt értelmezi*. Megvan azonban a fordított irányú kapcsolat is: az ember aszerint értelmezi a szabadságát, hogy mennyire szabad — vagy abban a mértékben, amennyire törekszik szabaddá lenni. A reflexióknak ez a ‚kétoldalúsága’, vagy kettős értelme jelzi, hogy akaratunk és szabadságunk milyen fokban kötődik a megismeréshez.”

„Igaz, hogy némelyek számára a szabadság annak lehetősége, hogy kedvük szerint cselekedjenek. Ha — mint mondta — a szabadság a szentek számára inkább azt jelenti, hogy *megtehetjük azt, amit nem akarunk*’, akkor kíváncsiak pontosítanunk, hogy minden egyes esetben *tudatos döntésről* és az értékek rangsorának tudatos betartásáról van szó. A szent nem akarata, ellenére’ cselekszik: többet és magasabbat képes akarni, túl azon, amit a mulékony kívánságok és pillanatnyi akarások diktálnak.”

A szentatya válaszai kezdetben elég gyakran szárazak. A kérdést olyan türelemmel bogozza, amely nem fél hallgatóját is próbára tenni. Mire végül visszatér kiindulási pontjára, a félragyogó napsütés melegének közeledtét érezzük. Vele az igazság hirtelen szárba szökken, frissen és színpompásan virulva mint egy virágos mező.

„Azt kérdezi tehát: mi a szabadság? Fiatal korom óta én is sokszor feltettem már magamnak ezt a kérdést, és sokáig kerestem rá a választ.

Tanulmányaim közben „az embert kutatva”, valamint „magam kialakításán dolgozva” észre sem vettem, hogy a szabadság témája hogyan került tapasztalataim és reflexióim középpontjába. Végül is úgy vélem, hogy az ember szabadsága az, amit ki-ki akkor ismer fel önmagában, amikor felelősnek érzi magát.

Nyilvánvaló, hogy a szabadság bizonyos általános felismerése együtt jár ennek tudatosításával: „módom van választani” (persze annak keretében amit képes vagyok akarni). De ez még nem a mélyreható felismerés. A szabadságot nemcsak az akarat egy sajátos vonásaként különböztetem meg, hanem abban a pillanatban, amikor megtapasztalom felelősségemet, felismerem minden személyes alany alkotó tulajdonságaként is. Mert csak így és csakis így magyarázható meg felelősségem.”

„A szabadság az, ami engem a valóság felé megnyit, de egyben gyakran meg is köt egyfajta belső függőséggel, az igazságtól való függéssel. A felismert és elfogadott igazságtól való függés tesz másoktól és a dolgoktól igazán „függetlenné”; belsőleg, *önmagamtól* függővé. A felelősség az igazság megismerésével születik: a lét igazsága, az értékek igazságának megismerésével, a léthez és az értékekhez viszonyulásom igazságáéval, a vállalt cselekedeteim igazságáéval.”

„A felelősség nem csupán ismeret. Úgyiszlván a megismeréstől a cselekvésre történő átmenet közben születik meg. (Bizonyos, hogy létezik a megismerés felelőssége is, mert a megismerés is a cselekvés egyik alakja, ahol az igazság iránti felelősség játszik szerepet, de itt most nem erről van szó.) Tehát a felelősség annak szükségyszerűségét jelzi, hogy a megismert igazság szerint cselekedjünk. Azaz: összhangban önmagunkkal. Összhangban a lelkiismeretünkkel, pontosabban az igazságban megformált lelkiismeretünkkel. Az így értelmezett felelősség az erkölcsi kötelesség másik elnevezése.”

„A szabadság tehát a felelős önmeghatározás képessége az emberben. Ott található magának az embernek mint személynek sajátos transzcendenciája középpontjában. Ugyancsak jelen van az erkölcsi tuat mélyén, ahol döntőképeségként nyilvánul meg. Kétségtelen, hogy számos különböző választás képességeként, de elsősorban mint az a képesség, amely a jó és a rossz között választani tud — e kifejezések erkölcsi értelmében — a között a jó és rossz között, amelyről a lelkiismeret, az őszinte lelkiismeret tesz tanúbizonyságot.”

Témánknak még csak a felénél tartunk, de ismerem beszélgetőtársamat. Várok.

„Mindez: lelkiismeret, igazság, felelősség, szabadság, együttes egészet alkot, mégpedig az emberi belsőét, amit — noha nem esik érzékszerveink alá — nagy intenzitással tapasztalunk meg. Ez az ember, még inkább az *„emberség”* megtapasztalása: annak megtapasztalása, ami az embert végül is és lényegileg emberré teszi. Ez az egész együttes — úgy mondhatnám — a lelkiismeretből, a felelősségből, a szabadságból tevődik össze, de ennek az összetételnek semmi köze sincs az anyagból összetett vegyületekhez. Ezt a belső egészet *„struktúra”*-nak nevezhetjük, ha nem is szabad a természettudományokból ismert szerkezetekhez hasonlónak felfognunk. Másfajta struktúráról van itt szó. Itt a gyökere annak a ténynek, hogy az ember *„alannyá”* válik és megnyílik a végtelen, tehát az Abszolútum felé. Kant a maga módján fejezte ki ezt a gondolatot azt állítva, hogy az erkölcsi jó *„a kategorikus imperatívuszra támaszkodik”*. Meg vagyok győződve arról, hogy az erkölcsi jónak és rossznak ebben a szférájában valami abszolútot érintünk anélkül, hogy az emberség jellegére eső részt tagadnánk. A nemrég elhunyt lengyel filozófus, Wladyslaw Tatarkiewicz erre *„A jó intranzigenciája”* című tanulmányában világított rá.”

„Az emberi belsőnek ez a struktúrája vagy együttese, alapvetően dinamikus jellegű. Amikor az akaratról beszélünk, elsősorban az emberi szabadság dinamizmusára gondolunk, ami kivétel nélkül minden ember osztályrésze. Ez a szabadság adomány és kötelesség is egyben. Az ember szabadsága révén saját maga számára válik olyan feladattá, amelyet teljesítenie kell. A szabadságban, annak területén kell szüntelenül *„meghódítania”* önmagát, és egy másik dimenzióban meg kell hódítania Isten országát is.”

„Véleményem szerint, amikor Krisztus azt mondja nekünk: *„Megismeritek az igazságot és az igazság megszabadít titeket”*, éppúgy a szabadság és a felelősség szerves kapcsolatára gondol, mint a szabadságnak erre a dinamizmusára, amely által az ember önmagát hódítja meg, és ezáltal megvalósítja Isten országát.”

Ebből következik: a hazugság börtön. A kétely úgyszintén. Az igazság megkegyelmez a fogolynak és nélküle hiábavaló a szabadságról álmodni. De akkor:

„Szabadnak lenni annyit jelent, mint *akarni* és *tudni* azt választani, amit *választanunk kell*, és valóban azt is választani.”

A keresztyén számára az Igazság személy; Jézus Krisztus személye, aki képes őt megmenteni, megszabadítani a gonosztól és a haláltól és örök rendeltetést ajándékozni neki mindazon túl, ami őt a Földhöz köti.

Tehát Isten az, aki megment minket a teljes determinizmustól, ami a mi sorsunk lenne Őnélküle? És ha ez igaz, miért tűnt olyan sokáig úgy, hogy az Egyház „zavarban van” a szabadság fogalmával kapcsolatban, amely nélküle talán nem is létezne; pontosabban amely nélküle biztosan nem tartalmazná a kiteljesedésnek ugyanezt az ígérétét?

„Meg vagyok győződve arról, hogy Isten az ember szabadságának végső biztosítéka. Nemcsak az okok rendje szerint, amikor eredetünkre gondolunk, arra a tényre, hogy „Isten képmására”, szabadnak vagyunk teremtve — hanem akkor is, amikor e gondolatot a gyakorlat rendjében hitelesítjük, valóra váltjuk. Ez semmiképpen sem akarja azt jelenteni, hogy Isten létét tagadva az ember egyszersmind elveszti szabadságát is. Nyilvánvalóan nem. Mert Isten létezését elvetve, az ember még nem szűnik meg a maga emberségében „Isten képmása” lenni. A tagadás aktusa, éppenúgy mint az ellenkező aktus, már önmagában is szabadságának megerősítése. Isten az embert saját képmására teremtve, eleve elfogadta ezt a két lehetőséget. Beleegyezett abba, hogy az ember elfogadhassa vagy elutasíthassa Őt (ez utóbbi főleg a megismerésnek abban a struktúrájában fordul elő, amely csak a „látható”, az érzékek számára hozzáférhető valósággal számol, míg az Isten láthatatlan valóság).”

„Tehát — hogy kérdésének kifejezésére visszatérjek — Isten nem ebben az értelemben „menti meg az embert a determinizmustól”, mert — mint éppen mondtam — Isten tagadásának lehetősége bizonyos értelemben az ember szabadságának elemi megnyilatkozása. Ez esetben egészen egyszerűen látjuk, hogy Isten hogyan és milyen fokban biztosítéka az ember szabadságának.”

„Az ön elgondolása azonban, hogy „Isten megmenti az embert a determinizmustól” ugyanakkor igaz, de más alapelvből kiindulva. Nem az Isten léte és annak elfogadása vagy elvetése alapján, hanem azon az alapelven, hogy az ember *reflektálhat a saját szabadságára*.”

„Hiszen a determinizmus pontosan a következő: az ember szabadsága a világnak és mindannak függvénye, amit ez a világ megenged számára. Ezen az alapon a determinizmus a szabad akarat tagadása, bármilyen filozófiai elmélethez tartozzék is. Két irányzata van. Vagy azt állítja, hogy az akarat szabadsága csupán illúzió, mert mindaz, amit mi a szabad akarat cselekedetének tekintünk, végelemzésben: meghatározott, végzet-szerű (determinált). A *dialektikus materializmus* szerint a szabad akarat nem más, mint ennek a szükségszerűségnek a felismerése. Ezzel szemben a másik irányzat, a *racióális materializmus* ezt megfordítja: a szabadság

olyan szükségzerűség, amelyet a megismerés diktál. Így a világ — amelyet az ember szabadsága természetes terének ismer — arra kényszeríti az embert, hogy megkérdőjelezze ezt a szabadságot. Akár együttesen nézi a belső (jellemi) adottságokat és a külső indító erőket, akár úgy, hogy ezeket különválasztja.”

„Amennyiben a determinizmus a szabadság tagadása, következőképpen a felelősség, tehát az erkölcs tagadása is. Azt a „rés”-t, amely az ember transzcendenciáját feltárja, befalazzák. Az emberi belső egész együttesét, azt a benső struktúrát, amiről az előbb beszéltem, az anyagi infrastruktúra vetületére korlátozzák, amelyet úgy tekintenek, mint ami az ember egyetlen dimenzióját alkotja. Specifikus, sajátos, visszaszoríthatatlan szellemi dimenzióját tagadják. Ezt a nézetet elfogadni annyi, mint egy felszíni kísérőjelenséget az emberség alapvető jelenségének tekinteni.”

A szentatya szerint a gyakorlat az elmélethez igazodik két, látszólag erősen különböző esetben:

„Ez lehet a *teljesen liberális társadalom* gyakorlata, amelyben minden megengedett, éppen azért, mert az ember valódi szabadságának alapját tagadják. Vagy, egy *totalitárius állam* gyakorlata is lehet, az úgynevezett „objektív totalitarizmus”-é, amelyben az ember csupán az egész része, az állam tulajdona, a törvényekkel szemben meg van fosztva személyiségétől, és a kollektív manipuláció tárgya.”

„Úgy gondolom, hogy mindkét helyzetben az az ember, aki tudatában van egzisztenciája szabályainak és mechanizmusának, felfedezheti Istent, vagy meggyőződhet arról, hogy csakis Ő képes „megmenteni őt a teljes determinizmustól”. Nekem úgy tűnik, hogy az ember a második esetben könnyebben tudatosítja ezt mint az elsőben, könnyebben egy totalitárius világban, mint egy laza erkölcsűben. Mindamellet az ember hosszú távon még a liberális társadalomban is azzal végzi, hogy ennek tudatára ébred. Az egyik és a másik esetben is, a szolgaságból a szabadságba áthaladás leggyakrabban Isten felfedezésével jár együtt.”

„Ez a két, determinista elveken nyugvó rendszer, egyik vagy másik módon „programszerűen” ateista. Az ateizmus biztosítja létüket és fejlődésüket, ugyanúgy mint ahogyan Isten az emberi szabadság garantálója, amelyet a felelősséggel együtt önmagunk mélyén fedezünk fel. Ez a szabadságunkból eredő felelősség a belső autonómia valósága, amelyben az erkölcsi jó és rossz feltárja az embernek, e személyes lénynek biteles dimenzióját.”

A szentatyja egész erkölcsi tanítása erősen a szabadságra összpontosul, erre a különleges értékre, amelyet az ember akkor is elismer, amikor tagadja azt. Még akkor is, ha az ember e determinista mechanizmushoz kötődik, és minden tettét olyan okok együttes hatása kikerülhetetlen következményének nyilvánítja, amelyek fölött nincs semmi hatalma; és ha úgy hiszi is — vagy akarja hinni —, hogy ő maga is csupán a biológia és a történelem egyszerű terméke, hogy minden döntését a kulturális környezet vagy az átöröklés diktálja — vagyis hogy megfellebbezhetetlenül alá van vetve a természet többi részével együtt a ‚véletlen és a szükségszerűség’ vastörvényének — akkor is bizonyosságát adja szabadságának: mert ha nem is kerülheti el azt, hogy determinált legyen, úgy hát szabadon lesz deterministává.

A keresztény szerint Isten szabadnak teremtette az embert. Elképzelhetetlen lenne, hogy olyan, „képére és hasonlatosságára” alkotott lénynek teremtette volna, aki meg lenne fosztva attól, ami őt személyé teheti. Ha így lett volna, Igéje az ürességben visszhangzott volna és Isten mindig csak a saját visszhangjával folytatna párbeszédet a Világegyetem mérhetetlen űrjében. Ennek az elhatározott szabadságnak az első jele abban a parancsban olvasható, hogy „ne érintsék azt a fát”, amelyik az Édenkert közepén állt; mert ha az Isten nem akarta volna, hogy az ember szabad legyen, nem lett volna parancs, mert fa sem lett volna. Az Isten és az ember között kezdettől fogva kialakult kapcsolatoknak egész rendszere magában foglalja ezt a szabadságot, amely nélkül ugyan meglett volna az egyik részről a nagylelkűség, a másik részről pedig az engedelmisség, de a szeretet nem.

Emlékeztettem azonban a szentatyát, hogy kérdésemmek volt egy második része is, amelyben azt kérdeztem, hogy miért tűnt oly sokáig úgy, hogy az Egyház „zavarban van” a szabadság fogalmával kapcsolatban? Ez nem volt bölcs dolog részemről. A pápa szavamon fog:

„Elnézést kérek öszinteségemért! Úgy vélem azonban, hogy a könyvében leírt esemény előtt olyan környezetben élt, amelyben az Egyház pontosan a szabadság ellenségének látszott. Létezik ilyen környezet, sok van belőle a világban.”

Igaz, hogy megtérésem előtt alig ismertem valamit a kereszténységből, csupán azt, amit az ember Voltaire-től vagy Jean-Jacques Rousseau-tól megtanulhat, akik az Egyháznak mindig csak az időbeliségbe merülő részét látták, és lehetséges, hogy kérdésemen fiatalságomnak ezek a benyomásai érződtek.

„Vajon az Egyház történelmének különböző szakaszában igazolta-e az ön által idézett véleményt? Egyesek meg vannak róla győződve. Teljesen felesleges lenne most vitába bocsátkozni e tárgyról. Talán elég felidézni az Evangélium hasonlatát a fáról és gyümölcsseiről, vagyis inkább azokról a gyümölcsökről amelyeket megteremhet vagy nem teremhet meg.”

Meg vagyok győződve arról, hogy az Egyház az emberrel kapcsolatos küldetését mindig az ember valódi szabadságának határozott állítására alapozta, és mindig ez volt az egyes személyek és egész közösségek erkölcséről szóló tanításának alapja. Nem egyszer kényszerült — akárcsak ma is — szembeszállni és elszenvedni a személyes vagy a közösségi rendről alkotott másféle szabadságfogalmak sokkját. E sokkhatások és konfliktusok légkörében — azok szemében, akik ezt másképp fogják fel — az Egyház úgy tűnhetett — mint ahogyan ma is —, hogy szemben áll a szabadsággal.”

„A II. Vatikáni zsinat sokat tett e kérdések tisztázására. Elegendő, ha csak a vallásszabadságról szóló nyilatkozatra gondolunk, vagy a *Gaudium et spes* határozat híres 36. paragrafusára, amely az *evilági valóságok jogos öntörvényűségéről* szól.¹

Az alapprobléma mindazonáltal megmarad: a *szabadságra mint olyanra vonatkozó igazság* kérdése, vagyis az az alapvető mód, ahogyan azzal szembesülünk. Ebben az értelemben igaz az — mint mondta —, hogy a „szabadságnak bizonyos fogalma” talán nem is létezne az Egyház nélkül.” Az „evilági realitások jogos öntörvényűségének” ez a zsinati meghatározása, amely a kutatás szabadságát is magában foglalja, további kérdést sugall nekem: Vajon a tudomány (pl. ha bebizonyítják, hogy a bűnözési hajlam genetikusan eredetű) módosíthatja-e a keresztény erkölcszabályokat?

„Nehéz erre egyből válaszolni. Kérdése mindenekelőtt két problémát is

¹ Ez a zsinati szöveg arra emlékeztet, hogy „a teremtett dolgoknak és maguknak a közösségeknek is megvannak a saját törvényeik és értékeik, amelyeket az embernek lépésről lépésre fel kell fedeznie, alkalmaznia és alakítania” és hogy ebben a tekintetben „az öntörvényűség követelménye teljesen jogos”. Miután a zsinati atyák jóváhagyták a „valóban tudományosan és az erkölcsi elvek szemmel tartásával folyó rendszeres kutatást”, kifejezték „mély sajnálkozásukat bizonyos szellemi magatartás fölött, amely néha éppen a keresztények között is megnyilvánult, akik nem látták eléggé tisztán a természettudományok törvényes autonómiáját. Ez a magatartás nézeteltérésekre vezetett, szenvedélyes vitákat váltott ki, és sokakkal elhitette, hogy a hit és a tudomány szemben állanak egymással”.

tartalmaz, amelyeket meg kell egymástól különböztetnünk. Az első az, hogy vajon a keresztény etika módosul-e a tudomány haladásával? Ez az etikára, mint olyanra vonatkozik. A második, mintegy ‚zárájelben’ feltett kérdés kifejezetten az antropológiát, az embertant érinti, az etikát pedig csak közvetve. Kezdjük a másodikkal, amely az emberi szabadság feltételeire vonatkozik.”

„A katolikus etika, másszóval az erkölcssteológia (theologia moralis) minden korban tekintetbe vette ezeket a feltételeket vagy körülményeket, amelyek különböző eredetűek lehetnek. Elég bármilyen kézikönyvet fellapozni, hogy számot adhassunk magunknak arról a precizitásról, amelylyel a szerzők igyekeznek az „akaratlagos”-t az „akaratlan”-tól megkülönböztetni, és azt megállapítani, hogy milyen mértékben mondható egy-egy aktus, tett, „akaratlagos”-nak, szándékosnak. A *voluntarium* (akaratlagos, önként vállalt) szakkifejezés — amely a szabad akarat tudatos érvényesítését jelöli — a felelős tett minősítésére szolgáló kulcsszó, vagyis a cselekedet erkölcsileg jó, vagy rossz jellege felelősségének megállapítására. Nyilvánvaló, hogy csakis e felelősségtől függően tulajdonítjuk a jót vagy rosszat a cselekedetnek és szerzőjének.”

„A tett ‚akaratlagos’ (vagyis a *tudatos és teljesen szándékos*) jellegét megváltoztató körülmények lehetnek külsők. Világos, hogy ezek csak abban a mértékben hatnak az aktus minősítésére, amennyire ‚kívülről’ érkezve, az alanyt ‚belülről’ kondicionálják, azaz befolyásolják. Mert végül is csak így, ‚belülről’ lehet a *voluntariumot* befolyásolni, és főleg korlátozni. Természetesen az alannak és psiho-fizikai struktúrájának a belső, ‚endogén’ feltételei is szerephez jutnak. Pl. a földrengés vagy bombázás félelmet idéz elő, de az egyik személy félelmebb természetű lehet a másiknál. El kell tehát fogadnunk — hogy azonos arányú feltételek között — az első veszélyeztetettebb a másiknál, s minthogy jobban a félelem hatása alatt áll, ezt a tényt figyelembe kell majd vennünk, hogy helyesen ítélhessünk arról, hogy mi az akaratlagos és mi nem az abban, amit ez a személy tenni fog.”

„E gondolkodási szabályoknak megfelelően az erkölcssteológia nagy figyelmet szentel annak, amit a humán tudományok az átöröklésről mondani tudnak mindazokról a tényezőkről, amelyek az alany szabadságát akár közvetlenül, akár szokásosan és állandóan korlátozzák. Ez elég is annak a következtetésnek a levonására, hogy itt nem az erkölcsstan módosításáról van szó, hanem egy konkrét ember erkölcsi tettének értékelésében előadódó esetleges változásokról.”

„Megint más kérdés az, amely azt tudakolja, hogy vajon a tudományok, pl. az antropológia haladása módosíthatja-e 'fontos pontokban' és lényeges kérdésekben a keresztény etikát és erkölcssteológiát. Ezek az értékek elismert létéhez, valamint olyan elvek és normák rendszeréhez kapcsolódnak, amelyek azokat védik. Csakhogy itt el kell fogadnunk a normák alapvető változhatatlanságát. Az emberrel foglalkozó tudományok bizonyos értékeket érvényes és elismert adottságnak tekintenek: mint pl. az ember méltósága vagy az emberi élet értéke. Ezért a tudományok egyike sem tudna hozzájárulni ahhoz, hogy a szeretet parancsát a gyűlöletévé változtassuk, vagy akár csak a felebaráttal szembeni közömbösséggé is. Vagy a 'Ne ölj!' parancsát az ölés parancsává.”

„Mindamellett különböző tudományágak — kezdve a biblikus tudományokon — segíthetnek bennünket abban, hogy jobban, mélyebben megértsük a keresztény morális sajátos elveit, hogy jobban felismerjük azok erkölcsi helyességét, és pontosabban szabjuk meg gyakorlati alkalmazásukat. A múltban az uzsora és a kamatok problémája a gazdaságtudományok kibontakozásával kapcsolatban tipikus példa volt erre, mint ahogyan napjainkban ilyen a felelős apaság kérdése a biológiai-fiziológiai tudományok fejlődésével kapcsolatban.”

Felesleges ennek az utolsó mondatnak a jelentőségét hangsúlyozni. Elgondolkodtat bennünket arról, hogy az étellel foglalkozó tudományok további fejlődése egy szép napon elvezetheti az Egyházat oda, hogy például a születésszabályozás területén „pontosabban határolja körül” fenntartott elveinek „gyakorlati alkalmazását”.

III.

Tény, hogy mintha a lelkiismereti szabadság, amelyet a II. Vatikáni zsinat „vallásszabadság” néven nagyon is jogosan követelt, ma szembefordulna az Egyházzal azokban az országokban, amelyekben az még gyakorolhatja tanítóhivatalát: az emberek a maguk számára megkívánják tőle ugyanazt a szabadságot, amelyet a világ olyan tájain követel a hívők számára, ahol azt azoktól megtagadják. A hierarchia irányelvei iránt a hívek is legfeljebb udvarias érdeklődést mutatnak, ha nem vetik el őket teljesen és egyszerűen, mint idejétmúltakat és túlkapásokat; egyre inkább illetékesnek tartják sajátmagukat az erkölcs ilyen vagy olyan

kérdésének megítélésére — akár azért, hogy megszorítsák, akár azért, hogy lazítsák követelményeit. A keresztény ember vallási öntörvényke-zése közömbösségben, sőt, egyre inkább növekvő idegenkedésben nyilvánul meg a gyónással szemben, amelyben szerinte a gyóntató mint alkal-matlankodó harmadik szól bele a lelkiismeretnek önmagával folyó vitá-jába.

Innen adódik a szentatyához intézett kérdésem: „Az Egyháznak bele kell-e szólnia a keresztények intim, belső életébe?

„Kérdése feltételezi azt a másikat, az alapvetőbbet, amely magát az erkölcs lényegét érinti. Nem az ,etikát', hanem az erkölcsöt mint olyant, egzisztenciális és konkrét értelmében. Ugyanis az erkölcs — ,az, ami erkölcsi' — az lényege szerint intim, belső dolog. Ami az alanyt illeti, az erkölcs problémái mindig lelkiismereti és akarati problémák (magatar-tás, döntés): ugyanis a lelkiismeretben és a magatartásban fejeződik ki a ,belső ember'.”

„Kétségtelen, hogy az erkölcsnek ugyanakkor külső, hogy úgy mond-jam látható, az emberi viselkedés objektív normáihoz viszonyítható di-menziója is van. Ez a tény — ennek a külső dimenzióknak a létezése — semmit sem változtat azonban az előző tényen, tudniillik azon, hogy az erkölcs az emberi belső, lelkiismereti és döntési ügye.”

„Krisztus az erkölcsöt tanította. Az Evangélium és az Újszövetség egyéb szövegei kétségbevonhatatlanul mutatják ezt. Tudjuk, hogy a deka-lógust, vagyis az Ószövetség erkölcsi törvényeinek tíz parancsolatát az Evangélium megerősítette, és ugyanakkor azt is mondja nekünk, hogy az Isten és a felebarát szeretetének kettős parancsa közül az első a ,legna-gyobb; és a második ,hasonló hozzá'.”

„Az erkölcsöt tanítva Krisztus számot vetett annak két dimenziójával: a külső, tehát társadalmi, sőt ,nyilvános' jellegűvé és a belsővel is. Még-pedig az erkölcs természetének — mindannak ami erkölcsös — megfele-lően, elsődleges fontosságot tulajdonított a belső dimenzióknak, az emberi lelkiismeret és akarat egyenességének, amelyet egyébként szívnek is ne-veznek.”

„Amikor tanítványai kételyeit tisztázta azzal a rituális előírással kap-csolatban, hogy étkezés előtt kezet kell mosni, jelentőségteljes szavakat mondott: „Az ami elhagyja a száját, a szívből jön, és ez az, ami beszeny-nyezi az embert. A szívből származnak ugyanis a gonosz gondolatok, a gyilkosság, a házasságtörés, a kicsapongás, a lopás, a hamis tanúság, a káromlás. Ezek szennyezik be az embert. Az, hogy mosatlan kézzel eszik,

nem szennyezi be az embert.¹ Találkozhatunk sok hasonló szöveggel, főleg a Hegyi beszédben.”²

„Az Egyház az erkölcsöt tanítva igyekszik hasonlóképpen eljárni. Az erkölcsöt tanítani annyi, mint az emberi lény belsejét alakítani: az igazság fényénél megvilágosítani a lelkiismeretet, megerősíteni az akaratot, hogy a jót válassza és megerősödjék ebben, valamint a jó cselekedetben. E tanítás keretében nagy helyet foglalnak el a bátorítások, intelmek és felszólítások. Ha az Egyház nem így tenne, nem árulná-e el mesterét? Megtagadhatja-e, hogy *Mater et magistra* legyen, egészen az emberi szív legbelsejéig hatóan, ha Krisztus ezt bízta rá?”

Így eltűnt a nehézség vagy a fejezet bevezetésében jelzett ellenvetés: az Egyház nem mint „alkalmatlankodó harmadik” szól bele az embernek önmagával folytatott vitájába, hanem ő a lelkiismeret kijelölt közvetítője annak Krisztussal folytatott párbeszédében.

„De, hogy még pontosabban válaszoljak kérdésére, meg kell jegyeznem, hogy a katolikus etika nem csupán normák, parancsok, cselekvési szabályok összessége; hanem magában foglalja az Evangéliumból merített, mindazokat a buzdításokat és tanácsokat is, amelyek a lelkiismerethez, vagyis a belső emberhez szólnak. Egyébként léteznek olyan normák, amelyek kifejezetten a *kizárólag belső* aktusra vonatkoznak. Már a Tízparancsolatban találunk két olyan parancsot, amelyek így kezdődnek: „Ne kívánd...” és amelyek következésképpen semmilyen külső cselekedetre nem céloznak, hanem egyedül a belső hozzáállásra; az első esetben „felebarátod feleségére”, a másodikban a mások javaira vonatkozóan. Krisztus ezt még jobban kidomborította. Például a Boldogságok hegyén mondott szavaiból — amelyekkel „szívbeli házasságtörésnek” nevezi a bűnös vágygal asszonyt megkívánó tekintetet — indultak ki hosszas reflexióim az evangéliumi erkölcs sajátos jellegéről ezen a területen. De ez még nem minden. Tudjuk, hogy a Hegyi beszéd olyan jócselekedetekről is szól, mint az ima, az alamizsna, a böjt, amit az Atya a rejtekben is lát.”

¹ Mt 15,18—20.

² Mt 5—7. Ezek a fejezetek olyan erkölcsi tanításokat tartalmaznak, amelyek közmondássá váltak. Túl hosszúak ahhoz, hogy itt felsoroljuk őket; az első közülük a híres Boldogságokkal kezdődik („Boldogok a lélekben szegények”) és e szavakkal fejeződik be: „Legyetek tökéletesek, mint ahogyan mennyei Atyátok tökéletes!”

II. János Pál „hosszas reflexiói” olyan visszhangot keltő beszédben végződtek, amelyet félreértettek, azaz rosszul értelmeztek és még rosszabbul kommentáltak, és amely ezt a „bűnös vágygal megkívánó tekintetet” egészen a bensőséges házastársi kapcsolatokig bezárólag bélyegezte meg. Hogyan? — mondták — az ember a saját feleségét sem kívánhatja meg anélkül, hogy a keresztény erkölcs szerint bűnössé ne válna?! Csak egy kicsi odafigyelés is elég lett volna a téves értelmezés elkerülésére, amelyet egyesek talán egészen szívesen követtek el. Az a „bűnös vágygal megkívánás” nem az egymás iránti vágyakozás, hanem a megszerzésre irányuló sóvárgásnak olyan birtoklási kapzsisága, amelyben a szívnek alig van szerepe, és amely a másik személyt egyszerű tárggyá, olyan objektummá fokozza le, amit kisajátíthat magának. A pápa szerint nincs kivétel az alól a figyelem és tiszteletadás alól, amellyel két személy egymásnak még a házasságon belül is tartozik; sőt főleg és éppen ott, mert hiszen a házasság mégiscsak több a kettesben gyakorolt rossz szokások együttesénél. Ez alkalommal lemérhettük azoknak a tiltakozásoknak az értékét is, amelyeket némelyek méltatlankodva ismételnek azzal az állítással szemben, hogy a férfiak alattomban megvetik a nőt, valójában csak élvezetük tárgyának tekintik.

Hátra van még az a probléma, hogy a keresztény erkölcs gyakran kényszerítőnek tűnik, különösen azoknak, akik nem gyakorolják, míg mások, természetfeletti funkciójától megfosztva érdemszerző, de öröm nélküli kereszténységet építenek fel vele maguknak. Ha az evangéliumi erkölcs nem arra való, hogy megtiltsa nekünk azt, amire jogosan igényt tarthatnánk, hanem arra, hogy sokkal többet adjon nekünk annál, mint amit ésszerűen remélhetnénk (tudvalevőleg a mennyek országát) lehet-e bizonyítani, hogy felszabadító? Vele alkotható-e meg a személyiség?

„Amikor ön azt mondja, hogy a keresztény erkölcs gyakran kényszerítőnek tűnik, úgy ebben a megállapításban az erkölccsel foglalkozó különféle vélemények és különböző gondolatrendszerek visszhangját különböztetem meg. Kétségtelenül, elsősorban a keresztény erkölcsre, de közvetve általában az erkölcsre vonatkozóan.”

„Már válaszom elején szeretném hangsúlyozni, hogy ifjúkorom óta, azóta, hogy ezek a kérdések reflexióim témáivá váltak, úgy tartottam, és úgy tartom ma is, hogy a keresztény erkölcs igényes.”

„Ez a kifejezés — ‘igényes’ — azért jelentős, mert egyszerre felel meg arra a két kérdésre, amelyet bevezető megfigyelései alapján tett fel nekem, mégpedig: először, lehet-e bizonyítani, hogy a keresztény erkölcs felsza-

badító (és nem gátló)? és másodszor, hogy személyiségalkotó-e — és itt én hozzáfűzném, hogy valódi, igaz személyiségeket alkot-e?”

„Kétségtelen, hogy lényeges a különbség a ,kényszerítő’ és az ,igényes’ kifejezés között.”

„Igaz, hogy egyesek a keresztény erkölcsöt ,terhesnek’ tartják. Egyéb-ként többé-kevésbé mindenki kísértést érez, hogy ilyennek minősítse, amikor akarata beleütközik annak igényeibe. Az ember magában a keresztény erkölcs elveiben találja meg az akaratával szembeni ellenállás gyökerét. A keresztény erkölcs gyakran állítja őt olyan követelmények elé, amelyeket szívesebben elkerülne, ha habozik is egyszerűen elutasítani őket. Akkor aztán az a véleménye, hogy a keresztény erkölcs terhes, mert megköti az ő szabad ,én’-jét.”

„Itt most eggyel előbbre kell lépnünk, és fel kell tennünk a kérdést: nem közös vonása-e ez minden erkölcsnek? Van-e egy is olyan, hogy az embert ne feszélyezze soha, és akarata sohase lázadozzék? Az ilyen, konfliktusoktól mentes erkölcs megérdemelné-e még az erkölcs nevet?”

„Életem néhány éve folyamán, amikor elsősorban a filozófiai munkáimnak szentelhettem magamat, közelebbről tanulmányoztam Kant és Scheler gondolkodását, az ,erkölcsi’-ben található kötelesség és érték közötti kapcsolatról. Arra a következtetésre jutottam, hogy az erkölcs dinamikus struktúrája — az újságok így mondanák: az operatív erkölcs — az értékekre összpontosul, mégpedig mindenekelőtt magára az erkölcsi értékre, amelyet *kötelességek nélkül* nem lehet megfogalmazni. Nincsen erkölcs kötelezettség nélkül. Sőt mi több, az alany (az ,én’) szemügyre véve az érték igazságát, vagyis az általa képviselt jót, első személyben fejezi ki magát: ,Köteles vagyok...’ Az alany ennek az értéknek elismert igazsága nevében kötelezi el magát. Arról van tehát szó, hogy az elkötelezettség egyszeriben a ,kényszer’ vagy az ,igény’ kifejezések szinonimájává vált-e? Meg vagyok róla győződve, hogy minden keresztény erkölcs számára az alternatíva második kifejezése a helyes, még akkor is, ha az ember gyakorlatilag arra hajlik, hogy az elsőt részesítse előnyben.”

Sokan gondolják ma azt, hogy „a törvénynek követnie kell az erkölcsöket”, ami aligha segítheti a társadalom jobbá, különbbé válását; ugyanazok gyakran úgy hiszik, hogy a fiatalság alkalmazkodó erkölcsöt kíván, könnyen járható ösvényeket, amelyek szelíd lejtőn visznek hajlamaik irányába. A pápa — mint láttuk — sem az első véleményt nem osztja, sem a másodikat.

„Mialatt a Parc des Princes stadionban a fiatalok naggyűlésén vettem

részt — amit ön az erkölcsről folytatott beszélgetésünk elején felidézett — sok kérdésre kellett válaszolnom. Nevezetesen megkérdezték tőlem, melyek a férfi és nő egyesülésének keresztény alapelvei. Azt mondták nekem: „Az Egyház álláspontja a szexuális jellegű kérdésekben elég hajlíthatatlan, meg nem alkuvó. Miért? Szentatya, nem fél attól, hogy a fiatalok egyre jobban eltávolodnak az Egyháztól?”

„Íme a válaszom: Azt kérdezték tőlem tehát, hogy melyek azok az alapelvek, amelyeket az Egyház a nemi erkölcs terén tanít. Annak láttán, hogy ezek szerint élni nehéz, attól tartotok, hogy a fiatalság emiatt elfordul az Egyháztól. Azt válaszolom: Ha ezt a kérdést mélyen átgondoljátok, egészen a probléma gyökeréig hatolva, állítom, hogy egyetlen dologról adtok majd számot magatoknak, mégpedig arról, hogy e téren az Egyház csak az igazi, hiteles hitvestársi szeretethez, vagyis a felelős szerelemhez fűződő követelményeket támasztja. Azt igényli, amit a személy méltósága és az alapvető társadalmi rend megkövetel. Nem tagadom, hogy ezek igényes követelmények. De éppen ez a probléma lényeges pontja: hogy tudniillik az ember csupán abban a mértékben valósítja meg önmagát, amennyire képes önmagával szemben követelményeket támasztani. Az ellenkező esetben „szomorúan távozik” mint ahogyan éppen az Evangéliumban olvastuk. A szabadság az embert nem boldogítja. A fogyasztói társadalom nem teszi boldoggá az embert. Sohasem is tette.”

„Mély meggyőződéssel mondtam ezt. Ha ifjú hallgatóim reagálásából ítélhetek, az a benyomásom, hogy nagy meglepéssel és tetszéssel fogadták válaszomat.”¹

Tanúsíthatom, hogy a keresztény fiatalok „reagálásai” valóban nem mindig olyanok, mint amilyeneket hajlamosak vagyunk nekik tulajdonítani az újságokat (a felnőttek újságjait) olvasva. Egy szép napon hatezer egyetemi diák közé keveredve — akik azzal a felkéréssel tiszteltek meg, hogy zárjam be kongresszusuk munkáját — meglepetéssel hallgattam a Vatikán nagy kihallgatási termében, amint hosszas ovációval üdvözlték a ... bűnbánat szentségét (!), amelynek áldásait a szentatya éppen akkor hangsúlyozta. Aznap, a kihallgatás végén az ismételt éljenzések hármasként, ütemes vastapsa talán negyedóráiig is eltartott. II. János Pál türelmesen dobogta lábával az ütemet. Hatezer fiatal ujjongva lelkesedik a bűnbánatért! Ezt nem vártam volna; — tévedtem!

¹ A stadionban robbanásszerűen tört ki a futballmérkőzéseket megszégyenítő, lábdobogós ováció. (A ford.)

„Nem akartam moralizálni, sem csupán az ‚erkölcsi rend’ szóvivője lenni a fiatalok előtt. A keresztény erkölcs sokat követel. Néha olyan ígényeket is támaszt, amelyeket — őszintén bevallva — magasnak találhatunk. Azokon kívül, amikről a Parc des Princes-ben volt szó — és amelyekből az a szemrehányás ered, hogy ‚kényszerítő’ az, amit keresztény erkölcsként tartunk számon — mit mondjunk az Evangéliumnak erről az ígéről: ‚Szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót haragosaitokkal!’¹ — vagy erről a másikról: ‚Aki megüti a jobb arcodat, annak tartsd oda a másikat is’.² Az ilyen követelményekkel szemben őszintén be kell vallanunk: ezek meghaladják képességeimet. De ha ezt mondjuk, az még nem jelenti azt, hogy e követelmények *kényszerítő*k. Azt jelenti: *valami többre töreksem, mint amire képes vagyok, túllépek magamon a felszólítást követve.*”

„Úgy látom, hogy most már megkísérelhetjük, hogy kérdésére összetett választ adjak. Ennek kulcsa az a mód, ahogyan az emberi szabadságot értjük. Ha a szabadság az a képesség és lehetőség, hogy ‚megtegyem mindazt, amit csak akarok (vagy inkább mindazt, amihez kedvem van), akkor nyilvánvaló, hogy az így értett szabadság számára nemcsak a keresztény erkölcs, vagyis az Evangéliumban meglevő és az Egyház által tanított magatartási alapelvek, hanem minden emberi erkölcs kényszerítőnek számíthat: a szomszéd szabadsága akkor akadály és veszély az én szabadságom számára, és ez mondatta Sartre-ral: ‚A pokol a többiek!’ Ha ellenben a szabadság (ahogyan azt az előbb említettem, és amiről mélységesen meg vagyok győződve) a felelősség által nyilvánul meg, azaz az emberi méltóság — az enyém és a másoké — igazságának felismerése révén, akkor a keresztény erkölcs ‚felszabadító’ fog tűnni annak az embernek a belső tapasztalatában, aki azt lelkiismeretesen és tisztességesen alkalmazza. Ez a felszabadító igazság segít abban, hogy megértsük az emberi személyt és következőképpen rendeltetésének megfelelően alakítsuk.”

„Elismerem, hogy ezt az utat választva, az embernek bizonyos kockázatot el kell fogadnia. De ha elfogadjuk azt, hogy az erkölcsi érték lényege szerint egy ‚igen nehéz jó’, akkor nem akarhatjuk, hogy ez másként legyen. Nem akarhatjuk, hogy a szabadság mindenben és mindig abból álljon, hogy ki-ki kénye-kedve szerint cselekedjék. A szabadság gyakorlása-

¹ Lk 6,27.

² Mt 5,40.

nak ilyen programja első látásra ugyan „felszabadítónak” tűnhet, de a továbbiakban mindig szolgásgba döntőnek bizonyul. Sőt rendszerint önző és aszociális.”

„Mit mondjak befejezésül? Azt gondolom, hogy azoknak a fiataloknak a magatartása, akik a Parc des-Princes stadion ifjúsági nagygyűlésén résztvettek, és akik válaszomra úgy reagáltak, ahogyan azt tették, tanúsítja, hogy ösztönösen helyesen fogták fel az emberi szabadság értelmét és azt, hogy mit is jelent „valóban szabadnak lenni”. ”

IV.

II. János Pál sokat vár az ifjúságtól, nagy bizalommal viseltetik iránta, éppúgy mint ahogyan a gyermekeket szereti. Miközben beszél, emlékezetemben felvillan a következő kép: A Szent Péter téren tartott szertartáskor a pápa a korlátok között elhaladva, egy kislányt vesz észre, aki elveszett a tömegben. Átbújtatják a korlát alatt, a pápa kézenfogja és egyedül jön vissza vele a vörös futószőnyegen végig, amely karosszékhéhez visz. Mintha hirtelen mesébe lépnénk: Bernini oszlopsora ágaiktól megfeszített fatörzsek erdeje, a szentanya az őt körülengő díszes ornátusban, fején a napsütésben csillogó püspöksüveggel a mondabeli király, a kislány pedig Hüvelyk Matyi húgocskája. A trónszékhez érve a mondabeli király karjaira emeli őt, hogy minél távolabbról is jól lássák, és szülei, akik a tér tulsó széléről sietnek oda, kezeiből kapják vissza őt. Ezt az elbűvölő képet emlékezetem zugaiban őrzöm. Tudom, hogy vannak súlyosabb problémák, irgalmatlan érdekháborúk, amelyek vérrrel itatják át a Földet — hamarosan alkalmam is lesz ezekről II. János Pállal beszélgetni — de mit tehetek róla, ha a mindennapi élet apró dolgai jobban megfognak mint a politika nagy ügyei; ha az övéitől elszakadt kicsi lány ijedt magánya jobban megindít mint azon emberek csatáinak egyike, akiket egyébként is csak hallomásból ismerek; és ha a gyermeküket Jeruzsálemben izgatottan kereső Mária és József kétségbeesése nekem többet mond arról, hogy mennyire függ is az ember helyzetének feltételeitől, mint egy erről szóló értekezés? A Szent Péter téri történet újabb kérdést sugall nekem: Amióta megjelent a hírhedt jelszó: „Családok, gyűlöllek titeket!”¹ — amelyet az az intelligencia hozott divatba, amely olyan gonddal

¹ André Gide.

nevelgette konkolyát mint kertész a rózsáit — a „moralisták” egy vagy két nemzedéke olyan erkölcsbomlasztó dolgokat írt, amelyek Chestertonnak a következő erőteljes és derűs állításán törtek meg: „A család az elnyomással szembeni ellenállás sejtje.” Úgy látszik, hogy a család jelentőségének ezt a vetületét a mai teoretikusok nem eléggé fogják fel. Mit gondol erről a szentatya?

„Chesterton szavai szépek. Szépek és igazak. Azonfelül megfontoltak és követelményt támasztók. Hogy a család — ahogyan ő állítja — az elnyomással szembeni ellenállás sejtje lehessen, nagyon érett és mély közösséggé kell válnia. Amikor azt mondom ‚kell válnia’, azt akarom vele mondani, hogy itt erkölcsi kötelezettségről van szó. A családról mint az elnyomással szembeni ellenállás sejtjéről beszélni annyi, mint megjelölni erkölcsi értékét és egyszersmind meghatározni azt a struktúrát, amely a család sajátja. Végeredményben pedig alapul venni a személyek szellemi érettségét. Ha ez utóbbi hiányzik, a férfi vagy a nő felbonthatatlan közösségükben nem láthat mást, csak olyan kényszert, amit szét kell törni.”

„A család struktúrája lényege szerint — sokkal jobban, mint bármely más társadalmi közösség — a személyekre épül. Mindegyik tagjának megvan a maga jelentősége, nem az általa betöltött szerep miatt, sem pedig az anyagi javak miatt, amelyeket megszerez vagy bármi más oknál fogva, hanem egyszerűen azért, mert köztük van, létezik. Mert ember. Mert ő ‚éppen ez az ember itt’. Ezért a család jobban megérdemli, mint az emberi összetartozás bármely más formája, a ‚személyek közösségének’ nagyszerű minősítését. Ez jelzi a kölcsönös kapcsolatok mélységét és intenzitását, de a belőlük eredő személyközi kapcsolatok mélységét és erejét is. Ha a családban (feltéve erkölcsi érettségét) minden tagnak megvan a maga fontossága, tehát minden személynek a sajátja, ez még nem alakíthat ki individualista légkört. Semmi sem ellentétesebb ennél a helyesen fejlődő egészséges családi élettel. Az a tény, hogy az embernek önálló, ‚saját’ egzisztenciája van, egyúttal arra szólítja fel őt, hogy ‚másoké’ legyen, mint ahogyan azt a *Gaudium et Spes* szép szövegében olvassuk: ‚Az ember teljesen csak akkor találhat önmagára, ha őszintén ajándéku adja önmagát.’¹ Így tehát a ‚személyek közössége’ sokkal több mint az egyszerű emberközi kapcsolat; olyan létezés, életet, cselekvést jelent, amely a kölcsönös odaadáson alapszik, emberségünk kölcsönös ajándékán.”

¹ *Gaudium et Spes* 24.

„A csa'ádnak minden egyes tagja fontos, azáltal *hogyan*, azért, mert *létezik*. Az emberség kölcsönös ajándékozása — mindenki mindenkinek — úgyszólván a család alapszituációja. Ez egyúttal kötelessége is. Minél inkább tud egy család minden tagja a többiekért élni, annál nyilvánvalóbb, hogy a család számára mennyire fontos, hogy *van*, azáltal *hogyan a családé*. Még ha nem is érdemli meg, hogy azt mondjuk róla: „tud másokért élni” ez nem változtat semmit azon a tényen, hogy ő ehhez a családhoz tartozik, hogy számítanak rá, mert *létezik és olyan amilyen*. Bár akkor szenvedést okoz. E szenvedés bizonyítja ezt az igazságot. Más, semlegesebbnek tűnő közösségekben ez nem tűnik fel olyan világosan, mert azok nem annyira érzékenyek az emberre mint olyanra. Valamikor írtam egy kis értekezést a családról mint „személyek közösségéről”, bőséges sugalmazást merítve a *Gaudium et Spes* előbb idézett szövegéből.”

Elgondolkodom azon, de diszkrécióját ismerve nem kérdezem meg tőle, hogy véletlenül nem ő volt-e, aki ezt a szöveget annak idején a *Gaudium et Spes*-be bevétette. Valószínűleg nem. Nem minősítette volna „szép”-nek.

De az, amit most mondott, nem érvényes-e a plébániára is, amelyet kibővített családnak is tekinthetünk és amely néha ugyanúgy szenved a szétesés kísérleteitől?

„Ha az egyházközség olyan közösség, amely bizonyos módon a „helyi egyházat” valósítja meg, akkor közte és a „személyek közössége”-ként fel-fogott család között létezik kapcsolat, mélységes összetartás és együttes felelősség. Mert az Egyház természete is „közösségi”, lásd a *Lumen gentium* klasszikus szövegeit, pl. a 14. és a 15. paragrafust. A legrégibb idők-től kezdve „házi egyháznak”, „családegyháznak”, vagy ecclesiolának (kicsi egyház) nevezték a családot. Ennyit lehet nagyon röviden a család és a plébánia összefüggéséről mondani anélkül, hogy a strukturális és a működésre vonatkozó részletekbe bocsátkoznánk. Hozzátehetném még, hogy a családnak szüksége van a plébániára és az egyházközségnek a családra. Hiszen — nagyon helyesen — az előbb azt mondta, hogy a plébánia a család kiterjesztésének egyik formája; valamiképpen kibővített család vagy családok közössége. Ha ez így van, mindent meg kell tenni, hogy a család újra „megtalálhassa önmagát” az egyházközségben és az a családban. Ez a lekipásztori szolgálat régi és kipróbált elve és módszere, minthogy az elv maga jelzi a módszert is, amivel az a gyakorlatba átültethető.”

Régóta nyugtalanít egy másik kérdés. Nyugaton ma sokan úgy gondolják, hogy a keresztséget addig a korig kell elhalasztani, amíg a szabad

akarát már az ügy teljes ismeretében érvényesülhet vagy legalább a törvényes nagykorúságig. Ez volt valamikor az ateista családok álláspontja, amikor még szokásból, öröklött hagyományból vagy a társadalmi környezet hatására felmerült a vallás kérdése. Ma is hallom még amint anyám elmondja nekem, hogy születésem után felvetődött megkeresztelésem lehetősége (bár nem nagyon tudták, hogy a templomba, a gyülekezeti helyre vagy a zsinagógába vigyenek-e, minthogy őseim különböző vallásokhoz tartoztak). Apám, a tökéletes ateista ekkor azt mondta és azt ismételte, hogy majd „húsz éves koromban” választhatok vallást, ha valaha még egyáltalában szükségét érzem annak, hogy valamilyen vallásom legyen. Ez az álláspont jogos és türelmes egy határozottan ateista pártállású embernél, de amióta megkeresztelkedtem, mindig jogtalannak és helytelennek tűnik ha egyik keresztény egyházon belül ismétlik. Mert az egészséges racionalista gondolkodás valóban azt akarja, hogy egy párt se vegyen fel, csak felnőtt jelentkezőket tagjai sorába, még akkor is, ha mindegyik pártnak megvan a maga „ifjúsága”, akikről azonban nem biztos, hogy a párt tanításáról olyan kiválóan tájékozottak lennének. Az Egyház azonban nem toboroz tagokat, hanem gyermekeket kap Istentől, akikért felelős, akik rá vannak bízva, hogy bevezesse őket a kegyelmi életbe, amelynek hogy úgy mondjam sáfárja, de nem tulajdonosa. Ami pedig az „ügy teljes ismeretét” illeti, ha erre kellene várnunk ahhoz, hogy az Egyházba beléphessünk, akkor soha senki sem mondhatná magát kereszténynek.

Röviden, meg kell-e keresztelnünk a kisgyermeket?

„Megelőző válaszomban foglalt reflexióimat folytatva felelek erre. Ha a család újra ‚megtalálta magát’ az egyházközségben és fordítva, akkor ez az igazság egészen sajátosan megnyilvánul majd az egyiknek is és a másiknak is élete kulcsfontosságú pillanataiban. Az egyik ilyen pillanat kétségtelenül maga a házasság szentsége, és éppen ezáltal kezd a házaspár ‚családegyházként’ élni. A keresztség szentsége egy másik ilyen pillanat; a gyermekek születésének következtében válik a házaspár családdá.”

„Azt akarja tudni, hogy meg kell-e keresztelni a kisgyermeket? Az Egyház már régóta válaszolt erre, és hajdani válasza egybevág azzal is, hogy a család felfedezi a plébániát és az pedig a családot. Ez mindig is a *hit válasza* volt és ma is az — hozzákapcsolódva ahhoz a keresztény gyakorlathoz, ami a hitben gyökerezik és a hitből sarjad.”

„Tudjuk, hogy az első válasz nem ez volt. Ezt az idő hozta magával, amelynek során az Egyházban éppúgy mint a családban, kialakult a ke-

resztény élet hagyománya. Valamikor a keresztséget főleg felnőttek vették fel, és ez bizonyos, az Evangéliumra alapozott lelki felkészülést, bevezetést, alkalmazott katekézist igényelt. Innen eredt a *katechumenátus* intézménye, amelynek nyomait még megtaláljuk a liturgiában, különösen a nagybőjtiben. Mert az első századokban főleg a nagybőjt idejét szentelték a megtérők intenzív felkészítésére, az Egyházba való bevezetésére. Liturgikus szempontból a húsvéti vigília (húsvéti virrasztás) volt a legalkalmasabb keresztelési idő, a Jézus Krisztusban új életre születés szentségének felvételére. Még ma is nehéz másként megérteni Húsvéti vigiliájának liturgiáját, mint a keresztség általi „feltámadás”-ként az új, a krisztusi életre. Ez az *Élet maga*, amely saját újraéledésében, feltámadásában nyilvánult meg. Emlékezzünk Szent Pál szövegeinek erejére: Krisztus feltámad és kinyilatkoztatja ezt az őbenne levő életet, ami hatalmasabb a halálnál. A keresztség által az ember Krisztus halálába temetkezik el, hogy Vele együtt a bűn halálából támadjon fel a kegyelem életére.”¹

Világos, hogy az Evangéliumhoz megtérő pogányok keresztsége felnőtt-keresztség volt; de azóta, hogy a keresztény családok létrejöttek, megkeresztelték a gyermekeket. Később, az annyira lebecsült „konstantinusi” korban gyakran késleltették a keresztséget, már a nyilvános vezeklés szigorú gyakorlatának okából is.

A szentatya gyakran használta és fogja is még használni a „misztérium” szót, amelynek nem mindenki tulajdonít azonos értelmet. A misztérium nem eltanácsoló, hanem ösztönző jellegű. Valójában nem valami rejtett, hanem ellenkezőleg, kinyilatkoztatott dolog, amely azonban oszthatatlan egységben és egyidejűségben ismerteti meg velünk azt, amit értelmünk csak elkülönítlen, egymás után és összetett módon ismer. A misztérium a hívő számára a szemlélődés tárgya, amely se nagyobb, se kisebb zavarba nem hozza őt, mint a magfizikust az a felfedezés, amikor megállapítja, hogy az a bizonyos részecske a *térben* és az *időben egyszerre* robban. Egy domonkos, akinek a nevét elfelejtettem ugyan, de lángeszét nem, azt mondta, hogy „a misztérium önmagában valami homályos dolog, de megvilágítja az összes többi”; láthatatlan fényforrás, sugárzását a szemlélődő értelem hagyja magára hatni.

„Bizonyos, hogy hitbeli őseink keresztségüket a húsvéti misztérium középpontjába helyezték Pál leveleinek nagyszerű katekézisa alapján.”

„Ugyanakkor nem nehéz megértenünk, hogy abban a mértékben,

¹ Róm 6,3—11; Kol 2,12; 3,1—3.

amelyben a kereszténység teljesebb társadalmi kifejezéshez jutott, *abban a mértékben amelyben az Egyház egyre inkább egész családokban volt megtalálható*, és a családok, mint olyanok az Egyházban — megérlelődött a vágy, hogy ez a belépés az Isten gyermekévé fogadottak közösségébe a kegyelem útján (amely Szent Pál szerint Krisztusnak a „testvérek sokaságát” adja) a lehető legkorábban történjék. A keresztény szülők azt akarták, hogy gyermekeik kegyelem nélkül menjenek át a „halálból az életre”, vagyis az eredeti bűnből a megszentelő kegyelem állapotába, és Isten gyermekeivé váljanak Krisztusban. Azt kívánták, hogy gyermekeik a lehető leghamarabb vehessenek részt az Egyház életében is, ennek a testnek az életében, amelynek Krisztus korlátlanul átadja megváltásának minden adományát. Gyermekeiket a keresztségre elhozva, kötelezték magukat, hogy családi neveléssel pótolják azt, ami hajdan a katekumenátushoz tartozott — és ami ma is elengedhetetlen követelmény a felnőttek keresztelésénél.”

„Azt kérdezi, hogy meg *kell-e* kereszteni a kisgyermeket? Azzal válaszolok, hogy emlékeztetem arra, hogyan jutottunk el a csecsemők megkereszteléséhez. Ami hajdan döntő volt, és ami ma is az, az a gyakorlat, az élő hitből született praxis. De megtaláljuk ebben a gyakorlatban a választ erre a kérdésre is: *Miért* kell a kisgyermeket megkeresztelni? Mert e nélkül a válasz nélkül ez a szokás nem honosodott volna meg. A válasz pedig az, hogy a szülőknek joguk van megosztaniuk gyermekeikkel azt, amit nagyon jónak, a legfőbb jónak tartanak.”

„Amikor a keresztény szülők születésük után nemsokára keresztelésre hozzák gyermekeiket, ezzel azt a vágyukat fejezik ki, hogy a hit fényében megosszák velük legnagyobb kincsüket, éppúgy, mint ahogyan a hit által tartoznak az Egyházhoz, és van jelen az Egyház családjukban az *ecclesiolában*.”

„A keresztény szülők ma nem mindig tekintik úgy ezeket a kérdéseket mint hajdan. Nem vállalják mindig teljesen tudatosan és akart felelősséggel hitoktatói és nevelői szerepüket, ami pedig elsődleges fontosságú gyermekeik számára; nem is fogják fel, hogy mennyire éppen a család kell, hogy a hitoktatás alanya legyen, és hogy ez egyúttal evangelizáció is. Ebből a szempontból az 1980. évi püspöki szinódus a család egyfajta újrafelfedezését eredményezte, rámutatva mindarra, ami fontos lenne ennek a (tudatos és felelős) gyakorlatnak a folytatásában. A szinódus rámutatott, hogy ezt a gyakorlatot arra kell alapozni, hogy a keresztény család újra fedezze fel „*kis egyház*” voltát.”

A gondolatoknak e láncolatában minden újra a házasságból indul ki, ebből a mindig érvényes intézményből, ama sok támadás ellenére, amelyet a „gondolkodók” intéznek ellene (akik — sajnos — néha még vallásosak is) akik úgy ábrázolják a házasságot, mint valamiféle börtönt, amelyben két szerencsétlen ember önmagát ítéli arra, hogy mintegy Jean-Paul Sartre „Huis clos” (zárt tárgyalás) c. darabjának változataként halálukig játsszák szerepüket — ahol a pokol már nem a „többiek”, hanem a „másik”. E szánalomraméltó karikatúrák semmiképpen nem akadályozzák meg a házasságot abban, hogy a kölcsönös csodálatra és a fenntartás nélküli elkötelezettségre alapozottan egyidejűleg feleljen meg az emberi természet ösztönösségének és idealizmusának; ez az Édenkertbe való visszatérés egyik módja, és ott együtt megöregedni oly édes és megható, amiről az „ártatlanság tétje” becsmérőinek fogalmuk sincsen.

Mégis, a nyugati laxista társadalom hatására, amely már nem érti többé, hogy a hűség már önmagában is kegyelemként hat, és amely veszedelmesen elszaporítja az „én”-sejteket (azt hiszem, hogy a televízióban leggyakrabban hallott kifejezés az „én-magam-személyesen”, ami minden véleménynyilvánítást megelőző bizonyos fiatalok, akikben kevésbé tudatosul saját gyengeségük, és az a tény, hogy a házasság szentsége mennyi erőt adhatna nekik, ha volna elég alázatuk azt kérni, feleslegesnek tartják a házasságkötést. Egyfajta próbaházasságban élnek, amely a legjobb esetben sem vezet másra, mint a rendezettség adminisztratív békéjére. Mások ellenben bizonytalanok érzéseik mélységében, félnek a kudartól és az elváltak nehéz sorsától.

A házasság és a válás tekintetében várható-e az Egyházban valamilyen fejlődés?

„A házasság szentsége mélyen benne gyökerezik az isteni kinyilatkoztatásban és az emberi hivatásban. Itt a kezdet kezdetéig, a Teremtés könyvének a következő szavaiig megyünk vissza: „Férfinak és nőnek teremtetted őket.” Ez alapozza meg a „kettő” hivatását a testi „egy”-ségre; ez a hivatás emberemlékezet óta a Teremtő áldásához kapcsolódik, amely az új ember születésének nyitánya.”

„De ez még nem minden. A házasságnak szövetség jellege van; ugyanolyan szövetség, mint amellyel Isten az emberre bízta magát, hasonló bizalmat várva viszont a hitben. Ennek a szövetségnek Jézus Krisztus a csúcsa. Hogy ezt kifejezhesse, Szent Pál az Ószövetségből a házasság hasonlatát hívja segítségül: a férfi és a nő egész életre szóló, egyesítő,

hűséges szerelmét, a hitvestársakét, akiket a kölcsönös hit egyesít. Ugyanerre a hasonlatra támaszkodtak a próféták, amikor dorgálták és kárhoztatták Izrael népét, Jahvéval, a Szövetség Istenével szembeni hűtlenségéért, hitszegéséért. A házasság valóságosan, mélyen gyökerezik a kinyilatkoztatásban.”

„És egyúttal az emberi hivatásban is. Mégegyszer visszatérek a *Gaudium et Spes* zsinati határozatra. Ha az, amit ott az emberrel kapcsolatban olvasunk igaz — és én úgy vélem, hogy az — akkor a házasságnak csak mint személyek közötti valódi szövetségnek, törhetetlen szövetségnek van értelme.”

„Minthogy az ember az ‚egyetlen teremtmény’, amelyet Isten ‚önmagáért akart; és csakis önmaga önzetlen odaadása révén tudja magát teljesen megvalósítani — a házasság megfelel az ember hivatásának úgy, ahogyan azt teljes egészében értelmezzük. Itt a ‚teljes egész’ egyszersmind perszonalis és etikai értelmében értem, amelyek egyébként is elválaszthatatlanok. A házasság szentsége az ember, mint felelős személy hivatásának erre a megfogalmazására épül.”

„Őn azt mondja, hogy a fiataloknak az így felfogott hivatással szemben tudatában kellene lenniük gyöngességüknek, és hogy ez olykor — sajnos — egészen másként van. Óvakodjék az általánosítástól! Mindenesetre bizonyos, hogy az embernek ekkora feladat átfogó követelménye láttán valamiféle félelmet kellene éreznie. Meg kellene kérdeznie önmagától: Megfelelek-e ennek a követelménynek? Egy ilyenfajta félelem megfelel az ember belső igazságának és azt bizonyítja, hogy becsületesen méri fel a meghozandó döntést. Ez lehet az alázatosság vonása is, amelynek azonban semmi köze sincs a kishitűséghez.”

„Helyes, ha a fiatalok alázattal állnak a szerelem előtt. Akkor világosabban látszik, hogy ez a szerelem számukra igazi ajándék, és hogy egyik a másik számára kölcsönösen ajándékká lesz; ez többet ér, mintha magabiztosak és elbizakodottak.”

„A házasság éppen úgy mint a papság, *alázatos nagylelkűséget* kíván meg, és egyúttal kölcsönös bizalmat, amely a pusztán emberi érzelmnél mélyebb forrást feltételez.”

Mint mindig, ezt a gondolatot is bizonyítása követi:

„Az a szentség, amely által a férfi és a nő — akik annak valódi kiszolgáltatói — ‚holtomiglan-holtodiglan szeretetet, hűséget és kölcsönös tisztetletet’ esküsznek egymásnak, elébe megy ennek az alázatos nagylelkűségnek, amely a hitvestársak valódi méltóságának és hivatásának alapja.

A házasság szentsége — mint minden szentség — Krisztus tevékenységének jele, a kegyelem jele, amelyre rá kell hagyatkoznunk, mert hatalmasabb az emberszívben leselkedő gyöngeségeknél, amelyek a házaselet szeretetét, hűségét és becsületességét fenyegetik.”

„Az Egyház tudomásul veszi ezeket a gyöngeségeket, minden esetben igyekszik azokat megérteni, és elhárításukra törekszik. Krisztus is így cselekedett. Ugyanakkor nem mondhat le a megváltott emberbe vetett hitéről, és arról a meggyőződéséről, hogy az ember minden gyöngeségével együtt is, mindent el tud viselni Abban, Aki neki erőt ad”.¹

„Ez éppúgy illeti a házasság felbonthatatlanságának problémáját is, amelyre vonatkozóan Krisztus szavai bizonyosan világosak, de egyben nem kevésbé határozottak is.”

Erről a pontról többet nem fogok megtudni. A pápa figyelmemet a VI. pápói szinódusra irányítja, amely miután átnyújtotta neki az ajánlások hosszú sorát, arra kérte őt, hogy „legyen az emberiség színe előtt az Egyháznak, a családok iránt érzett szerető gondoskodásának tolmácsa.” Ez volt az alapja II. János Pál apostoli buzdításának „A keresztény családok feladatairól” (Familiaris consortio) amely a különböző kiadások szerint 67—232 oldalt tett ki.² A magam részéről én is erre a szövegre irányítom olvasóim figyelmét, amelynek a végéfelé a tiszta evangéliumi szeretet szellemében tárgyalja a válás mindenfajta esetét. Csak ezt az ajánlást idézem: „A szinódussal együtt melegen buzdítom a lekipásztorokat és a hívők közösségét, hogy támogassák az újravezetett elváltakat. Mindenki nagy szeretettel járuljon hozzá, hogy azok ne érezzék magukat az Egyháztól elkülönültnek, mert hiszen mint megkeresztelteknek részt szabad, sőt részt kell venniük annak életében.”

No, és a nők? Jóllehet, a jámbor keresztény számára a teremtetett lények legnagyobbja, Szűz Mária közülük való, és tekintélyes szerepet játszottak a Kinyilatkoztatás történetében — mégis mintha az Egyház bizonyos fokig bizalmatlan lenne irányukban. Ezt az a tény látszik bizonyítani, hogy az Egyház megtagadja tőlük a pappá szentelést (bár napjainkban egyes teológusok hajlanak arra, hogy azt esetleg megadják nekik). E ponton vajon várható-e valami változás?

¹ Fil 4,13.

² Magyarul 1982-ben jelent meg a Szent István Társulat kiadásában, a „Pápai megnyilatkozások” sorozatban.

„Ugyanezt a kérdést másképp fogalmazva már feltették nekem a Parc des Princes stadionban is. Engedje meg, hogy — ha nem is szó szerint — visszaidézzem a kérdést és a rá adott választ, amit akkor beleszóltam a fiatalokhoz intézett beszédembe. Íme, a kérdés, ahogyan emlékszem rá: „Az Egyházat mindig férfiak fogják kormányozni? A nőknek mindig csak másodlagos lesz a szerepük?” Összekapcsolva a kérdést azzal a másikkal, amely a világiak, főként a fiataloknak az Egyházban játszott szerepére vonatkozott, így válaszoltam: „Tanulmányozzátok Krisztust! Ne szűnjétek meg Tőle tanulni! Benne valóban megtalálható a bölcsesség és értelem kimeríthetetlen kincsesára. Benne az ember, akire korlátai, hibái, bűnei ráncshezdnék, valóban *új emberré válik, másokért élő* lénné, és Isten dicsőségévé, Szent Ireneusz lyoni püspök és vértanú szerint.”

„Kétezer év tapasztalata megtanít minket arra, hogy Isten egész népének küldetésében semmi elvi különbség sincsen férfi és nő között. Egyik is, másik is, saját hivatásának megfelelően válik ilyen, *másokért élő új emberré*, és következésképpen Isten dicsőségévé. Ha igaz is, hogy hierarchikus értelemben az apostolok utódai, tehát férfiak vezetik az Egyházat, kétségtelen, hogy karizmatikus értelemben a nők hatása nem kisebb benne, sőt talán még nagyobb. Kérlek, gondolatok gyakran Máriára, Krisztus édesanyjára!”

„Nem hiszem, hogy az akkori válaszom pontosan megfelel kérdésére, hiszen azzal végződik, amivel ön kezdi! Mindazonáltal, akárhogy is legyen feltéve a kérdés, nem tekinthetünk el attól a tényről, hogy egyedül az apostolok hallották az utolsó vacsora termében az Eucharisztia rendelésének szavait: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” Nem volt ott köztük egyetlen nő sem, jóllehet számosan voltak Krisztus környezetében. És itt gondolatunk egészen különlegesen is feléje, az egyetlen felé fordul, akinek pedig elsődlegesen joga volt arra a testre és vérre, amelyet Krisztus az Egyháznak mint Új és Örök Szövetség szentségét adott, mint a kereszttáldozat jelét, amit szüntelenül meg kell újítani a kenyér és bor színe alatt. Az Eucharishtiát imádvá az Egyház nem azt a Testet köszönti-e, amely „... születék Szűz Máriától; értünk keresztre feszítették...”? A *Lumen gentium* zsinati határozatban azt olvassuk, hogy „meggyőződött szíve egygyéforrt a szenvedésben Egyszülöttjével, akinek áldozatához anyai érzelmeivel csatlakozott.”¹

¹ L. G. 58 pont.

„Itt találjuk legteljesebb kifejezését annak, amit általában a ‚hívek papságának’ nevezünk.¹ E papság csúcsán páratlanul áll Mária.”

„Mégis, az Egyház soha és sehol nem tulajdonította öneki azt a papságot, amelyet az apostolok az utolsó vacsora termében kaptak ‚szolgálatként’ és ‚hierarchikus funkció’-ként. Nem, Krisztus nem állította bele anyját az Egyház hierarchikus szervezetébe, amely az apostolokon alapszik. Mikor ez az Egyház Pünkösd napján önálló életre kelt, Mária jelen volt, de csak mint azoknak az asszonyoknak egyike, akik imádkozva várták a Szentlélek eljövetelét. Ugyanakkor mindezek ellenére — vagy talán éppen ezért — az Egyház benne látja — és senki másban — legtokéletesebb mintaképét, mint ahogyan ezt ugyanaz a *Lumen gentium* határozat az egyházatyák hite alapján állítja.”

„Így tehát egy nő — a názareti Szűz — felmagasztalása az üdvösség művében, az a kivételes tisztelet amelyben az Egyház őt részesíti, és az amit a *Lumen gentium* határozat róla összefoglalóan és teljességében nekünk tanít; — mindez együttesen sem bizonyíték a manapság bizonyos körök által előszeretettel ajánlott ‚női papság’ mellett. Ellenkezőleg, annak inkább a legkomolyabb ellenérve.”

„Ugyanakkor az Egyház álláspontjának nincs semmi köze a nemek egyenlőségét tagadó magatartáshoz, amely teljesen idegen lenne az Evangéliumtól és a hagyománytól. Ellentmondana az egész kinyilatkoztatásnak és a Megváltás üdvrendjének. Bizonyosság erre a női nem egyedülálló felemelése az Istenanya személyében, továbbá ezt tanúsítja Krisztus magatartása a nőkkel kapcsolatban, ami annak a kornak erkölcsi felfogása és gondolkodásmódja alapján annyira meglepő. A II. Vatikánum szövegei közt számosat találunk, amelyek azt mutatják, hogy az Egyház milyen mértékben foglalkozik a nő méltóságával és helyesen értelmezett jogegyenlőségével a modern életben. Hangsúlyozom: a helyesen értelmezett egyenlőségével, mert többször volt alkalmam számot adni arról, hogy mennyire tévesen értelmezhető ez a kérdés, és milyen gyakran sértik meg jogaiban a nőt, éppen az egyenlőség ürügyén. De ez már másik kérdés.”

Gondolom, hogy a szentatyá ezzel közvetve olyan állítólag „felszabadító” törvények meghozatalára utal, mint pl. a magzatelhajtás törvényesítése, amely azonban valójában csak férfítörvény. Azért hozták, hogy

¹ A hívők is részesednek Krisztus papságából, amennyiben az Ószövetség folytatói, és „papi nép” Izrael hivatása szerint.

inkább a férfiakat szabadítsák fel vele lelkiismeretfurdalásaiktól és felelősségük alól, mint a nőket.

„Amit éppen mondtam, kapcsolatban van a nők papságával. Mert tagadhatatlan, hogy e kérdés nem a kinyilatkoztatás és a tradíció talajából sarjadt, hanem egy bizonyos civilizációtípus és mentalitás talajából. Ez a civilizációtípus elvileg nincsen ellentétben sem a kinyilatkoztatással, sem a kereszténységgel. Az utolsó zsinat szövegei különösen a *Gaudium et Spes*-é eléggé tanúsítják ezt.”

„Mindamellett ez az elvi összeegyeztethetőség önmagában nem determináló. Az Eucharisztia kiosztása, mindjárt kiindulópontjánál, alapításának pillanatában Krisztusnak túlságosan személyes cselekedete ahhoz, hogy megengedhetnők maguknak akár csak a legkisebb mozzanat elhanyagolását is.”

„Igaz, hogy nem azt mondta: ‚Megöltöm a nőknek hogy ezt cselekedjék’ — de az Eucharisztia elrendelésének pillanatában ténylegesen csak az apostoloknak mondta: ‚Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.’ Másként is dönthetett volna! E tekintetben tökéletesen szabad volt. Sőt, éppen e tekintetben volt teljesen szabad: nem egyszer védte meg a nők jogát arra, hogy megközelítsék, hogy kísérjék, hogy körülvegyék Őt.”

„Mit mondjunk tehát? Mi a következtetés mindebből? Az a tény, hogy Krisztus ebben a döntő pillanatban ilyen módon cselekedett, elégséges utat mutat nekünk; sőt, kötelezi is a lelkiismeretünket. Az Egyház ehhez tartja magát, a nő bármiféle leértékelésének szándéka nélkül! Az a tény sem jele a két nem közötti egyenlőtlenségnek, hogy egyedül ő lehet anya, a férfi pedig nem. Ez a természet rendje. Ugyanez a helyzet a kegyelem rendjében, a karizmatikus rendben, ahol az adományok különfélék.”

E tárgyban II. János Pálnak másik érve is van még:

„A hagyomány vonalán maradva, a tekintetben, hogy egyedül csak férfiakat szentelnek pappá — számos hittudóssal egyetértésben úgy gondolom — az Egyház megőrzi magának a jegyes, a menyasszony jellegét, ami oly mélyen gyökerezik az egész szentírási egyháztanban, főleg Szent Pál leveleiben.”

„E gyönyörű hasonlat szerint Krisztus az Egyház vőlegénye, menyasszonyának megváltó áldozat ajándékát adja: azt az ajándékot, amelynek szentsége az Eucharisztia. *Szükséges tehát, hogy az, aki az Eucharisziát ünnepli, vagyis aki Krisztus felhatalmazásában és az Ő helyében, vérontás nélkül jeleníti meg áldozatát, azt is kifejezhesse, hogy ez a vőlegény ajándéka jegyesének, az Egyháznak.*”

„Így hát az a hagyomány, hogy csak férfiakat szentelnek pappá — amit egyébként hűségesen megőrzött a keleti és a nyugati egyház egyaránt — még mélyebbnek tűnik az Eucharisztia alapításának „történelmi” körülményeinél. Az Egyház megőrzi éltető misztériumát: úgy áll Krisztus előtt, mint menyasszony a jegyese előtt.”

„Nem tévesztve szem elől mintaképét, Isten Anyját, akit mint anyát követ, mert maga is anya kíván lenni.”

II. János Pál magánkápolnijában magasan az oltár felett nagy feszület függ; a kereszt egyik karja alatt, a szív felőli oldalon, mintegy a *stabat mater* feltételezett helyén, a czestochowai Szűz kis ikonja. A szentatya Mária-tisztelete közismert. Forrása természetesen az Evangélium, de sokat köszönhet egy másfél évszázadon át elkallódott, rejtve lappangott kis könyvnek is, amelyet Louis-Marie Grignion de Monfort (Monforti Grignion Szent Lajos) 1700 körül írt meg: *Traité de la vrai dévotion à la Sainte Vierge*¹ címen. Így az Ars-i plébánossal együtt, eddig már két francia is helyet kapott a szentatya vallásos gondolatvilágában:

„E könyv olvasása határozott fordulatot jelentett életemben. Fordulatot mondok, holott hosszú belső útszakaszról van szó, amely egybeesett a papságra való titkos felkészüléssel. Akkoriban került a kezembe ez az egyedülálló kis mű, azon könyvek egyike, amellyel kapcsolatban nem elegendő, hogy az ember „olvasta”. Emlékszem, hogy sokáig mindenhova magammal hordoztam, még a szódagyárba is, olyannyira, hogy szép borítólapja foltos lett a méstől. Mindig újra és újra visszatértem bizonyos részeihez. Hamar észrevettem, hogy a könyv barokk stílusa mögött, valami alapvető dologról van szó. Az lett az eredménye, hogy gyermekkoromnak, sőt kamaszkoromnak Krisztus édesanyja iránti tisztelete egy új magatartásnak adta át a helyét, olyan, a hitem legmélyéről fakadt áhítatnak, amely szinte magából a szentháromsági és krisztológiai valóság középpontjából eredt.”

„Így, amíg azelőtt attól féltem, hogy a máriás jámborság eltakarja Krisztust, ahelyett, hogy helyet adna neki, a Grignion-féle értekezés fényében felismertem, hogy a valóság egészen más. Az Isten Anyjához fűződő belső viszonyunk szervesen következik a Krisztus-misztériumhoz kapcsolódó kötelékünkből. Nem lehet tehát arról szó, hogy az egyik megakadályoz minket abban, hogy a másikat lássuk.”

¹ „A tökéletes Mária-tisztelet” címen magyarul Müller L. fordításában 1944-ben a Szalézi Művek kiadásában jelent meg.

„Éppen ellenkezőleg: a Szent Szűz iránti „igazi tisztelet” mindjobban feltárul az előtt, aki előre halad Krisztusnak, a *megtestesült Igének* misztériumában, az üdvösség szentháromságos misztériumában, amelynek éppen ez a titok a középpontja. Sőt, azt is mondhatjuk, hogy annak, aki Őt megismerni és szeretni törekszik, maga Krisztus nevezi meg édesanyját, mint ahogyan a Kálvárián azt tanítványával Jánossal tette.”

Az Evangéliumnak erről a jelenetéről van szó: „Jézus kereszttje alatt ott állt anyja, anyjának nővére, Mária, aki Kleofás felesége volt, és Mária Magdolna. Amikor Jézus látta, hogy ott áll anyja és szeretett tanítványa, így szólt anyjához: „Asszony, nézd, a fiad!” Azután a tanítványhoz fordult: „Nézd, az anyád!” És az Evangélium hozzáteszi: „Attól az órától fogva házába fogadta őt a tanítvány.”¹

„A „tökéletes Mária-tisztelet” — így fejezi ki magát a szerző — vagyis valódi megismerése és a kezeire való bizakodó ráhagyatkozás együtt növekszik bennünk Krisztus megismerésével és bizakodó ráhagyatkozásunkkal. Sőt, mi több, elengedhetetlen annak, aki fenntartás nélkül akarja odaadni magát Krisztusnak és a megváltás művének. Monforti Grignion bevezet bennünket magába a misztériumok belső rendjébe, amelyekből hitünk él, amelyek azt növelik és termékennyé teszik. Minél inkább a megváltás valósága lett belső életem központjává, annál inkább tűnt számomra a Máriára ráhagyatkozás Szent Grignion Lajos szellemében a legjobb eszköznek arra, hogy gyümölcsözően és hatékonyan részesedjem e valóságból, hogy merítsek belőle, és kifejezhetetlen gazdagságát másokkal megosszam.”

Monforti Grignion korának szellemei nem mind hasonlítottak egymásra, de mindannyian hasonló módon írtak, amit a szentatyá az imént barokknak minősített, arra a korra utalva. Nem abban az értelemben, ahogyan a franciák használják e szót, mindazt jelölve vele, ami nem egyenes, nem őszinte. Monforti Grignion barokk írásmódja alkalmat ad II. János Pálnak arra, hogy egy szép gondolatot fejtsen ki a szabadságról:

„Az így kialakított máriás áhítatom — csak rövid áttekintést adok most róla — azóta is tart bennem. Belső életem és spirituális teológiám szerves része. Tudjuk, hogy a szerző egyfajta „rabszolgaság”-ként határozta meg jámborságát. E szó megütöztetést kelthet kortársainkban. A magam részéről nem látok itt semmi nehézséget. Úgy gondolom, hogy itt

¹ Jn 19,25—27.

egyfajta paradoxonról van szó, mint amelyeneket gyakran találunk az Evangéliumban; a „szent rabszolgaság” szavak azt jelölik, hogy nem tudnánk alaposabban kiaknázni szabadságunkat, az Isten nekünk adott ajándékainak legnagyobbját. Mert a szabadság azon a szeretetmércén mérhető, amekkora szeretet tőlünk csak telik.”

„És azt hiszem, hogy ez az, amit a szerző meg akart nekünk mutatni. Hozzá kell tennem, hogy a Krisztus édesanyjához fűződő legszemélyesebb és legbensőségesebb lelki kapcsolatom fiatalságom óta ahhoz a nagy máriatiszteleti áramlathoz kapcsolódott, amelynek Lengyelországban megvan a maga saját története, és számos egymást kiegészítő ága. Jasna Góra¹ tanúsította ezt a hagyományt a századok folyamán, legújabbban pedig az 1956—1966-os években és azóta is.² Külön említtem a Krakkóhoz és szülővárosomhoz Wadowicehez közeli Kalwaria Zebrydowska máriás szentélyét. E kegyhely nagyon kedves nekem, gyakran látogattam meg ifjúkoromban, majd később mint pap és püspök. Elmondhatom, hogy ugyanazt találtam meg ott, abban a jámborságformában, amely népem sajátja, mint amit ebben a műben fedeztem fel.”

Még egy utolsó pont: bizonyos rosszul értelmezett pszichoanalízis — amely jó keresztényeket odáig visz, hogy valamiféle betegséggként kezeljék hitüket — a Mária-tiszteletben a nők leértékelésének közvetett módját látja, szembeállítva őket egy elérhetetlen eszményképpel. A pápa nem osztja ezt a véleményt:

„Egy állítólag keresztény lélekelemzésnek ezek a kísérletei, amelyeket a lelkiségre és a Mária dogmára alkalmaznak, ellenkezik tapasztalatommal. Következtetésem homlokegyenest ellenkezőek: amilyen messzire csak vissza tudok emlékezni, a Krisztus édesanyja iránti tiszteletem — éppen fordítva — ahhoz segített hozzá, hogy figyelmes legyek a Nővel szemben és csak növelte tiszteletemet misztériuma iránt.”

¹ Jasna Góra (Világos hegy) Czestochowa erődítménye, a svéd hódítókkal szemben a lengyelek utolsó ellenállási pontja, ahonnan az ország visszafoglalása a XVII. században kiindult.

² Ezek az évek Lengyelország keresztény hitre térésére emlékező novéna évei, amely a lengyel egyházban egy másik, erkölcsi és lelki visszahódítás kiindulópontjává vált.

János evangéliumának 4. fejezetében olvassuk:

„Mikor Jézus elhagyta Júdeát és visszatért Galileába, keresztül kellett mennie Szamarián. Odaért Szamaria egyik városához, Szikarhoz: ez annak a földnek a közelében volt, amelyet Jákob fiának, Józsefnek adott. Ott volt Jákob kútja. Jézus elfáradt az úton, azért leült a kútnál. A hatodik óra felé járt az idő.

Egy szamariai asszony odament vizet meríteni. Jézus megszólította: „Adj innom!” Tanítványai ugyanis bementek a városba, hogy élelmet szerezzenek. A szamariai asszony így válaszolt: „Hogyan? Zsidó létedre, tőlem, szamariai asszonytól kérsz inni? (A zsidók ugyanis nem érintkeztek a szamariaiakkal.)

Jézus ezt felelte neki: „Ha ismernéd Isten ajándékát, s azt, aki azt mondja neked: Adj innom, inkább te kértél volna tőle, s ő élő vizet adott volna neked.” Uram — mondta erre az asszony — hiszen vödröd sincs, a kút pedig mély. Honnan vehetnél hát élő vizet? Csak nem vagy nagyobb Jákob atyánknál, aki ezt a kutat adta nekünk, s maga is ebből ivott fiaival és állataival együtt?” Jézus azt mondta neki feleletül: „Aki ebből a vízből iszik, újra megszomjazik. De aki abból a vízből iszik, amelyet én adok, az nem szomjazik meg soha többé, mert a víz, amelyet én adok, örök életre szökellő vízforrás lesz benne.”

Erre az asszony kérte: „Uram, adj nekem ilyen vizet, hogy nem szomjazzam többé, s ne kelljen ide járnom meríteni!”

Jézus így válaszolt: „Menj, hívd el a férjedet és gyere vissza.”

„Nincs férjem” — felelte az asszony. Jézus erre azt mondta neki: „Jól mondtad, hogy nincs férjed, mert volt ugyan öt férjed, de akid most van, az nem férjed. Így igazat mondtál.” Uram — válaszolta az asszony — látom, hogy próféta vagy. Atyáink ezen a hegyen imádták az Istent, ti meg azt mondjátok, hogy Jeruzsálemben kell imádni.”

„Hidd el nekem asszony — mondta Jézus — elérkezik az óra, amikor sem ezen a hegyen, sem Jeruzsálemben nem fogják imádni az Atyát. Ti azt imádjátok, akit nem ismertek, mi azt, akit ismerünk, mert az üdvösség a zsidóktól ered. De elérkezik az óra, és már itt is van, amikor igazi imádói lélekben és igazságban imádják az Atyát. Mert az Atya ilyen imádókat akar. Mert az Isten Lélek, ezért akik imádják, azoknak lélekben és igazságban kell imádniuk.”

Az asszony azt felelte rá: „Tudom, hogy eljön a Messiás, azaz a Fölkent, s amikor eljön, mindent tudunkra ad.”

Jézus erre kijelentette: „Én vagyok az, aki veled beszélek.”

Közben visszatértek tanítványai, s meglepődtek rajta, hogy asszonnyal beszélget. De egyikük sem mondta: „Mit akarsz tőle?” vagy „Miért beszélgetsz vele?”

Az asszony otthagya korsóját, sietve visszatért a városba, és azt mondta az embereknek: „Gyertek, van itt egy ember, aki mindent elso-
rolt, amit csak tettem. Ő volna a Messiás?”

János evangéliumának ez a szakasza (4,3—29) nemcsak irodalmi remekmű, amely a nyelvi eszköztár ritka takarékoságával egy csupa báj és napsugár leírást elevenít fel képzeletünkben; nemcsak a benne foglalt tanítás merészségével lep meg: engem mindig nyugtalanított Krisztusnak bizonyos cselekvésmódja miatt, ami itt, ebben a jelenetben úgy tűnik, hogy — azt merném mondani — saját tanításának követelményeitől függetlenített szabadságot enged meg magának. Hiszen azt mondja a szamariai asszonynak: „Őt férjed volt, de akid most van, az nem férjed”, és ennek ellenére egyik legszebb üzenetét bízta erre a nőre, aki a házasságról szóló tanítása szerint bűnösen törvénytelen helyzetben él. Természetesen nem megyek el odáig, hogy az állítsam, ellentmondás van között, amit Krisztus mond és amit tesz, de úgy hiszem azt megállapíthatom, hogy nála a törvény mindig helyet ad a szeretetnek, meghajol az emberek iránti szeretete előtt; és bizonyos szigorra gondolva — például az elváltakkal kapcsolatban, akik nem járulhatnak az Oltáriszentséghez — azt kérdelem magamtól, vagyis inkább a szentatyától, hogy az Egyház nem fél-e túl gyakran attól, hogy kövesse mesterét?

„Azt gondolom, hogy két olyan kérdést von össze, amelyek nem olyan közvetlenül függenek össze, ahogyan azt nekem sugallja. Az igaz, hogy Krisztus a szamariai asszonnyal beszélgetve rábízta — ahogyan ön mondja — egyik legszebb üzenetét. Ez azonban mit sem változtat azon a tényen, hogy ezt mondja ennek az asszonynak, akinek minden oka megvolt arra, hogy azt hihesse, nem ismeri őt: „Őt férjed volt, de akid most van, az nem férjed.” Nevén nevezi tehát a bűnt, ami majd még kifejezet-
tebb módon ismétlődik meg annak a házasságtörő asszonynak a jelenetében, akit meg akartak kövezni. Krisztus ugyanúgy szól hozzá, mint a szamariai asszonyhoz, és amit mond és tesz, ismét „legszebb üzeneteinek egyike”. A vádlók reagálása még beszédesebb, mint szavai. Azt mondja nekik: „Az vesse rá az első követ, aki bűntelen közületek!” Egyik sem

meri megtenni. Ez esetben itt, Krisztus nem annyira szavaiban, mint a lelkiismeretek reagálásában nyilatkozik meg: látjuk, hogyan vizsgálja szívük mélyét, hogyan érinti meg erkölcsi érzékük legrejtettebb zugát. Íme, az 'üzenet', mégpedig megrázó üzenet! Mégis, végül azt mondja az asszonynak, akit éppen megmentett a megkövezéstől: 'Menj, de többé ne vétkezzél!' "

„Így e két jelenetben a bűnnel való találkozás alkalmat ad Krisztusnak arra, hogy az örök élet forrásait, a kegyelem forrásait feltárja, és megmutassa, hogy a szeretet erősebb a bűnnél. De semmiféle elnézés sincsen a bűn iránt egyik esetben sem. Krisztus egyszerűen megjelöli a bűn útját. Cselekvésmódja mindig azonos értelmű.”

„A samariai asszonnyal kapcsolatban egyedül a zsidó szokásokat hágja át, a 'szokásjogot': egy nővel beszélget, ami kiváltja tanítványai meglepetését (a rabbik ezt nem tették), egy samariai asszonyhoz fordul, és ez őt magát is meglepi (a zsidók ezt nem tették!). Jézus jó pásztorként megkeresi az elveszett bárányt és megszólítja. Ugyanez él tovább az Egyház lekipásztori gyakorlatának rendjében is, és nincs 'szigor', ami ebben meggátolja.”

„Ezzel szemben Krisztus nem mond le a Tízparancsolat egyetlen pontjáról sem (ez az, amit az emberek általában, és kérdésében ön is Törvénynek mond). Nincs egyetlen parancsolat sem, amely 'helyet adna' a szeretetnek. Sőt, ellenkezőleg, valamennyi parancsolat a *szeretetben találja meg beteljesedését* — és ez a beteljesedés nem eredményezi a lemondást egyikükről sem: egy *i betű* sem fog *elveszni*, hogy minden be ne teljessék.”

„Krisztus a samariai asszonynak a szeretet szellemében veti szemére bűnét és ez tökéletesen megérti azt. Sőt, mi több, nemcsak bensőleg bánja meg bűnét, hanem nyilvánosan is bevall 'mindent, amit csak tett'. Azután elvezeti földijeit Jézushoz, minthogy Ő az, aki 'mindent megmondott róla'. Azt mondhatjuk tehát, hogy Krisztus 'megbocsátja', eltörli a bűnt a 'szokásos feltételek' mellett, és ezek a bűnbánat és a megtérés ígérete.”

„Annak számára, aki valóban komolyan veszi Krisztus tanítását, az Egyház állítólagos 'szigora' nagyon emberségesnek tűnik. Végeredményben ez mindig tettekre vonatkozik, míg Krisztus minden egyes esetben az emberi lény legmélyét: a szívét érinti. Tudjuk, éppen a Hegyi beszédből, hogy ez hasonlóképpen vonatkozik a házasságre és arra a módra, ahogyan a férfi feleségével bánik. Erről már beszéltünk.”

„Visszatérve kérdésre, véleményem szerint, ha az Egyháznak félnie kellene attól, hogy nem követi eléggé Krisztust, akkor biztosan nem ab-

ban az értelemben, hogy ‚rigorista’ lenne ott, ahol Ő elnéző volt. Nem! Krisztus igényes volt! De neki olyan hatalma volt arra, hogy a lelkiismeretekbe behatoljon, hogy még azok is, akik megismerték követelményeit, érezték, hogy szeretetével megérinti őket. Ez az, amiben az Egyház soha nem tudja eléggé utánózni Krisztust. De soha nem szűnik meg követni Őt, nem fogja soha abbahagyni, hogy erre törekedjék.”

Így tehát az az ellentmondás, amelyet Krisztusnak a házasságról szóló szavai és aközött véltem felfedezni, hogy jelentős üzenete hírvivőjének egy samariai ágyast tesz meg — nem létezik. Peremet elvesztettem. De a szentatya megítélése szerint helyes az a lelkipásztori kíváncsiság, hogy a szeretet kísérje, sőt határozza meg az erkölcsi követelményt olyanképpen, hogy a bűnös — és felesleges hangsúlyoznom, hogy mindannyian azok vagyunk — ne kételkedhessék az egyikben, miközben a másikat tudomásul veszi.

Mégis, sok keresztény állítja szembe a szentatyával Szent Ágoston híres mondását: „Szeress, és tégy amit akarsz”, amely sokaknál az erkölccsant, olykor még a polgári törvénykönyvet is helyettesíti. És érthető is, hogy az, aki szeret, nem tévelyedhet el; magának az isteni üdvrendnek a közepébe, a szívébe írta be magát. Sokan azonban naívvul megfordítják Szent Ágoston mondatát és minthogy azt teszik amit akarnak, azt képzelik, hogy szeretnek.

Vajon biztos lehet-e az ember valaha is abban, hogy szeret?

„Kétségtelenül arról van szó, hogy tudjuk-e mit is jelent ‚szeretni’? Ha azt jelenti, amit mondott, hogy ‚beletartozni az isteni üdvrend közepébe’, akkor így szeretve valóban ‚azt tehetsz amit akarsz’. *Teheted*, mert a szeretet hatalma, tehetsége, képessége, tehát az akarat már megszilárdult a jóban, belegyökerezett az üdvösség és a kegyelem isteni rendjébe, abba a forrásba, amely felszabadítja az emberben a jót.”

„Azt kérdezi, hogy bizonyos lehet-e az ember valaha is abban, hogy szeret? Biztos lehet-e abban, hogy akarata belegyökerezett a jóba, az üdvösség és a kegyelem rendjébe? Abban biztos lehet, hogy Isten azt akarja, hogy ő igazán szeressen. Biztos lehet abban, hogy Isten nem tagadja meg tőle kegyelmét, hogy üdvösségét akarja. Más szóval a lét nagy, a jó és a rossz közötti drámájában, az ember biztos lehet abban, hogy Isten azt akarja, hogy a jó győzzön benne, és általa a világban. Krisztus a legbiztosabb záloga ennek az üdvözíteni kívánó isteni akaratnak. A keresztre feszített és feltámadt Krisztus; a megbocsátó Krisztus, az eukarisztikus Krisztus. Erre a Krisztusra tekintve, vagy az ön kifeje-

zése szerint ,beírva magát az isteni üdvrendbe', abba belegyökerezetten, az ember bizonyos lehet a szeretetben — mint *Isten ajándékában*."

„Biztos lehet-e valaki önmagában? Szent Pál így válaszol: ,Félelemmel és rettegéssel munkáljátok üdvösségeteket', és ezt tanítva pontosítja, hogyan is lehet az ember ,biztos szeretetében?': folytonosan törekedve rá, és dolgozva rajta, erre a szándékra imádkozva és megtéve mindent, hogy valóban ,beírja magát az isteni üdvrend szívébe'."

Ha senkinek sincs „nagyobb szeretete annál, mint aki életét adja szeretteiért”, hogyan is ne gondolnánk mindjárt Maximilian Kolbe atyára, aki Auschwitzban egyik halálraítélt társának helyét vette át és meghalt helyette?

„Valóban nehéz lenne nem felidézni ezt a nagy emberalakot, nem rácsodálkozunk a Rossz sodró forgatagán győzedelmeskedő Jó diadalán, a húsvéti misztériumnak ezen az egyedülálló gyümölcsén, az ember diadalán, amely egyúttal áttetszően világos tanúságtétele is volt Krisztus győzelmének az emberben és a szellem győzelme a test felett, e test teljes feláldozásával."

„És azt is meg kell mondanunk Maximilian Kolbe atya lelkiségének fényében, hogy ez Krisztus győzelmének tanúbizonysága is volt, Mária, a Szeplőtelen átal."

„Tudta-e Kolbe atya azt, hogy életének ilyen vége lesz? Hogy ez lesz értelme annak a ,két koronának' a fehérnek és a pirosnak, amit hajdan kívánt?"

Beszélik, hogy Maximilian Kolbe gyerekkorában hevesen felindult anyjának egy megjegyzésén (valami ilyesmin: Ugyan, mire is lehet majd téged használni az életben?!). Elfutott a templomba, leborult a Szűzanya lábai előtt, aki hagyta, hogy két korona közül válasszon: a fehér azt jelentette, hogy tiszta marad, a piros, hogy vértanúként fog meghalni. Ő mindkettőt kérte.

„Nem gondolom, hogy tudta volna, de nem kétlem, hogy felkészült arra a próbatételre, amelynek az utolsónak kellett lennie életében. Soha nem hagyta abba az erre való felkészülést, anélkül, hogy tudta volna mi lesz az, sem azt, hogy mikor és hol kerül rá sor. Az, ami végül is elkövetkezett, túlszárnyalni látszik nemcsak az előreláthatót, hanem az emberi erőt is. És Maximilian atya mégis elment egészen odáig. Nem maradt alul a próbatételben. „Mindent elviselek abban, aki nekem erőt ad” — mondja Szent Pál. Kolbe atya nem az egyetlen, aki önmagán tapasztalta e szavak igazságát."

„Így az ön kérdésére: bizonyos lehetek-e abban, hogy szeretek? ezt válaszolom: minden lehető megtehetek, sőt, meg is kell tennem, hogy ,beíjam magamat az isteni üdvrend szívébe’, ... anélkül, hogy saját ,szeretetemről’ kérdezném magamat. Az majd magától fog beérni. És ha előfordul majd egy olyan próbatétel, amely felülmúlja emberi erőnket, akkor még jobban kell majd imádkoznunk, mint ahogyan azt Krisztus is tette az Olajfák hegyén.”

Ám még mindig nem végeztünk ezzel a „Szeress, és tégy amit akarsz” szállóigével, amelyet szinte mindenütt használnak; akár alkalmas, akár alkalmatlan — akár ellenkező értelemben. A szentatya könyvet vesz elő és megszólaltatja magát a szállóige szerzőjét:

„Nyilvánvalóan nagyon veszélyes dolog úgy hivatkozni Szent Ágoston kijelentésére, hogy gondolatmenetének többi részét elhanyagoljuk. Jól tesszük, ha a ,Dilige et fac quod vis’-t szövegösszefüggésében nézzük. Itt találjuk, ebben a Jánosnak a pártusokhoz írt leveléhez fűzött kommentárjában:

Az Atya kiszolgáltatta Jézus Krisztust, akit Júdás is kiszolgáltattott. Nemde egy és ugyanazon cselekvés ez? Júdás elárulta Jézust. Isten, az Atya tehát szintén elárulta őt? Távol legyen tőlünk ilyen gondolat! — fogjátok nekem mondani. De nem én, hanem Szent Pál apostol írja a rómaiaknak: „Nem kímélte saját fiát, hanem kiszolgáltatta mindnyájatokért” és a galatáknak: „Így az Atya kiszolgáltatta Őt és Ő is kiszolgáltatta önmagát.” Mi különbözteti meg tehát az Atyát, aki kiszolgáltatta Fiát, és a Fiút, aki kiszolgáltatta önmagát, Júdástól, Jézus tanítványától, aki kiszolgáltatta mesterét? Pontosan az, hogy az Atya és a Fiú szeretetből cselekedtek, Júdás árulásból. Isten szándéka lelkeink üdve és megváltása volt, Júdás pedig csak alkujának árára tekintett. Tehát az akaratok különbözősége az, ami különbözővé teszi itt a cselekedeteket. Egyetlen tényről van szó: de ha azt a szerint a szándék szerint ítéljük meg, ami létrehozta, akkor vagy szeretjük, vagy elítéljük...

Ilyen a szeretet hatalma. Láttátok, hogy egymagában ez hoz létre különbséget, valódi megkülönböztetést az emberi cselekedetekben. Az egyetlen dolog, ami létrehozza ezt a különbséget, az a szeretet gyökere. Nagyszámú tett lehet látszólag jó, és mégsem belőle ered. Ezért tartásátok meg ezt a nagyon rövid parancsot: „Szeress, és tégy amit akarsz!” Hallgattok? Tegyétek szeretetből! Kinyitjátok a szátokat? Diktálja a szeretet szavaitokat! Korholtok egy testvért: korholjátok szeretetből; Azt hiszitek, meg kell őt ettől kímélnetek? Azt is ugyanannyira szeretetből tegyétek. Legyen a szívetek mélyén a szeretet gyökere, ez csak kiváló gyümölcsöket teremhet.

„Gondolom, hogy Szent Ágoston eléggé megmagyarázta önnek, hogyan lehet és hogyan kell szavait értelmezni.”

A caritas — ez a szeretet — tévedhetetlen. De ki hallgat rá, ki tudja felismerni szavát?

Itt végződik ez az erkölcsökkel foglalkozó beszélgetés. Sok olyan kérdést elhagytam, amelyet a szentatyá nyilvános felszólalásaiban, doktrinális beszédeiben vagy körleveleiben már tárgyalt; inkább azokat tettem fel, amelyek feltevésére nem egykönnyen adódik alkalom, de amelyek sok lelket kínoznak. Ezért pl. megállapítva, hogy ma különös erkölcsi létben élünk, amelyet a kollektív rossz lelkiismeret és az egyéni büntudat hiánya hozott létre, megkérdeztem a szentatyát, hogy vajon a bűn fogalmának elhomályosodása, amely fogalom régóta, nagyon régóta tanúsította az emberi lelkiismeret nemességét, amint az ideáljával viaskodott, végső elemzésben nem tiszta veszteség-e — nemcsak a gyóntatók számára, akiket szakmai munkanélküliségre ítél, hanem az emberiség számára is? Erre a pontra visszatérek, mielőtt más tárgykörökkel folytathatnánk a párbeszédet:

„Már válaszoltam önnek, de most kiegészítem válaszomat.”

„A bűn fogalma mindannak a rossznak, ami az ember szívében, tetteiben és történelmében van, végleges értelmet ad. Miért? Mert az ember egész belső igazságának az alapján definiálja azt értelmével, akaratával és lelkiismeretével kapcsolatban. Ugyanakkor a „bűn”-nek ebben a fogalmában, a rosszat az embernek Istenhez fűződő kapcsolata szerint határozzuk meg. Ezen a szinten és ebben a mélységben.”

„De ez még nem minden. Azt a rosszat, ami az ember szívében, tetteiben és történelmében létezik, a bűn fogalmában az *Istennek az emberhez való viszonya* szerint határozzuk meg.”

„Ez szigorúan és szervesen beletartozik a Kinyilatkoztatás összefüggésébe.”

„Meghatározása a Teremtés és a Megváltás misztériumával összefüggésben történik.”

„Meghatározza a tékozló fiú¹ és a búzaszem² példabeszéde.”

¹ Lk 15,21—24: Erre a fiú megszólalt: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened. Arra, hogy fiadnak nevezz, már nem vagyok méltó. Ám az apa így szólt: Együnk és vigadjunk, hisz fiam halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült.

² Jn 12,24: Ha a búzaszem nem hull a földbe és el nem hal, egymaga marad, de ha elhal, sok termést hoz.

„Meghatározzák a keresztt és a húsvéti éjszaka eseményei.”

„Meghatározza a Fiú halála és az Atya szeretete. Ezért a bűn fogalma az Evangélium és a hit fényében elválaszthatatlan az ember értékétől, az ember méltóságától, sőt, úgy mondhatnám: az ember nagyságától. Kétségtelenül *éppen ellenkezőleg* tanúsítja mindezt, de a fájdalmasan nyilvánvaló kiáltásával.”

„Az Egyház Krisztussal együtt hirdeti a bűnről szóló teljes igazságot, mindenekelőtt nem azért, hogy az embert vádolja, hanem, hogy tanúságot tegyen a Szeretetről, aki az ember legmagasabb méltóságát akarja és alkotja.”

AZ EGYHÁZ

I.

A múlt században még a pápák uralkodtak szerény kiterjedésű területeken, melyeket a térképeken sárga színnel jeleztek, és amelyek az „itáliai csizmát” a térdhajlat magasságában vágták ketté. Általában jóságos, csekély hatalmú uralkodók voltak, kiknek alattvalói szívesen vallották a középkori mondást: „Jó a pásztorbot árnyékában élni.” Ezek a földi birtokok garantálták az Egyház anyagi és politikai függetlenségét. De voltak nehézségek is: kétféle erkölcs uralkodott — az evangéliumi, mely megkívánja, hogy az ember bocsásson meg testvérének „hetvenszer hét-szer”, és az állami, melynek büntető törvénykönyve kevésbé volt elnéző.

1870-ben Viktor Emmanuel csapatai benyomultak Rómába, és felszámolták ezt a világi uralmat. Az Egyházi Állam összezsugorodott, az Örök Városban és környékén néhány szétszórt telekre, elsősorban azonban a Vatikán pár hektárnyi területére.

Sokan féltették akkor a Szentszék hatalmát és tekintélyét, de egészen más történt. Péter széke, felszabadulva evilági kötöttségétől, sohasem gondolt magasságba emelkedett, és a pápaság százszorosán nyerte vissza szellemi tekintélyében azt, amit politikai síkon elveszített.

De menten más veszély jelentkezett. A pápa személyét a vallásos tisztelt szinte emberfelettivé emelte, elérhetetlen távolságba; kit már csak olykor, kiállított ikonként láthatták Szent Péter templomának erkélyén, két hatalmas tollas legyező között. Azóta az átlagos ember a pápát csak bíborosok és a kíséret gyűrűjében pillanthatta meg, feltéve, hogy már kora reggel hivatalos öltözkében, fehér gallérral, fekete öltönyben, fényesre tisztított cipőben jelentkezett illetékes helyen.

Az immáron fojtogatóvá váló protokolláris kényszer XXIII. János idejében kezdett oldódni, ki nyomasztónak érezte a vatikáni elzárttságot, és megengedte magának, hogy olykor kilépjen onnan. Ezt az utat VI. Pál meghosszabbította Jeruzsálemig, Indiáig, Amerikáig.

Lassanként, pápáról pápára, láttam, hogyan tűnnek el a római pompa különleges jelvényei. Gyakran gondoltam arra, hogy a barokk kor a kereszténységet a mezopotámiai legendák világába sodorta. Ezt az érzést erősítették bennem a Szent Péter templom baldahinjának csavart bronz-oszlopai és a barokkos ceremóniák keleti pompája. A román és a gót stílus a bibliai alakokat a dómok kapujába helyezte, hogy fogadják a járókelőket, és „elbeszélgessenek” velük. Adjanak hírt a paradicsomról, a pokolból visszatérve gúnyosan fintorogjanak az oszlopfőkön. A barokk kevésbé családias. A szentek ott állnak fülkéikben, és nem folytatnak párbeszédet a földiekkel. Tudósoktól kigondolt jeleneteket játszanak az emberek előtt és mi látjuk őket drámai, elragadtatott gesztusokkal, hogy szinte kavargó körülöttük a márvány. Az Egyház a szentek ábrázolásában azt az esztétikát követte, mely a misztériumot akarta kifejezni.

Hála Istennek, nem látunk már évek óta legyezőket, melyeket a „sedia gestatorián” trónoló pápa felett lengetnek. A pápa ezen az imbolygó trónon, a fotósok vakujának fényében himbálózott, valóban patetikus és nyugtalanító volt. VI. Pál még használta a sediát, de kényszerűségből; törekény alkata és egészségi állapota sebezhetővé tette őt a tömegben.

Azóta a *sedia gestatoria* is eltűnt. II. János Pállal a szertartásrend egyszerűbb és természetesebb lett. Szerdánként lassan, gyalog megy le a nagy, világos tetejű nyilvános kihallgatási terembe. A középen vezető úton haladva hosszasan elidőzik az elzártabb soroknál, megfogva sok feléje nyúló kezét. Az első sorok fenntartott helyei kevésbé érdeklik, hiszen azok, kik ott ülnek, máshol is találkozhatnak vele. A Szentatya — saját szavai szerint — elsősorban pásztor.

Egy évszázad nagy változást hozott a pápaság történetébe: a pápai állam megszűnését protestáló elzárkózás követte, ennek folytatása a misztikus felmagasztalódás, ez átcsapott a szigorú etikettbe, míg mindez feloldódott a pasztorális közvetlenségben. És én pontosan a pásztort szeretném kérdezni az Egyházzal. Nagyon nehéz meghatározni, hogy milyen külső vagy belső indíttatásra lépett ki az Egyház addigi elzárkózottságából, melyben önmagát emésztette. Egy napon tudatára ébredt annak, hogy az ateisták nem akarják elpusztítani, hiszen egészen mással vannak elfoglalva.

Lehetséges, hogy az első világháború mutatta meg, hogy hívő és nem hívő egyaránt osztozik a közös szenvedésben. Valamennyien testvérek vagyunk a nyomorúságban, és ez a felismerés radikálisan módosította a

katolikusok mentalitását. Az Egyház feladta rideg álláspontját, és tanításának fenntartása mellett, beállt a fejlődés lélektani szolgálatába.

A második világháború összekovácsolta a náciellenes erőket. Az ellenállásban erkölcsileg a keresztények is erősen érdekelték voltak. A Hitler elleni küzdelem sikere láttán új remények születtek politikai és szociális téren, és ez a katolikusokat még nyitottabbá tette, közelebb hozta őket a világhoz, de ugyanakkor spirituális alapjaiktól némileg eltávolította őket.

Ennek a korszaknak tanulságait a II. Vatikáni zsinat vonta le, és a jelen idők igényeit vizsgálva megállapította, hogy a kereszténység új eszme Európában, mert tanítását sohasem alkalmazták eddig a politikában. De az ember nem láthatja előre, hová vezet a fejlődés, akkor sem, ha annak eredetét ismerni véli. Az Egyház sem láthatja előre, mi lesz a vége ennek a történelmi váltásnak.

Egyesek bezárkóznak a dogmatizmus elefántcsont-tornyába, és elutasítanak minden világi közeledést. Ezek az „integristák”. Mások kihasználják a „nyitás” politikáját, hogy csendesen áttérjenek csupán a természetre épülő életbe, és egyre ritkábban látjuk őket az istentiszteleteken. Vannak, akik nem nagy lelkesedéssel ugyan, de követik püspöki karuk irányítását, holott nem értenek vele mindig egyet az evangelizációban. A fejlődés legaktívabb képviselői között többen, a marxizmus útján is, teológiai és ideológiai kutatásban keresik az igazságot, eddig nem sok sikerrel. Meredek és veszélyes úton járnak a „felszabadítás teológiájának” művelői. Elgondolásukat szabatosan még nem tudják megfogalmazni, de van egy gigantikus ország, Brazília, ahol valamennyi irányzat megtalálható, és ezek heves küzdelmet vívnak egymással. Talán ebben az országban él majd 2000 táján a kereszténységnek mintegy a fele. Erről beszélgettünk egyszer, és akkor II. János Pál ezt mondta: „A Egyház a szegények oldalán áll, és ott is kell maradnia.”

A „szegények oldalán állni” azt jelenti-e, amint bizonyos felszabadítási teológusok gondolják, hogy az Egyháznak el kell fogadnia az osztályharcot? Ha erről szó sem lehet, és ha az Egyház elveti ezt az elvet, akkor hogyan érteti meg magát, és hogyan akarja irányítani a gazdagokat? És ha minden közvetítés csődöt mond, és minden mérséklés csak az igazságosság elodázása, milyen körülmények és milyen határok között lehet megengedhető a forradalom? E beszélgetésünk során a pápa — először és utoljára —, egy korábban elhangzott beszédével válaszol:

„A legegyszerűbb lesz, ha nem is teljes egészében, de legalább részben

elmondom azt, amit zarándokutamon Brazíliában, ebben a kontinensnyi országban mondtam, nevezetesen Rio de Janeiro legnyomorultabb negyedében: a Vigidal favellában. Így közelebből vehetjük szemügyre kérdését.

Amikor azon gondolkodtam, hogyan mutakozzam be ama ország lakóinak, kiket most először látogatok meg, szinte kötelességemnek éreztem, hogy a nyolc boldogságról szóljak nekik.

„Sok szegény van közöttetek. És az Egyház Brazíliában a szegények Egyháza akar lenni. Az első boldogság tanúja akar lenni.

Szívükben szegények azok, akik a legnyitottabbak Isten számára, és az „Ő csodás tetteit” hirdetik. Szegények, mert mindig készek elfogadni azt az ajándékot, mely onnan felülről, magától az Istentől származik. Szívükben szegények, mert tudatában vannak, hogy mindent Istentől kaptak, hálás lelkiületűek, és tudják: minden a kegyelem. Ezekről mondja Jézus, hogy szelídek, és tiszta a szívük; hogy éheznek és szomjazzák az igazságosságot; hogy sírnak; ők a béke munkálói; és üldözést szenvednek az igazságosságért. Végül ők azok az irgalmasok, kikről a nyolc boldogságban szó esik.

Igaz, hogy a szegények: a szívükben szegények az emberek között a legirgalmasabbak. Az Isten felé nyitott szívek nyitottak a testvéreik számára is; készek mindent megosztani, készek az özvegyet és árvát befogadni. Mindig akad számukra egy zug parányi lakásukban, egy darab kenyér, egy helytel több szerény asztaluknál.

Szegények, de bőkezűek; szegények, de nagylelkűek.

Tudom, sok ilyen van Brazíliában, köztetek, akik hallgattok engem. És máshol is.

Azt jelenti ez, hogy Krisztus szavai a „szívbeli szegénységről” feledtek velünk a szociális igazságtalanságot és a mindennapi élet konkrét problémáit? Ezek változhatnak, különböző formában jelenhetnek meg országonként és kontinensek szerint — de lényegükben ugyanazok.

Krisztus szavai nem próbálják leplezni a szociális problémákat. Hanem ellenkezőleg: ama középpont felé terelik, melyben ott áll az ember, az emberi szív Isten előtt, de ugyanakkor a többi ember előtt is.

Vajon ez a boldogság nem jelent-e figyelmeztetést és vádat is? Nem jelenti azt, hogy azok kik szívükben nem szegények, kizárják magukat az Isten országából? Nem fogja majd egy napon Jézus azt mondani: „Jaj nektek gazdagok”, kik elzárkóztatok Isten és a felebarát elől?

Maga a „szelíd és alázatos szívű Jézus” tud ilyen keményen szólni a

gazdagokhoz. Az Egyház az egész világon a szegények Egyháza kíván lenni. Ez azt jelenti, hogy az összes boldogságokban rejlő igazságot sajátjának vallja, főként az elsőt: „Boldogok, kik Isten előtt szegények.” Ezt akarja az Egyház tanítani és Krisztus példájára követni is.

Az Egyház a nyolc boldogság tanításából le akarja vonni mindazt, ami az emberre vonatkozik: a szegényre is és a gazdagra is. Mert az első boldogság minden emberhez szól. . . azokhoz, kik szegényen élnek, kik Isten országához különösen közel vannak. Azokat, kik bőségben élnek, óvja az Egyház a lelki vakságtól. Minden erejükkel védekezzenek a hatalom és a pénz kísértése ellen. A szegényeknek hirdetett boldogság kell, hogy nyugtalanítsa őket, mint állandó követelmény, nehogy önzésükbe és öntelt jólakottságukba elzárkózzanak.

Akinek bőségesen van, annak sokat kell adnia! Gondolnod kell arra, hogyan adj; hogyan tudod a szociális és gazdasági életet úgy szervezni, hogy az a nagyobb egyenlőséget szolgálja, és ne mélyítse a szakadékokat.

Ha magasabb képzettséggel rendelkezel, és a társadalom felső rétegéhez tartozol, egy pillanatra sem szabad elfelejtened: mentül magasabban állsz, annál többet kell szolgálnod. Másokat szolgálnod. Különben az a veszély fenyeget, hogy életed eltávolodik a nyolc boldogságtól, különösen az első-től. Lehet valaki gazdag, de lélekben szegény: amikor ad, ad abból, amije van; adja önmagát, amikor nem szűnik meg szolgálni.

A szegények Egyháza szól az egyes emberhez és minden emberhez, mert egyetemes Egyház. A megtestesülés titkának Egyháza. Nem egy osztálynak vagy kasztnak az egyháza. Az igazság nevében szól hozzánk. Csakhogy az igazság a valóságra épül. Számot vet mindennel, ami minket érint: az igazságtalansággal, a feszültséggel, minden harccal. A szegények Egyháza nem hajlandó szolgálni azokat, kik feszültségeket és összeütközéseket provokálnak. Csak egy harcot ismer: küzd az igazságért és az igazságosságért. Ott, ahol a jóról van szó, közösséget vállal azokkal, akik azt előmozdítják. A szó erejével harcol Krisztus példája szerint: bátorít, figyelmeztet, ha kell: kellő szigorral. Tud határozott lenni. Kész leleplezni a hazugságot és a rossz következményeit. Ebben az evangéliumi küzdelemben a szegények Egyháza nem szolgálhat mulandó politikát, és nem vehet részt olyan összeütközésekben, melyeknek célja a hatalom megszerzése. Gondosan őrködik azon, hogy tanításával és aktivitásával vissza ne éljenek.

Így szól az Egyház valamennyi emberhez és minden egyes személyhez, szól a közösségekhez, az intézményekhez, a különböző társadalmi réte-

gekhez és foglalkozás szerinti csoportokhoz. Hasonlóan szól politikai szervezetekhez, szociális és gazdasági rendszerekhez. Az evangélium nyelvén szól és a haladó emberi tudomány fényénél, de soha el nem távolodva az őt vezető Lélektől.

Szól mindenkire Krisztus nevében, de szól az emberek nevében is.

Ti, kiknek hatalmatok van a világ sorsának irányítására, tegyék ezt úgy, hogy országokban az emberek élete emberibb legyen, és méltóbb lehessen az emberhez. Tegyetek meg mindent, amire lehetőségetek van, hogy kisebbedjék az a szakadék, mely a nagyon gazdagok csekély számát elválasztja a nyomorban élők mérhetetlen tömegétől. Tegyetek meg mindent, hogy ne növekedjék ez a távolság. Hogy lépről lépésre valósuljon a szociális egyenlőség. Hogy a javak igazságtalan elosztását egy jogosabb elrendezés kövesse.

Tegyék ezt minden egyes ember nevében, felebarátokért, honfitársatokért és önmagatokért.

Csak az a társadalom igazságos szociális szempontból, mely szüntelenül azon fáradozik, hogy még igazságosabb legyen. Csak az ilyen társadalomnak van jövője. Az a közösség, amely szociálisan nem igazságos és nem is akar azzá lenni, saját jövőjét veszélyezteti.

Okuljatok a múltból, vizsgáljátok a jelent, és úgy tervezzétek egész társadalmatok jövőjét. Kivételet nélkül mindenki számára.

Mindaz, amit néktek mondtam, a hegyi beszédben hangzott el, annak első boldogságaként: „Boldogok, kik szívükben szegények, mert övék a mennyek országa.”

Majdnem teljes egészében felolvastam önnek azt a beszédet, melyet a Rio de Janeiro-i Vigidal favallában mondtam; Aranjó Sales bíboros nagyon akarta, hogy oda elmenjek. De válaszoltam-e az ön kérdésére? Azt hiszem, részben igen. Még pontosabban meg kell határoznom, hogy „milyen körülmények és korlátok között lehet megengedett a forradalom”?

Az Egyház szociális tanítása adja meg erre a választ. Először is igyekszik megérteni és átfogni az egyes szociális adottságokat történeti összefüggésükben, továbbá az egész emberiség történeti fejlődésének emberi és szociális vonatkozásait teljes összetettségükben. A forradalom nem tipikusan evangéliumi kifejezés; a sajátosan evangéliumi szó a metanoia vagy megtérés, megváltozás. Az Egyház ilyen értelemben fáradozik, és teljesen tudatában van, hogy ennek a kifejezésnek két dimenziója van: egy belső és egy közösségi, azaz szociális.

A Szentírás nagyon határozottan szembeszáll az igazságtalansággal és minden ember ember általi kizsákmányolással, az Ószövetségben a próféták ajkával, az Újszövetségben az apostoli iratokban. A liturgia ezeket a szövegeket a nagybőjti időszakban olvastatja, mert ez minden esztendőben újra meg újra a megtérésre szólít fel minket. Ez elegendő alap, hogy most már a forradalom szemszögéből újra értelmezzük az evangélium üzenetét?

Bizonyos, hogy az Egyház a szociális igazságosság követelményét segíti, amikor az igazságosság és a testvéri szeretet szükségességét hirdeti; és hangsúlyozza a megtérés szociális jellegét. Támogatja mindazt, ami valóban szolgálja a tényleges igazságosságot. Nagyon kifejezően szól erről XXIII. János pápa a *Pacem in terris* enciklikájában. Így ír:

„Ami a forradalmat illeti — ha feltétlenül ragaszkodunk ehhez a kifejezéshez — akkor az „evangélium forradalmának” megvan a sajátos dimenziója, amely mélyebb, alapvetőbb és átfogóbb, mint a gazdasági-szociális forradalom bármely történelmi formája. Ez a dimenzió mindenütt jelen van az örömhír üzenetében. Legtisztábban a hegyi beszéd nyolc boldogságában és az ellenség szeretetének parancsában jelenik meg. A történelem egyetlen forradalma sem szolgáltathat „kulcsot” az evangéliumi forradalom hiteles értelmezéséhez, mert ez gyökerében „metanoia”, azaz megtérés.

A „lélekben szegények” kifejezés bizonyos szempontból kulcsfogalom.

A szegények Egyháza átvészeli a történelem forradalmait, melyek gyakran üldözést jelentenek neki. De erősen áll megfeszített és feltámadt Urának erejében, és valódi kovászként állandó hatással van az emberek megtérésére. Ezt a megújulást az evangélium sehol sem nevezi forradalomnak, de ez magába foglalja az igazságosság és a béke gyarapodását, hogy terjedjen Isten országa.

A keresztny felfogás sajátossága, melyet olykor félremagyaráznak, mert túlságosan nyilvánvaló: az emberi személy végtelen jelentőségű. Miként a megváltás egyetlen egy embernek műve volt, kit Krisztusnak neveztek, ugyanúgy — az anyagi alapokra és a tömeghatásra épülő rendszerekkel ellentétben — a keresztnység vallja, hogy egyetlen egy ember, ki megváltozik, megváltoztathatja a világot.”

II.

Az Egyházzal foglalkozó beszélgetésünk nem követ semmiféle logikus rendet. De miféle beszélgetés is az, mely ilyesmihez nem igazodik? Amikor a Szentaty a „szegények Egyházáról” szól, mely emberekből és nem eszmékből áll, akkor én a papokra gondolok, akik hivatásuk különbözősége mellett — legyenek akár szemlélődő karthauziak, akár a bádogvárosok terhét vállalók — egy közös pontban valamennyien találkoznak: valamennyien fel vannak szentelve. Elgondolkodom: mit jelent papnak lenni ma, az általános deszakralizálódás közepette. A „szentség” fogalmának ez a leépülése bizonyos mértékben azon a napon kezdődött, amelyen Jézus először mondta ki a kenyér és bor átváltoztatásának szavait: „Vegyétek és egyetek ebből mindnyájan, mert ez az én testem, mely értektek adatik.” Ez lehetővé tette mindenki számára, hogy magához vehesse az Istent, és ezzel eltörölte a „szentség” fogalmához kapcsolódó félelmet, mely távol tart, és megnyitotta egyszersmind a „szentnek” azt a korszakát, mely magához vonzza az embereket. De amikor magának a „szentnek” a fogalma is kiveszőben van, mi lesz akkor a papból?

Napjainkban bizonytalanság tapasztalható a papság természetét illetően, és sok vita van a cölibátus kérdésében. Ebből adódik két kérdésem a Szentatyához: gondolhatjuk-e, hogy a pap az az ember, ki egész élete folyamán egyedül marad, hogy mások ne legyenek egyedül; a másik kérdés: miért kell pappá szentelni valakit, hogy megjelenítse a kenyértörést; és miben különbözik a papi funkció alapvetően minden mástól?

„Engedje meg nékem, hogy az elhangzottakhoz fűzzem válaszomat. Az előbb beszéltünk az Egyházzal a nyolc boldogság tükrében. Most arról az Egyházzal lesz szó, „amely szüntelen születik az eucharishtiából”. Hiszen erre kell figyelni, ha a papság lényegéről akarunk beszélni: mert a szolgálati vagy hierarchikus papság szorosan ehhez kapcsolódik. Ezek a szavak: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre” — közvetlenül követik az eucharisztia alapításának szavait, amelyek az utolsó vacsora természetben hangzottak el.

Az Egyház az eucharishtiából él, és szüntelenül újjászületik általa. És sajátos módon valósul meg általa. Az eucharisztia a tetőpont az Egyházban: minden feléje törekszik, és minden benne fonódik egységgé. Ha ön a papságról kérdez engem, akkor az eucharisztikus Egyház fogalmát közeli; ez a legbelsőbb, legszentebb, a legszentségibb aspektusa. Az Egyház az ő szentségi jellegét mindenekelőtt az eucharishtiából nyeri.

Azért van papság, mert Krisztus az eucharishtiában az Egyházra hagyta az ő áldozatát, testének és vérének áldozatát, melyet először az utolsó vacsorán adott tanítványainak étel- és italként a kenyér és a bor színében. Amikor ezt az ételt és italt az apostoloknak nyújtotta, kimondottan a kereszten feláldozandó testéről és véréből beszélt. Ezt mondta: „Ez az én testem, mely értetek adatik, és — Máté szerint — így folytatta: „Ez az én vérem, az új szövetségé, mely értetek és sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára.” Az új és örök szövetségről beszél, melynek Ő az egyedüli főpapja.

Aki az új és örök szövetség áldozatát bemutatja, az ennek az új és örök szövetségnek főpapja. És pontosan Krisztus ilyen főpap, ahogyan azt a Zsidó levél nagyszerű kifejtésében olvassuk. Ő az egyedüli papja a Getszemáni és a Kálvária áldozatának, melyet felajánl az Atyának, mint Fiú, ki engedelmes volt mindhalálig, és kiüresítette önmagát.

Ugyanakkor főpapja az utolsó vacsorának is; „pap mindörökké Melkizedek rendje szerint”, ki Salem titokzatos királya volt, (Jeruzsálem régi neve), ki kenyérrel és borral ment Ábrahám elé. A régi hagyomány, amint azt a római misekánon is említi, Melkizedek gesztusában a tökéletes áldozat előképét látja. Az utolsó vacsorán Krisztus a kenyeret és a bort ama áldozat szentségi jelévé tette, amelyet a következő napon az Atyának fog bemutatni testével és vérével.”

Mielőtt tovább mennénk, tisztáznunk kell egy félreértést: az áldozat fogalma a mai gondolkodásban teljesen idegen. Főként, ha az elégtételt és a megváltást is magába foglalja. Azt mondják, hogy lehet az, hogy egy Isten áldozatra és bosszúra szomjazik, és elfelejti saját parancsát, mely „hetvenszer hét” megbocsátást kíván? Ha ilyen, akkor miben különbözik a pogányság isteneitől, kiket csak vérrel lehetett kiengesztelni? És milyen az az „igazságosság”, mely az örök tökéletesség magasságából lecsap egy gyöngé és védtelen létezőre? Nagyon sok ember gondolatában él ez a karikatúrának mondható kép. Számukra nyilvánvaló igazság ez, olyannyira, hogy még egyházi személyek is csak vonakodva használják az „áldozat” szót, melynek lassanként egészen más értelmet adnak. De az igazságosság nem kívánta a Kálvária áldozatát, annak elegendő lett volna Krisztusnak egy Jeruzsálemért ejtett könnye is. Aki egy kicsit is járatos az evangéliumokban, tudja, hogy az isteni üdvrendben az igazságosság semmi módon nem vethető össze az irgalmassággal, mely a szeretetnek más megnevezése. Az igazság az, hogy az áldozat, vagyis önmaga teljes és tökéletes önjárandékozása, a Szentháromság rendes létmódja.

„Így hát az utolsó vacsora terme az a hely, ahol Krisztus saját áldozatát az Egyház áldozatává tette. Úgy hagyta azt örökségként Egyházára, mint jegyesi szeretetének legnagyobb ajándékát. Miközben az Egyház minden tagját részesíti ebben az áldozatban, egyúttal papságában is részesítette őket az Atya számára „országga és papokká” téve őket. Hogy a megváltás áldozatában mindnyájan részesedhessenek, azért mondotta apostolainak: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.” Ezzel hatalmat adott nékik, hogy szentségi módon jelenítsék az ő áldozatát, és azt is megmondta, hogyan kell majd ezt tenniük.”

Amikor az apostolok ezt tették, nem egyszerűen csak az Ő nevében tették, hanem egészen egyedülálló módon hasonultak Ahhoz, Aki egyedüli kiszolgáltatója ennek a misztériumnak, azaz a saját áldozatát bemutató főpaphoz. Így ők is ennek az áldozatnak kiszolgáltatói és papjai a szentségi rendben.

Ezt az áldozatot csak felszentelt pap mutathatja be. Az eucharisztia ünnepléséhez nem elégséges az utolsó vacsora történelmi eseményének rekonstruálása. A bemutató papi karaktere nélkülözhetetlen. Ezért kell felszentelt személynek lennie. Ez a felszentelés szükséges, hogy az Egyház az eucharisziából szülessék; hogy közösségként élhessen; hogy az Úr halálának és feltámadásának emlékét ünnepelhesse.

Én csak megismétlem itt az apostoli hagyományt, az egyházatyák szavait, melyeket ön megtalálhat az egyházi tanítóhivatal dokumentumaiban a II. Vatikáni Zsinattal bezárólag.”

Amit a Szentatya az eddigiekben a szentségek kiszolgáltatásáról mondott, az természetesen nem jelenti a másik két papi feladat kisebbsítését vagy elhanyagolását. Az ige hirdetéséről és a lelkipásztori szolgálatról nem feledkezhet meg, hiszen — közismert —, hogy ő maga nagy buzgósággal végezte ezeket.

„A papság az Egyház életének és kibontakozásának alapeleme. Különleges hivatás — meghatározott szolgálattal. Ez kiteljesedik a hívek közösségében, kik a keresztség által részesülnek Krisztus húsvéti misztériumában és áldozatában, mely a papságtól elválaszthatatlan. A pap „közülük” és „értük” van, pontosan úgy, ahogyan a Zsidó levél mondja: „... az emberek közül választják, és arra rendelik, hogy képviselje az embereket.”

Amit a cölibátusról szólt, nagyon kifejezően mondta: „A pap az az ember, aki egyedül él, hogy mások ne legyenek egyedül.” Ez valóban nagyon szép fogalmazás, és szeretném megköszönni önnek.

Úgy vélem, ez sajátos és találó körülírása Krisztus ama szavainak, melyeket a cölibátusról és a szerzetesi fogadalomról mondott. Krisztus beszélt a cölibátusról „a mennyek országáért”. Rövid kifejezés, mely különféle tartalmú és mérhetetlen feladatot jelent. A nőtlenség tudatos és szabadon választott életforma, „Isten országa” eljövételének szolgálatára. Tanúságot kell tenni különös módon ennek az országnak végső, de már most jelenlevő valóságáról.

Csakhogya Isten országáról a cölibátus jelével tanúskodni, egyúttal a várakozás jele is. Várakozás az egyedüli Jegyesre, a szeretetre, mely minden szeretet forrása, annyit jelent, mint „egyedül maradni, hogy a többiek ne legyenek egyedül”, vagyis közel hozni hozzájuk Istent, „aki által mindenki él”.

Ez azt jelenti, hogy életem tanúságával, életre szóló döntésemmel, egész lényemmel közelebb hozom a világhoz az Istent.”

III.

A mai Egyház nagy súlyt helyez a politikára, az igazságosságra, a szociális intézményekre, az evangélium nevében. Ez veti fel azt a kérdést, melyet a keresztények oly sokszor föltettek maguknak: „Van-e az evangéliumnak időszerű hatékonysága?” A kérdés terhes a keresztény lelkiismeret számára, és nagyon sok problémát vet fel. Valójában az evangélium Isten és az ember között közvetlen kapcsolatrendszerteremt, olyat, amely második személyben ragoz: „Te szeresd az Istent”, „Te szeresd felebarátodat, mint önmagadat”. Ritkán használja a harmadik személyragot. Csakhogya Istennek joga is van arra, hogy egy gyermekének azt mondja: „Aki megüti jobb arcodat, annak tartsd oda a másikat is... aki elveszi ruhádat, annak add oda köntösödöt is...” (Mt 5,39—40), nyilvánvalóan nehéz lenne ennek az isteni, tökéletes erkölcsnek alapján felépíteni egy polgári törvénykönyvet. Én mindig rendelkezhetem arcomról, de az nagyon különös törvény lenne, mely lehetővé tenné, hogy szomszédom arcával is rendelkezzem.

Levezethető-e az evangéliumból egy, a szociális igényeknek megfelelő politika?

„Az effajta kérdések engem a Krisztus és Pilátus közötti párbeszédre emlékeztetnek. A názáreti Jézus, amikor azzal vádolják, hogy királlyá akarja tenni magát, bírának először tagadólag válaszol: „Az én országom nem

ebből a világból való. Ha ebből a világból volna az én országom, harcra kelnék szolgálaimmal, hogy ne kerüljek a zsidók kezére. De az én országom nem innen való.” Pilátus jogosan veszi észre, hogy van egy állítás is ebben a tagadásban, tehát másodszor is megkérdezi: „Tehát király vagy?” És ekkor Jézus már így válaszol: „Igen, király vagyok. Arra születtem, s azért jöttem a világba, hogy tanúságot tegyek az igazságról. Aki az igazságból való, hallgat szavamra.”

Gondolom, egyenes út vezet e szavaktól a Gaudium et spes tanításáig: „Feladatánál és illetékességénél fogva az Egyház semmiképpen sem elegyedik a politikai közösséggel, és nincs kötve semmilyen politikai rendszerhez; jelzi is és oltalmazza is az emberi személy transzcendenciáját.”

Természetesen, ennek a két nyilatkozatnak alkalmazási területe — Krisztusé Pilátus előtt, és az Egyházé 1965-ben — nem teljesen esik egybe. A zsinat megállapítja, hogy az Egyháznak, mint közösségnek nincs politikai jellege — nem állam. Pilátus előtt Krisztus tagadja, hogy hatalma politikai természetű volna. Annak ellenére, hogy a két alkalmazási terület nem esik egybe, mégis nagyon közel vannak egymáshoz. A politikai hatalom a politikai közösségeket illeti. Az Egyház, mint Krisztustól alapított közösség, nem törekszik ilyen hatalomra. Nincs kötve egyetlen politikai rendszerhez sem, mondja a zsinat. Ilyen értelemben a „politika” nem felel meg természetének, elveinek, céljának. Az „ország”, amely megvalósul benne, „nem innen való”. Ha egy egyház azonosítja magát az állammal, megszűnne önmaga lenni. Megszűnne egyház lenni. Kétezer esztendő tapasztalata igazolja, hogy ezt a lelki határt soha, sehol át nem lépte. Az Egyháznak az államtól, vagy az államnak az Egyháztól való különböző függőségi formái ellenére, sőt a „Pápai államok” létezése ellenére, az Egyház mindig Egyház maradt. A Krisztus által meghúzott határvonalak erősebbnek bizonyultak, mint a történelem minden forgasdósága.”

Ez a válasz a Szentatya saját egyházképét tükrözi. Szinte hallom a hangoskodó ellenvetéseket. Két vagy három évszázada azzal vádolják az Egyházat, főként az antiklerikális propaganda, hogy az Egyház kompromisszumot köt a fennálló renddel és hatalommal, bármilyen legyen is az. Végezték ezt oly sikeresen, hogy sok mai rendes keresztény is sajnálkozik miatta. Bánatra szólítják fel az Egyházat, mert elveszítette becsületét: a római birodalommal, az európai monarchiákkal és a XIX. századi polgársággal való kapcsolata miatt. Már nem is fáradoznak azon, hogy példákat soroljanak fel, mert már a kiválasztásuk is fejtörést jelent. Konstan-

tintól Richelieuig vagy a dél-amerikai gyarmatosítástól az egyházi állam bonyolult kapcsolatrendszeréig. Nem kell a hibákat tagadnunk, de miért kell azokat túlhangsúlyoznunk? Richelieu egyházi ember volt, de ő maga éppolyan kevésbé volt az Egyház, mint Szalézi Szent Ferenc vagy Páli Szent Vince. Egy király miniszterévé választotta, de senki sem választotta őt gyóntatójául. Nem állíthatjuk azt sem, hogy az Egyház azonosította volna magát a XIX. század polgárságával. A plébános pontosan úgy kereste fel az egyszerű parasztházakat, mint a kastélyokat; de alig volt látható a Voltaire-t követő ateista polgároknál. Ezek nehezen viselték volna el, ha üzleteikben vagy üzemeikben az evangéliumról szóltak volna. Nem igaz, hogy Konstantin megtéréseivel elindult az Egyház diadalmas korszaka, és hogy a világi és lelki hatalom összekeveredett volna az Egyház tisztaságának rovására. A kereszténység elismerésével Konstantin az Egyházat nem vonta hatalma alá, hanem a birodalmat vetette alá egy felsőbb törvénynek, mert megtiltotta, hogy őt istenként tiszteljék, pedig ettől elődei ritkán vonakodtak. A császár nem volt többé isten; és ez nem volt jelentéktelen dolog. A világi és a lelki hatalom távol voltak attól, hogy összeolvadjanak. A jog szerint véglegesen különváltak, noha olykor kapcsolódtak egymással. A pápa joggal mondhatja: „ezeket a határokat sohasem lépték át.”

Térjünk vissza a párhuzamos helyek vizsgálatához. A Pilátusnak adott válasz második része még szorosabban kapcsolódik a zsinati deklarációhoz. Az igazságról tanúskodni és az ember transzcendenciájának védelme egy és ugyanaz. Mert az ember a saját transzcendenciáját az igazsághoz való kapcsolatával fejezi ki és valósítja meg. Ez a transzcendencia fejezi ki az ő „királyságát”. Ez a mindent átfog nagyság nemcsak az egyes személyeknek jár, hanem minden embernek.

„Krisztus abban az értelemben király, hogy őbenne és az igazságról tett tanúságában megnyilvánul minden emberi létnek a „királysága”. Ez a személy transzcendens voltának kifejezése. Ez az örökség az Egyház sajátja.

Kérdése érinti az Egyház és a politika problémáját. Ezért kellett visszanyúlnunk Krisztus válaszáig, melyet Pilátusnak adott. De ez még nem jelenti a kérdés végét. Ön megkérdezte tőlem, hogy az evangélium alapján levezethető-e egy politikai forma, hiszen a mai Egyház pontosan az evangélium nevében hangsúlyozza a politikai és szociális igazságosságot. Bár Krisztus válasza nem meríti ki ezt a kérdést, de a világossága nélkülözhetetlen, és bizonyos területen igen nagy jelentőségű, hogy tanúságot

tehessünk az igazságról — azaz az ember transzcendenciájáról. Ez a politika területe.”

A Szentatya megjegyzi, hogy a politika fogalma legalább kettős értelemben használatos.

„Az arisztoteleszi hagyományban a politika és a szociáletika nagyjából egyet jelent. A modern ember egyfajta kormányzási technikát lát benne, melyet súlyosan terhel az utilitarizmus, a hasznossági elv, amely Machiavelli elgondolása.

Az első esetben a politika egyúttal szociális igazságosságot is jelent, a másodikban nem. Amikor az Egyház politikai ügyekben nyilatkozik, azt tanítási küldetésének megfelelően teszi, mely alapvetően hittani és erkölcs-tani vonatkozású. Mindig azt az erkölcsi rendet fejt ki, melyet az evangélium kifejezetten tanít vagy jóváhagy.

Ebben az értelemben tanít az Egyház szociáletikát, meghagyva az illetékes személyek kormányzási feladatát. Ugyanakkor szüntelenül hangoztatja, hogy a kormányzás módszere nem irányulhat csupán a hatalom megőrzésére, hanem szolgálnia kell a társadalmi igazságosságot, vagyis a politikai közösség általános jólétét. A szociális igazságosság és a közös közeli fogalmak, mert mindkettő olyan szociális kapcsolatok olyan formájára törekszik, mely megőrzi a személy transzcendentális jellegét, elsődleges alapszükségleteinek tiszteletbentartásával.

Ezért foglal állást oly gyakran az Egyház politikai kérdésekben: hűségben az evangéliummal és hűségben az emberrel. Az Egyháznak kötelessége az igazság melletti tanúságtétel, amint azt Krisztus tette Pilátus előtt. Pontosabban fogalmazva: mélyen tudatában kell lennie annak, hogy az ő országa „nem ebből a világból való”; így tud világosan és döntő módon nyilatkozni olyan kérdésekben, melyek e világból valók; amely kérdésekben az embernek nem szabad elveszítenie transzcendenciáját. Hogy az embert megtalálja, megerősítse, mindezt benne tudatossá tegye — ezért kell az Egyháznak tanúságot tennie az igazságról.”

Megkérdeztem: levezethető-e az evangéliumból egy politikai forma? A pápa válasza: az evangélium politikája az ember transzcendenciája. Az emberi személy abban formálódik, hogy túllép önmagán az igazság felé törekedve. Ez az igazság a keresztények számára egy személy: Jézus Krisztus személye. Az az ember, aki tanúságot tesz az igazságról, egyúttal tanúságot tesz önmagáról is. Annak a politikának, mely „az evangéliumból vezet le önmagát”, alapelve és célja: ahol csak lehetséges, tanúskodik arról az igazságról, mely az ember személyének létalapja.

IV.

A keresztények közül sokan csalódottak, mert — mint mondják — egyik történelmi fordulót a másik után szalasztották el (reneszánsz, francia forradalom, sőt egyeseknek jelenleg a marxizmus és más változások); és most abba a kísértésbe estek, hogy a transzcendencia és az elmélkedés rovására, a modern idők történelmi bálványai felé forduljanak. Ha az egyes kolostorokban nem imádkoznának és egyes öregasszonyok a maradék plébániákon nem ájtatoskodnának, akkor az imádság már rég feledésbe ment volna. Pedig ez életszükséglete az emberi léleknek.

„Tudom, hogy a hit és erkölcs után mostani fő témánk az Egyház. Megkísérlem minden kérdésre új és új szempontból megvilágítani az Egyházat. Így beszélgettünk már a „nyolc boldogság Egyházáról”, „az Egyház és az eucharisziáról” és az imént szoltunk az „Egyházzal mint Isten országáról” vagy ha jobban tetszik: az „Egyházzal és a politikáról.” A mostani témánkhoz nem találok ilyen címet. Azért mégis eszembe jutott valami. Emlékszik még az utolsó zsinat menetére? Az én számomra sokatmondó tény, hogy az első téma, melyet a zsinat tárgyalt, és az első dokumentum, melyet kihirdettek, a „Konstitúció a szent liturgiáról” címet viselte. Ezzel szemben az utolsónak tárgyalt kérdés és az utolsó elfogadott dokumentum: „Az Egyház a mai világban.” Tehát az Egyház az időben és a történelemben.

Talán azért ötlött ez fel bennem, mert a zsinat munkájának folyamata utat mutat a helyes válasz megadásához.”

Az ember szívesen sétál egyet a kertben mielőtt leülne íróasztalához, így a pápa is áttekint egy kérdéscsoportot, mielőtt válaszolna.

„Az ön szavait alaposan át kell gondolnunk, mert nyugtalanítóak. Nyugtalanná válik az ember, ha végiggondolja, hogy mi megy végbe a ma emberében. Jogosan kérdezte: az ima, az elmélkedés létfontosságú-e az emberi lélek számára? Félelmetes, hogy az emberben és a közösségekben hogyan sorvad el. Ez nem csupán az Egyház életerejét fenyegeti, hanem magát az emberiséget is.

Hogyne volna aggasztó a transzcendencia iránti érzék elhalványulása, az abszolútum iránti közöny növekvése, a saját természetünkbe való bezárkózás, a mulandó dolgoknak való behódolás?

Őn ezeket a jelenségeket menekülésnek minősítette, az ember elmerül a történelem folyamába, felépíti a modern idők bálványait.

Az a véleményem, hogy a történelem nem áll szemben a transzcenden-

ciával. Ha helyesen értelmezzük, akkor segítője a transzcendenciának, tanúságot tesz mellette, amint azt már önnek kifejtettem.”

De a történelmet különböző módon értelmezik. Van olyan történelem, mely felsorolja az eseményeket. Egy másikat abba a láthatatlan könyvbe írják, amelyet csak az idők végeztével fognak felolvasni, és van olyan is — Shakespeare szerint —, amely „telve van lármával és haraggal” — és értelmetlen. Azután létezik a történészek történelme; és végül van még egy, mely igényt tart arra, hogy mindent összefoglaljon, Istent is beleértve.

„Különbséget kell tennünk a történelem és a történelem értelmezése között. Még inkább ügyelnünk kell a történelem és a „történelmi materializmus fogalmára”. Szerintem, a történelem annak a tere, ahol az ember túlléphet önmagán, ahol az ő létének nem csupán horizontális dimenziója van. Természetesen azzal a feltétellel, hogy korrekt módon fogjuk fel az ember és a történelem kapcsolatát, azaz a történelem legyen az emberre vonatkozó teljes igazság alapja, mely számol az emberi lélek minden életető és életbevágó igényével. Így tekintve, nem következik a történelemből sem a materializmus, sem az ateizmus, sőt még a horizontális nézet kizárólagossága sem. A történelem nem felelős az ember lényeges adott-ságainak elnyomásáért, sem az elidegenedésért.

Amikor ezeket mondom, szemem előtt tartom a keresztény vallás sajátos jellegét. A kereszténység nem „a tiszta abszolútum”-nak vagy „a magányos abszolútumnak” a vallása. Az az Isten, Akiben mi hiszünk, élő Isten, a történelem Istene. Ő nem található csak a történelemfelettségben, vagy az ember és a világ mulandó változásai felett. Ez az Isten belépett a mi történelmünkbe. Olyan Isten, ki magára vette az ember sorsát, az ember drámáját, ha szabad így mondanom. Ezért lett „a zsidóknak botrány”, „a pogányoknak ostobaság” — amint azt Szent Pál írja.

Így a kereszténység vallja és hirdeti a „történelem bálványával” szemben az Isten jelenlétét a történelemben.

Isten adja az ember történetének legmélyebb és legdöntőbb értelmét. Az üdvtörténet az ember történelmének egyetlen dimenziója, melyben a múlt nem hátráltatja a jövőt, hanem abba beleépül, a jövő felé irányul, és meg is határozza a jövőt. Jobban megértjük ezt, ha az utolsó zsinat dokumentumait tanulmányozzuk, és például Urs von Balthasarnak vagy Mouroux-nak a műveit olvassuk.”

A Teremtés könyvében található program („Vessétek uralmatok alá a földet!”), az Ószövetség Messiás-várása, az emberek üdvének reménye

és a zsidó—keresztény vallás adott elsőként értelmet a történelemnek. A pogány gondolkodásban erről semmit sem találunk.

„A mi párbeszédünknek most ezt a címet adhatnánk: „Az Egyház és a történelem.” De ezzel nem vagyok elégedett. Jobban szeretném címül adni: „A szeretet parancsának Egyháza.” Megpróbálom ezt kifejtetni.

Joggal panaszkolta, hogy bizonyos körökben az imádás és az elmélkedés igénye elsorvadt. De nekünk fel kell figyelniünk arra, hogy ugyanakkor különböző helyeken és különböző körökben újra felfedezik az imádkozást, és újjászületőben van bizonyos bensőségesség. Ezek párhuzamos folyamatok, melyek olykor találkoznak, vagy mit sem tudnak egymásról. De mégis fejlődnek. Talán hatnak is egymásra, amikor ellentétes irányba törekednek, úgy mint a kötélhúzásnál.

Az imádás és az ima igénye úgy merül fel az emberben, mint a hit válasza az élő Isten szavára. Az Istennel való találkozásának a kifejezése, ki szeretettel fordul az ember felé. Isten ezt azzal mutatja meg, hogy belépett a mi történelmünkbe.

A keresztény imádás kezdete hagyományosan Isten leereszkedésében, megalázkodásában, a keresztnél és az eucharishtiában keresendő. Ha a szeretet Istenével a világmindenség végtelenségében találkoznánk, az nem volna olyan lenyűgöző, mint az eucharishtiában, a keresztnél vagy éppen séggel a betlehemi jászolnál való találkozás.

Ezért tűnik nekem úgy, hogy az ön első kérdése főként a szeretet parancsának helyes értelmezésére vonatkozik. Mert ha igaz, hogy nekünk szeretettel kell válaszolnunk arra a szeretetre, mely az ember történetében nyilatkoztatta ki magát, és mi ezt tesszük azáltal, hogy testvéreinket szeretjük, ugyanúgy igaz az is, hogy nem tudunk szeretni és szeretetből szolgálni, hacsak az imádásban bele nem gyökerezünk a legnagyobb szeretetbe. Így tanította ezt Krisztus. Összekötötte az Isten mindenekfeletti szeretetének parancsát a másikkal: szeresd felebarátodat, mint önmagadat.

Említettem, hogy a zsinat a munkáját a liturgiáról szóló konstitúcióval kezdte, és az Egyház a mai világban című konstitúciójával végezte. Ezzel határozottan megmutatta: a megújulás csak a főparancsolat valódi rendjének megtartásával valósulhat meg.

V.

Feltett szándékom szerint visszatérek még a kereszténység és a „történelem” kapcsolatára. Arra a történelemre, mely látszólag olyan, mint egy rosszul végződő komédia; — és a zsidó-keresztény vallásra, mely hasonlít egy különös tragédiához, mely jól végződik. Pillanatnyilag úgy érzem magam, mint az a tudnivágyó elődöm, kiről Arisztotelész szeretetreméltóan megjegyezte, hogy saját kérdéseinek súlya alatt roppant össze.

Hogyan jutottunk a történelemtől a katekizmusig, azt nem tudom; vagy nagyon is jól tudom. A világnak és rendeltetésének globális megértéséhez szükséges egy tanításon alapuló szemlélet. Ez a tanítás sokféle úton jut el az emberekhez: az Egyház tanítóhivatal révén (az enciklikáktól a vasárnapi prédikációig), a megmaradt iskolák és a sajtó útján, a tömegkommunikációs eszközök segítségével. De az egész oktatás bázisa: a keresztény család, mely ezt a feladatát gyakran a hitoktatókra bízta.

Ámde ami a katekizmusokat illeti, van közöttük minden árnyalatú — és mindenfajta nyelven szólnak. Az egyéni kezdeményezés lehetősége miatt országról országra, egyik területről a másikra lényeges eltérésekkel találkozunk. Üdvrivalgás fogadta, hogy a katekizmusok már nem épülnek kérdésre és feleletre, mint régen, mert az az emlékeztetre épített és nem a gondolkodásra. Új módszert kellett keresni. De a régi kérdésekkel együtt eltűntek a feleletek is. Az új tankönyvek csak a zavart növelik. Felmérések bizonyítják, hogy a keresztények kevésbé vannak meggyőződve arról, amit hisznek, mint arról, amit nem hisznek.

Megkérdeztem a Szentatyától, nem volna-e itt az ideje az összes keresztény alapigazságok szabatos megfogalmazására, mely elejét venné minden kompromisszumnak és különféle értelmezésnek.

„Az Egyház és a hitoktatás — igen jelentős tárgykör. Ezzel foglalkozott 1977-ben a püspöki szinódus. Ezen mint krakkói érsek vettem részt. Mögöttem ült Velencéből Luciani bíboros, ki nemsokára I. János Pál néven pápa lett. Ez 1977 októberében volt. Szerintem az 1974-es szinódus folytatása volt, mely az evangelizációval foglalkozott. Az 1974-es szinódus eredményeit VI. Pál pápa „Evangelii muntiandi” exhortációjában foglalta össze. A következő szinódus munkája a „Catechesi tradendae”-ben található. Ez a két szinódus és ez a két exhortáció kifejti a zsinat pasztorációs elképzelését, és útmutatást ad arra, hogyan alkalmazzák ezeket az egyházi életben. A hitoktatás kétségtelenül az a terület, amelyen az Egyház önmagát építi. Az evangelizáció egyik módszere ez. Százado-

kon át járták ezt az utat. Erről tanúskodnak a hagyomány dokumentumai a legrégibb időktől kezdve. Ezek az elmúlt idők megfontolásait, tapasztalatait és erőfeszítéseit őrzik.

Bizonyos értelemben a „Catechesi tradendae” sokkal gazdagabb és teljesebb választ ad az ön kérdésére, mint amilyent én most pillanatnyilag adhatnék.

Az „Evangelii muntiandi” apostoli irat kiemeli az általános elvet: az Egyház mint közösség kapott megbízást az evangélium hirdetésére és egyszersmind a befogadására is. „Az Egyház az evangélium hírnöke, de elsősorban önmagának hirdeti az evangéliumot. Az Egyháznak mindig meg kell térnie, meg kell újulnia, önmagát kell evangelizálnia ahhoz, hogy szavahihetően evangelizálhassa a világot is. Az Egyház, mint láttuk, önmagát is evangelizálja és másokhoz is küldetése van. Ő maga is küld hírnököket az evangélium terjesztésére.” (15 p.)

Ami a „Catechesi tradendae” exhortációt illeti, az megjelöli e célhoz az eszközöket: „Jézus Krisztus Egyházában senki sem vélekedhet úgy, hogy ő nem szorul hitoktatásra. A papnövendékekre, apácánövendékekre és mindazokra gondolunk, akik lelkipásztori és hitoktatói munkára készülődnek. Annál jobban tudják majd a maga idejében végezni feladataikat, minél jobb tanítványai az Egyház iskolájának, annak az Egyháznak, amely egyszerre tanítója és tanulója teljes egészében a katekézisnek.” (45. p.)

Ezek az elvek megszabják egyrészt a hitoktatók felelősségét a tanított hitigazságok tartalmát illetően, másrészt utat nyitnak az egyéni kezdeményezésnek. Természetesen a hirdetett igazságok tartalmáért elsősorban az Egyház pástorai a felelősek, a püspökök, a püspöki konferenciák és a Szentszék.”

Az Egyház története nem fejeződött be. Bizonyos idő óta egyre tudatosabbá válik benne, hogy önmagának is hirdesse az evangéliumot. Ez a felelősségtudat az indítéka sok próbálkozásnak, kísérletnek, melyek olykor csodálkozást keltenek, néha elképedést. De korai volna még ezekről vélelmes ítéletet mondanunk.

„Ami az alapvető hitigazságok pontos megfogalmazását illeti, emlékeztetnem kell „Isten népének hitvallására”, melyet VI. Pál pápa adott ki Szent Péter és Szent Pál apostolok vértanúságának 1900-ik évfordulóján. Ezen a területen én nem látok nehézséget. De sokkal nehezebb az egész Egyház számára egy zsinat utáni katekizmus szerkesztése. Ugyanis a katekizmus nemcsak definíciókat tartalmaz, hanem a teológiából adódó

gyakorlati szabályokat, melyek a keresztény hívek vallási és erkölcsi életformáját meghatározzák. De a mai teológia sokirányú kutatással foglalkozik, melyek még kiforratlanok, de mindez a zsinat elgondolása szerint történik. Gondoljunk csak XXIII. János beszédére, amellyel a zsinatot megnyitotta.”

Ebben a megnyitó beszédében XXIII. János felszólította a zsinat atyáit: „örömmel és félelem nélkül” dolgozzanak azon, hogy az Egyház tanítását életközelségre hozzák ebben a modern világban. Ez az „aggiornamento”. Ő azt gondolta, hogy a keresztény igazságokat ma másként lehet fogalmazni, mint tegnap. Ez olyan indítás volt, melyet sok kezdeményezés követett és nem kevés visszaélés is.

„Egyébként a zsinattal megnyílt egy ökumenikus korszak, mely nem maradhatott hatás nélkül a katekézis területén. Végül — hála a II. Vatikánumnak és a szinódusoknak, főleg az 1974-esnek — az egyetemes Egyház püspöki kollégiuma újfogalmazta az evangélium és a kultúra kapcsolatát. Előtérbe került a mindenkor kulturális környezet sokfélesége, melyben a helyi egyházaknak tanítaniuk és működniük kell.

Mindez a katekézis egységességét igényli. Rendkívüli erőfeszítés kell hozzá, de az is világossá vált, hogy ez az egység csak a sokféleségből nőhet ki.

Lehetséges-e ez az egység? Azt gondolom, hogy igen. Sőt, nemcsak szükséges, hanem nélkülözhetetlen is.”

A kulturális különbözőségekből, egy bizonyos idő óta, akkora ügyet csinálnak, hogy már a római egyház tanbeli „imperializmusáról” vagy „kolonializmusáról” beszélnek, amely rá akarja erőszakolni a maga világnézetét egy más kultúrkörben felnőtt emberekre. Megemlítem a Szentatyának saját példámát. Egy Belfort környéki családból származom, hol nemigen akad teve és pálma, de minden további nélkül elfogadtam a názáreti ácsmester történetét. Örömmel tapasztaltam egy napon, hogy meghívást kaptam: hagyjam el megszokott környezetemet, és cseréljem fel „Ábrahám kebelével”. De a Szentatya vissza akart térni a „magánkezdeményezés” kifejezésre, melyet én nem minden kajánság nélkül használtam a ketekizmusokról szólva.

„Ha „magánkezdeményezés”, amelyről ön beszélt, a hierarchikus egyház felelősségének tagadását és elutasítását jelenti, akkor nincs mit beszélnünk róla. De ha ez a „magánkezdeményezés” azt jelenti, hogy növekszik azoknak az embereknek száma, kik tevélegesen bekapcsolódnak a hitoktatásba (például az iskolai hitoktatás elégtelensége vagy hiánya

miatt), és ha ezt felelős egyházi hatóságok jóváhagyják, irányítják, ügyelve az oktatás tartalmára, minőségére és módszereire, akkor ezt a „magánkezdeményezést” bátorítani kell és fel kell karolni.

Minden időben teljes joggal a családot és a szülőket tekintették az első hitoktatóknak. Manapság, amikor a család eme alapvető apostolkodása különböző okokból válságba került, az időknek egyik jó jele, hogy sok önként jelentkező, többnyire laikus, vállalja a hitoktatás súlyos feladatát. Tudjuk, mit köszönhet nekik az Egyház missziós műve. Magam is örömmel találkozom ezekkel a laikus katekétákkal, amikor római plébániákat látogattam. „Az aratnivaló sok — mondja az evangélium — de a munkás kevés.”

VI.

Nem kellene leszámolniuk a keresztényeknek azzal a kisebbséggel, melyet mogorván és pánikszzerűen táplálnak magukban azzal szemben, amit „a modern ember mentalitásának” neveznek. Pedig az valójában nem mindig jobb, sem nem mindig eredetibb, mint a barlanglakó emberé.

Ha Pál apostolt ugyanez a mentalitás vezette volna, hogy mindenáron elfogadhatóvá tegye magát, és ha üzenetét az athéniek gondolkodásmódjához igazította volna — akiknek nem volt több érzékük a misztika iránt, mint a mi kortársainknak — létezne-e akkor ma a keresztény vallás?

„Szent Pál kifinomult érzéssel hirdette az evangéliumot különböző népeknek, mind a zsidóknak, mind a görögöknek. Tudta, hogy az üdvözítő igazság Istentől származik, és nem a világtól. Ezt világosan látta, de ez nem akadályozta őt, sőt inkább segítette abban, hogy ez az örömhír mindenkihez eljusson. Erről tanúskodik az athéniekkel való találkozása: az Areopáguszon Pál iparkodik mentalitásukhoz alkalmazkodni. Beszédét egyfajta *captatio benevolentiae*-vel kezdi, dicsérve az athéniek jámborságát, majd figyelmüket felkeltve, beszél „az ismeretlen istennek” felállított oltárról, mégpedig sztoikus stílusban. Költőket idéz: Cleanthe Zeus-himnuszát, Aratos versét. Csak a feltámadásról szóló utolsó mondatát nem fogadják el hallgatói.”

Azt hiszem, hasznos lesz, ha idézzük az Apostolok Cselekedeteinek idevonatkozó részét. Athén lakóiról szóló humoros megjegyzéssel kezdődik.

„Az athéniek meg az ott tartózkodó idegenek semmi mással nem töltötték az időt, csak azzal, hogy újságot mondanak vagy halljanak. Pál

az Areopágusz közepére állt és elkezdett beszélni: „Athéni férfiak! Látom, hogy igen vallásosak vagytok. Amint szétnéztem és megtekintettem szentélyeiteket, ráakadtam egy oltárra, amelyen ez a felírás állt: Az ismeretlen istennek. Nos, én azt hirdetem nektek, akit ti ismeretlenül tiszteltetek. A világot s a benne találhatóakat teremtő Isten nem lakik emberi kéz emelte templomokban, hiszen ő az ég és föld Ura. Nem kívánja emberi kéz segítségét, mintha szüksége volna valamire, hisz ő ad mindennek életet, levegőt és mindent. Ő telepítette be az egy őstől származó emberiséggel az egész földet, Ő határozta meg ittlakásuk idejét és határát. S mindezt azért, hogy keressék az Istent, hogy szinte kitapogassák és megtalálják, hiszen nincs messze egyiküktől sem. Mert benne élünk, mozgunk és vagyunk, ahogyan költőitek is mondják: Az ő fiai vagyunk. Ha tehát az Isten fiai vagyunk, nem szabad azt gondolnunk, hogy az istenség aranyhoz, ezüsthöz, kőhöz vagy a művészet, az emberi elme valamilyen alkotásához hasonló. Az Isten eddig szemet hunyt a tudatlanság kora felett, de most tudomására hozza az embereknek, hogy mindenütt meg kell térnie mindenkinek. Mert kiválasztott egy napot, s ezen igazságos ítéletet ül a világ fölött egy arra rendelt férfi által, aki mellett mindenki előtt tanúbizonyságot tett azzal, hogy feltámasztotta a halálból.” A halottak feltámadásának hallatára néhányan kigúnyolták, mások meg azt mondták: „Majd még meghallgatunk máskor is erről.”

„Az apostol bizonyára ezek ellenére sem módosítja igehirdetésének tartalmát, hiszen ez pontosan a feltámadás evangéliuma. Meg sem próbálja, hogy prédikációjának ebben a középponti kérdésében alkalmazkodjék „hallgatóinak mentalitásához”. Gúnyolódásuk ellenére sem szűnik meg tanúságot tenni a húsvéti misztériumról. Pedig ugyanez a Szent Pál írja ezeket: „Bár mindenkitől független voltam, mégis mindenkinek a szolgája lettem, hogy minél többet megnyerjek. A zsidók előtt zsidóvá váltam, hogy megnyerjem a zsidókat. A törvény alá rendelték között a törvény alárendeltje lettem — noha magam nem vagyok a törvénynek alárendelve —, csak hogy megnyerjem azokat, akik a törvény alárendeltjei. Azok közt, akikre a törvény nem vonatkozik, olyan lettem, mint aki a törvényen kívül áll — pedig nem állok Isten törvényén kívül, hanem Krisztus törvényének vagyok alárendelve — csak hogy megnyerjem a törvény alá nem rendelteteket.”

Pál korától kezdve ez az elv lett minden missziós tevékenység arany szabálya: az evangélium üzenetét így kell alkalmazni minden népre, melynek éppen hirdetik. Gyakran halljuk azt az ellenvetést, hogy a múlt-

ban az Egyház „nyugati” mentalitásával nem mindig tudott eléggé alkalmazkodni más gondolkodásmódokhoz és más kultúrákhoz, mint például Kínában. Gondoljunk csak a híres P. Riccire és a jezsuita misszionáriusok esetére.”

„Viszont az is igaz, hogy ma is és a múltban is ez a gyakorlat biztos megkülönböztetést kívánt... Hányszor kellett az Egyháznak missziós szolgálatában megtapasztalnia Szent Pál areopágoszi kudarcát. Krisztus látta előre az ilyen sikertelenségeket, és ezt meg is mondotta előre tanítványainak. Megtanította őket, hogy csak „haszontalan szolgáltnak” érezzék magukat, és azt kérte tőlük, hogy ha siker koronázza működésüket, ennyit mondanak: „csak azt tettük, ami kötelességünk.”

Úgy válaszolok önnek, mintha kérdésének témája „Az Egyház és az apostoli munka” lenne. Ez az, amire gondolt?”

Igen, pontosan az. De ugyanakkor panaszként említettem a keresztények „kisebbrendűségi komplexusát” is a „modern ember mentalitása előtt”, mintha a keresztényeknek, kik bővelkednek lelki kincsekben, bármit is irigyelniök kellene azoktól a veremtől, melyekben a kortárs ideológiák rabjai tengődnek.

„Ön azon a mentalitáson, mely bizonyos keresztényeknél kisebbrendűségi érzésben jelentkezik, azt az összetett belső magatartást érti, mely nagyon elterjedt különféle civilizációk emberében. Ez az összetettség sokféle módon jelentkezhet: a hangsúlyt a haladásra helyezik, abszolút elsőséget biztosítanak a természettudománynak és a technikának, vagy olyan szabadságfogalmuk van, mely kizár minden tekintélyt. Mindezek adnák a felsőbbrendűségi komplexus alapját és ennek megfelelően a keresztények kisebbrendűségi tudatát.

Csak hogy én azt gondolom, hogy Krisztus — többek között — megtanít minket a szeretetre, az ellenség szeretetére is; megtanít az alázatra az Isten, az emberek és a világegyetem előtt. De ez a tanítás kizár minden kisebbrendűséget és felsőbbrendűséget. Ezek nem férnek össze a szeretettel és az igazsággal.

Egy valódi tudós nem érzi magát magasabbrendűnek a többi emberhez viszonyítva, hanem az igazság szolgájának tudja magát; telve van alázattal a kutatásban, különben nem fedezne fel soha semmit. A művész a művészetet szolgálja. Az alázatosság együtt jár a nagylelkűséggel és a nagylelkűség az alázattal. A komplexus a hitelesség hiányát jelzi.”

E két utolsó mondat híven tükrözi, hogyan nézi II. János Pál az ember személységét.

„Milyen magatartást tanúsítson a keresztény ember „a modern ember mentalitásával” szemben? A *Gaudium et spes* egyszerű és részletes választ ad erre a kérdésre. A II. Vatikánumnak ezt a konstitúcióját „pasztorálisnak” nevezték, komoly okok miatt. Főként azért is, mert arra vezet rá minket, hogy milyen legyen a keresztény magatartása korával szemben. Kora valódi eredményeinek örülve, abban részt véve, a keresztény ember, anélkül, hogy lemondana egy egészséges kritikai szellemről, anélkül, hogy lebecsülne a fennálló veszélyeket, kötelességének tartja, hogy állandóan tanúságot tegyen „arról a reményről, mely benne van”. Úgy vélem, hogy ez a magatartás, mely a korhoz való viszonyunkat meghatározza — de bármelyikkel, nemcsak a miénkkel — az evangélium szellemének megfelelő. Ily módon kell azonosulnunk azzal a korrallal, amelyben élünk.

Igen, az azonosulás. Ezen fordul meg saját időnkhez való viszonyunk! A „kairos”-ról van itt szó, melyet a Gondviselés számunkra kijelölt. (A fordító megjegyzése: „kronosz” görögül idő, a fizikai idő; kairos szintén idő, de a bennem lefolyó idő, a tevékenységem ideje.) Tehát evangéliumi szellemű magatartásról van szó, komplexusok nélkül.

Az a „kairos”, amire a pápa utal, az az „alkalmas idő”, melyet Szent Pál második korinthusi levelében említ: „Azt mondja ugyanis: „A kellő időben meghallgatlak és az üdvösség napján segíték rajtad. Nos, most van a kellő idő, most van az üdvösség napja!”

Ennek az idézetnek első két sora emlékeztet Izaiás könyve 49. fejezetének 8. versére. Mert Krisztus állandóan köztünk van, ezért minden idő „a kegyelem ideje” és az „evangélium hirdetésének ideje”.

VII.

Sok ember a kereszténységgel szemben értetlen és ellenséges magatartást tanúsít. Ennek legfőbb oka a kereszténység felsőbbrendű szépsége. Elgondolkodom rajta olykor, hogy mi magunk vajon megértjük-e ezt? Az „Isten dolgainak megszokottsága” gyakran érzéketlenné tesz minket a kegyelem és a világosság kiáradása iránt. Az Egyház révén ezek szüntelenül elárasztanak minket, és mi könnyedén hagyjuk, hogy mindezek lepereregjenek rólunk. Így vagyunk például a szentségekkel, melyek életünket kezdettől a befejezésig végigkísérik. A keresztség révén mintegy királyi gyermekek lettünk, kiket már értelmük használata előtt eljegyeztek. A bűnbánat szentségében képesek vagyunk saját hamvainkból újjászü-

letni. Az eucharishtiában már itt a földön építhetjük jövőnk feltámadásunk megdicsőült testét. Van-e egyáltalán fogalmunk az isteni gondoskodás élő jeleinek természetéről, eredetéről, jelentőségéről? Az isteni gondoskodásról, mely soha kedvét nem veszti és sohasem kételkedik az emberben?”

A pápa felhívja ebben a figyelmemet, hogy ebben a kérdésben, hogyan lehetne segíteni sok katolikus hívő tudatlanságán, hiszen a papok, a lelkipásztorok, a püspökök, az egész püspöki kollégium, az apostoli Szentszék és a zsinat már megadták erre a választ. A szentségek tanítására alapozott katekézist mindig is ajánlották.

„Azt hiszem, hogy életem során ezen a területen nagy haladás történt. Ezt én személyesen tapasztaltam különböző helyeken és különböző körülmények között. Tehát saját tapasztalataim alapján — egyes érthető beszűkülések ellenére —, ebben látom a probléma sajátos dimenzióját, az Egyház szentségi életének és egész létének alapkérdését, akkor is, ha az ön kérdése nem volt ilyen átfogó jellegű.

Elmondom önnek, amit átéltem, és ebben visszamegyek ifjú-, sőt gyermekkoromig. Az mindig világos volt előttem, hogy a templom az a hely, ahol a szentségeket kiszolgáltatják, és ahol a szentségekhez járulnak. Már első elemista éveimben az első szentgyónásra és szentáldozásra készülve megtanultam, hogy a szentség „látható jele a láthatatlan kegyelemnek”, mely a mi üdvösségünket szolgálja. Így tanultuk ezt a katekizmusban. Függetlenül ettől a fogalmazástól, de mégis teljes összhangban véleltem át a szentségekben, a gyónásban és áldozásban olyas valamit, ami engem szorosan Krisztushoz fűzött, ami az embert szívének legmélyén érinti, és különös módon szinte kisajátítja lelkiismeretét. Így éltem meg az említett két szentséget. A keresztséget csak később értettem meg helyesen — főként a nagybőjt és a húsvéti idő liturgiája révén. Ott értettem meg, hogy mindaz, ami az őskeresztényeknél a katekumenátushoz tartozott, a későbbi generációk során áttevődött a keresztség utánra.

Fiatal püspök koromban, első látogatásaim egyházmegyéim plebániáin, ifjúkori tapasztalataimhoz hasonló erejű élmények voltak. Ezek a látogatások az Egyház hagyományos előírása szerint folytak le, figyelembe véve még egy bizonyos — hazámban szokásban levő — rendet is.

A püspök látogatása mindig nagy eseménynek számított a plébánia életében. Hamarosan világossá vált előttem, hogy ezeknek a látogatásoknak sokrétű céljuk van, de ezek közül a legfontosabb az, hogy közös tapasztalattal megteremtjük az Egyház szentségi dimenziójának alapját.

Ebben az értelemben nem csak azt kell tudatosítanunk, hogy az Egyház a szentségek kiszolgáltatója és letéteményese — ezt már első gyónásom és áldozásom tudatosította bennem —, hanem itt többről van szó: az Egyház sajátosan a szentségekből él, és ez egyúttal a közösség élete is és a közösség minden egyes tagjának élete.”

Most az a benyomásom, hogy áthatolhatatlan bozótosban haladok a Szentatya mögött, ki előttem vágja az utat. De ismerem vezetőmet. Várom a tisztást.

„Így van jelen Krisztus minden időben, és minden időben munkálkodik keresztségének és húsvét titkának erejében. És az Egyház — hála Ura és Jegyese mindig hatékony erejének — valóban az ő testévé válik, titokzatos és mégis valóságos testévé. A szentségek által lesz az Egyház Krisztus teste. A „titokzatos testről” szóló tanítás magába foglalja a „szentek egyességének” tanát is. Ez lényeges a keresztény egyházszemlélet kialakításában. Nyilvánvalóan nehéz ezt egybefogni. Szent Pál óta a teológia szerint az Egyház Krisztus teste. Itt a „test” szervezetet jelent, mert ugyanaz az élet lüktet benne. Szociális értelemben is igaz ez, mert hiszen közösségről van szó. Az Egyháznak ez az egysége teljes akkor is, ha tépdeshet, mert semmiféle sebesülés meg nem szüntetheti ezt az egységet. Ez az egység a szeretet gyümölcse. Az egyháztanítók rengeteget építettek ezekre az alapokra. A modern szellemiség főképpen azt emeli ki a „titokzatos test” tanából, hogy megszabadítja az embert a magányosságtól, saját „én”-jének bezártságától, és ezzel felszámol minden akadályt, mely az „én”-t szembeállítja a közösséggel. Az ember, aki Krisztus kegyelme útján megtalálta teljes önmagát, igényli a többiekkel való kapcsolatot. Nincs jobb közösségformáló erő a szeretetnél.

„Életemnek ebben az új szakaszában (amikor már püspök voltam, de még a zsinat előtt) nem mondhatom, hogy a szentségek szerepének tudata az Egyházban döntő súlyú lett volna bennem, de mégis kiegészítette régi meggyőződésemet, hogy a szentségek „szent dolgok”, a „személyeket megszentelik; az Egyház csak az a hely, ahol a szentségeket kiszolgáltatják, és ahol szentségekhez járulnak. Ilyen felkészültséggel léptem a zsinat korszakába. Segítségemre volt személyes tapasztalataim felülvizsgálatában, elmélyítésében és megszilárdításában. Azért fogalmazok így, mert a zsinaton a püspökök nem csupán tanítói tisztségüket gyakorolták, hanem a zsinat számukra valóban a „Szentlélek iskolája” is volt. Mindezeket az élményeket igyekeztem kifejezni egyik tanulmányomban, melyet a II. Vatikáni zsinat befejezése után készítettem.

„Isten Igéjének asztala és az Eucharisztia asztala” az a csodálatos ősegyházi kép, melyre a zsinat liturgikus konstitúciója a figyelmet irányította, és amelyet újra átéltünk. Ez a kép megmutatja az örök üdvrend ama titkát, melyről Szent Pál azt mondta, hogy a világ kezdete óta el volt rejtve Istenben. Ez beteljesedett Isten emberré lett Igéjének kimondhatatlan szentségében, a Szentlélek ereje által, a názáreti Szűz méhében, hogy kiteljesedjék az Egyházban, és ott a lelkek életévé és Krisztus növekvő teljességévé váljék.

Krisztus vezeti az Egyházat a Szentlélek hatalmával, egyidejűleg az ige és a szentségek erejével tevékenykedik benne. Így az Egyház — amint a *Lumen gentium* bevezetőjében olvashatjuk —: „Krisztusban mintegy szakramentuma, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek.” Az „Egyház szentsége” teljes egészében „Krisztus szentségében” gyökerezik. Az Egyházban az Ige tevékenysége a szentségekre irányul. Bennük éri el teljes hatékonyságát Krisztus üdvszerző művében.

Az ön kérdése látszólag nem ment ilyen messzire, de nékem úgy tűnt, hogy lehetetlen lett volna ezek elhagyásával válaszolnom. Mert a szentségi jelleg távlatai megnyílnak hitünk számára az Isten Igéjében, mint összefüggő együttes, jóllehet a feltárulás történhet fokozatosan, ahogyan azt saját életem példáján igyekeztem megmutatni.

Ennek a tapasztalatnak fényénél fontosnak tűnik nékem, hogy a keresztényeknek legyen mindenekelőtt tudatos ismeretük a szentségekről mint „szent” és Krisztus erejében „megszentelő” jelekről. Akkor a többi szerves összefüggésben feltárul előttük. Úgy vélem, a tudatosság és a tapasztalat ennek helyes útja. Jóllehet a szentségek „egyházi dimenziója” lényeges, de nem állhatunk meg itt. Az Egyház szüntelenül befogadja Krisztus igéjét és szentségeit, mint a jegyes a jegyesének ajándékát. De az Egyháznak is szüntelenül át kell adnia magát Krisztusnak. Ennek meg kell nyilvánulnia és erősödnie az ige hirdetőinek és a szentségek kiszolgáltatóinak tudatában, hasonlóképpen mindazok hitében is, kik az Egyházban a szentségekhez járulnak és azokban részesülnek.”

VIII.

A legizgalmasabbak azok a reggeli órák, melyekben a Szentatya misén jelen találkozzunk. Mindig attól tartok, hogy el fogok késni. Ezért egy teljes órát szánok a tízperces autóútra. Félek, hogy valamilyen defekt miatt a

kocsim cserbenhagy. Így már kora hajnalban érkezem a Szent Péter térre. A bazilika tömege szürkén rajzolódik a sötét háttérbe. Kétpercenként figyelem a homlokzat nagyóráját, mely fölött a pápai hármaskorona látszik. Két reáhajló angyal között szólal meg az időt jelző bronzhang, mely áthullámszik a téren. Ez a templom oly fenséges és lélekmesésítően szép, hogy a hozzá közelítő lelassítja lépteit.

Ezen a napon észrevettem egy bicikliző papot. Erőteljesen karikázott ismeretlen célja felé. Nyikorgott a rozsdás szerkezet, olyan volt, mint egy menekülő éjjeli madár, nehogy itt érje a virradat. Az Egyház ama alázatos szolgálójának seregére gondoltam, kik a keresztyének közömbössége miatt oly nyomorúságban élnek, hogy fizetésük mélyen alatta marad egy „munkás-pap” keresetének, és kevesebb a minimumnál. Ezek a külvárosi káplánok, hacsak a breviárium vissza nem tartja őket, mindig sietnek. Miért? Úgy tűnik, mintha a világ kicsúsznék a kezükből. A nyugati statisztikák a vallásgyakorlatok csökkenését jelzik. És ha kiürülnek a templomok, aligha azért, hogy „lélekben és igazságban” imádják az Urat, ahogyan azt Jézus Jákob kútjánál mondotta.

Ha manapság az Istentől elfordult ember arca így eltorzul, akkor mi lehet a papok és a laikusok legfontosabb feladata? Azoknak, kik készek szolgálatra, mit kell tenniük? Ezekkel a gondolatokkal léptem át a Vatikán kapuját. Mise után, olaszosan készített kávé mellett kaptam erre választ.

„Egyik kérdésében sem éreztem ennyire annak az ügynek szépségét, mely a II. Vatikánum tanítása szerint az Isten népe számára ajándék és feladat. Az erről szóló fejezet csodálatos lapjaival a püspöki közösség erőfeszítésének köszönhető. Hiszen az volt a feladatuk, hogy korunk számára tolmácsolják a Szentlélek üzenetét. Ha az ebben a fejezetben található igazságban rejlik a Szentlélek tanítása Isten népe számára, akkor ezt az igazságot egy szóval tudjuk teljesen feltárni. És ez a szó: a „részesedés”. Az Isten népe nyilvánvalóan egy óriási társaság, egyetemes közösség, mely a történelem útján halad. Ha ez a „nép” „Istentől van”, akkor nem emberi tevékenység hozta létre, sem pedig e világ társadalmi dinamikája. Kizárólag a „részesedés” a létalapja: Istentől származik olyan mértékben, amilyenbe része van Krisztusnak, Isten Fiának küldetésében. Istentől való, amennyiben Krisztus működik benne, és általa jelenik meg mint pap, próféta és király. Krisztus hármasküldetésében való részesedés adja egyedül annak alapját és jogcímét, hogy ez a nép, azaz az Egyház „Istentől van”. Ha tehát én meg akarnám határozni az ön kérdésének jellegét, akkor azt mondanám: az Egyházzal van szó,

amely sokféle és különböző módon „részesedik” Krisztus küldetésében, ki pap, ki próféta — és király. Ez a részesedés formálja az Egyházat néppé, melynek küldetése van, és ez ennek a népnek minden egyes tagjára vonatkozik. Minden keresztény ember a maga sajátos, egyedi és más által nem helyettesíthető módon részesedik abban a küldetésben, melyet az Egyház Krisztustól kapott. Mindenkinek megvan a maga személyes hivatása, és ezekhez a különböző hivatásokhoz járul a megfelelő szükséges adomány. Ezekről a karizmatikus adományokról szól Szent Pál a korinthusiakhoz írt levelében. Az adományok és hivatások sokféleségét az emberi test szerveihez hasonlíthatjuk. Az Egyház, az Isten népe egy test, mégpedig Krisztus teste. Ez a hasonlat is Szent Pálé, és ugyanabban a levélben található. Íme az érintett szöveg:

„A test ugyan egy, de sok tagja van, a testnek ez a sok tagja azonban mégis egy test. Így Krisztus is. Mi ugyanis mindnyájan egy Lélekben egy testté lettünk a keresetséggel: akár zsidók, akár pogányok, akár rabszolgák, akár szabadok. Mindannyiunkat egy Lélek itatott át.” — „A szem nem mondhatja a kéznek: „Nincs rád szükségem” vagy a fej a lábnak: „Nincs rád szükségem.” Ellenkezőleg, a gyöngébbnek látszó tagok sokkal szükségesebbek.” — „Ha szenved az egyik tag, valamennyi együtt szenved vele, s ha tiszteletben van része az egyik tagnak, mindegyik örül vele.”

A testet a lélek élteti és a fogadott fiúság kegyelme, mely minket Krisztusban Isten gyermekeivé tesz. És él azáltal, hogy teljesíti a Krisztustól kapott küldetést, hála az adományok és küldetések sokféleségének, melyek kiegészítik és igénylik egymást.

A II. Vatikánum, ez az „ekkleziológiai” zsinat sokat szólt a papok sajátos hivatásáról (jóllehet ezt kevésbé hangsúlyozták) és hasonlóképpen sokat a laikusok sajátos hivatásáról. Úgy vélem, a legsürgősebb feladata egyiknek is és a másiknak is, hogy önmagukra találjanak a zsinat elgondolása szerint, és amennyire lehetséges, azonosuljanak azzal a szemlélettel, hogy az Egyház: nép és test. Ez érvényes a szerzetesekre és mindazokra, akik az evangéliumi tanácsok szerint élnek.

Úgy is nevezhetnénk a II. Vatikánumot, mint a keresztények identitásának zsinatát, melyben minden egyes tag és az egész közösség felismeri önmaga azonosságát.

IX.

Bizonyos idő óta felmerült a keresztényekben az a gondolat, hogy az ő megosztottságuk mégsem gyógyíthatatlan. Ha ma létezne még „vallásháború”, akkor már nem egymás ellen küzdenének, sőt a legtöbb esetben egy táborba tömörülnének, abban, mely az embert védelmezi faji, materialista és totalitárius ideológiák ellen. Sokáig fognak-e még állni a kereszt lábánál, mint a katonák a Kálvárián, mindegyik kezében Krisztus köntösének egy darabjával — avagy felismerve a veszélyt, mely hitüket fenyegeti, eléggé erősek lesznek-e az egység megvalósítására? Reméljük, hogy a szeretet megteremti egységüket. Néha úgy tűnik, hogy az egységre való törekvés, mely minden egyházban megtalálható, döntően halad előre. Egy aktív kiengesztelődés közelinek tűnik. Itt nem egyszerűen a tanítás dolgában közömbös, kölcsönös udvariasságról van szó. Ez nagy reménységet ébreszt. De olykor az ökumenizmus csak egy nagyvonalú eszmének tűnik, hasonlóan az eszperantóhoz, melyet mindenki dicsér, de senki sem beszél. Nem szabad a nehézségeket lebecsülni: mert például mindaz, ami a katolikus Egyházat a protestánsokhoz közelíti, az az orthodoxtól távolítja. És fordítva is. Az Egyház elindult ezen az úton, és nem fog visszafordulni. Melyek tehát a jól értelmezett ökumenizmus feltevélei?

„Előző kérdésére válaszolva, azt mondtam önnek, hogy a II. Vatikáni zsinatot a keresztény identitás zsinatának nevezzük. Itt figyelembe kell vennünk a hivatások különbözőségét és a nekik megfelelő adományokat egyénenként is, közösségben is. A most feltett kérdés arra ösztönöz, hogy ennek az identitásnak értelmét kiszélesítsük, túl a katolikus közösségen, hogy ökumenikus távlatot adjunk néki. A zsinat leszögezte azt az igazságot, hogy a keresztények teljes azonosságukat csak az Egyházzal való egységben érhetik el. Mert ez az egység a századok folyamán tört meg, keresztény identitásukat csak az egységre törő őszinte és élő lendülettel szerezhetik vissza. Ez másként nem mehet, mint Krisztus egységének tudatában, amikor Szent Pálnak — már az ő idejében, az első keresztény generációban jelentkező megosztottság miatt — meg kellett kérdeznie: „Talán megosztott Krisztus?” Ez a kérdés mindig időszerű maradt. Állandóan jelentkezik, mint gyöngeségünk gyümölcse, mint embervoltunk velejárója. És mégis a megosztott nemzedékekben a századok során Krisztus osztatlan egysége nem szűnt meg az egységre szólító kihívás

lenni, Szent János evangéliuma szüntelenül emlékeztet Krisztus szavaira : „Atyám, add hogy egyek legyenek.”

Krisztusnak ez a követelménye és imája sajátosan visszhangzik e nemzedék keresztényeinek tudatában, kortársaink tudatában, hiszen az ökumenikus törekvések nem mai eredetűek. XXIII. János volt az az ember, ki Krisztus e felhívását az Egyház programjává tette, elsősorban a Keresztény Egységtitkárság létrehozásával, majd pedig a zsinat által.

Azt kérdezi tőlem, melyek a jól értelmezett ökumenizmus feltételei: a válasz megtalálható a II. Vatikáni Zsinat dekrétumában, amelyik a keresztények egységének helyreállításáról szól. Amit János pápa kezdeményezett, az a Szentlélek kezdeményezése volt. A zsinat fogalmazta meg azt, amit az Egyház várt és örömmel fogadott.

Ez a dekrétum túl terjedelmes ahhoz, hogy itt idézzük. Miután megállapítja, hogy a keresztények megosztottsága „... kétségkívül ellene mond Krisztus akaratának, botránkoztatja a világot, és károsítja a legszentebb ügyet, az evangélium hirdetését minden embernek”, lefekteti az ökumenizmus katolikus elveit, szabályait, a jóakarat hangján. Én különösen arra a felhívásra figyeltem fel, hogy lépjük át a „katolikus Egyház látható határait”, melyeket azelőtt sérthetetlennek tartottak, és melyeken túl már csak a sötétség országa kezdődött.

Ez nem jelenti azt, hogy az ökumenizmus útján nincsenek akadályok. A zsinat dekrétuma kifejezetten mondja, amit ön is megállapított, hogy „mindaz, ami közelíti a katolikus egyházat a protestánsokhoz, eltávolítja az orthodoxoktól”. Mi katolikusok tudatában vagyunk ennek, miként az orthodoxok és a protestánsok is. De mégis a Szentlélek hangja a legerősebb. Nem szűnik meg lelkiismeretünket ösztönözni újabb és újabb lépésekre, hogy ne csupán az egységért való imában találkozzunk, hanem tanúskodjunk az egységről egységben, ahol ez csak lehetséges. Le kell küzdenünk azokat az akadályokat, melyek századok óta élnek gondolkodásmódunkban, melyeket századok törése és megosztottsága formált; valamint azokat a még nagyobb akadályokat, melyek a hitbéli és teológiai eltérésekből fakadnak. Mindez már folyamatban van. Tudatában vagyunk annak, hogy mindaz, ami minket egyesít, sokkal erősebb, mint az, mi szétválaszt. És még világosabban látjuk, hogy mindaz, ami elválaszt, arra kötelez minket, hogy még mélyebben keressük a megoldást; egymás jobb megismerésében, kutatásban, dialógusban, imádságban és elmélkedésben.”

Kérdésemben mellékesen volt némi aggodás, ami egészen természete-

sen fogalmazódik meg az emberben. Az a vágy, hogy minden áron eredményre jussunk, nem vezeti-e az ökumenikus partnereket olyan kompromisszumokhoz, amilyen a politikai kongresszusokon a „közös kommuniké”: jelzi, hogy az összes irányzatok fuzionálnak.

„Semmiképpen sem lehet a cél valamilyen „kompromisszum”, hanem csak az igazságban való találkozás, amit a szeretet és a jóakarát készít elő. A keresztények egysége végeredményben csak a Szentlélek ajándéka lehet, amit értelemmel, akarattal és szívvel elfogadunk, és tettekre váltunk. Itt évszázadok mulasztását kell behoznunk.

Az Egyház tehát a „keresztény egység útjára” lépett. Ez új, nehéz, de ígéretes valóság. Ezen az úton ismeri fel valóban az idők jeleit; kell, hogy nagy követelményeket támasszon önmagának, megmaradjon alázatban és szeretetben, merítsen bátorságot az evangéliumból, és fegyverezze fel magát hősiességgel. Mert „Istennél semmi sem lehetetlen”. Az ökumenizmus nemcsak „nagylelkű eszme”, amint ön mondta. Nagy próbája a hitnek, a reménynek és a szeretetnek. Egyfajta menetelés afelé, „ami lehetséges Istennél”, és ami olykor lehetetlennek tűnik az embereknek.”

Ebben a szellemben mondotta II. János Pál pápa a zsidóknak, mohamedánoknak és a nem keresztényeknek Portugáliában: „Bármi legyen is vallásunk, az Istenben való hit tanúságtétele egyesít minket. Mindnyájan arra kaptunk felszólítást, hogy hirdessük a vallásos értékeket olyan világban, mely tagadja az Istent. Tanúságtételünk, példánk segítheti azokat, akik Őt keresik. . . Tanúságot tenni a hitről, ez a felebarát javának és a közjónak előmozdítása. . . zsidók, keresztények, mohamedánok, Ábrahám a mi közös ősrünk kér minket és mindnyájatokat, hogy az irgalmaság és a szeretet útját járjuk.”

X.

Egy pápa mindig hatással van az emberre. Én öttel találkoztam, ötöt ismertem.

XI. Piusz a hit harcosa volt. A két világháború között, jól felkészülve szállt szembe minden veszéllyel. A totalitárius rendszerek ellen két enciklikában emelt szót. A Vatikán fényes termeiben fehér hajával, átható tekintetével és fényes szemüvegével maga volt a megtestesült energia. Utóda, XII. Piusz olyan volt, mint egy római Melkizedek. Amikor Castel Gandolfo erkélyéről a híveket megáldotta, olyan volt, mint egy ravennai

mozaik, mely most lépett le a falról. Pápasága alatt akkora presztízse volt, mely kizárt minden földi elkötelezettséget. XXIII. Jánossal az aszkéta merevség szívélyes nyíltsággá oldódott. Menten ő lett a „jó János pápa”. A nép örömmel tapasztalta, hogy az Egyház hosszas idő után a szimbólumok világából kilépett a mindennapi életbe. Ő volt a béke és az „aggiornamento” pápája. Bár rövid ideig uralkodott, mégis nagy hatással volt az Egyház életére. VI. Pál követte őt, szinte magától értetődően. Az államtitkárságon szerényen végzett munkáját ismerve, mindenki tudta, hogy ő a legjobb. Nagyon képzett, intellektuális ember volt, a hit kérdéseiben rendíthetetlen. Hatalmas intelligenciájának mintegy ellentéte volt testi törekénysége. Akkor állították a kormánykerék mellé, amikor kitört egyike a legnagyobb viharoknak, melyek valaha rátörtek Péter hajójára, és ő úgy kormányozta, ahogyan kell: lavírozott, hogy fel ne boruljon, soha szem elől nem vesztette a vezérlő csillagot, melyet sokszor csak egyedül ő pillantott meg a fellegek között.

A négy pápa közül mindegyiknek megvolt a maga világos, sajátos, szükséges küldetése, legyen az a hit ellenállása az ideológiai elnyomással szemben, a pápaság tekintélyének felmagasztalása, nyitás a világ felé vagy hajózás a zátonyok között. I. János Pál üstökösként tűnt fel. Az ő feladata volt, hogy meggyőzze a szent kollégiumot: szakítson azzal a hagyománnyal, mely szerint csak olasz lehet pápa. Ez a Szentlélek adománya volt, az istenfélelem ajándéka, melyet nem sokszor kérünk. I. János Pál adta nekünk bizonyos szempontból II. János Pált, aki szemünkben az első naptól kezdve az egység pápája lett. Az újra megtalált egységé vagy az úté, mely oda vezet. Olyan korszak után jött II. János Pál, amelyben úgy látszott, hogy az Egyház látható épülete ingadozik sötét belső erők miatt. A hatalmas történelmi változások nem kíméltek sem intézményt, sem értékrendet. Azt hiszem, abban a veszélyben forogtunk, hogy hamarosan annyi egyház lesz, ahány kontinens, ország vagy plébánia van. A II. János Pálhoz tóduló tömegek szilárdították meg „az épületet”, és újították meg egységét.

Amikor megkérdeztem II. János Páltól, hogy melyik az ő imája, melyet a mai Egyházért mond, már előre tudtam a választ.

„Igen, szünet nélkül imádkozom az Egyházért, különféle gondjaiért, imádkozom szándékaira, jobban mit valaha, mióta Péter római székében szolgálok. Mégis mindaz, amit magam mondhatnék, vagy amit bárki imádkozhatna a maga módján az Egyházért — a világ különféle dolgainak, igényeinek, félelmének, vágyainak kereszttüzében élő Egyházért —

mindez csak Krisztus imájában találna meg a maga dimenzióját, abban, melyet Szent János írt le evangéliumában, közvetlenül a szenvedés előtt.

Elsősorban a tanítványokért imádkozik: „Szent Atyám, tartsd meg őket nevedben, akiket nekem adtál, hogy egy legyenek, mint mi... Nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy óvd meg őket a gonosztól. Szenteld meg őket az igazságban.”

Majd Krisztus a tanítványokért való imából átlép az eljövendő Egyházért való imádságba: „De nemcsak értük könyörgök, hanem azokért is, akik a szavukra hinni fognak bennem. Legyenek mindnyájan egy. Amint te, Atyám, bennem vagy és én benned, úgy legyenek ők is bennünk, hogy így elhiggye a világ, hogy te küldtél engem. Megosztottam velük a dicsőséget, amelyben részesítettél, hogy egy legyenek, amint mi egy vagyunk: én bennük, te bennem, hogy ők is teljesen egy legyenek, s megtudja a világ, hogy te küldtél engem, és szereted őket, amint engem szeretted. Atyám, azt akarom, hogy akiket nekem adtál, ott legyenek velem, ahol vagyok, s lássák dicsőségemet, amelyben részesítettél, mert már a világ teremtése előtt szeretted. Én igazságos Atyám! A világ nem ismert meg, de én ismerlek, és ők is felismerték, hogy te küldtél. Megismertettem velük nevedet, és ezután is megismertetem, hogy a szeretet, amellyel szeretsz, bennük legyen, s én is bennük legyek.”

Szívettépő ima! Az Egyház misztériumának legvégső mélységéig hatol, ami ebben az egységben található meg, amelyet a Fiú alkot az Atyával, a Szentlélekben. Így olvassuk a Lumen gentiumban: az Egyház úgy jelenik meg előttünk, mint „az Atya, a Fiú és a Szentlélek egységből egybegyűlt nép”. Ez a megismerés mélysége és a szeretet önatadása. Ebből a mélységből fakad a küldetés és a tanúságtétel; ebből merítenek az emberek új életet ebben a világban, ebből világosságot és erőt. Ebből fakad a jövendő megdicsőülés.

Az Egyházért mondott napi imáink nem nyúlnak ilyen mélyre. Senki sem tudna így imádkozni önmagától; pedig tudjuk, hogy sohasem fejezünk ki mást imáinkban, mint amit Krisztus fejezett ki az övében. Az ő imája a mi valamennyi imánk mértéke; az a televény, amelyből minden kinő és termést hoz. Közelebb kerülünk ehhez a televényhez, nagyobb bizonyossággal érintjük, ha a szentmise áldozatot bemutatjuk vagy azon résztveszünk. Talán ez az alapja annak, hogy Jézus főpapi imája Szent János evangéliumában bevezetése a szenvedésnek és a húsvéti feltámadásnak. Az Egyházért imádkozni annyit jelent, mint állandóan a húsvéti misztérium titkában élni.”

XI.

A világ felett tornyosuló viharfelhők, az emberre nehezedő különböző terhek, melyek akár teljesen be akarják szűkíteni, akár eltiporni igyekeznek, azt a sejtelmet keltik bennünk, hogy hamarosan elérkezik a keresztyének tanúságtételének ideje.

„A tanúságtétel fel nem tartóztatható módon közeledik a keresztyének számára. A közösségnek és egyéneknek egyaránt. Ez az alapja annak, hogy az evangéliumokban oly gyakran ismétlődik a „virrasszatok” kifejezés. Az éberség által lesz az Egyház önmaga. Mert Krisztus Egyháza nemcsak „eljött”, hanem „még el kell jönnie”. A tanúságtétel órája valamennyiünk számára óráról órára közeledik — mint ahogyan érkezett Péter számára a főpap udvarában.”

A története közismert. Péter, ki követte Jézust a főpap udvarába jutott. A bejárati kapunál melegedett a tűznél. Itt felismerték és háromszor is szóltak hozzá. Háromszor is tagadta, hogy ismerné azt a Jézust, akiről beszélnek. A harmadik alkalommal megszólalt a kakas, ahogyan Jézus előre megmondta. Ekkor — mondja a Szentírás — kezdett emlékezni Péter és keservesen sírt. Elmondhatjuk, hogy az Egyház ebben a pillanatban halott volt — de harmadnapra fel fog támadni ugyanennek a Krisztusnak kérdésére:

Péter, szeretsz te engem?

Nékünk sokféle módon és sokféle alkalommal kell tanúságot tennünk. Krisztus éberségre való felszólítása mindenkor érvényes. Ha a körülmények, melyek között tanúskodnunk kell nem világosak, az világos lehet egyik-másik testvérünk szívének rejtekén, lelke mélyén.

Igen, az Egyház virrasztó és tanúságtévő Egyház, minden egyes keresztyén és minden keresztyén közösség számára. Mert az Egyházat, az ő igazságát teljes szociális terjedelmében kell látnunk. Menten kezdetben kellett a jeruzsálemi egyháznak tanúskodnia, kellett azután valamennyi keresztyének a századok folyamán a római birodalom keretében. Konstantin ediktumával nem ért véget a megpróbáltatások ideje. Az Egyház történetének folyamán mindig ütött valahol a megpróbáltatás órája. A vérkeresztység különböző korokban ismétlődött. Gondolok Ázsia néhány egyházára, hol a vértanúság aratása vetekszik a római birodalméval. Ha a Föld térképét nézzük, nehézség nélkül jelölhetjük meg, hogy hol és hogyan érkezett el most a tanúságtétel órája, ennek vagy annak az egyháznak számára.

De a tanúságtételnek nem mindig ugyanaz a formája, nem jelenti feltétlenül a véres vagy nem véres egyházüldözést, a vallás vagy a hívek üldözését. Adódnak a világban olyan helyzetek, melyekben a tanúságtétel nem az Egyház, a küldetés, az intézmények, a hívek védelmét jelenti, hanem abban nyilvánul, hogy szembeszegülünk a szociális, gazdasági, politikai igazságtalansággal, valamint abban, hogy védjük az életet és az erkölcsöt a törvényhozásban.

Ha az Egyház elmulasztaná ezt a szembeszállási kötelezettségét — ott, hol ez szükséges — nem teljesítené hűségesen prófétai és pasztorális küldetését, nem úgy értelmezné Krisztus virrasztására szóló felhívását, ahogyan kell. Ez a felszólítás nem figyelmeztet-e bennünket sajátos módon a féktelen szabadság túlzásaira, az anyagi javak hajszolására, melyek a közösségi kapcsolatokat fogyasztássá és kereskedéssé torzítja.

Teljesen osztom nézetét; a keresztények számára egyre közeledik a tanúságtétel órája. Gondolom ez minden korra vonatkozik. Ennek tudatában kell élnünk. Ismernünk kell az időket és a helyeket, nemcsak hogy megértsük, hanem azért, hogy közösen virrasszunk. Azok mellé kell állnunk, akik szenvednek, akik elfogadják a kihívást és vállalják a felelősséget... Minden próbatételnél figyelniünk kell szüntelenül a lényegre: olyan Egyháznak kell maradnunk, amely szeret.”

Ám ha minden kereszténytől megkívánjuk, hogy személyes életének minden pillanatában és a közösségben tanúságot tegyen, ha az Egyház történelme során soha sem volt felmentve a tanúságtétel alól, nem ellentmondásos-e, hogy ma oly sok keresztény — nemcsak a laikusok vagy a kevésbé meggyőződésesek, hanem azok is, kiknek küldetésük van mások meggyőzésére — vonakodnak hitüket megvallani, mert félnek, hogy erőszakos térítőkné nézik őket.

„Röviden válaszolok önnek. Korunk Egyházának tudatában kell lennie és abban is van, hogy küldetése pótolhatatlan. Alapvető kötelessége az emberiség és a világ iránt mindig és mindenütt az evangélium hirdetése. „Jaj nekem, ha nem hirdetem az evangéliumot!” mondta egy napon Szent Pál apostol. Kell, hogy minden kor Egyháza ismételgesse ezeket a szavakat, ettől a „jaj nekem”-től felve. Hiszem, hogy korunk Egyháza ezt meg is értette, főként VI. Pál pápasága idején. A II. Vatikáni zsinat az evangélium mai világbeli hirdetésének Magna Chartája. A következő években a zsinat útmutatását lefordították a tényleges igehirdetés nyelvére. Az 1974-es püspöki szinódus munkája alapján az Evangélii nuntiandi apostoli iratban.

Ez az én válaszom az ön kérdésére, mely az erőltetett térítésre és az Egyház evangelizációs tevékenységére vonatkozik.

De az evangélium hirdetése nemcsak annyit jelent, hogy valljuk: Jézus a Krisztus, hanem azt is jelenti, hogy szünet nélkül alakítjuk az emberiség történetét, annak kimeríthetetlen gazdagságából merítve: „Aki értetek szegénnyé lett, hogy szegénysége által meggazdagodjatok.”

Az evangélium hirdetése: Krisztussal egységben szüntelenül azon fáradozni, hogy az ember Krisztusból és Krisztusban állandóan gazdagodhasson.”

A VILÁG

I.

Századunk egyike a történelem leggyilkosabb századainak. Indulása óta vérben gázol és még előtte a pálya egy része. Az az elgondolás, hogy hajdan ugyanennyi volt az öldöklés és csak azért volt kevesebb a halott, mert kevesebb ember élt a Földön, sovány vigasz; az ilyenfajta megállapítás legfeljebb csak a statisztikában kedvező.

Ma nincs a világnak egyetlen olyan régiója sem, ahol ne lenne válság-góc; háborús tűzfészek, zavargások, feszültség vagy terrorizmus. Kelet és Nyugat ideológiai párharcához az északi és a déli félteke mélyreható ellentéte társul, amely a gazdasági egyenlőtlenségből, a gyarmatosítás követő gyűlölködésből, és a kölcsönös meg nem értésből adódik. A népek közötti viszony a hatalom és az érdek megszerzésén és érvényesítésén alapszik, ami nem újdonság. Új viszont az, hogy a világ most először rendelkezik azokkal az eszközökkel, amelyekkel a megsemmisülés vonzásának engedve, sajátmagát is képes elpusztítani, amitől egyedül a vallás tarthatná vissza. De mintha még a hit is kételkedne önmagában, a tudomány szintúgy, a levitézlett ideológiák pedig a legszimplább rendőri szintre fokozták le önmagukat. Egy egyetemes konfliktustól való rettegés állandóan nő: az ember saját történelmének foglyává vált, nem uralja azt többé. Hitt a humanizmusban, a tudományban, a haladásban vagy mindenféle metafizikai bálványban, de ezek egyike a másik után hullt a porba; most már nem hisz többé semmiben, nem vár már sehonnan — valami szellemi „más”-tól — világosságot vagy együttérzést. Ugyanakkor kiábrándultságában néha még valamiféle fájdalmas vágyakozást érez „valami más” után — amit képtelen megnevezni — és emiatt gyakran fordul különféle technikák vagy többé-kevésbé önpusztító misztikák felé.

Innen ered első kérdésem, amit II. János Pálnak a világról felteszek: Nem érkezett-e el már a pillanat, hogy az embereknek világosan beszél-

jünk Istenről, fölösleges pszicho-szociológiai kerülők nélkül, vagy anélkül, hogy azokat a doktrinális engedményeket vennénk igénybe, amelyek csak úgy mentik meg az erkölcsiség egy részét, hogy közben szétzúzzák a kereszténység magasztosságát?

„Szent Pál már nagyon régen válaszolt erre, a következőket írva Timoteusnak: „Kérve-kérlek az Istenre és Jézus Krisztusra, aki ítélkezni fog élők és holtak fölött, az ő eljövételére és országára: hirdesd az Evangéliumot, állj elő vele, akár alkalmas, akár alkalmatlan...¹”

„Pálnak e szavai: „akár alkalmas, akár alkalmatlan” azt jelentik, hogy Istenről mindig és mindenütt beszélnünk kell, tanúságot kell tennünk Róla az emberek és a világ előtt. Nemcsak azért, mert ez a tanítványok küldetése és hivatása, hanem azért is, mert ez az ember és a világ legmélyrehatóbb szükséglete: a világ, de különösen a világban élő ember létének Isten nélkül nincsen értelme.”

„Még objektívabb szaknyelvet, a létfilozófiáét használva, azt lehetne mondani, hogy a világ és az ember abban a mértékben létezik, amennyiben Ő van, „Aki van”, a Kivonulás könyvének szavai szerint.² Ez minden időkre szóló igazság, állandóan időszerű, de néha rendkívüli élességgel vetődik fel. Nem vonatkozik-e ez éppen a mi korunkra is?”

„Szeretném, ha itt most megtartanánk a megfelelő arányokat, és azt a relativitásérzéklet, ami az emberi tudat állapotának minden megállapításánál elengedhetetlen. Feltételezem, hogy az a véleménye, miszerint „az ember hitt a humanizmusban, a tudományban, a haladásban és mindenféle metafizikai bálványban” a kortársvilág bizonyos területeire vonatkozik. Ha minden emberre vonatkoznék, azt kellene mondanunk, hogy nagyon különböző módon vonatkozik rájuk. Lehet, hogy éppen azok vesztették el leginkább a hitüket ezekben az eszmékben, akik a leglelkesebben vallották azokat; bennük látszik a legjobban meggyöngyülni ez a hit!”

„Értem, hogy ön szerint ez az evilági „laikus” hit ki akarta szorítani a vallásos hitet. Eljuttatni az embert odáig, hogy korlátozás nélkül higgyen a világban, és hogy gondolja azt, hogy e világi léte — és mindaz, amit ez a világ neki adni képes — alkotja egyedüli, teljes és meghatározott sorsát. Hogy életének teljes értelme benne van ebben az egyetlen dimenzióban. Inkább az egzisztencializmus, mint az ismeretelmélet nyelvezetét

¹ 2Tim 4,1—2.

² Lásd az Erkölc fejezetben a 77. oldalon.

használva, arról volna tehát szó, hogy az ember hagyatkozzék e világra, bízza rá magát teljesen, hogy benne megvalósíthassa a humanizmusra, a tudományra és a haladásra vonatkozó eszméit.”

„Ön szerint ez az evilági, ‚laicista’ hit vagy az, ami legalábbis programja szerint ilyen, kortársainkban egyre jobban elenyézik: tehát egészen különös igény lenne arra — szinte már rendkívüli esélynek, és kiváló alkalomnak is nevezhetnénk — hogy Istenről beszéljünk, hogy tanúbizonyságot tegyünk Róla, egyszerű és világos módon, ‚fölösleges kerülők nélkül’.”

„Szent Pál — és Timóteushoz írt levele — szerint ez az igény soha nem szűnik meg. Az igazságot hirdetni kell, akár alkalmas, akár alkalmatlan’. És ha ez ma szükségesebb mint valaha, úgy nem annyira azért kell hirdetni, mert az ember elvesztette a Haladásba, a Tudományba és a Humanizmusba vetett hitét, hanem inkább azért, mert segítenünk kell őt abban, hogy *ne veszítse el ezt* a humanizmusba, a tudományba és a haladásba vetett hitét (amit most kis kezdőbetűvel írok, bár minden probléma nélkül írhatnám nagygal is, tekintettel arra, amit ki akarok fejezni). Nagy vagy kis kezdőbetűvel írva, a humanizmus, a tudomány és a haladás az emberről szól, róla tanúskodik, és a világgal fennálló viszonyában láthatóvá teszi transzcendenciáját. Bennük, általuk valósíthatja meg magát az ember, az egyetlen földi teremtmény, akit Isten önmagáért akart’. Így mondja a *Gaudium et Spes*. És ezért említi a Teremtés könyve az embert mint ‚Isten képére és hasonlatosságára’ teremtett lényt, ahogyan azt már láttuk.”

„Következésképpen, ha az ember helyzete a modern világban — és különösen bizonyos civilizációs körökben olyan, hogy a humanizmusba, a tudományba és a haladásba vetett hite — mondhatjuk így is: a laikus hite — összeomlik, úgy ennek az embernek kétségtelenül hirdetnünk kell Jézus Krisztus Istenét, a Szövetség Istenét, az Evangélium Istenét, egészen egyszerűen azért, hogy ezáltal újra megtalálja embersége alapvető és végleges értelmét, vagyis a humanizmus, a tudomány és a haladás sajátos értelmét, hogy ne kételkedjék, és ne szűnjék meg meglátni bennük földi feladatát és hivatását.”

„És ezt annál inkább meg kell tennünk, ha igaz — mint ahogyan ön mondja —, hogy az ember ‚kiábrándultságában jobban mint valaha, valamiféle fájdalmas vágyakozást érez »valami más« után, amit nem tud megnevezni’ és amit ott keres, ahol az nincsen.”

„Ugyanabban a levélben, miután arra buzdította Timóteust, hogy hir-

desse az Igét, akár „alkalmas, akár alkalmatlan” Szent Pál ezeket írja: „Mert jön idő amikor az egészséges tanítást nem hallgatják szívesen, hanem saját ízlésük szerint szereznek maguknak tanítókat, hogy fülüket csiklandoztassák. Az igazságot nem hallgatják meg, de a meséket elfogadják.”¹”

„Pál ezeket a legelső időben írta. Húsz évszázad múltán ugyanezt a jelenséget tapasztaljuk. Más kulturális összefüggésben ugyan, de ugyanazt.”

Ugyanakkor a humanizmus, a tudomány és a haladás csak a Francia forradalom által istennővé emelt Ész hitvallásának különböző cikkelyei. 1793-ban Párizsban a Condorde téren szobrot emeltek neki. Igaz, hogy az „Ész istennője”-nek kultusza nem tartott sokáig, és semmilyen tekintetben nem vált nemzeti ünneppé, mint ahogyan azt megalapítói remélték. Nem kevésbé jelentős — és egyebek között erre gondoltam, amikor a szentatyának metafizikai bálványokról beszéltem —, hogy a hitetlenek, akik végülis sok mindenben hittek, jó ideig imádták az Észet, és hogy a világ szerencsétlen állapota annak megállapításához vezetett, hogy az ész nem mindig elegendő a bölcsességhez. De — és ezt kérdezem a pápától — mi az oka annak, hogy az emberek, akik értelmes lények, annyira képtelenek életüket, kapcsolataikat és cselekedeteiket értelmesen elrendezni?

„Hogy miért viselkedik az ember, ez az értelmes lény, annyira értelmetlen, oktalan módon? Ez izgalmas alapkérdés és érdekfeszítő etikai és antropológiai létprobléma. Egyúttal ősrégi kérdés is! Azt hiszem, hogy a világirodalom jó része ezzel foglalkozik. Az embert napról napra őrli fel, mert minden lépésnél ebbe a belső ellentmondásba ütközik, szüntelenül benne botlik meg és rajta bukik át.”

„Ékesszóló a konvergencia Ovidius sorai: „Látom a jobbat és mégis a rosszabb felé tartok” és Szent Pál tételődése között: „Tudjuk, hogy a törvény lelki, magam azonban testi vagyok és a bűn rabja. Azt sem tudom, hogy mit teszek, hiszen nem azt teszem, amit szeretnék, hanem amit gyűlölök. . . . Készen vagyok ugyan akarni a jót, de arra, hogy tegyem is, nem vagyok képes. Hiszen nem a jót teszem amit akarok, hanem a rosszat, amit nem akarok. Ha pedig azt teszem, amit nem akarok, akkor nem is én cselekszem, hanem a bennem lakó bűn. Így ezt a törvényt látom: bár a jót szeretném tenni, a rosszra vagyok készen. A belső ember szerint az Isten törvényében lelem örömet, de tagjaimban más törvényt

¹ 2Tim 4,3.

észlelek, és ez küzd értelmem törvénye ellen, és a tagjaimban levő bűn törvényének rabjává tesz. Én boldogtalan!...'¹"

„Olyan egyetemes érvényű problémáról van tehát szó, amely egyidős az emberrel. Hogy a keresztény hit választát adhassuk rá, mindjárt idézni fogom a *Gaudium et Spes* egyik tömör és összefoglaló szakaszát. Ez az a fejezet, amely a személy méltóságával foglalkozik, és így kezdődik: „Hívők és nem hívők csaknem egybehangzó véleménye az, hogy mindent az ember érdekében kell elrendezni, minthogy az ember áll a földi lét középpontjában és csúcán.”²

„De mi is az ember? Sok és különféle, sőt egymásnak ellentmondó nézetet vallott és vall önmagáról. Van úgy, hogy mindenek felett álló zsinórmértéknek teszi meg magát, máskor viszont a kétségbeesésig megy el önmaga leértékelésében. Innen ered tanácstalansága és szorongása.”²

„Miután emlékeztetett a Szentírás tanítására, amely szerint az Isten képmására teremtett ember képes teremtményét megismerni és szeretni és hatalmat kapott minden földi teremtmény fölött, hogy Istent dicsőítve uralkodjék fölöttük, ugyanez a zsinati konstitúció a következő ijesztő diagnózist adja: „Az Isten jónak alkotta meg az embert, aki azonban története kezdetétől a Gonosz sugallatára visszaélt szabadságával, szembeszállt Istenével, és nélküle akarta elérni célját. Noha felismerték az Istent, mégsem dicsőítették Istenként, érteni nem akaró szívük elhomályosult, és inkább a teremtménynek szolgáltak, mint a Teremtőnek. Amit így isteni kinyilatkoztatásból tudunk, egybevág a tapasztalattal.”³ És igaz az, hogy az emberi tapasztalat tanúsága és a Kinyilatkoztatás szava itt csodálatos módon egybevág, mint ahogy erről az az Ovidius és Szent Pál szavai közötti konvergencia is tanúskodik, amit az előbb idéztem.”

„Mit mond tehát a tapasztalat, amit a Kinyilatkoztatás és a keresztény hit is megerősít, megmagyaráz és megvilágosít? Azt, amit ugyanabban a zsinati szövegben találunk meg:⁴ „Mert ha az ember a szíve mélyébe tekint, valóban észleli, hogy hajlik a rosszra is és sokféle rosszság környékezi; ezek nem származhatnak Teremtőjétől, aki jó. Az ember gyakran nem hajlandó elismerni Istent alkotójának, ezzel megtagadja létének

¹ Róm 7,14—15; 18—24.

² G. S. 12 p.

³ 13 p.

⁴ G. S. 13 p.

a végső célra való irányulását, egyúttal szétrombolja saját belső rendjét, s a többi emberhez, meg az egész teremtet világhoz fűződő rendezett kapcsolatát is. *Az eredmény: Az ember meghasonlott önmagában.*”

„Ez pontosan így is van! Ezeknek a szavaknak rendkívüli a kifejező-erejük: az ember kettészakadt. Figyelje meg, hogy nem egyszerűen az értelmes természet és az értelmetlen cselekedet közötti dialektikus ellentmondásról van szó, hanem magáról az ember egész létéről, belső helyzetéről — amit a külső tapasztalat, a világ tapasztalata csak megerősít és kiterjeszt. Ez hasonlott meg. Megosztottá vált aközött amit tesz, anélkül, hogy akarná, és aközött amit nem tesz, pedig szeretné megtenni. Nem annyira ellentmondás él benne, mint inkább az arányoknak meg nem felelő egyenlőtlenség.”

„Zsinati szövegünk így folytatja: „Ezért pedig az egész emberi élet, akár az egyéni, akár a közösségi élet, küzdelem, sőt, drámai küzdelem a jó és a rossz, a világosság és a sötétség között.” Itt hozzá kellene fűzni, hogy ez a jó és rossz közötti harc az emberi életnek *megpróbáltatás* jellegét ad. Erkölcsi próbatétel ez, innen ered különös szépsége. Bizonyos mértékben ez a megpróbáltatás ad létünknek értelmet, rajta keresztül szólít fel minket Krisztus, hogy valósítsuk meg Isten országát e földön.”

Amit a zsinat és a pápa emlékezetünkbe idézett, az az eredeti bűn tana, amely fölött a mai hitoktatás gyakran a kígyó óvatos okosságával siklik el. Pedig ez a bűnös állapot a világ kezdete óta korszakról korszakra, nemzedékről nemzedékre és az egyik embertől a másikig kísér minket: ez az oka annak a meghasonlottságnak, amit mindenki megállapíthat önmagán: ami az embert megosztja a „jó között, amit szeret és a rossz között, amit tesz”. Olyan szabály ez, amit nem kerül el senki, hacsak nem merült el már annyira a tévhitben, hogy tökéletesnek hiszi magát mint a példabeszéd farizeusa — vagy ha azt képzei, hogy senki sem lehet jobb nála, mint a *Confessions* Jean-Jacques Rousseau-ja, aki a hozzá hasonlókat az Utolsó Ítélet ítélőszéke elé idézve, kihívással fordul feléjük: mutassanak fel akár csak egy dossziét is, amely különb lenne az övénel. Félre téve az ilyenfajta eltévelyedést, törvényszerűen általános a megosztottság, a meghasonlottság, amely olyan kínos mint egy seb, amelyet csak Krisztus tud a hit erejével meggyógyítani.

Ám amikor a világba jött, „a világ nem fogadta be”.

Azt mondta: „Én vagyok az út, az igazság és az élet.” De a világ nem veszi tudomásul ezt az utat, tagadja az igazságot, és elpusztítja az életet. Mi az hát, amit remélhet?

„Kezdetnek egy rövid megjegyzést: Krisztusnak azok a szavai, amelyeket most idézett, különféle értelmezésre adtak lehetőséget. A szöveg magyarázatának történetéből következik, hogy a görög egyházatyák és velük Szent Ambrus és Szent Leo Jézusban az *utat* és az *igazságot* látták, amely az örök *életre* vezet. Alexandriai Kelemen, Ágoston és a legtöbb latin egyházatyá számára a Jézus-út visz el az örök *igazsághoz*, és az örök *élethez*. Aquinói Tamás és a középkori kommentárok így értették, hogy Krisztus mint ember *út*, mint Isten pedig *igazság* és *élet*. Néhány modern teológusnak is ez a felfogása, így pl. Lagrange-é. Mások így pontosítják: Krisztus az *út*, *vagyis* igazság és élet. Az *út* fogalma itt lényeges, azt jelenti, hogy egyedül Krisztus az üdvösség közvetítője, zsinórmérték, és erkölcsi értelemben példakép, és belépő az Atyához. *Út* amennyiben az Atya kinyilatkoztatása az emberek számára, tehát a megtestesült *igazság*: ennek az igazságnak a megismerésével jut el az ember az *életre*, hasonlóképpen Krisztushoz is. Krisztus tehát *út* és ugyanakkor ennek az útnak a végpontja is; Ő maga az, ahová elvezet.”

„Őn azonban azt mondta: ‚a világ nem veszi tudomásul ezt az utat, tagadja az igazságot és elpusztítja az életet.‘ — és hozzáfűzte: ‚Mi az hát, amit remélhet?‘”

„Ez a kérdés már megkapta válaszát. Először, amikor a tisztulás ideje eljött és a negyven napos kis Jézust elvitték a jeruzsálemi templomba. Az agg Simeon e szavakkal köszöntötte: ‚Ez a gyermek sokak romlására és sokak feltámadására lesz Izraelben, jel lesz, amelynek ellene mondanak.‘¹ De ezekkel a szavakkal Simeon csak jelezte a választ. A lényegbeli válasz kérdésére szintén az Evangéliumban található: ez pedig a Kereszt.”

„A keresztnél tökéletesen beteljesednek Simeon szavai. A keresztnél ugyanis az egész emberi történelmen át ezt a világgal szembeni ellentmondást bemutató jel, amely Krisztust kezdettől fogva kíséri.”

„Az az állítása, hogy ‚a világ ezt az utat nem veszi tudomásul, tagadja az igazságot és elpusztítja az életet‘ igaz ugyan, de csak részben. Mert az is tény, hogy Krisztus ugyanakkor a keresztnél által a világban maradt és itt is marad mindig. Köztünk marad örökre. *Stat crux dum volvitur orbis*. A világ forog, a keresztnél marad. De ez nem minden. Mert ha igaz is, hogy a keresztnél a világnak az út, az igazság és az élet iránti ellenállását rögzíti, nem kevésbé igaz az is, hogy ugyanebben a keresztnél, benne és

¹ Lk 2,34.

csakis benne ugyanezt a világot Isten állandóan elfogadja, mint ugyan-annak az ,országnak, igazságnak és életnek' a helyét, amelynek Krisztus az útja. Az Őt visszautasító világon belül építi fel Krisztus az Ő országát, amely felülmúlja a világot.”

„Így az arra vonatkozó kérdése is, hogy mit is remélhet ez a világ, megkapta válaszát. E választ a kinyilatkoztatott Igéből, az isteni üdvrend mélységeiből kell meríteni. Ez nyilvánvalóan a hit válasza; a hité, amely nem a világból származik, hanem az Evangélium szívéből.”

II.

Egy világ merül el mögöttünk, ami nem más, mint a Középkor szemlélődő univerzuma. Hatalmas vallási, majd kulturális hullámai értek egészen idáig, egyszerre juttatva el nekünk a világ érthető voltát, az erkölcsi érzéket, egy egyetemes harmónia ösztönös felismerését és az emberiség örök rendeltetésének reményét.

Mindezek a szellemi javak Istenből forrásznak, Akinek jelenléte az ember gondolatvilágának középpontjában úgy hat, mint az egység és a közösség helyettesíthetetlen ősoka.

Ezek egy, a katedrális köré csoportosult világ maradványai, amelyek már eltűnőben vannak, és hiábavaló igekezet volna őket a történelem éjszakájából kiragadnunk.

Előttünk lassanként egy másik, egy új világ bukkan fel, most még tapintható struktúrák nélkül, még csak ködképszerű állapotban, amely többé már nem Isten szemlélődésén alapszik, hanem tisztán a dialektikus kapcsolatok rendszerén. Abban az intervallumban, amelyben most élünk, elvesztettük a múlt intellektuális és erkölcsi támpontjait, és a formálódó új világ még semmiféle fogódzót nem nyújt nekünk; a szó szoros értelmében a vízen járunk, ami csak egyet kíván meg, pontosan azt, ami kezd hiányozni: a hitet. Azt kérdezem a szentatyától, hogy jól vagy tévesen látom-e a dolgokat?

„Az a kép, amiből kiindult, szép és igaz, de mondjuk úgy, hogy ,lokalizált', helyhez kötött. Azt akarom ezzel mondani, hogy helye van minden nyugati ember gondolatvilágában: egy európaiéban, egy franciaéban. Nagyon szuggesztív... amint önt most hallgattam, elképzeltem a középkori katedrális szépségét, amely köré az emberi élet csoportosult: ,a Középkor szemlélődő univerzuma... , a világ megérthető volta,

az erkölcsi érzék, az emberi lény örök rendeltetésének reménye' stb. Ez igaz. Magunkban hordjuk ezt a képet, vele nevelkedtünk fel, és bizonyos formában megmarad és tovább él bennünk. . ."

„Mégis, ez csak a teljes kép egyik részlete, ami egy észak- vagy dél-amerikainak idegen, de még mennyivel inkább az, egy afrikai vagy keleti ember számára, egy ázsiaiinak! Amikor a Zsinat az 'Egyház a mai világban' című témával kezdett foglalkozni, el kellett ismernie, hogy ez az emberi világ sok különböző világból áll, amelyek ha közel is vannak egymáshoz, sok tekintetben igen távol esik egyik a másiktól. Ez azonban nem gátolta a Zsinatot abban, hogy összefüggően és meggyőzően határozza meg az ember helyzetét a modern világban."

„Milyen ez a világ, amely felé tartunk? Azt hiszem, hogy még a Zsinat óta is változott az 'ember helyzete a mai világban', bár azok a változások, amelyeket átélt, a vele azonos korszak keretében helyezkednek el. Annak a világnak a természete, amely felé tartunk — és amelyet ön még struktúra nélkülinek és ködképszerűnek jellemzett — felfedi azt a jövőt, amellyel mint ismeretlennel állunk szemben."

„Van okunk rá, hogy féljünk ettől a jövőtől. Van rá okunk, hogy attól tartunk, hogy ha majd leleplezi arcát, az félelmetesebb lesz mindannál, amit a múltból ismerünk."

„Ön azt állítja, hogy a vízen mozgunk, akárcsak Péter, akinek Krisztus megparancsolta, hogy hagyja el bárkáját és jöjjön hozzá a hullámon járva.¹ De ha a hit elengedhetetlen ahhoz, hogy a vízen járjunk, akkor szüntelenül keresnünk kell az állandóan megújuló világ mértékére szabott hitformát, és nemcsak annak a múltnak a mértékére szabottat, amelyet már végérvényesen elhagytunk. Egyébként is nehéz volna ezzel az egykori világgal azonosulnunk — amelyet különben csodálunk — nehezünkre esne egy 'Kopernikus-előtti' vagy 'Einstein-előtti' de még egy 'Kant-előtti' világban is élnünk."

„Úgy gondolom, hogy a Zsinat betöltötte feladatát, amennyiben felmutatta a mai világ mértékére szabott keresztény hit arculatát. És a holnapi világét is."

¹ Mt 14,28—31: Erre Péter így szólt: „Uram, ha te vagy, parancsold meg, hogy odamenjek hozzád a vízen.” „Gyere!” — felelte. Péter kilépett a bárkából és elindult a vízen Jézus felé. Az erős szél láttára azonban megijedt és amikor merülni kezdett, felkiáltott: „Uram, ments meg!” Jézus kinyújtotta kezét és megfogta. „Te kishitű — vonta kérdőre — miért kételkedtél?”

„A zsinati szövegek között van egy olyan, amelyet nem szabad elfelejtenünk: „Az Egyház azt vallja, hogy minden változás mögött sok olyan van, ami nem változik, mert végső alapjuk Krisztus, aki ugyanaz tegnap, ma és mindörökké.”¹”

Bizonyára megjegyezték az eljövendő világról szóló mondatot, amelynek arca lehet, „hogy félelmetesebb lesz mindannál, amit a múltból ismerünk”. Hiszen valójában már most látjuk néhány, az erőszak által eltorzult vagy egyfajta, a halálra összeesküdött bünszövetkezés következtében elsápadó vonását. Olyan emberekké válunk, akik közt akad olyan, kiből nincs irgalom a születendő gyermekek iránt, akik hajlanak a minél korábbi euthanáziára, sőt vannak akik elbűvölten hallgatnak minden, az öngyilkosságot méltató állásfoglalást — az Írás szerint: „Barátjukká tették a halált.” Mindezek felett ott lebeg az atomveszély fenyegetése, amelynek megsemmisítő erejét bolygónk minden egyes lakosára esően a hagyományos robbanóanyagok mintegy 4,5 tonnányijára becsülik. Emberi szemmel nézve azt mondhatjuk, hogy ez a világ, amit ésszel már nem lehet felfogni, inkább a vesztébe rohan, mintsem hogy a dicső beteljesülés felé haladna.

Van-e még egy utolsó esélye arra, hogy kiutat találjon a halál e logikájából, amelyhez lassanként hozzáláncolja magát?

„Arra a világra, amelyben élünk, mélyen rányomta bélyegét a bűn és a halál. A bűn és a halál jelenlegi hatalmának végletes feszültségét az ön jellemzése jól aláhúzza. Súlyos viharfelhők gyűltek össze a világ felett, amely az emberi zsenialitás minden hódítása ellenére mindent összehord önmaga megsemmisítéséhez. E világ azt kockáztatja, hogy elembertelenedett világgá válik; századunk sokszorosan okot adott rá, hogy ettől tartassunk.”

„De ez ugyanakkor megváltott világ is, ahol megnyilvánult egy a bűnnél és a halálnál is hatalmasabb szeretet. Ez a szeretet állandóan jelen van e világban és nem szűnik meg hatni benne.”

„Ez a szeretet a *legvégső valóság*.”

„Nemcsak felfedi tekintetünk előtt az élet és az igazi javak teljességének távlatát, mint az emberi lét végső célját és legmélyebb értelmét Istenben, hanem azt is tudtunkra adja, hogy a világban, *ebben a világban* a szeretet sohasem szűnik meg az emberek szívét és tetteit átformálni; — az élő, a bűnös emberekét.”

¹ Gaudium et spes 10. pont.

„Világunk az Időben valósul meg. Nem szűnik meg végcélja felé törekedni. És ameddig a világ létezik, ez a szeretet — amely egyben irgalom is — szüntelenül azon munkálkodik, hogy ez a világ mindinkább emberibbé váljék.”

„Gyakran fordul elő, hogy a Zsinatra hivatkozva válaszolok önnek. Ez a fordulat: „ezt a világot emberibbé tenni” többször, számos analóg formában ismétlődik a *Gaudium et spes* konstitúcióban, amit pasztorális konstitúciónak nevezünk. Amennyire a II. Vaticanum történetét ismerem, XXIII. János gondolata volt, hogy a Zsinat tanítását pontosan ezzel, a mai világban élő egyházzal szóló konstitúcióval egészítse ki. Később részt vettem ennek a konstitúciónak az előkészítésével foglalkozó munkálatokban: úgy vélem, hogy ez a konstitúció számtalan helyen tükrözi világunk mai helyzetét. E világ ma inkább, mint eddig talán bármikor, egyszerre tűnik hatalmasnak és erőtlennek, a legjobbra és a legrosszabbra képesnek; nyitva áll előtte a szabadság vagy a rabszolgaság, a haladás vagy a visszafejlődés, a testvériség, vagy a gyűlölet útja.”

„E szavak megtalálhatók a *Gaudium et spes*-ben. Ezekkel együtt: „Ráébredt továbbá az ember, hogy neki magának kell helyes irányba terelnie azokat az erőket, amelyeket maga szabadított fel mert ezek eltiporhatják, de szolgálhatják is.”¹”

„Így mondja a Zsinat. Ha ez másképpen történne, ha az ember nem vetne számot ezzel, nem tudatosítaná eléggé azt, amit itt mondtunk, vagyis azt, hogy még tőle függ az általa mozgásba hozott erők helyes irányba terelése, akkor bizonyosan az Egyház feladata őt erre emlékeztetni. Hogy soha ne hagyjon fel azzal az erőfeszítéssel, hogy ezt a világot humánusabbá, emberibbé tegye. Közelebb hozni hozzánk az igazságság, a szabadság és a szeretet országát, ez mindig is az evangelizáció lényegéhez tartozott és tartozik ma is. Ez a II. Vaticanum lelkipásztori konstitúciójának látásmódja is, amelynek terve János pápa szívében és gondolatában élete utolsó hónapjaiban született meg.”

Az intelligencia és a pesszimizmus visszatetsző, de szilárdan összetartó párt alkot. A világos felismerés pedig általában több könnyet hoz magával, mint amennyi örömet. Nem ez az eset azonban a pápánál. Tisztánlátása alapján hozott világos ítéletei jól megalapozottak, mégis mindenki, aki csak találkozik vele, elcsodálkozik „optimizmusán”. (Ami az enyém-ből megmaradt, az egyedül azon alapul, hogy ő áll az Egyház élén.)

¹ *Gaudium et spes* 9. pont.

Hogy miért? Az igazat megvallva, az előző bekezdésekben közvetve már megfelelt rá: szelleme minden pillanatban átfogja a történelem teljességét, számot vet annak egészével, nemcsak azzal a töredékkorral amelyben éppen élünk. Isten teremő aktusától kezdve, egészen az ember sorsának végső beteljesedéséig, a Teremtés könyvétől az Új Jeruzsálemig, ahol a szeretet megkapja a Szeretet választát. A történelmet nem epizódonként olvassa — ami változatlanul csak a csőd megállapítására indít —, hanem egészében áttekinti azt, beleértve a végső valóságot is, úgy ahogyan a Kinyilatkoztatás szólít fel bennünket a történelem szemlélésére. Kitágítja a látóhatárt egészen a végső igazság Napjáig, amely bevilágítja számára annak az útnak a legsötétebb szakaszait is, amelyen az emberiség lassan és fájdalmasan menetel ebből a világból, ahol meghal, abba a másikba, ahol élni fog.

Tudom ezt, de mégis felteszem kérdésemet. Válaszát olvasva, könnyen azt feltételezhetnénk, hogy „mellé beszél”. De egyáltalában nem így van. Válasza az alázaté, és azt a Krisztus szavaiba vetett abszolút bizalom diktálja. „Optimizmusa” a hit aktusának egyik testvérváltozata:

„Régóta szívesen elmélkedem Krisztusnak Péter apostolhoz intézett szavain: erősítsd meg testvéreidet! Egyedül Lukács hozza ezt. Nem találjuk meg sem Máténál, sem Márknál, akik arra szorítkoznak, hogy hírül adják Péter tagadását és elmesélik ezt a tagadást magát, amelyet mind a négy evangélista elbeszél. Lukácsnál olvassuk Krisztus e szavait, amelyeket a getszemáni éjszakában, vagy talán az Olajfák hegyére vezető ösvényen mondhatott: „Simon, Simon, a sátán hatalmat kért magának fölöttetek, hogy megrostdáljon benneteket, mint a búzát. (. . .) Amikor megértesz, te erősíted majd meg testvéreidet.”¹

„Gyakran gondoltam ezekre a szavakra és még inkább az egész szöveg összefüggéseire.”

„Krisztus olyan embernek mondja: „te erősíted majd meg testvéreidet” aki egyáltalában nem mutatkozott erősnek, bár meg volt arról győződve, hogy soha nem fog csalódást okozni mesterének, aki azt mondja neki: megerősíted majd. . . — és utána azonnal szembeállítja nagy önbizalmával annak a csalódásnak az előrejelzését, amit majd neki okozni fog. Mert annak a Péternek, aki azt állítja: „Uram, készen vagyok rá, hogy a börtönbe, sőt még a halálba is kövesselek”, Krisztus ezt válaszolja:

¹ Lk 22,31—32.

„Péter, mondom neked, mielőtt ma megszólal a kakas, háromszor letagadod, hogy ismersz.’”

„Így tehát, amikor így szól: „te erősíted majd meg testvéreidet”, Krisztus ezt nem Péter sajátosan értékes tulajdonságaira alapozza. Emberi mértékkel mérve Péter nem volt különlegesen alkalmas a többiek megerősítésére, minden lelkesedése és jóindulata ellenére sem. A feltámadás után, amikor Krisztus háromszor is megkérdezte tőle: „Jobban szeretsz-e engem, mint ezek?” nem habozik így válaszolni a főpap udvarában lezajlott tragikus éjszaka ellenére is: „Uram, tudod, hogy szeretlek.” Úgy gondolom, hogy megvolt benne annak biztosítéka, hogy ezt válaszolhassa.”

„Figyelje meg, hogy nem azt mondja: „Jobban szeretlek, mint ezek itt”, hanem egyszerűen csak: „szeretek”. És nem a saját meggyőződésére támaszkodott, hanem arra, amit Krisztus tudott róla: „Uram, *te tudod*, hogy szeretlek.’”

„Azon az utolsó éjszakán, az Olajfák hegyére vezető úton az Úr azt mondta neki: „Imádkoztam érted, nehogy megინogj hitedben.’”

„És valóban nem ingott meg, nem fogyatkozott meg a hite, a hármastagadás ellenére sem. Sem Jeruzsálemben, sem Antiochiában, sem Rómában, egészen a vatikáni halmon Néró idejében bekövetkezett vértanúhaláláig.”

„Péter tudta, hogy ha hite nem ingott meg, ha meg tudta erősíteni testvéreit, úgy csak azért, mert a Mester imádkozott érte; közbenjárt érte... ami ma is tart még... Sőt, mi több, a veszély órájában, amikor Heródes bebörtönöztette és már halálra volt ítélve, az *egész Egyház* imádkozott érte — ahogyan erről az Apostolok Cselekedetei beszámolnak. Úgy imádkozott, mintha ismerte volna Krisztus szándékát...”

„Hogy miért mondom el mindezt? Mert nem tudnék másképpen felelni kérdésére, amely kissé kínos számomra...”

„Jó, hogy az evangéliumok elbeszélik Simon Péter belső történetét, az emberi gyöngeség történetét, amelyben Krisztus hatalma nyilvánul meg.”

„És hányszor tett tanúbizonyságot ugyanerről az igazságról Pál apostol! Olyan tanúságtételek ezek, amelyeket — ha szabad így mondanunk — szívének lüktető vérével írt meg.”

III.

Ha a pápa nem kelne útra, úgy a világ sorsa és az emberek ügyei iránti közömbösséggel vádolnák, szemére vetnék, hogy uralkodóként trónol római palotájában, anélkül, hogy korával, annak problémáival törődnék. De mivel utazik, azt vetik a szemére, hogy úton van, hogy gyakran hagyja el Rómát, hogy elhanyagolja az Egyház kormányzását azért, hogy öt világrészben keresse a kétes értékű népszerűséget. Mert ugyanazok, akik állandóan a „nép”-ről beszélnek, megvetik azt, ha nem a gyűlölet tartja őket össze; ugyanazok, akik felszólítják az Egyházat, hogy lépjen a világ elé, kifogásolják, ha ezt meg is teszi; ugyanazok, akik annyira aggódnak, hogy az Egyház egyáltalán megérteti-e magát „korunk emberével”, ingerültté válnak, ha „korunk embere” nagy tömegben fut össze, hogy a pápát hallgassa. Nagyon sokat lehetne még mondani ezeknek az új farizeusoknak a mentalitásáról, akik számára a nép csak mint absztrakt fogalom létezik ideológiai beszédekben, de akik nem győzik elég sok csúfondáros megjegyzéssel kigúnyolni azoknak az egyszerű szíveknek az „oktalanságát” és „naivitását”, akik János Pál útjai során hozzá sietnek. Gyanítom, hogy nem annyira azon igyekeznek, hogy megtöltsék a templomokat, mint inkább azon, hogy onnan eltávolítsák az utolsó hívőt is — aki az ő szemükben félrevezetett ember.

De nem az én dolgom ezeknek a sajátságos evangelizátoroknak elítélésre törő és gnosztikus szellemi állapotát analizálni, akik a mai világhoz görögül szólnak azzal az ürüggyel, hogy a latint már nem érti senki, és akik csak azért ejtik ki az „ünnep” kifejezést, hogy azonnal meg lehessen érteni, hogy itt mindenki halálra unja magát. Inkább magát a pápát kérdezem meg, hogy miért siet annyira bejárni a világot, mintha csak kevés ideje lenne már arra, hogy a nagy vihar előtt összegyűjtse a jóakaratók nyáját; mintha már valamiféle „szükségállapot” volna érvényben? Neki tulajdonítják e kijelentést: „Utazni kell, hogy éljünk és élünk kell, hogy utazhassunk.” Megkérdezem tőle, hogy ezt csakugyan mondta-e?

„Nem emlékszem rá, nem is igen hiszem, de végeredményben nincsen kizárva.”

„Ami útjaimat illeti — amelyeket apostoli szolgálatként végzek — ez a következőképpen fest”:

„Először is nem én nyitottam meg ezt a fejezetet a pápaság történetében. Ezt megtette már két nagy elődöm, a II. Vatikáni Zsinat pápái, különösen VI. Pál. De már XXIII. János is hangoztatta, hogy ne csak az

Egyház látogassa a pápát, hanem őneki is látogatnia kell azt. E tekintetben — 80 éves kora ellenére — ő tette meg az első lépést, a lorettói Szűzanya szentélyéhez utazva még a zsinat megnyitása előtt. Ami VI. Pál pápa útjait illeti, ezek egész pontifikátusának programjában szerepeltek; még emlékszem, hogy milyen lelkesedéssel fogadták a zsinati atyák szentföldi zárandokútjának tervét, amikor azt a második ülésszak végén bejelentette. Jobban nem is kezdhette volna.”

„Így tehát már nyitva találtam a pápai szolgálat történetének ezt a fejezetét. Hamarosan meggyőződtem róla, hogy azt folytatnom kell. Hogyan is ne vállalta volna magára egy aránylag fiatal és általában¹ jó egészségnek örvendő pápa ezt a szolgálatot, és ne követte volna egy nyolcvanéves elődjének példáját, valamint a már nagyon idős és igen törekeny egészségű VI. Pálét?”

„Az első alkalommal nagyon gyorsan kellett határoznom a latin-amerikai püspökök Pueblában tartott kongresszusa miatt, ahol előre számoltak a pápa jelenlétével. Így 1979 januárjában Mexikóba utaztam, majd meglátogattam hazámat a szent Szaniszló halálának kilencedik centenáriuma rendezett ünnepségek alkalmából, amelyeket már régóta előkészítettem krakkói érsek koromban. Ezeket újabb, más utak követték, amelyeket nem sorolok fel, hiszen ismertek. Ha az Úr megengedi nekem, eleget fogok tenni a legtöbb meghívásnak, amit kaptam.”

„Ezeket bizonyos mértékben azért mondtam, hogy igazoljam magamat. Most azonban nézzük az utazások mélyebb értelmét”:

„Vissza kell nyúlnom a több mint húszéves püspöki tapasztalatomra. Ez időszak alatt egészen különleges jelentőséget tulajdonítottam plébániám látogatásának. Ezeknek a szememben lényegileg lelkipásztori látogatásoknak az volt a célja, hogy általuk a közösségek mélyebben megismerjék a kereszténység egységét, és a püspök jelenlétének köszönhetően önmagukra találjanak az Egyház teljes, nemcsak helyi, hanem egyetemes dimenziójában is. Ezt sokszor ki is domborítottam azokban a beszédeimben, amelyeket akkor és ott alkalmam volt elmondani. Hasonló módon ezek a látogatások a papok számára is jó alkalmat adtak arra, hogy egybegyűjtsék egyházközségük tagjait — ami minden lelkipásztor egyik alapvető funkciója: összetartani közösségét. A szentmise

¹ Ez az „általában” humoros utalásnak tűnhet a Gemelli klinikán töltött időre. A könyv utolsó fejezetében látni fogjuk, hogy szervezetének ereje hogyan tette lehetővé felgyógyulását két műtétből és egy vírusfertőzésből néhány hét alatt.

harmadik eucharisztikus imája nagyon szép kifejezésekkel hirdeti e gondolatot: „... mert Fiad, a mi urunk Jézus Krisztus által a Szentlélek erejével éltetsz és megszentelsz mindent, és népet gyűjtesz magad köré szüntelen, hogy napkelettől napnyugatig tiszta áldozatot mutasson neked...” Tehát a papnak, mint lelkipásztornak Krisztus nevében egybe kell gyűjtenie Isten népét. Még ennél is inkább a püspöknek. Példaképeink ebben az apostolok, különösen Szent Pál.”

„Amikor 1976-ban alkalmam volt VI. Pál meghívására a nagybőjti lelkigyakorlatot tartanom a Vatikánban, úgy beszéltem a plébánialátogatásokról, mint a zárandoklat egy különleges formájáról, az Isten népe szentélyeihez’. Ezt a gondolatot tökéletesen megerősített formában újra felfedeztem a *Lumen gentium* konstitúcióban. A vatikáni Szent Matild kápolnában a lelkigyakorlat folyamán megrajzoltam a püspök alakját, aki pasztorális látogatást tesz egy plébánián. Ez nemcsak egyházmegyéjének egyik adminisztratív sejtje, hanem Isten népének egyik közössége is, amely Krisztus hármasságából részesedik — amiről már beszéltünk. Magában hordozza — minden emberi gyöngeségével, bűnével és hiányosságával együtt — annak az ország'-nak jegyeit, amit Tőle kapott. Meg kell éreznünk ezt az országot, ezt a méltóságot, amely azoknál a fiataloknál nyilvánul meg, akik felveszik a bérmlás szentségét; azoknál a házastársaknál, akik a püspök jelenlétében újítják meg a házassági áldás szentségi kötelékét; azoknál a betegeknel és időseknél, akik főpásztorukat otthon vagy a kórházban fogadják, és együtt mélyednek el vele az imában. Ez a méltóság, ez a királyi jelleg Krisztusból forrászik, aki az országot és a papságot’ Isten egész népére bízta.¹ Mindez érzékelhető ezekben a találkozásokban, ahol az ünnepi légkört átjárja az emberi melegség.”

„Minél inkább nehézzé válik az emberek, a családok, a közösségek és a világ élete, annál szükségesebb, hogy tudatosodjék a Jó Pásztor jelenléte, aki életét adja juhaiért’. Az egyházközségeket látogató püspök valódi zárandok, aki minden egyes látogatásakor a Jó Pásztor egy másik szentélyét keresi fel.”

„Maga az Isten népe ez a szentély, az a nép, amelyik Krisztus királyi papságából részesedik. És szentély minden egyes ember is, akinek a misztériuma a maga teljességében csak a megtestesült Ige titkában világosodik meg és tárul fel.”

¹ Jel 1,6.

„Íme az egyik, az első válasz kérdésére.”

Az ő plébániája a világ. Az Isten népe vagy annak minden egyes töredékre: Krisztus szentélye. És minden egyes emberi lény *is* szentély. Ezért nevezi II. János Pál saját utazásait is zarándoklatoknak; ezért csókolja meg annak az országnak a földjét, amelyre lép; és ha nem volna a világon más, csak egyetlen kecskepásztor, valahol az Andok hegyvonulatában elveszve, azt is elmenne megtalálni, mert szemében ez az egy ember is az Egyház volna; ez az ember is megkapta beiktatását Krisztustól a királyi papságba; szemében ez az egyetlen ember is meg van szentelve.

Ez, az emberre vonatkozó látásmód nem azonos az ideológiák látásmódjával, amelyben az ember nagyon messze esik attól, hogy Isten hajlékának tekintsék. De egy ilyen pápa esetében, aki ezekkel a gondolatokkal járja a világot, merhetünk-e „sztárkultusz”-ről beszélni?

„Mínthogy VI. Pál után — hogy úgy mondjam — már megkezdve, sőt tárva-nyitva találtam a pápai utazások fejezetét, folytattam ennek megírását, életem megelőző korszakában kialakult személyes koncepciómra támaszkodva. És ezek a püspöki szolgálatra vonatkozó koncepciók, amelyeket Krakkóban már megvalósítottam, Rómában a pápai szolgálatra is ugyanúgy érvényesek, ugyanolyan jól alkalmazhatók. A közlekedési eszközök fejlődése különösen kedvező feltételeket teremtett azok alkalmazására, és az az igény, amelynek megfelelnek, egyre kifejezettebbé vált. Sőt, úgy tűnik, hogy az Egyház zsinat utáni élete ezt az igényt felszólítássá formálta át, ami felér egy paranccsal és lelkiismereti kényszerrel.”

„Nagyon mélyen átéreztem az egyházak sokféleségét az egy Egyházban, nemcsak mennyiségi de minőségbeli sokféleségét is, amely számos tényezőtől és körülménytől ered. Nem Péter utódának feladata-e azon munkálkodni, hogy ez az Egyház a maga sokféleségében, látható egységbe tömörüljön Krisztus körül? Hálát adok a Gondviselésnek, hogy annyi utat nyitott számomra az Isten népének szentélyei felé; méltatlanságom és gyöngeségem teljes tudatában kérem az Urat, hogy adja meg nekem az erőt, hogy ezt a szolgálatot is úgy tudjam betölteni, ahogyan az szükséges.”

„Szeretném még Pál apostolnak a rómaiakhoz írt leveléből a következő szavakat hozzáfűzni: „Tanúm az Isten, akinek Fia evangéliumát hirdetve szívvel-lélekkel szolgálom, hogy imáimban mindig megemlékezem rólatok, és szüntelenül azért könyörgök, hogy egyszer Isten segítségével

eljuthassak már hozzátok, hiszen nagyon szeretnék már látni benneteket, hogy megerősödésetekre némi ajándékot juttassak nektek, más szóval, hogy a hitben, amely éppúgy a tiétek is, mint az enyém, kölcsönösen megvigasztaljuk egymást.¹”

„Ha ki kellene emelnem e levélből néhány szót, akkor a következőket idézném: ‚... nagyon szeretnék már látni benneteket (...), hogy a közös hitben kölcsönösen megvigasztaljuk egymást.’ Úgy gondolom, hogy e szavak mindent megmagyaráznak és válaszolnak kérdéseire.”

„De talán megjegyzi, hogy nem reagáltam a ‚szükségállapot’-ra, amiről arra utalva beszélt, hogy elértük a ‚vész-szintet’. Véleményem szerint helyesebb volna ‚*sürgető helyzet*’-ről beszélni. Ez jobban megközelítené Szent Pált és az Evangéliumot.”

Ebből a szellemből kiindulva, a pápa minden útja nyilvánvalóan jelentős. Mégis, néhányat nagyobb figyelem kísért, mint a többi, így a brazil, a lengyel, a francia, az afrikai és az angliai utat. A brazíliait azért, mert mint már mondtuk, a holnap Egyházának összes problémája már ma jelentkezik ebben a hatalmas országban, amely harminc-negyven év múlva talán egymaga kiteszi a világ keresztény népességének felét; a lengyelországit, mert sokan úgy gondolják, hogy a kereszténység egy szép napon Keletről fog visszatérni hozzánk. Az afrikait, ahol a keresztény hit újra fiatallá válik; az angliait olyan okok miatt, amelyekről majd később lesz szó; végül a franciát, mert Franciaország úgy olvasható, mint egy nyitott könyv. A franciák szokása, hogy világosan fejezzék ki magukat, és mindenről gondosan törvényt alkossanak, beleértve az abszurdumot is, olyannyira, hogy Franciaországban könnyebb, mint talán mássutt, képet alkotni a szellemi világ állapotáról.

Azt kérdezem a szentatyától, hogy osztja-e ezt az álláspontomat? Általános jellegű választ ad:

„Most olvastam egy könyvet, amelyben a szerző évek múltán igyekszik a Zsinat mérlegét megvonni. Egyik kifejezése meglepett. Számára az Egyház a II. Vaticanum révén sokkal jobban az ‚egész világ egyházává’ vált, mint azelőtt. Úgy vélem, hogy ez a formula nem annyira a pasztorális konstitúcióhoz kapcsolódik, amely az Egyháznak a mai világban elfoglalt helyével foglalkozik, mint inkább a *Lumen gentium* dogmatikai konstitúcióhoz, és annak is az Isten népével foglalkozó fejeztéhez:

¹ Róm 1,9—12.

„Isten új népébe minden ember meghívást kap. Következésképp: ezt a népet, noha mindig egy és egyetlen, ki kell terjeszteni az egész világra, és minden történeti korszakra, hogy megvalósuljon az Isten-akarta cél: ő kezdetben egynek alkotta meg az emberi természetet, végül pedig elhatározta, hogy egybegyűjti szétszóródott gyermekeit. Evégett elküldte Fiát, akit a mindenség örökösévé rendelt, hogy ő legyen mindenki tanítója, királya és papja, az Isten gyermekeinek pedig, az új és egyetemes népnek a feje. Végül evégett küldte el Fiának a Lelkét, aki Úr és Éltető, s aki kezdeményező erejével összehozza az egész Egyházat, egybegyűjti a hívőket is egyenként és összességükben az apostolok tanítására és közösségébe, a kenyértörésre és az imádságra. Eszerint a Föld összes nemzeteiben az Isten egyetlen népe van, minthogy ez a nép valamennyiükből toborozza tagjait: egy a jellege szerint nem földi, hanem mennyei ország polgárait.”¹”

„Most a *Lumen gentium*ot idéztem önnek. Miután kifejtette az Egyház egyetemes jellegére vonatkozó gondolatsort, a Zsinat megidézi nemcsak a katolikus közösséget, hanem mindazokat is, akik a „szép keresztény nevet viselik”, sőt azokat is, akik még nem fogadták el az Evangéliumot, mégis különféle fokozatokban kapcsolódnak az „Isten népéhez”. VI. Pál első enciklikája ugyanebben az irányban halad. Az Egyház úgy jelenik meg, mint egy hit- és üdvközség, amelyik a hit nevében az üdvösség párbeszédét keresi minden emberrel.”

„Alapjában véve ön nem is annyira kérdést tett fel nekem, mint inkább véleményt mondott utazásaimról néhány magyarázó szóval együtt, amelyek eléggé helyénvalónak tűnnek számomra.”

„Még egyszer visszatérve ezekre az Isten népe szentélyeihez vezető zarándokutakra, amelyeket egyiket a másik után teszek meg, mindnek külön-külön megvan a saját fontossága, egyrészt a *Lumen gentium*ból az előbb idézett, másrészt a VI. Pál első enciklikájában foglalt okok miatt; mindegyik bizonyos módon és bizonyos mértékben a Zsinat megvalósítását szolgálja, mindegyik az Egyházba vetett hitet fejezi ki, azét az Egyházét, amely a II. Vaticanumnak köszönhetően különösen nyitottá és készségessé vált a párbeszédre. Tudomásul vette azt is, hogy az egész világ egyházává vált. Ebben a kifejezésben bizonyosan semmi triumfalistikus nincsen. Csak az Egyház szolgáló szerepét húzza alá, amely mindeütt és mindig az Atya, a Fiú és a Szentlélek megváltó szándékát szol-

¹ *Lumen gentium* 13. pont.

gálja. Mindenütt. Tehát nyilvánvalóan ott is, ahová a pápa útja nem vezetett el.”

Ez az útvonal már a világ sok részébe kalauzolta el II. János Pált. Lengyelországban egy egész nép boldogsága és öröme volt leolvasható az arcokról, amit a laptudósítók tökéletesen tolmácsoltak. Ha a lengyelországi fogadtatás nem is lepett meg senkit, nem lehet ugyanezt elmondani az angliaiáról. A körülmények a falklandi háború miatt nagyon kedvezőtlennek látszottak, amely a pápai látogatásnak olyan értelmet is adhatott volna, amilyen annak valójában nem volt. Egyesek még jóval az angol—argentín konfliktus kitörése előtt csődöt jósoltak a brit jellegre hivatkozva, amely a rugby pályákon kívül nehezen vehető rá tömegdemonstrációkra. Egyes szekták is előre tudatták azt a szándékukat, hogy elrontják annak látogatását, akit mint egyfajta Antikrisztust jellemeztek, aki a Tiberisz partjáról, a tisztátalan Babylon méhéből érkezik. Ezen felül bizonyos ellentétes szempontokat, amelyek tekintetében — a jelentős közös eredmények mellett — az anglikán és a katolikus teológusok még nem tudtak megegyezni, nem sokkal a látogatást megelőzően hoztak nyilvánosságra. Ez sem könnyített a helyzeten. Minden oldalról a látogatás elhalasztását javasolták, és tény az, hogy maga II. János Pál is az utolsó pillanatig habozni látszott. De ez csak a látszat volt.

Valójában nem habozott, csak hagyta, hogy döntése megérjen, mint a gyümölcs, amelyet sohasem szed le túl korán. Amikor aztán szerinte is eljött az óra, egyszerre tudatta azt az elhatározását, hogy utazik, és azt a szándékát is, hogy közvetlenül ezután Argentínába repül — ami a háborús helyzetre vonatkozó érvelést eleve megsemmisítette. Nem akarta hogy kárba vesszen ez az első meghívás, ami több évszázados szakítás után Angliából Rómába érkezett. Ha kibújt volna az utazás elől, vagy elhalasztotta volna, akkor mindenképpen azzal vádolták volna, hogy csak kirakati ökumenizmust gyakorol. Elutazott tehát, nehogy elszalassza az egyházak közötti közeledés egyik történelmi lehetőségét, és hogy közbenjárjon a Falkland-konfliktus olyan rendezése érdekében, ami nem növelné a szakadékot a nyugati demokráciák és Latin-Amerika között. (Valamivel később ugyanezt a nyelvezetet használta Reagan elnökkel szemben is.) De minden borúlátó okoskodást megcáfolt az esemény maga. Az Antikrisztust felidézők csak gyenge, dohogó morgást hallattak, a brit tartózkodás egy szempillantás alatt feloldódott, és a hivatalosan kijelölt útvonalon hamarosan csak egyetlen nyugodt személyt lehetett

látni az angolokra oly jellemző hidegvérrel és mértéktartó gesztusokkal: a pápát, aki, hogy vendéglátói vallásos érzéseit ne sértse, csak ujjai hegyével adta az áldást. Híres „karizmája” (a kapcsolatteremtés adományának értelmében, amit meghatározni is, gyakorolni is egyaránt nehéz) most sem tévesztette el hatását.

Hazatérte után bevallotta nekem, hogy a Temze partjain valóban nem számított ilyen szinte „nápolyi” hévre. Sok dolog töltötte el csodálattal, különösen a szervezők tehetsége, akiknek Cardiffban és Edinbourghban sikerült kordában tartaniuk fiatal hallgatóinak lelkesedését anélkül, hogy valamennyire is visszafojtották volna spontaneitásukat. Az angol teáskanna forrt, anélkül, hogy kifutott volna.

Ezután az utazás után megtehetjük azt a valójában eléggé paradox megállapítást, hogy ha a katolikus egyháznak kevesebb tanbeli nehézsége van is az ortodoxokkal, mint az anglikánokkal, mégis az anglikánok azok, akikkel a megegyezés a legközelebbinek látszik.

Akár Angliában, akár másutt, II. János Pál utazásai meglepő hatásúak. Franciaországban például ottjártakor tárult fel a kereszténység nagykiterjedésű földalatti rétege; azt merném mondani, hogy szinte a fosszilis energia állapotában, mint a kőolajlencsék a habkőben: mindegyik beszéde után „nyers”-olajként tört felszínre a kereszténység — hogy az olajbányászok nyelvezetét használjam — ott, ahol általában azt hittük, hogy semmi sincsen. Már több mint 40 éve az egész pasztorális gondolkodás azon a szemléleten alapszik, hogy Franciaország — hogy a világról most ne is szóljunk — mélységesen elkereszténytelenedett, és hogy egyetlen dolgot lehet tenni: egy nagy szociál-politikai oldatban apró adagokban feloldott kereszténységgel újra beoltani. A pápa útja ezzel ellentétben bebizonyította, hogy a franciák keresztények maradtak akkor is, ha nem nagyon ismerik már vallásukat, és még akkor is, ha marxista pártokhoz csatlakoznak; legtöbbjük még abban is a keresztény eszméket keresi.

Mindez nem indokolná-e az Egyház részéről a stratégia megváltoztatását?

„A világról beszélgetünk most, és mindegyikünk számára ebből a világból egy bizonyos terület sajátosan az övé. Az ön számára ez természetesen Franciaország; hallgatom tehát, minthogy önnél kevesebbet tudnék róla mondani!”

„Mégis, bár Franciaország a világnak az a része, amely nem annyira az enyém, mint amennyire az öné, a földrajz, de különösen a történelem

és a kultúra kötelékén keresztül mindig közel voltam hozzá. Ez már akkor is így volt, amikor az én világom központja Krakkó volt, de most is így van, amikor az Rómába tevődött át.”

„Amikor franciaországi zarándoklatom napirendre került, abba az országba utaztam, amelyet már ismertem. Azzal a vággyal, hogy szemtől szembe, mintegy bizalmasan szóljak hozzá.”

„Leghosszasabban az 1947. évi egyetemi szünidő alatt, júliusban és augusztusban időztem Franciaországban. Akkoriban a legnagyobb érdeklődéssel olvastam el Godin abbé könyvét: *„Franciaország — missziós terület?”* és meglátogattam Michonneau atya külvárosi egyházközségét. Boulard atya tanulmányait is hasonlóképpen elolvastam, és alkalmi kapcsolatban voltam a Mission de France-szal is. Marseille-ben rövid időre találkoztam Loew atya¹ közösségével, és részt vettem egy *„semaine sociale”* rendezvényen is.”²

„Természetesen elmentem Lourdes-ba, és meglátogattam az önök katedrálisait, amelyeknek csodálatos gótikája a művészet egyik csúcsa.”

„Ezalatt a rövid, de intenzív franciaországi tartózkodásom alatt, mély benyomást tett rám a francia papok tanúságtétele, akik meg voltak győződve a széles francia rétegek elkereszténytelenedéséről, nemcsak a munkáskörnyezetben, de a vidéki lakosság körében is. Ezekből a látogatásokból és találkozásokból magammal vittem a pasztorális kezdeményezések iránti megbecsülést, amelyeket alkalmam volt tanulmányoznom és egy bizonyos csodálatot e papok iránt, akik teljes eltökéltséggel indultak egy elkereszténytelenedett világ felkeresésére, olykor gyárban is dolgozva, hogy közelebb legyenek ahhoz a munkásosztályhoz, amelyet az Egyház hagyott eltávolodni.”

„Párizsban számot vetettem azzal, hogy mi maradt meg bennem a régi találkozásokból. Igaz, 30 év telt el időközben és ezalatt új tapasztalatokat szereztem. De az ott töltött napok idején és a különböző alkalmakkor láthattam, mi a folytatása annak, amit 1947-ben megfigyelhettem. Emlékeimben megmaradt egyfajta eszmetársítás az Evangélium pásztorával, aki elhagyja 99 bárányát, hogy megkeresse az elveszett századikat...”

¹ Jacques Loew atya a protestantizmusból tért meg, dominikánus, az első francia munkáspap. Dokkmunkás Marseille-ben, ő alapította a Péter-Pál Munkás-missziót és a Hit Iskoláját. Számos mű szerzője, amelyek mint ő maga is, világító szelleműek, erőteljesek és kedvesek.

² A „szociális hét” az Actio Catholica jelentős, lyoni eredetű kezdeményezése. Minden évben megrendezik.

„Ha önnek igaza van, úgy a Jó Pásztor példabeszédét, aki az elveszett bárányát keresni indult, teljes mélységében végig kell gondolnunk. A példabeszéd azt mondja el nekünk, hogy miután megtalálta azt, vállaira vette és visszavitte az akolba a többi kilencvenkilenchez, amelyek az elveszettel együtt alkották a teljes nyáját. Így tehát nemcsak az a fontos, hogy megtaláljuk az elveszettet, hanem hogy megőrizzük az akol teljes-ségét is.”

„Talán ebben az irányban találunk útmutatást arra az „új egyházi stratégiára”, amit említett.”

Az Evangélium sugallatára a szentatyá példabeszédekben kezd beszélni. Ezen fellelkesülve, nagyon kedvem volna azt mondani, hogy számomra a pásztorok ma gyakran nem annyira arra mutatkoznak készek, hogy az eltévedt bárányt a vállukon vigyék vissza az akolba, mint inkább arra, hogy az egész nyáját hagyják el azért, hogy ez eltévedettel együtt ők is elvessenek.

De nem mondom.

Olyan korszakban élünk, amelyben az absztrakció jelentős szerepet játszik, amit a festészet is, és az ideológia is a maga módján fejez ki. Csakhogy az ideológiák széles körűen és világosan bebizonyították, hogy képtelenek arra, hogy az ember legmélyebb vágyaira választ adjanak. II. János Pál Castel Gandolfóban egyszer valóságos filozófia-tanfolyamot tartott nekem, az elidegenedésről, erről a rendkívül offenzív elméletről, amely a keresztények közül is oly sokat rabul ejtett, és azokról a lelkiismereti konfliktusokról, amelyek ma a nyugati társadalmakban felmerülnek.

Emlékszem, akkor azt kérdeztem tőle, hogy nem lehetne-e új utat találni vagy kijelölni, azok között a tévedések között, amelyektől a világ hemzseg és haldoklik? De közben egy audienca ügyében keresték és magamra maradtam kérdéssel. Újra felteszem hát most: létezik-e harmadik út?

„Kérdésében részben ideológiákról¹ beszélt, részben pedig az ezek-re épülő politikai rendszerekről. Véleménye egyikről is, másikról is kritikus. A felvetett probléma olyan, hogy egy egész könyvre lenne szükség ahhoz, hogy teljes kiterjedésében megtárgyalhassuk. Magától értetődő, hogy ez a kérdés nem marad válasz nélkül az Egyház tanításában,

¹ A szót itt a közhasználatban elfogadott értelmében vesszük, vagyis mint tudatos eszmerendszert, és nem abban, amit néha adnak neki, vagyis a kapott értékek együttesét, amit valamilyen civilizáció vagy társadalmi osztálytól vizsgálat nélkül elfogadunk, vagy elszenvetünk.

különösen pedig szociális etikájában; vizsgálódásainak ez régóta tárgya.”

„Az ideológiák programjaik kidolgozásakor a világ egy bizonyos befogására építenek, ami társadalmi-gazdasági és gyakorlati társadalmi megoldásaiknak irányt szab.”

„Az ideológiák világában az Egyház nem hagy fel azzal, hogy az ember időbeli és egyszersmind örök hivatását hangsúlyozza, és a gazdaságról és a politikáról mindig e hivatás függvényében szóljon. Hangja talán gyöngének tűnhet egyes rezsimek, kormányrendszerek és az általuk képviselt ideológiák kifejezési eszköztárához viszonyítva.”

„Mégis, ugyanakkor senki előtt sem ismeretlen, hogy az Evangélium komoly követelményeket állít az ember elé mind társadalmi, mind egyéni szinten. *Amikor az Egyház ezekre a követelményekre emlékeztet, olyan emberek között teszi ezt, akik az ideológiák nyomása alatt és meghatározott kormányrendszereknek alávetve élnek. Igen, ezek a rezsimek korunk emberének életében feszültségeket és antagonizmusokat teremtenek, amelyek révén felismerhetjük azt a hatalmas fenyegetést, amely ma az egész emberiségre nehezedik, minthogy az egymással ellentétes uralmi rendszerek katonai programokra és kölcsönösen romboló eszközökre támaszkodnak, amelyekkel az ember képes önmaga elpusztítására is ezen a Földön. Az Igazság ezen az úton nem található meg.* A műszaki és gazdasági fejlődés csúcán álló országok és azok között az országok között, ahol az emberek éhenhalnak, egyre mélyül a szakadék.”

„Az Evangéliumot olvasva és azon elmélkedve, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy az Igazsághoz vezető út ott található meg. Ott található meg a válasz az ember legmélyebb vágyára is, amelyet idézett. Benne megtaláljuk mindazokat az erkölcsi elveket, amelyek a gyakorlatban megvalósítva, fel kell, hogy szabadítsák az egyének és a társadalmak életét a különböző igazságtalanságok formáitól.

„Azt jelentené ez, hogy az Evangélium és a kereszténység egy *harmadik útnak* minősül? Nem gondolom. A harmadik útnak a másik kettővel azonos jellegűnek kellene lennie. Márpedig ez nem az az eset. Az Evangélium nem ideológia. Nem lehet a megfelelője semmilyen, a természeténél fogva az időbeliségre korlátozott politikai vagy gazdasági rendszernek. Az Evangélium más. Az ember, mint olyan, igazságán alapul és szüntelenül perben áll az ideológiákkal, amelyek mindenáron erősebbek és meghatározóbbak akarnak lenni nála. Gazdag eszköztáruk segítségével széles körben érnek is el eredményeket. Az Evangélium Krisztus szava, amely

szerény eszközökkel munkálkodik, de ezek nem akadályozzák meg abban, hogy ott is 'út' legyen, ahol hangja látszólag nem talál meghallgatásra. Az Evangélium olyan 'út', amely számára egyetlen emberi út sem idegen."

„Amidőn az ideológiák szélesre kiépített útjai zsákutcáknak bizonyulnak és semmiféle kiút nem látható, akkor az evangéliumi út továbbra is nyitott marad; az embereknek rendeltetett út az embereket várja. Mindazok, akik szívük mélyén megtérnek, megtalálják azt.”

„Ami az Egyházat, az Evangélium őrzőjét illeti, ő az embert kívánja szolgálni. Ezért vizsgálja szüntelenül, hogy mi az, ami azokból az utakból az ember javára megőrizhető, amelyekre az ideológiák, a rendszerek és a rezsimek az embert vezették. Hogy mi az, ami mindebből megmenthető az emberek igazi javára, ahhoz az Egyház szüntelenül a legfelső Bölcsesség, a Gondviselés segítségét kéri, mert Ő igazságát a történelem görbe és bonyolult vonalaira írja; és ezek az összekuszált vonalak azok, amelyeken az ember lassanként újra rátalál az Igazságra — feszültségek és gyakran a legkeményebb és legfájdalmasabb tapasztalatok árán.”

Itt egy közbevetett kérdés. A mai világban érvényben levő államrendszerek közül úgy tűnik, hogy egyesek az emberi szellem által néhány század óta munkába fogott erők természetes fejlődéséből születtek, amelyeket többé-kevésbé az ésszerűség ellenőriz és a törvény szabályoz; mások pedig a világ és a történelem bizonyos előzetes koncepciójának termékei. Már közhely, hogy az elsőket „kapitalista”, az utóbbiakat „szocialista” rendszernek szoktuk nevezni. De meghatározhatók-e a nyugati társadalmak a „kapitalizmus” szóval anélkül, hogy a gazdaságnak ne az első és abszolút alapelv értékét adnánk, és ezáltal ne a marxista logikát alkalmaznánk? Még nem volt rá példa, hogy ebből a logikából valaki is ki tudott volna szabadulni, ellentétben azzal, amit jó lelkek képzelnek, akik azt hiszik, hogy azt személyes hitükkel összekapcsolhatják.

Kérdéséből a szentatya a különböző ideológiájú kortárs társadalmak közös materializmusának a gazdaság számára de facto megadott prioritására vonatkozó utalást tartja meg. Ez még egyszer elvezeti őt ahhoz, hogy a személyről, annak jogairól és az Anyag világához fűződő kapcsolatáról elmélkedjék:

„Kérdésében mindenekelőtt civilizációnk, főleg nyugati civilizációnk állapotának diagnózisát látom. Néha úgy tűnik, hogy vissza kellene lép-nünk a történelemben több mint két évszázadot, és újra el kellene kezde-nünk ezt a civilizációt építenünk, hogy a személy jogainak kódexét, an-

nak valódi tartalmát megírassuk, és hogy korrekt módon belevehessük ebbe az emberi közösségek jogait is: mikrodimenzióban a család jogait, makrodimenzióban a nemzetekéit. Nagyon egyszerűsítek! Végül is a történelem nem teszi lehetővé az effajta visszatérést vagy átfestést, 'retust' ahogyan a festők mondják. Az önök egyik írója mondta: „L'histoire ne repasse pas les plats.”¹

„Ha mégis így fejezem ki magamat, ez azért van, mert az ember és az anyag, a személy és a dolog kapcsolata alapvető rendjének megfordítása legalább ilyen régre nyúlik vissza. A történelemnek abban a korszakában az ember óriási erőfeszítéseket tett, hogy uralkodjék a világon, de ugyanakkor kísérőjelenséggé váltak az anyagi viszonyok és a gazdasági törvényszerűségek, amelyek a történelmi materializmus vizsgálódásának tárgyai. Távol attól, hogy a dolgok világát alárendelte volna önmagának, az ember hagyta, hogy azok alárendeltjévé válják: ezt szinte programozott és 'tudományos' módon teszi.”

„Az ember valódi felszabadítása a gondolkodás, az értékelés és a cselekvés módjának mélyreható átalakulását követeli meg. Egyébként a különböző rendszerek a szavaknak más és más értelmet adnak.”

Már Chateaubriand azt mondta: „Minden időben a pápák küldetése volt az ember jogainak megvédése, vagy az ellene vétők megbüntetése.” II. János Pál nagyon rövid időn belül a közvélemény szemében az „emberi jogok pápája” lett. Igaz is, hogy soha nem hagy fel azzal, hogy ezekre felhívja a figyelmet, nemcsak Rómából, hanem minden olyan országban is, amely megnyitja előtte kapuit, egészen azokig a kormányokig, amelyek nem ártatlanok ez ügyben. A népek el is várják tőle, hogy minden adódó alkalommal a jogot és az igazságosságot hangsúlyozza, mert még soha nem volt annyira szükség rá, hogy ezeket meghatározzák. Végül is azt szeretném tudni, hogy ezek az emberi jogok, amelyeket kikiáltanak, törvénybe iktatnak, felpanaszolnak és megszegnek, honnan erednek és mi az ellentételezésük?

„Senki előtt nem ismeretlen, hogy az Emberi Jogok Nemzetközi Chartája a második Világháborút követően született meg. Azt is mondhatnánk, hogy az embernek a legfájdalmasabb tapasztalatokat kellett megélnie ahhoz, hogy rátaláljon ezekre a nyilvánvalónak látszó elvekre és igazságokra, amelyek az egészséges lelkiismeret és a természeti jog

¹ A történelem nem ismétli önmagát. Szó szerint: ... nem melegíti fel a tálakat. (A fordító.)

törvénykönyvét alkotják, hogy olyan nyelvezetet használjunk, amelyet ma nem szívesen hallanak. Századunk legragikusabb tapasztalata, a 'totálisnak' mondott háború, minden kegyetlenségével: tízmilliók életének kiirtása, a haláltáborok megalázó, szörnyű kísérletezései, a programozott népirtás, az első atombomba felrobbantása... ezek a szörnyű tapasztalatok bizonyos módon egyengették az emberi jogok kodifikálásának, törvénybe iktatásának útját... Meg kellett értenünk, pontosan e tragédia következtében, hogy a minket fenyegető veszélyek közül legelőször is ott van... az ember maga. És azt is meg kellett értenünk, hogy a nemzetek és az emberiség egész családja megújulásának alapja: az ember egész igazsága és teljes méltósága. Az az erőfeszítés, hogy helyrehozzuk a rosszat, hogy békét teremtsünk a nemzetek, a világrészek, az államrendszerek között, azokon az objektív jogokon kell hogy alapuljon, amelyek az embert egyszerűen azért illetik meg, mert ember."

„Vitathatatlan, hogy annyira nehéz kortárs-történelmünkben a Deklaráció meghirdetése jelentős esemény volt, mintegy az újramegtalált út jele."

„A Deklaráció, az 'Emberi Jogok Chartája', kétségtelenül nem oldott meg mindent, nem sújtotta földre az egyének, a közösségek, a nemzetek és a világrészek sokféle gonoszságát, de nem vitatható, hogy bizonyos világosság forrásává vált, hivatkozási és fellebbezési ponttá, bizonyos tanúságtétellé az ember és az erkölcs jogos elsőbbségéről egy materialista világban."

„Az Egyház, az Evangélium őrzője, gyakran bizonyította be, hogy az embert kívánja szolgálni. Így elismeréssel üdvözölte a Charta kihirdetését, ugyanúgy, mint az Egyesült Nemzetek Szervezetének megalapítását, amely ezt a Chartát alapokmányának és szegletkövének tekintette. Nehéz lenne nem észrevenni a kifejezetten hasonló pontokat e nagy kezdeményezés és a II. Vaticanum tanítása, különösen a *Gaudium et spes* konstitúció és más szövegek között is, mint a *Pacem in terris* és a *Populorum progressio*."

„De azt is meg kell mondanunk, hogy sem a Deklaráció elfogadása, sem az ENSZ erőfeszítései, sem alárendelt szervezetei, mint a FAO vagy az UNESCO, nem tudták megakadályozni, hogy a világ ne teljék meg újabb veszélyekkel, hogy a feszültségek ne növekedjenek, és hogy az emberi jogokat ne csúfolják meg különböző területeken és különféle módon."

„Végül hozzá kell fűzni — minthogy ön ellentételt is említett —, hogy

az Evangélium, amely kétségtelenül az emberi jogok bő forrása, ugyanakkor követelményeket is támaszt, amelyeket az embernek magára kell vállalnia, és amelyekre állandóan újra fel kell hívni a figyelmét, hogy létének erkölcsi egyensúlya meg ne inogjon. Elég az ilyen versekre emlékeztetnünk mint ez: „Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük” vagy pedig: „amit a legkisebbek valamelyikével nem tettetek, velem nem tettétek”.¹ Hány hasonló vers van még! Tehát minden emberi jog alapjánál meg kell látnunk egy objektív etikai rendet, ami minden ember számára magában foglalja azt a jogot és kötelességet, hogy önmagától is megkövetelje az emberség jogos mértékét.”

A formula igen szép; ám az emberek a legtöbb esetben inkább arra hajlamosak, hogy az „embertelenség jó mértékét” alkalmazzák; nem zárva ki a világnak azt a régióját sem, ahol a bibliai vallások születtek, és ahol úgy tűnik, hogy kételkednek abban, hogy minden igazi béke titka az Evangélium e szavaiban rejlik: „Én pedig azt mondom nektek: szeresdtek ellenségeiteket!”

„Azt hiszem, hogy már fogalkoztunk Krisztus e szavainak rendkívüli jelentőségével — már nem emlékszem pontosan, hogy beszélgetésünk során mikor is volt az.”

„Mindenesetre a világ számára — amit a „mi világunk”-nak nevezünk — e világ számára, amelyben élünk és a következő nemzedékek is élni fognak, sorsdöntő jelentőségű, hogy a személyek és nemzetek között felmerülő problémák rendezésekor felülemelkedjünk az ember ember ellen vívott harcának követelményén, bármilyen ideológiából eredően történjék is az. Egyszerűen szükségszerűségből és elvként. Arról az ember ellen vívott harcról beszélek, amelynek célja, hogy megsemmisítsék, leigázzák őt, és ezáltal megalapozzák egy új hatalom és egy új uralom trónusát.”

„Többször megismételtem már ezt, nevezetesen Saint-Denisben² párizsi tartózkodásom idején. Ki fogom keresni ezt a beszédemet. Jól értsük meg egymást, szó sincs arról, hogy átlépnénk valamiféle kvietizmusba!³ A harc gyakran erkölcsi szükségszerűség, kötelesség. Kifejezésre juttatja a jellem erejét, valódi hősiességet tud életre hívni. „Harc az ember élete

¹ Mt 7,12; 25,45.

² Külvárosi munkáskertület, a „vörös Párizs”. (A fordító.)

³ Molinos spanyol teológus doktrínája, a XVII. században eléggé elterjedt, különösen Franciaországban Mme Guyon révén. Egyfajta szemlélődő, kissé lemondó paszivitást ajánlott.

e Földön' — mondja Jób könyve. Az embernek minden nap küzdenie kell a Rossz ellen, harcolnia a Jóért. Az igazi, erkölcsi jót elérni nem könnyű, szüntelenül meg kell azt hódítanunk önmagunkban, a többiekben, a társadalmi és a nemzetközi életben. 'Vívj meg a hit jó harcát!' — írja Szent Pál Timóteusnak."

„Az események és akciók széles területén a harc az igazságossággal párosul, az igazság pedig a szeretettel."

„Ugyanakkor az a mérhetetlen veszély áll fenn, hogy a harc területére különböző formák alatt behatol a gyűlölet, az ellenségeskedés, az elidegenedés, az ember megvetése, a rombolás vágya. Mindaz, ami az ember méltóságát lábbal tiporja, azzal az ürüggyel, hogy a barikádnak nem a jó oldalán áll."

„Amikor Krisztus azt mondja: „szeressétek ellenségeiteket!”, úgy tűnik, hogy legalább ennyit igényel: Ne engedjétek, hogy a gyűlölet bármilyen álarc alatt és bármilyen fokon is hajtóerővé váljék; a programok elvévé és legfőbb parancsává lépjen elő!"

„Ez világunk számára ma — mint ahogyan tegnap és holnap is — abszolút központi jelentőségű."

A franciaországi út előtt — amire a Saint-Denisben elhangzott beszédre való hivatkozás emlékeztet — azt mondták Keleten, hogy a pápát bizonyosan nagyon jól fogadják majd, „kivéve a munkásokat, az ifjúságot és az UNESCO-t”.

A valóságban azonnal közvetlen kapcsolat jött létre a munkások közösségével. Ez megmutatta azt, hogy ha — ahogyan azt gyakran hangoztatják — „az Egyház elvesztette a munkásosztályt”, akkor ez az elvesztés nem helyrehozhatatlan — feltéve, hogy egyáltalában biztos. Az UNESCO-ban II. János Pál felszólalása mély benyomást keltett a jelenlevőkben, pedig azok nem voltak gyakorló katolikusok; a fiatalok lelkesedése a Parc des Princes-ben pedig szétrobbantotta annak az estének a programját. E különböző hallgatóság előtt — akik között kevés kapcsolódási pontot találhatunk — II. János Pál ugyanazt az egyenesen az Írás által inspirált nyelvet használta, amelyből gondolatai is forrásznak; az alkalomhoz illeszkedő szükséges módosításokkal ugyan, de a legkisebb demagóg variáció nélkül, minden engedmény nélkül. Ha a kereszténység üzenetét oly rosszul fogadják, amikor szociológiával mázolják át, vagy absztrakt módon újrafestik, viszont ilyen jól fogadják, ha tisztán hirdetik, nem annak jele-e ez vajon, hogy az, amit a világ oly reménytelenül vár, nem más mint maga az Evangélium?

„Minthogy ön Saint-Denist említette, megkerestem és megtaláltam a homíliát, amire tegnap utaltam. Íme, az a szakasz, amit idézni akartam:

»Az emberi munka világát az erkölcsi erőre kell építeni; ez a szeretet világa kell hogy legyen, nem pedig a gyűlöleté. A teremtés világa, nem pedig a rombolásé. Az emberi munkába mélyen bele vannak írva az ember, a család, a nemzet és az emberiség jogai. A világ jövője e jogok tiszteletbentartásától függ.

Azt jelentené ez vajon, hogy a munka világának alapproblémája nem az igazságosság, és a társadalmi igazságosságért folytatott harc? Ellenkezőleg: azt jelenti, hogy az emberi munka valósága nem választható el ettől az igazságosságtól és ettől a nemes küzdelemtől. . . Ugyanakkor ez az igazságosság utáni éhség, ez az igazságért és a világ erkölcsi rendjéért harcoló lelkesedés *nem* azonos a gyűlölettel, nem is lehet azonos vele — de nem lehet a gyűlölet forrása sem világunkban. Nem változhat át az ember elleni harc programjává, egyedül csak azért, mert a másik, hogy úgy mondjam, a 'túlsó oldalon' áll. Ez a harc nem alakulhat át az ellenfél megsemmisítésének programjává, nem teremthet olyan társadalmi és politikai mechanizmusokat, amelyek az egyre erőszakosabb, hatalmasabb, gyilkosabb, kollektív közös egoizmusra összpontosulnak; készek arra, hogy aggály nélkül szétromboljanak egész nemzeteket, gazdasági és kulturális szempontból gyengébb társadalmi csoportokat, megfosztva őket függetlenségüktől, nemzeti szuverenitásuktól és kizsákmányolva erőforrásaikat.«”

Mielőtt kérdésemre válaszolna, a szentatya mérsékletre int engem. A bókokhoz nincsen érzéke. Ő is kevés bókot mond, de kapni sem szeret. Többször a szememre vetette már, hogy túlságosan kedvező megvilágításban tüntetem fel őt, hogy „regényhőst” faragok belőle.

„Szavaiban több a megállapítás mint a kérdés. Ez természetes, ha Franciaországról van szó, ami az ön területe, az ön világának része: ebben otthon van, és én hallgatom. Érdeklődéssel hallgatom. Néha bizonyos zavarral is; arra törekszem, hogy mindabban, amit rólam állít, megkülönböztessem azt, ami szerintem helytálló, attól, ami túlzás és amit nem helyeselhetek. Ha e találkozókból — Saint-Denisben, az UNESCO-ban és a Parc des Princes-ben — valami jó következett, akkor egészen egyszerűen hálát adok az Úrnak, minden adomány osztogatójának, a Szentléleknek, aki nemcsak annak a szívében munkálkodik aki beszél, hanem ugyanolyan mértékben azokéban is, akik hallgatják. Ez persze

nem jelentheti azt, hogy el szabad hanyagolnunk a megértetésre irányuló törekvést!”

„Mindenesetre világos, hogy ez a három találkozó egymástól igen elütő környezetben zajlott le, amelyiknek mindegyike a mai világ egyik elkülönülő és sajátos dimenzióját képviselte. Engem mindegyik alkalommal egy bizonyos fokig meglepett a hallgatóság reagálása és az, amit a műszakiak a rádióban a ‚vétel minőség’-nek neveznek. Az UNESCO-ban például megdöbbenett az a mód, ahogyan a közgyűlés tagjai bizonyos gondolatokat, vagy kulcsmegállapításokat fogadtak, amelyeket tapasztalatom alapján lényegesnek ítéltam: úgy éreztem, hogy ebben a világban egy — nem mindig tudatos — mérhetetlen nagy egyetértés mutatkozik, egy széles körű *konszenzus*, nemcsak bizonyos értékek, de bizonyos fenyegetések megítélésében is. Hallgatóim az egész világ országait képviselték, minden kontinenst. Az volt a benyomásom, hogy a fiatal nemzetek és az új államok képviselői voltak azok, akik a kultúra értelmével és fellendülésének feltételeivel foglalkozó beszámolómat a legmelegebben fogadták. Ez nagyon elgondolkoztatott. Hasonlóképpen maga az alapvető tény, azaz ennek a kultúra problémáival foglalkozó találkozóznak a légköre. Ez maga is jellemzőnek tűnt számomra: a kultúra mindig magában foglalja az ember bizonyos tiltakozását az ellen, hogy létét a dolog vagy a tárgy szintjére redukálják. Ez azt is jelenti. . . , hogy egy olyan világ irányába haladunk, ahol az ember megvalósíthatja emberségét abban a transzcendenciában, amely sajátja, és őt az Igazságra, a Jóra és a Szépre szólítja.”

„Ami a Parc des Princes stadiont illeti, erről már kétszer is beszéltünk. Kérdésére, hogy ‚amit a világ olyan reménytelenül vár, az nem az Evangélium-e?’ százzszorosan is azt felelem, hogy: *De igen!* És minél erősebb a tagadás, minél erősebb és elszántabb az ellenállás, ez a várakozás annál nagyobb!”

E könyvön végighaladva II. János Pál ismertette és ismételte azokat a vezérelveket, amelyekhez tartaniuk kellene magukat az embereknek ahhoz, hogy emberibbek legyenek. A többi — az esemény. De az esemény nagy hátránya, hogy még hamarabb avul el, mint a könyv; egy hónappal a Falkland-háború után sehol sem beszéltek többé róla, még a Falkland-szigeteken sem. Az újságok úgy falják az aktualitásokat, mint az óriáskígyó a nyulat: előbb betölti a száját annyira, hogy szétfeszíti állkapcsait is, azután lassanként eltűnik a távoli mélységben anélkül, hogy valami nyomot is hagyna. Van azonban egy olyan aktualitás, ami soha nem tű-

nik el teljesen vagy időről időre újra felbukkan, általában mindig ugyanabban a változatlanul undorító formában, és ez az emberiség elleni bűn aktualitása. Például a zsidógyűlölet és ikertestvére a fajgyűlölet. Annyi okozott szenvedés után, most már vajon valóban végük van? Mit tud az Egyház ma nekünk erről az állandó lidércnyomásról mondani?

„Auschwitzban 1979. június 7-én, a tábor területén koncelebrált szentmise alkalmával felhívtam a jelenlevőket, hogy álljanak meg velem az előtt a felirat előtt, amely annak a népnek emlékét idézi, amely népnek fiai és leányai a totális megsemmisítésre voltak ítélve. Egy olyan nép fiai és leányai, amelynek eredete Ábrahámra, Tarzusi Pál szerint ‚hitünk atyjára’ megy vissza.”

„Ez a nép Jahvetől azt a parancsolatot kapta: Ne ölj! — Ezt a népet megölték.”

„Szükséges-e még Szent Pált idéznünk? Ők (...) a kiválasztás szerint kedvesek, az ősökért. Isten ugyanis nem bánja meg kegyelmi adományát és meghívását.¹ Izrael fiaiért: övék az istenfiúság, a dicsőség, a szövetségek, a törvényadás, az istentisztelet és az ígéretek. Övéik az atyák, és a test szerint közülük származik Krisztus, aki mindenek fölött való, mindörökké áldott Isten.² A zsidók kiválasztottságának elismerése nem akadályozza meg Szent Pált abban, hogy ezekkel a szavakkal forduljon a keresztényekhez: ‚Mert mindannyian, akik megkeresztelkedtek Krisztusban, Krisztust öltöztették magatokra. Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindannyian eggyé lettetek Krisztus Jézusban. Ha azonban Krisztuséi vagytok, akkor Ábrahám utódai is, s az ígélet szerint örökösök.’ ”³

„A *Nostra aetate* zsinati nyilatkozat határozottan elítéli az antiszemitizmust és a gyűlölet tetteit, amelyek azt követik: ‚Az Egyház, amely megemlékezik a zsidókkal közös örökségről, mélyen sajnálja mindazt a gyűlöletet, üldözést és az antiszemitizmusnak sokféle megnyilatkozását, amely bármikor és bárki részéről a zsidók ellen irányult. Ebben nem politikai számítás vezet, hanem vallásos, evangéliumi szeretet; mint ahogy elítél minden üldözést, bárki ellen irányul is az.’ ”⁴

„Ennyit az antiszemitizmusról.”

¹ Róm 11,28—29.

² Róm 9,4—5.

³ Gal 3,27—29.

⁴ *Nostra aetate* 4. pont.

„Ami a fajgyűlöletet illeti, íme ezt olvashatjuk kissé tovább ugyanott: „Ennélfogva Krisztus szellemétől idegennek tekinti és kárhoztatja az Egyház az emberek bármiféle megkülönböztetését vagy bántalmazását faj, szín, társadalmi helyzet vagy vallás miatt. Szent Péter és Pál apostol nyomába lép tehát a zsinat, amikor kérve kéri Krisztus híveit, hogy „éljenek szép életet a pogányok között (1Pét 2,12); amennyiben rajtuk áll, éljenek minden emberrel békességben, hogy valóban gyermekei legyenek mennyei Atyjuknak.”¹

„Ez a Zsinat szava. Hogy ez a ‚bűn‘, amiről ön beszél távolodóban van-e vagy visszatérőben? Vissza kellene lapozni az ellenség szeretetéről szóló egyik előző válaszomra. Nincs más út, hogy gyökeresen szakítsunk ezzel a magatartással, amely önt jogosan nyugtalanítja. Nincs más út, mint a felebarát szeretetének parancsa!”

IV.

Erre, a világról szóló utolsó beszélgetésre egy nyári késő délutánon kerül sor Castel Gandolfóban, a magánlakosztály könyvtárában. A helyiség, amely hegyfokként magasodik az Albanói tó fölé, három oldalról kapja a fényt. Jobbról az alkony hordozza körbe láthatatlan fáklyáját a pineák alatt, odalenn a nagy úr távoli kékjében apró kis csónakok barázdálják a tó tükkrét. A szentatya néhány pillanatig kis nosztalgiával tekint le rájuk. Az egyetlen testedzés, amely megmaradt számára: az úszás, a kert ama híres medencéjében — amelyben egyébként rajta kívül a svájci gárdistáktól a palota prefektusáig, előtte vagy utána, mindenki úszkálhat. Nesztelenül száll le az este, árnyékba vonva a dombokat. Beszélgetésünk a derűről, a mérsékletéről és a felebaráti szeretetről szóló hosszú tűnődéssé válik. Tudom, hogy amit most mondok, nem fog tetszeni a szentatyának. Van egy téma, amelyben nincs egy véleményem velem. E téma ő maga: túlságosan pápapártinak tart. Szinte úgy tűnik, hogy egyáltalában nem is sejti, hogy mit jelent személye azoknak a keresztyéneknek, akik féltették egyházukat, mert veszélyben látták a hit egységét; mert megélték, hogyan néptelenedik el a hívek néma visszahúzódásával, akik nem tudták már többé, hogy mit higgyenek és mit ne; akik annyira elvesztették tájékozódásukat, hogy már nem is tudtak mit válaszolni

¹ Nostra aetate 5. pont.

hitük legfontosabb kérdésére, Krisztus alapvető kérdésére: „Hát ti kinek tartotok engem?” — és a menekülésben keresték a megoldást. Ekkor eljött ez a férfi, aki biztosan állt a hit szilárd talajába gyökerezve, és az Egyház egyfajta ragyogó víziójától ihletett szavakkal úgy szólt a Krisztust követőkhöz, hogy melegséggel töltötte el a szíveket. Fokról fokra új életet fakasztott a keresztyényekben, a Föld köré jóakaratból hálót font, amitől — bármennyire fegyvertelen is — a legnagyobbakkal egyenlő hatalommá vált; azokat pedig addigra már régen magával rántotta a történelem éjszakája, amikor az Egyház még ragyogni fog, túl az Idők partjain.

Vajon tudja-e ő ezt? Mindenesetre nem kedveli, ha szó esik róla — és amikor azt mondom, hogy ez a téma nem szerepel a napirenden, felsóhajt: „Szerencsére!” Azt azonban nem tagadhatja, hogy a legalkalmasabb időpontban érkezett ahhoz, hogy elkiálthassa azt a visszhangzó „Ne féljetek!”-et, amely a kétezredik év küszöbén egyenesen a lelkiismeret mélyére hatolt; egy olyan században, amelynek szorongásai az ezredik év rettegéséhez hasonlíthatók. Ez most nem annyira a hitbeli félelem, mint inkább az önként, vagy balesetszerűen kiváltott apokalipszis iszonyatának előérzete. II. János Pálnak pápasága hajnalán elhangzott buzdítását sokan az erkölcsi ellenállásra és a tanúságtételre szóló bátorításnak vették, néhányan pedig — igaz, elég kevesen — a nyugtalan kedélyek lecsillapítására szolgáló atyai kifejezésmódnak. Ő maga rögtön hozzáfűzte a helyes értelmezést is: „Ne féljetek megnyitni határaitokat; nyissátok, sőt tárjátok ki a kapukat Krisztusnak!” Minden valószínűség szerint semmilyen más felszólítás nem illett volna jobban korunkhoz. Mert ez a század tele van félelemmel. És számtalan félelme a legkülönbözőbb túlkapásokhoz vezet. Fél a háborútól, jogos félelemmel egy dialektikus univerzum közepette, amely nem ismer más törvényt, csak az ellentétek frontális ütközését; amely félelem azonban — legalábbis a Nyugaton — azokat az ún. „pacifista” mozgalmakat szüli, amelyek elmélyítik a konfliktus kockázatát, jó érveket szolgáltatva az aktív gyűlölködőknek arra, hogy elhárításukban állhatatosan kitartsanak. E pontnál II. János Pál arra figyelmeztet, hogy az Egyház tanítása a békéről nem egyezik meg a pacifizmussal, mert nem választja el a békét az emberek és a népek jogainak tiszteltbentartásától. Egy másik félelem, elterjedtebb mintsem gondolnánk: a valóságtól való rettegés, amely sok fiatalt a kábítószerek élvezetébe kerget. Annyira, hogy hamarosan megfordíthatjuk Marx ismert tételét és azt mondhatjuk: az ópium vált a nép vallásává. A felnőtteket

ugyanez a rettegés a mozivásznak és a képernyők elé ülteti, hogy magukat a való élettől védve, a külső világot fikcióként, álomként, vagy rémregényként szemléljék, amelyet egy gombnyomás felvillant vagy kikapcsol. A modern világ félelme elszabadítja a fanatizmust is; a fanatikus mintha megkísérelné, hogy a saját múltjába meneküljön, mint a gyermek, akiről azt állítja a pszichoanalízis, hogy anyja ölébe vágyik vissza. Az egyik állam fél a másiktól — és nem ok nélkül — de fél saját polgáraitól és alattvalóitól is, akiket elzárva vagy elkábítva tart; félve attól, hogy a személy felocsúdva nemet mond a rendszerre; — mert a személy zárkája mélyén sem felejtette el teljesen az öröklét egykor kapott ígérését és ez az emlék elvben mindenkorra ellenállóvá kellene hogy tegye őt az álabszolutumokkal szemben.

E század nagy félelmei ismertek. Félelem a jövőtől, amely felől már nem táplálunk illúziókat, félelem a jelentől, amelyben az erőszak vet lángot, és félelem a múlttól is, mert alighanem semmitől sem rettegünk annyira, minthogy túlhaladottnak tekintsenek bennünket. Ezekhez még egy egészen új félelem társul: a tudománnyal szembeni szorongás, mert az minden áldása ellenére kezd egyre jobban nyugtalanítani bennünket, ahelyett, hogy biztonságot nyújtana. E nagy félelmek mellé járulnak a kicsinyek, amelyek nem kevésbé ártalmasak. Ilyen az az aggodalom, hogy elmulaszthatjuk a „történelem utolsó fordulóját”, mint a számos autóversenyzőbe nyilalló rémület, amikor már messziről látják ugyan közeledni a kanyart, mégis elvétik azt. Említem a szentatyának azt a félelmet is, hogy a kortárs-racionalizmus szemében nevetségessé válhatunk; ez arra késztet egyes keresztényeket — olykor szerzeteseket is —, hogy hagyományos hitüket többé-kevésbé ügyesen hallgassák el, mint azok az ifjú újgazdagok, akik egyszerű, idős édesanyjukat új klubtársaik előtt restellik. Rettegünk az elkötelezettségtől, akarom mondani attól, hogy véglegesen elkötelezzük magunkat, akár a papi életre — hiszen néhány újíto papszentelésként a felek között megújítható időleges szerződést ajánlja — akár a házasesetre, amelynek kockázata szolgálatkész egyházi személyeknek a „próbaházasság” receptjét sugallja, amelyben a „jegyes” nem köteles hűen kitartani, és az „ígéret” nem ígér semmit. E félelmekhez társul az az aggodalom, hogy talán nem látszunk eléggé baloldalinak, amely magatartásról Péguy azt mondta, hogy sohasem fogjuk megtudni, „mennyi hitványság érte általa a keresztényeket”. Jól tudjuk azonban, hogy a szentatya visszautasítja a különbségtévést baloldal és jobboldal, vagy hagyományörző és előresiető között. Ezt a megosztást szeretné

mindenáron elkerülni; szerinte a hitet egyszerűséggel kell megélni és „az Evangélium követése nem azt jelenti, hogy választanunk kell az előreszaladók és a késlekedők között, hanem az igazság szolgálatát”. A felsorolt másodlagos félelmek közül az elkötelezettség előli menekülés keltette fel legjobban a figyelmét:

„Ez is, mint sok más zavar, amelyeket felsorolt, arra vezethető vissza, hogy az élet értelmét veszítette. Már nem ismerjük fel azt a maga teljességében mint olyan egészet, amely irányvonalat és döntést is magában foglal; csak az egymást követő egyes szakaszait látjuk anélkül, hogy távolabbra tekintenénk mint az egyik életkor vége és a másik kezdete — ha egyáltalában még sikerül azokat felismernünk! Elköteleznünk viszont egészen, tökéletesen kell magunkat. A szerzetesi élet és a házaseset ennek az abszolút elkötelezettségnek két változata. Sajnálatos módon ma már nem látjuk tisztán az emberi egzisztencia végcélját. Ez igazi betegség, erőtlenség, gyengeség, még talán a lélek elleni bűn is. Nem élhetünk azonos módon Isten előtt vagy a „semmi” előtt.”

A kétség árnyéka sem fér ahhoz, hogy ő Isten előtt él, és nem tudom elképzelni, hogy mi lenne az, ami őt őrhelyéről elmozdíthatná. Mindazokra a félelmekre, amelyeket előtte felsorakoztattam, a hit választ adta: Isten azt akarja, hogy ezek az emberek, akik a világot építik és ugyanakkor rombolják, mind üdvözljenek és mind eljussanak az Igazság megismerésére. Akár tudják, akár nem, mindannyian azt az üdvörtörténet írják, amely közös sorsuk lényege, lelke. „Ne féljete!” — mondja.

No, és ő? Ő sohasem fél? Nincsen semmi, amitől félne?

„E párbeszéd kezdete óta válaszaim alapján könnyű megállapítani, hogy mi az, amitől tartok. Félelem és remény között élünk. Az Evangélium reménység e világ számára, amelyben Isten országa már megvalósulóban van. Félnünk kell — és remélnünk. És nem szabad félnünk remélni.”

„Most újra megállapíthattuk, hogy II. János Pál Istenbe vetett bizalma hogyan teremti meg az ember iránti bizalmát is, amelyhez a reménység erénye szükség esetén — hogy úgy mondjam — hozzáadja még a hit segítségét is. Életerős, friss szelleme ahelyett, hogy ebben a világban csak a keserűség és a kétségbeesés indítékát látná, éppen ellenkezőleg, arra készíti, hogy a rosszban is megkeresse a benne fellelhető kevés jót, a legrosszabban pedig azt, ami kevésbé rossz belőle.

Ez a ritka szellemi beállítottság azonban nem ringatja őt illúziókba, nem rejt el semmit előle a legzordabb realitásokból, amelyekkel egyébként

a családban töltött rövid évek folyamán nagyon korán megismerkedett. Minden egyes gondolata végül is Krisztusban tetőzik és oldódik fel, Benne, Akinek világossága átsugárzik tekintetén.

Mialatt oly békésen beszél a világról, amelyik nem az, azokra a háborúkra gondolok, amelyek nem akarnak véget érni, arra az erőszakra, amely őt magát is érte, az elszaporodott konkolyként mindenütt jelenvaló hazugságra, amely az igazság elfojtásával fenyeget, végül erre a megindító, gyűlölködő és szenvedő emberiségre, amely — hitünk szerint — őrá van bízva. És Krisztusnak Péterhez intézett szavára is, hogy „legeltesse bárányait”, amelyeket ma a világon sokfelől vesznek körül a farkasok. Minthogy pedig az ima az egyetlen fegyver, amelyet a pápa használ, egy utolsó kérdést teszek fel neki, amelyben sok másik is bennefoglaltatik, és amelyik e párbeszéd legrövidebb válaszát kapja. Azt kérdezem tőle, hogy milyen imát mond a világért? Ezt feleli:

„Irgalomért könyörgök. Igen, irgalomért.”

A MERÉNYLET

Csaknem az egész évet Rómában tölti az a lengyel asszony, aki tiszta és éles tekintetével figyelve az embereket és dolgokat, sok olyasmit is felfedez, amin mások átsiklanak. Hacsak nem tartják vissza rendkívül fontos feladatok — ami csak ritkán fordul elő — nem mulaszt el egyetlen általános kihallgatást sem.

Ott álltam mellette a térnek abban a sarkában, hol a lengyelek szoktak állni, azon a napon, amikor négy hónappal az 1981. május 13-án történt merénylet után II. János Pál első alkalommal jelent meg újra a Szent Péter téren. Ugyanabban a nyitott, fehér kis terepjáróban állva, pontosan azon az útvonalon haladt a sokaság között, amelyiken útja akkor félbeszakadt. Ahogyan a balesetet szenvedett pilóta is újra repülőre száll amint tud, hogy a nyomasztó emlék hatása alól szabaduljon.

Ott álltunk tehát a lengyelek sarkában és úgy hiszem, hogy mindketten reszkettünk. Nem a félelemtől, nem. Inkább valamiféle, az időben visszaható szorongás kerfített hatalmába, amint visszaidéztük a bűntényt, amelyet ugyanitt követtek el, pontosan ennek a csupa jószág és napfény családi ünnepnek a közepén. Másnap elkeseredéssel írtam arról a világról, amelyben Kain továbbra is azzal a jellel a homlokán jár körbe, amely őt mindenkorra sérthetetlené teszi.

Ő tehát jelen volt azon a bizonyos május 13-án délután öt óra tájban. És miként a tábornok, aki vendégeinek egy csata lefolyását magyarázva az abroszon csészéket és kávéskanalakat csoportosít, itthon most ő is úgy rendezi el asztalán a könyveket és a kezeügyébe eső egyéb tárgyakat, hogy a színhelyet megjelenítse: a bazilikát, az oszlopsorokat és a korlátokat, amelyek a teret cikkekre osztják — közbül folyosókat hagyva szabadon.

„Ez itt a Szentatya karosszéke, a középső folyosóval szemben. A hom-

loksat bal szélén van az ún. arco delle campane. Ezen, a nagy óra és a harangok alatti boltíven át hajt ki a pápa a Vatikánból.”

„E napon a zarándokszereg — kivételesen — nem volt túlságosan nagyszámú, még a lengyel csoport sem. Ezt kihasználva, közvetlenül a korláthoz húzódtam, az útvonal mellé.”

„Amint a pápa fehér jeepjén megjelent — tudja, azon, amelyet előbb a téren láttunk és amelyet itt papamobilenak neveznek — arca teljesen pihent és mosolygós volt, enyhe pír színezte. Tekintete tiszta, mint egy gyermeké. Arra gondoltam: Milyen fiatalnak is tűnik! És milyen szép! Nem errefelé nézett, ahol én voltam, hanem messzebbre, a tér távolabbi felére. Már el is haladt mellettem, megkerülte a nagy obeliszket egyszer, majd ugyanazon az útvonalon még egyszer. Amint nem láthattam többé, leültem újra. Mellettem egy számomra ismeretlen krakkói asszony állandóan beszélt hozzám, de nem őt hallgattam, hanem a Szentatya útját követtem, figyelve az ujjongást, a fel-felzúgó tapsot. Itt-ott olykor láttam is a nyiladékok távlatában, amint áthaladt rajtuk.”

„Aztán — íme itt történt! Itt vannak a körbefutó oszlopsorok, ez itt előtte a Vöröskereszt mentőautója, amely mindig készenlétben áll azok számára, akik a hőség miatt, vagy más okból rosszul lesznek; ezek pedig a bronzkapu előtti oszlopok.”

A bronzkapu a Vatikán főbejárata, lépcsőin a svájci gárdistával, akit a pápa után alighanem a legtöbbször fényképeznek a világon.

„A krakkói asszony még mindig beszélt. Békés volt minden. A tapsviharakból ítélve a fehér terepjáró a bronzkapu és a mentőautó között lehetett.”

A gyilkos, miután megmutattatta magának, hogy honnan láthatja legkövetlenebb közélről a pápát, eközben elért a korláthoz. Ott várt:

„Hirtelen dörrenéseket hallottam. Lövéseket! A zárdában, ahol lakom, éles csengőhívással szólítják a vendégeket is, meg a nővéreket is a telefonhoz vagy a beszélőbe; mindegyikünknek megvan a maga jele, az enyém pl.: három-kettő-egy. Ezért tudat alatt azonnal számolni kezdek. Most is számoltam a dörrenéseket: egy, kettő, három, négy, öt! Igen, öt lövést hallottam. Nem tudom miért, hiszen nem öt lövés esett. Abban a pillanatban a tér összes galambja felrepült. Felfogtam ugyan, hogy merénylet történt, már régóta féltam is ilyesmitől, mégis — bár tudtam az igazságot — ezt gondoltam: Ugyan ki mer galambokra lövöldözni a pápa jelenlétében? Nem akartam elfogadni a valóságot, hinni saját gondolataimnak. Megkérdeztem a krakkói asszonyt — remélve,

hogy más magyarázatot ad, mint ami elől ki akartam térni: „Mi volt ez?” Válasza: „Micsoda?” Annyit beszélt, hogy közben nem is vett észre semmit. Az előbb még örömujjongó embertömeget hirtelen az iszonyat bénította meg. Hogy hányan voltak? Nem tudom. Talán húszezren. A galambok felröppente után már csak egy hatalmas sóhaj hallatszott, mintegy a sokaság jajkiáltásaként.”

„Azután a szédült kavarodás: Rendőrök futkostak, az emberek a tér egyik oldalára tömörültek. Igyekeztem szemmel tartani, mi történik; láttam a fehér jeepet irányt változtatni. Azóta ki nem állhatom ezt a járművet! Nagy sebességgel száguldott visszafelé és láttam a pápát titkára, don¹ Stanislaw karjai között úgy, ahogyan ön is láthatta a fotókon. Arca egészen krétafehér volt, azt hittem halott. Mozdulatlanságában azokra a művészi ábrázolásokra emlékeztetett, amelyeken a keresztről levett Krisztus teste ernyedten fekszik annak karjaiban, aki tartja őt. Egész kifejezése békés volt, enyhe mosolyfélével arcán; s én azt magyaráztam magamnak, hogy halottakon gyakran látható hasonlóan békés mosoly.”

„Le kellett ülnöm újra; s nekem, aki oly hamar sírok, most nem futotta el könny a szememet. Az volt az érzésem, hogy az egész Szt. Péter tér lassan elsüllyed velünk együtt, belezuhan a Semmibe: a bazilika előtere, a sokaság és az oszlopsorok tetején álló szobrok — amelyeknek barokk mozdulatai mintha a megütközést és a rémületet fejeznék ki. Azóta szeretem őket. A fájdalom, amely nagy felindulásaimat kíséri, fel támadt; erősen szenvedtem tőle. Körülöttem mindenki sápadt volt, még a rendőrök arcából is kiszökött a vér a megrázkódtatástól. Egyikük mellett, fekete hajával keretezett falfehér arcával, úgy tűnt, hogy menten összeesik. De mégsem! — Sírt.”

„Kiáltások, sikolyok, zokogás. Egy egész nép érezte úgy, hogy e bűnténnyel legszentebb érzéseiben sebezték meg. Az a nép, amely különösen szívélyes és figyelmes azokhoz, akik vendégszeretetére hagyatkoznak.”

„Most képzelje el a teret! A szentatya karosszéke, azaz trónja ott állt. Nem, itt! Honfitársaim, talán két- vagy háromszázan, Lengyelországból magukkal hozták a czestochowai Szűzanya képét, amely mindig ott van velünk, ha valami fontos történik. Nos, ezt az egyébként nem különösen remekbe sikerült másolatot a karosszék elé helyezték a földre. Egy szél-

¹ A nem szerzetesapok olasz megszólítása. (A fordító.)

roham feldöntötte és az egész világ olvashatta, amit a hátára írtak: „Szűzanyánk, védd meg szentatyánkat a gonosztól!” Ekkor a lengyelek feltették a képet a székre, a pápa helyére, az emberek pedig köréje seregltek és imádkozni kezdtek.”

„Senki nem tudott semmit. Hogy mennyi idő telt el közben, nem tudám megmondani, amíg végül egy pap ki nem hirdette, hogy a szentatyá csupán megsebesült és semmilyen fontos szervét nem érintette a lövedék. Ez igaz is volt. De azt elhallgatta, hogy a sebesült halálán van, mert több mint három liter vért veszített. A lengyelek, akik a hír meghallgatására felálltak, most újra térdre ereszkedtek, hogy a püspökökkel és az összegyűlt néppel együtt tovább imádkozzanak. Senki sem hagyta el a teret az éj leszálltaig, amíg biztatóbb hírek nem érkeztek.”

II.

Ha általános kihallgatások alkalmával reménytelenül nehéz a Szent Péter téren előbbre jutni, úgy legalább annyira bajos onnan eltávozni. A merénylőt tehát elfogták. Hamarosan megtudtuk hogy török, hogy szélsőjobboldali volt, hogy saját hazájában már megölt valakit, továbbá, hogy csak azért mondott le arról, hogy az angol királynőt is meggyilkolja, mert idejében emlékezett a Koránnak a nőkre vonatkozó előírásaira. Hogy miért kellett bárkit is megölnie, ennek indokait egyedül ő tudja; a bíróság előtt — önként vagy nem önként — tett kijelentései nem világítottak rá semmire. Ha a rendőrség meg is tudott valamit valódi indítékairól, azokat titokban tartotta. Vallomásainak közlései szűkszavúak voltak, a vizsgálat gyorsított eljárással folyt és a per hamar befejeződött. A vádlott láthatóan valami mindenható és titokzatos „Deus ex machina” beavatkozásra számított, amelyre azonban — reménykedése ellenére — hiába várt.

Miután rekonstruálták azt a nagyon bonyolult útvonalat, amelyen át Rómába érkezett; miután meghallgatták panaszát (azt kívánta, hogy ügyét a Vatikánban tárgyalják, ott azonban ilyen perek számára nincs bíróság); és miután kihallgattak néhány tanút, akiknek vallomásai nem derítettek újabb fényt az ügyre — bírái a börtönbe küldték, ahol azután el is tűnt titkával együtt, ha volt neki egyáltalán, amiben igencsak kételkedem. Inkább azt hiszem, hogy azok közül a kisebb csoportokba verődött terroristák közül való, akik valamiféle haláldialektikától megmér-

gezve hol itt, hol ott tűnnek fel Európában a XIX. század óta, abban az úrben, amely a régi struktúrák eltűnése és az erkölcsi értékeknek lassú hanyatlása után állt be.

Mivel sem az áldozatot, sem környezetét nem hívták meg tanúskodni, a bíróság pedig nem tartotta hasznosnak, hogy a megalapozatlan vélekedéseket nyilvánosságra hozza, sokféle pontos és pontatlan dolgot mondtak és írtak magának a merényletnek a körülményeiről. Így pl. nem áll, hogy a szentatya kórházba szállítása közben azt kérdezte volna: „Miért?” vagy „Miért pont engem?” Fölösleges kérdés is. A Jó vonzza a Gonoszt: amikor Ábel tiszta hűsége elért egy bizonyos fokot, testvére fegyvert fogott a sötétben.

De végül is a történet eseményeit rögzíteni kell azok számára, akiket a tények érdekelnek. Ezeket pedig senki sem ismeri jobban a pápa magántitkáránál. Ő vele volt a jeepben. Mesterét nem hagyta el — e kifejezést most az Írás fogalma szerint, tudatosan használom — sem éjjel, sem nappal mindaddig, amíg az teljesen fel nem gyógyult. Utóbb azután őt kellett gyógyüdülésre küldeni, annyit veszített saját erejéből, mialatt szeretett betege új erőre kapott.

Don Stanislaw, avagy ahogyan Rómában szólítják: monsignore Stanislao, hallgatag ember. A bizalom — amellyel sohasem él vissza — olyan gondtalanul derűssé teszi, amely megengedi, hogy alkalmanként a humorig is szívesen elmenjen, ha nem is messzire. A pápa közbelépésére volt szükség ahhoz, hogy megtörje a fogadott szilenciumot, amely a már veleszületett tartózkodásához társult. Íme, itt következik beszámolója, ahogyan azt emlékezetem megőrizte. Saját belső megindultsága a sorok között keresendő. Ott van közöttük.

„Május 13-án a szentatya Jérôme Lejeune professzorral, annak feleségével és egy másik vendéggel együtt ebédelt. Az általános fogadás pontosan 17 órakor kezdődött a legnagyobb békességben. Semmi sem utalt arra, ami utóbb történt. Amikor a szentatya másodszor került meg a tere és a bronzkapuhoz közeledett, a török Mehmet Ali Agca tüzet nyitott rá, hasbalöve és megsebesítve jobb karját és bal mutatóujját. Szerintem két golyó érte, bár e tekintetben különböznek a vélemények. Az egyik bal mutatóujját érte, mielőtt behatolt volna a hasüregbe. Mint szokásosan, most is a szentatya mögött ültem, és ez a golyó, nagy átütőereje ellenére közöttünk, a lábam előtt ért földet a kocsiban. A másik jobb könyökét sebesítve meg, további személyeket talált el.”

„Hogy közben mit gondoltam? Senki sem hitte volna, hogy ilyesmi

előfordulhat. Zavaromban nem is értettem azonnal, hogy mi történt. Felrobbant valami a kocsi alatt? A dörrenés fülsiketítő volt. A nővér, aki fentről figyelte a teret, lakosztályunkban is hallotta. Minden galamb felrepült. Persze, aztán már hamar felfogtam, hogy valaki lőtt. De ki? Láttam, hogy a szentatyát találat érte. Megingott, de nem látszott rajta sem vér, sem seb.”

„Ekkor azt kérdeztem tőle: „Hol?” ”

„Azt válaszolta: „Hasban.” Tovább kérdeztem: „Fáj?” Válasza: „Igen!” ”

„Mínthogy mögöttem voltam, felfogtam, hogy el ne essék. Rámhajolva, félig ült a kocsiban, így értünk el az elsősegélyhely előtti mentőkocsihoz.”

„Amikor a... baleset történt, volt orvos a mentőkocsiban. Az elhatározás, hogy a zűrzavar és az esetleges további merénylet elkerülésére azonnal elhajtunk a helyszínről, hamar megszületett. Egy gondolatom volt csak: Azonnal kórházba! Ez pedig csakis a Gemelli-klinika lehet! Két okból is: a poliklinika felkészült ilyen eshetőségre, továbbá a szentatyát azt mondta a megválasztása utáni egyik beszélgetésben, hogy ha egyszer szüksége lenne rá, ugyanúgy szállítsuk kórházba, mint bárki mást, és e kórház a Gemelli legyen. A Vatikánnak nincs saját kórháza, nehéz is lenne ott egyet létesíteni.”

„Mínthogy a Gemelli kész volt őt bármikor fogadni, azonnal elhatároztuk, hogy odaszállítjuk. Senki sem tudta, hogy élete mekkora veszélyben forog, mégcsak azt sem, hogy milyen jellegű a sebesülése.”

„Kétszer váltottunk kocsit. Az első mentőautóban ugyanis nem volt az újraélesztéshez szükséges műszerkészlet. A másodikban minden megvolt az intenzív kezeléshez, ezzel értük el a kórházat. Ez utóbbi sofőrjének volt az a kitűnő ötlete, hogy az utat törő első kocsit kövessük.”

„A szentatyát nem emelte fel tekintetét. Szemhéját leeresztve szenvedett a kízó fájdalomtól. Időnként röpmákat sóhajtott. Ha jól emlékszem, főleg ezt: „Mária, édesanyám! Mária, édesanyám!” ”

„Dr. Buzzonetti, és egy ápoló, Camillo testvér voltak velem a mentőkocsiban, amely a legnagyobb sebességgel hajtott, minden rendőri fedezet nélkül. Néhány száz méter után a sziréna is felmondta a szolgálatot. Az út, amely rendes körülmények között legalább félórás, most csak nyolc percet vett igénybe, mégpedig a római csúcsforgalomban!”

„Nem tudom, hogy a szentatyát teljesen tudatánál volt-e még. Kegyetlenül szenvedett és időről időre egy-egy imát ismételt. Téves állítás, hogy azt kérdezte volna: „Miért?” — vagy bármilyen szemrehányást is tett

volna. Semmi ilyesmit. Nem volt egyetlen kétségbeesett, vagy nekikeseredett szava sem. Csak a mélyről jövő ima, nagy kínok között.”

„Később azt mondta nekem, hogy egészen a kórházba érkezésig öntudatánál volt, csak ott vesztette el eszméletét, továbbá, hogy végig arról volt meggyőződve, nem sebesült meg halálosan.”

A kórházban óriási volt az izgalom. Más dolog felkészülni egy pápa fogadására és ismét más látni, amint kivérzetten és eszméletlenül beszélítják. Az ügyeletnek ugyan volt egy kevés ideje arra, hogy a legszükségesebbet megszervezze, mégis beállt egy pillanatnyi zavar. Bár az orvosok készen álltak, de ekkora belső izgalom idején már senki sem tud egészen higgadt maradni. Így előbb egy tizedik emeleti szobába vitték — ahová eredetileg tervezték — majd néhány perc múlva lehozták a műtőbe. Don Stanislaw vele volt. A műtét öt órán és 20 percen át tartott. Az előkészületkor dr. Buzzonetti azt mondta, hogy az áldozat állapota válságos. Vérnyomása félelmetesen leesett, pulzusa alig volt már tapintható. Mindannyian a legrosszabbtól tartottak.

„Fel kellett tehát adni neki a betegek szentségét, a szent kenetet. Már benn a műtőben, közvetlenül a beavatkozás előtt szolgáltattam azt ki neki, de akkor már nem volt tudatánál.”

„A műtét közben fokozatosan tért vissza a remény. Eleinte az a halálos aggodalom! Majd lépésről lépésre haladva világossá vált, hogy végülis egyik létfontosságú szerve sem sérült meg és fennáll életbenmaradásának reménye.”

„A legnehezebb körülmények között — amikor nem volt mód a beteg szokásos előkészítésére — kellett kitisztítani az egész hasüreget, eltávolítani összesen ötvenöt centimétert a vékonybélből, több helyen összevarrni a vastagbelet és pótolni a vérvesztéseket, mert vérének 3/4 részét már elvesztette. Vércsoportját ismerték, a vérátömlesztéshez szükséges vér állandóan készenlétben állt. Ehhez járult még a végbélnyílás áthelyezése, ami megmenti ugyan a páciens, de nagyon kínos tapasztalatokkal szokott járni.”

„A műtétet dr. Crucitti sebészprofesszor vezette dr. Corrado Manni professzor, altatóorvos, Manzoni szívspecialista, Breda belgyógyász és egy vatikánvárosi orvos segédletével. Castiglioni professzor, a klinika igazgatója, Milánóból érkezett meg az operáció vége felé.”

A hír néhány perc alatt körülszálguldotta a Földet. Hamarosan látogatók érkeztek. Bíborosok, Martinez és Silvestrini érsekek az államtitkárságról, majd politikusok: Sandro Pertini államelnök, Forlani miniszter-

elnök, Bettino Craxi, Enrico Berlinguer és mások. Valamennyi — vagy csaknem valamennyi — politikai irányvonal képviselői.

A műtét után a szentatyát a reanimációs terembe (intenzív osztály) szállították és ott május 18-ig az orvosok, de különösen dr. Manni és a sebészek állandó felügyelete alatt maradt. Mindannyian bizakodtak, de senki sem mert nyilatkozni. Bármilyen történhetett volna még.

Csaknem hihetetlen, hogy a golyó semmilyen létfontosságú szervet nem szakított át. Egy 9 mm kaliberű pisztoly golyója példátlanul brutális lövedék. Ahhoz, hogy a szervezetnek ezen a rendkívül komplex részén úgy fúródjon keresztül, hogy közben ne okozzon helyrehozhatatlan pusztítást, egészen sajátos röppályán kellett átütnie a testet.

„Néhány milliméterrel haladt el a főütőér mellett. Ha eltalálja, a halál azonnal beáll. Nem érintette sem a gerincoszlopot, sem pedig más lényeges területet. Magunk között szólva csodálatos módon! A továbbiakban az azonnali kórházba szállítás és az orvosok helytállása volt a döntő, akik nagyszerűen végezték az operációt, ismétlem, valóban nagyszerűen. A műtéti beavatkozást tökéletesen oldották meg, semmilyen komplikáció nem lépett fel. A netáni fertőzés megelőzésére a beteg naponta sok antibiotikumot kapott. A műtétet követő két napon nagyon erős fájdalmai voltak, különösen a behelyezett dréncsövek miatt. De állapota óráról órára javult.”

„Még a műtétet követő éjjel jött el Pertini államelnök. A szentatyát rövid időre magához térve köszönetet mondott látogatásáért, de erre a rákövetkező napon már nem emlékezett. Pertini elnök háromszor jött el. Május 17-én felajánlotta, hogy Svájcba — ahová indult — elviszi a szentatyát üdvözlését is, akit szintén odavártak akkor.”

„Az egész kórházban családias volt a légkör. Az orvosok és ápolónővérek köréje sereglettek, mindenki beszélgetni igyekezett vele, és szeretett volna miséjén részt venni. Ő pedig szokásos keresetlen közvetlenségével fogadta őket és köszönte meg fáradozásait.”

„Magam mindig vele voltam, csak kivételesen hagytam el a klinikát, akárcsak pater John Magge¹. A lengyel nővérekkel és munkatársunkkal Angelóval² együtt, a három hónap alatt sohasem hagytuk magára a szentatyát.”

¹ A másik, az ír magántitkár.

² Angelo Gughel, a komornyik.

} (A fordító.)

„Már az első napon megáldozott. A másodikon pedig már ágyából velünk koncelebrálta a szentmisét.”

„Még mindig komplikációtól féltünk, főleg azért, mert állandó magas láza nem szűnt meg; de az nem a műtét következménye volt. Csaknem mindjárt nemzetközi orvosi konzíliumra gondoltunk. Nem azért, hogy ellenőriztessük, hanem hogy támogassuk a Gemel-klinika orvosait, akik mindent nagy odaadással, szakmai tudással és ragaszkodó tisztelettel végeztek. Elgondolásunk szerint ez a konzultáció egyúttal arra is szolgált, hogy rögzítse az elkövetkező lábadozási időszakban követendő gyógykezelést.”

„A szerda esti operációt követő vasárnapon a szentatya már képes volt az Úrangyala előtti néhány szót magnószalagra mondani. (Egy alkalmat sem hagyott ki.)”

Még jól emlékszünk erre az első néhány rövid mondatra, amelyet ugyan gyenge hangon ejtett ki, de amely félreismerhetetlen volt azok számára, akiknek e hang mély tónusa még a fülükben csengett. A megbocsátás és a Gondviselésbe vetett hit szavai voltak. Az áldozat saját gyilkosát testvérének nevezte. Még a döbbenet hatása alatt írtam le akkor azt a gondolatomat, hogy jobban örültem volna, ha ez a „testvér” más eszközt talál arra, hogy a családba kerüljön.

„A klinikán mindig sokan tülekedtek újabb hírekért. A levelek tömege árasztott el minket, csak táviratból 15 000 érkezett.”

„Hétfőn, május 18-án 13 óra 30 perckor a pápát végre a X. emeletre szállították, ahol a „Maria Bambina” (kisded-Mária) nővérek vették gondjaikba. Az átköltöztetés nem ment meghatódottság nélkül; még ma is magam előtt látom Manni professzor szemében a könnyeket.”

„Ugyanaznap érkeztek meg az Államtitkárság által meghívott első specialisták is az Egyesült Államokból, Münsterből, Krakkóból, Barcelonából és Franciaországból. Előttük tette meg első lépéseit.”

És itt egy meglepő részlet:

„A szentatya soha nem mulasztotta el a breviárium¹ imádkozását. Emlékszem, amikor a merényletet követő napon épphogy magához tért, az első kérdése ez volt: „Elmondtuk a kompletóriumot?” — Dél volt már, túl késő ehhez. Első és második betegsége idején, amikor oly mérték-

¹ A papi zsoltószma. (A fordító.)

² Esti zsoltószma. (A fordító.)

ben legyengült, hogy nem tudta egymaga mondani a breviáriumot, hangosan recitáltuk előtte, hogy gondolatban követni tudja. Mihelyt tudta, felváltva együtt mondta valamelyikünkkel.”

„Mindennap fogadta Carlo Confalonieri kardinálist, a bíborosi kollegium doyenjét, Ugo Poletti bíboros helynököt, Martizen-Somalo államtitkárhelyettesét. Casaroli bíboros naponta kétszer jött, és gyakran Silvestrini érsek is. Nagy figyelemmel követték a betegség lefolyását és tartották a kapcsolatot az orvosokkal.”

„Május 17-én újabb fájdalom érte: Olaszországban népszavazást tartottak az abortusztörvény eltörléséről, amit ellenzői leszavaztak. Az abortusz e törvényesítése — ami ellen annyit küzdött! — járulékos csapás volt sebei mellé.”

„Május 20-án a láz csökkent, a szentatya — akit addig mesterségesen tápláltak — elköltötte első étkezését: erőlevest tojással. Este közösen imádkoztuk el a Te Deumot.”

„Ő mindenben égi jelet látott, mi pedig, közénk érve az orvosokat is — csodát. Mintha mindent egy láthatatlan kéz irányított volna. Senki nem beszélt csodáról, de mindenki annak tartotta. Szétroncsolt ujjá is magától gyógyult meg. A műtét alatt nem ezzel törődtek, úgy gondolták, hogy majd amputálni fogják. Egy szimpla sín, és az általános gyógyulási folyamat elősegítésére szolgáló gyógyszerek elegendőnek bizonyultak gyógyulásához annak ellenére, hogy a második íz szét volt törve. Tökéletesen rendbejött.”

„Minden este szentmisét mondtuk, utána a loretoi litániát. A szentatya együtt énekelt a nővérekkel. A személyzet legnagyobb vágya volt — ha csak tehette — hogy ilyenkor jelen lehessen.”

„Május 23-án az orvosok közleményt írtak alá, amelyben megállapították, hogy a beteg túl van az életveszélyen.”

A láz azonban visszatért. És egy újabb fájdalom társult a többihez: Wyszynski bíboros haldoklott. 25-én 12 óra 25-kor beszéltek utoljára telefonon. Ekkor a lengyel prímás a pápa áldását kérte. Ő „ajkának és kezeinek” megáldásával válaszolt, mintegy helyeselve, jóváhagyva mindazt, amit a kardinális életében mondott és tett.

„Állapota általánosságban javult, de nem kielégítően. Láz és vérnyomászavarok. Azután, hogy 27-én sziléziai zarándokok számára beszédet mondott hangszalagra, teljesen kimerült. Egészségi állapota továbbra is bizonytalan maradt. Ebbe az ismert okokon kívül még „valami más” is bele kellett, hogy játsszék. A légzési nehézségek, a fulladásos zihálás,

a szívtáji fájdalmak újabb bajt jeleztek. Valóban, most már tudjuk, hogy ekkor kezdődött az a vírusbetegség, amely hamarosan hevesen tört ki rajta.”

„Wyszynski bíboros május 28-án hunyt el. Egészen az esti szentmiséig halogattuk a hír közlését. Hallatára mélyen megrendült, de nagy önfegyelemmel igyekezett uralkodni magán. A szentmisét a primásért ajánlottuk fel.”

Vasárnap rádión követte Wyszynski bíboros temetését, majd saját miséjét a lengyelországi gyászmisével egyidőben mutatta be.

Kórházi tartózkodása idején sem szűnt meg az Egyház ügyeivel foglalkozni; megvitatta azokat munkatársaival, határozatokat hozott, akákat írt alá.

„Állapota azután javult, úgyhogy június 3-án az orvosok beleegyeztek abba, hogy visszatérjen a Vatikánba, hogy — mint gondoltuk — ott töltsen a lábadozás időszakát.”

Elég jól volt, de természetesen még sokat szenvedett: a fájdalmakat egyrészt hasi sebei, majd ujjá és könyöke okozták, de egyik metszőfoga is, amely az altatóorvos nagy kétségbeesésére az altatás ideje alatt hasadt el.

Főleg két ok miatt sietette visszatérését a Vatikánba: egyrészt vezetni akarta azokat a nagy, ünnepi szertartásokat, amelyeket az első konstantinápolyi és az efezusi zsinat évfordulójára tűztek ki, és amelyekre a világ összes püspökkari konferenciájának küldöttei hivatalosak voltak; másrészt a Szűzanyának akarta felajánlani a Világot, ami azután távollétében meg is történt, a Santa Maria Maggiore bazilikában. Végülis kénytelen volt arra szorítkozni, hogy a Szent Péter-templom loggiájáról olvassa fel üzenetét.

Nagyon sápadt volt, nem tudott erőre kapni. Láza 10.-e után csapongó, szeszélyes formában tért vissza: váratlanul felszökött 39,5 °C-ra, majd hirtelen újra leesett, minden kimutatható ok nélkül. Az összes vizsgálat negatív eredményt hozott. Ez a furcsa láz mindenkit újabb rémült szorongással töltött el. Rémültebbel az előzőnél, minthogy a beteg napról napra gyengült és fogyott. „Lidércnyomás!” — mondja don Stanislaw. Arca szürke volt és beesett, orra elkeskenyedett, fekete karikákkal keretezett szemei ismeretlen zöldes fényűre váltottak, és nem néztek többé senkire. Mintha nem is lett volna már jelen többé. Újra szorongató félelem lett úrrá mindenkin körülötte.

Pontos, érzékeny műszerekkel alaposan végigvizsgálták az egész szer-

vezetet. De a mégoly tökéletes műszerek egyike sem tudott kimutatni bármit is, ami indokolta volna az antibiotikumokra sem reagáló láz keletkezését. Vissza kellett térni a mesterséges tápláláshoz.

A pápa környezete 12-én újabb, kibővített konzultációt kért. Ezen már egy vírusspecialista is résztvett. Arról akartak megbizonyosodni, hogy ez a rohamozó láz nem a sebészi beavatkozásnál elkövetett valamiféle mulasztásra vezethető-e vissza.

Június 20-án vissza kellett térnie a kórházba, újabb vizsgálatok lefolytatására, amelyek eleinte nem mutattak ki mást, mint a megelőző leletek. Elkeserítő helyzet volt. Hogyan lehessen azt a bajt gyógykezelní, amelyet nem ismerünk?

Sanna professzor volt az, akinek végülis sikerült felfedeznie és izolálnia a cytomegalovírust, minden baj gyökerét. „Hat hétre is szükség lesz ahhoz, hogy a végére járjunk ennek — mondta — mialatt a beteg állapota továbbra is ingadozó marad, és a hirtelen lázrohamok folytatódnak majd.” Ezen a napon ugyan éppen bizonyos javulás volt észlelhető, de a későbbiekben még egy mellhártyagyulladás is tovább bonyolította az ügyet.

Sem ezalatt, sem az előbbi kórházi tartózkodása idején nem mulasztotta el sem breviáriumát, sem egyéb szokásos imáit elvégezni: naponta a rózsafüzért, péntekenként a keresztutat, amelynek egyes elmékedéseit az ágy végénél olvasták fel neki.

Reggel hét órakor, amikor a nappali személyzet leváltotta az éjszakásokat, egy közösen elimádkozott Miatyánkkal indult a nap. Néha egy-egy ének is elhangzott, majd az áldás. Végre július 15. és 16. között felélegezhettek: a láz elhagyta a beteget és minden jel szerint a vírus is.

Foglalkozni lehetett tehát már a következő, a második műtét gondolatával is, amely az ideiglenesen előre áthelyezett végbélnyílást szüntette meg. Az orvosok igyekeztek minél tovább halogatni, de a szentatya, akit ez az állapot minden tekintetben rendkívüli módon gátolt, éppen ellenkezőleg, azt kívánta, hogy minél hamarabb kerüljön rá sor. Semmi esetre sem akart visszatérni a Vatikánba csak azért, hogy majd egy harmadik alkalommal újra a klinikára kelljen jönnie. Végül is ő tűzte ki a műtét napját: augusztus 5-ét, Havasboldogasszony ünnepét. Szokott életritmusához minél hamarabb vissza akart térni, amiben ez a helyzet természet-szerűleg akadályozta. Szenvedett attól, hogy lassabban tud csak dolgozni.

Ez a műtét természetesen kevésbé volt kockázatos, mint az első; nem

rejtett több veszélyt, mint bármilyen sebészi beavatkozás. Egy óra hoszszat tartott és kitűnően sikerült. Augusztus 14-én a szentatya visszatérhetett a Vatikánba, és másnap, Nagyboldogasszony napját együtt ünnepelhette a Szent Péter téren összesereglett 50 000 zarándokkal. Ez a tér soha nem látott még ennyi embert augusztus 15-én, ami tudvalevően a nagy hőségek augusztusi munkaszünetének ideje. Máskor ilyenkor egy lélek sem marad Rómában. Délután fél hatkor a szentatyát helikopter vitte Castel Gandolfóba, a pápák nyári rezidenciájába.

„A folytatás már a teljes felépülés volt” — itt fejeződik be don Stanislaw beszámolója.

III.

Azokon az új római negyedeken át, amelyekből biztosan nem maradnak majd fenn kétezeréves romok, a Szent Péter térről a Gemelli klinika felé vettem utamat. A sugárutak szélesek, mégis zsúfoltak. Másokat kereszteznek, amelyekben nem kisebb a torlódás. A római autósok leleményes vezetési ügyessége szükséges ahhoz, hogy ezek az útkereszteződések ne váljanak hatalmas autótemetőkké — a közlekedési lámpák ellenére, amelyek ugyan jelzik a nehézségeket, de megoldani képtelenek azokat. Miután egy zsúfolt piac mentén elhaladtam, átszeltem a Via Aurelia járműveinek hömpölygő folyamát, mint aki kenujával a sodró ár ellen küzd kemény evezőcsapásokkal, amíg végre feltűnt a Monte Mario domboldalán a poliklinika és a Katolikus Egyetem orvosi fakultásának csupa üveg homlokzata. Ezek ugyanakkora felületet foglalnak el saját dombjukon, mint a Vatikán a magáén. Elképzelni sem tudom, hogyan is tudott a mentőkocsi sziréna nélkül nyolc perc alatt befutni ebbe a menedékkikötőbe!

A bejáratnál elgondolkodó szerzetes hatalmas portréja fogad barna csuhában, fehér kötéllel a derekán. Agostino Gemelli testvér ő, a szenvedés eme Babylonjának megalapítója. Mert ez itt, nem valami jótékony dúsgazdag ember alapítványa, hanem egy fogadalomból szegényé, aki a Teremtő példáját követve a Semmiből csinált Sokat, ugyanakkor, amikor annyi gazdag a rendelkezésére álló sokból nem csinál semmit. Volt egyszer valamikor egy ihletett pápa, aki általános megrökönyödésre leterdelt egy Assisi környékéről jött toprongyos ifjú koldus előtt, aki a madaraknak prédikált és szívében hordta az evangéliumot. Századokkal később egy haldokló pápát ama üreskezdő ifjú követőjének a képe fogadja;

az ő szelíd pártfogása alatt támad majd új életre. II. János Pál sehol a világon nem került volna jobb kezek közé.

A Gemelli hatalmas épületkomplexuma öt műtőjével, 1800 ágyával négyezer személynek ad munkát. Közülük ötszázan orvosok.

A tizedik emeleten a központi épület egyik szárnyához füstszínű üvegajtók vezetnek. Azelőtt az ügyeletes orvosoknak volt fenntartva, de átalakították olyan páciensek részére, akik nem lehetnek betegek anélkül, hogy egyúttal egy ország sorsa ne forogna kockán, és akiket mindenütt nagyszámú kíséret vesz körül, hogy a külső világgal fenntarthassák a kapcsolatot.

II. János Pál volt itt az első beteg, ő avatta fel ezt a „reparto speciale”-t (külön részleg), amely a következő elrendezésű:

A tágas előtérből — amely várokszobában végződik — jobbra nyílik egy nagyobb helyiség, benne ülőgarnitúra alacsony asztallal, fiókosszekrény és egy könyvespolc néhány könyvvel, amelyekhez a szentatya a sajátjából még néhány továbbihozott. Innen belső ajtó vezet a példásan egyszerű kis betegszobába, amely az ablakok páncélüvegjétől eltekintve pontosan olyan, mint akármelyik másik. Itt sietek megjegyezni, hogy II. János Pál nemigen értékeli a biztonságnak ezt a módját, különösen pedig azt a „papamobil”-t utálja, amelyen üvegkalitka választja el az emberektől, noha ő azt tartja, hogy azoknak joguk van az ő védtelen jelenlétének bizalmas meghittségére. Sugárzó erejét részben ezekből a közvetlen emberi találkozásokból meríti. Csak azért száll fel mégis ebbe a fura járműbe, hogy vendéglátói szorongó aggodalmát csökkentse. A betegszoba után következik ama fürdőszobák egyike, amelyek csaknem olyan tágasak mint Caracalla császár thermái és amelyekről a betegek ágyukból elképzelhetik meguknak, hogy úsznak és lubickolnak benne. Az előtér másik oldaláról don Stanislaw szobája nyílt, valamint egy tágasabb helyiség, amelyben az orvosok gyűltek össze. A pápa „főtanács”-nak, szanhedrinnek nevezte.

A szentatya hozzájárulásával megérdeklődtem, hogyan is történtek a dolgok az orvosok szemszögéből; hogyan is látták ők az eseményeket?

Május 13-án 17 óra 25-kor Tresalti professzor, az igazgatófőorvos telefonhívást kapott a Vatikánból és csaknem vele egyidőben beérkezett már a sebesült is. A telefonüzenet szerint a szentatya „è colpito” — szó szerint „le lett sújtva” — amit az olasz nyelv többféle értelemben használ: csapás, ütés érte (pl. gyász, szélütés); találat érte (párbaj, rázuhanó tárgy); összesett. A kifejezés orvosi vonatkozásban egyaránt jelenthet

infarktust, agyvérzést vagy balesetet. Ez magyarázza, hogy a felvonó előbb a 10. emeletre vitte, majd csak onnan le a műtőbe.

Az ügyeletes team készen állt, a szükséges vér szintén — bár nem kellő mennyiségben ekkora nagyságrendű transzfúzióhoz. A műtét kevéssel 18 óra előtt kezdődött, Crucitti professzor megérkezésekor, aki vállalta a beavatkozás felelősségét. Nyolc órákor Tresalti professzor felolvashatta az első megnyugtató közleményt a kórházat csapatostól megszálló újságírók előtt, akik a legkisebb nesz irányába is mikrofont tartottak. Éjfél után, háromnegyed egy órákor egy második orvosi jelentés adta hírül, hogy a műtét 23 óra 25-kor sikeresen befejeződött, a beteg állapota kielégítő. A további jelentések egyre javuló egészségi állapotról számoltak be, egészen június 3-ig, amikor a szentatya elhagyta a kórházat. Ezek a jelentések engem Napóleon nagy hadseregének híres hadijelentéseire emlékeztettek, amelyekben az győzelemről győzelemre haladt előre egészen Moszkva égéséig és az oroszországi visszavonulásig. Itt most a június 19-én kiadott 18. számú jelentés közölte a meghatározatlan újabb fertőzés következtében fellépő magas lázat és az emiatt szükségessé vált újabb kórházi kezelést. Azon a napon Tresalti professzor a Gemelli mentőkocsi-bejárójánál tolókkocsival fogadta a beteget, amit az előbb nem akart igénybe venni, de néhány lépés után mégiscsak el kellett fogadnia; annyira gyenge és elesett volt, hogy imbolygott. A professzor — finom és kulturált ember — ezután mosolyogva mesélte el, hogy egyébként soha nem panaszkodó betege végül hogyan emelt panaszt a „beteg jogán” a „főtanács” előtt. Erről majd később számolok be.

Most tehát a szentatya súlyos belső vérzésekkel épp beérkezett a kórházba. Ezek hamarosan halállossá válhatnak. Minden készen áll már az operációhoz, de a sebesültet előbb elő kell készíteni a beavatkozáshoz — olyan gyorsan, amilyen gyorsan csak lehet. Minden pillanatokon múlik itt, az élet és a halál határán. Az egyre fogyó élet és a már érkezőben levő halál között játszódik le most minden perc. Amíg a haldoklót a tizedik emeletről a kilencedikre, a műtő szintjére szállítják, mindenütt Crucitti professzort, a neves, nemzetközi híré sebészt kerestetik, akit a szolgálatban levő orvoskollégák most nem szeretnének nélkülözni. Természetesen elszánták magukat arra, hogy nélküle is belekezdjenek a műtétbe, de, semmi kétség, szívesebben látnák maguk között.

Csakhogyan ő most éppen beteget látogat egy, a Via Aurelián levő klinikán, innen mintegy 4 kilométernyire. Az egyik szerzetesnővér, aki rádión, egyenes adásból követi a heti generálaudieniciát, azt hallja, hogy a pápa

merénylet áldozata lett és mentőkocsiban útban van a Gemelli klinika felé. Azonnal a sebészprofesszorhoz fut a hírrrel, de az azt olyan hihetetlennek tartja, hogy felhívja a Gemelli klinikát. A vonal ugyan szabad, a hívott szám is kicseng, de senki sem veszi fel a kagylót. E pusztába kiáltó csengetés végtelennek tűnik, de egyúttal világossá is teszi előtte a helyzetet. A köpenyt ledobja, a zakót magára kanyarítja és fejest ugrik kocsijába. Délutáni csúcsforgalom!

„A futam első részét a menetirány szerinti bal oldali útsávon tettem meg, hogy a kocsisort megelőzzem, de a Via Aurelia és a Pineta Sacchetti felé vezető út kereszteződésénél be kellett sorolnom a jobb oldalra, hogy átjussak a zöld jelzésen. Ekkor hallottam meg a rendőrkocsik szirénáját, amely eloszlatta maradék kételyeimet is: mégis igaz a hír!”

„Megkíséréltem bejátszani magamat a rendőrautók közé, de amikor ezzel egyiket útjában gátoltam, kényelmetlen helyzetbe kerültem: az egyik rendőr géppisztolyt fogott rám, hogy megfélemlítsen. Jelekkel adtam tudtára, hogy nekem is ugyanolyan sürgős odajutnom, mint neki.”

„Amint a száguldó rendőrautók elhagytak — félkezemmel állandóan dudálva — egy rövid ideig a szélcsatornájukban tudtam futni. Nem voltam már messze a kórháztól, amikor visszapillantó-tükrömben észrevettem egy engem üldöző motorosrendőrt. Félttem, hogy megállít. De épp fordítva történt. Gyorsfelfogású fickó lehetett, mert amikor mellém került, elég volt átkiabálnom neki: „Azonnal a Gemellibe kell jutnom!”, hogy a legkisebb habozás nélkül felelje: „Rajta hát! Segitek!” Elöttem robogva húzott fel egészen a klinikáig. A portán bekiáltottam: „Tehát igaz?” Azt válaszolták: „Igen, a pápa már a műtőben van!” ”

„A negyedik emeletre — ahol a kórház főbejárata van, mert a tömb lejtőre épült — egy ismeretlen lángész előre lehívta az összes liftet. Így azonnal feljutottam a kilencedikre. Ott egy szerzetesnővér rámkiáltott: „Gyorsan, gyorsan!” Asszisztensek és kedvesnővérek szó szerint nekem estek, hogy letépjék rólam a zakót és a pantallót, belerázzanak a műtősköpenybe, mindent szétszórva a kövön, ami a zsebemben volt: pénztárcát, érméket, kulcsokat, irattárcát. Futottam kezeimet megkefelve be-mosakodni, amíg valaki hátul begombolta rajtam köpenyemet, egy másik bebújtatott a műtőscipőkbe. Eközben egy orvos a műtőből azt kiáltotta: „Vérnyomás 80, — 70 — tovább sülyyed!” Amikor beléptem, az altatás már megindult, a pápa aludt — kezemben a szike. Az ügyeletes orvos-csoport már alkalmazta a szükséges terápiát; nekem már csak egy gondolatom volt: azonnal felnyitni, egy másodpercet sem elvesztgetve!”

„És megnyitottam.”

„És vért láttam, sok vért. Talán három liternyi is volt a hasüregben. Leszávtuk, kitamponoztuk és csillapítottuk a vérzést — már ahogyan lehetett, amíg végre felismerhetővé vált a vérzés oka, forrása. Ekkor hozzá tudtam fogni a hemostasishoz. Megállítottuk a vérzést. Minthogy az áldozat több vért ezután már nem veszített, a vérátömlesztést folyamatosan alkalmazva a vérnyomás újra emelkedni kezdett. Most már nagyobb nyugalomban dolgozhattunk tovább.”

„Alaposan átvizsgáltam az egész altestet, megállapítottam a lövés okozta sebek sorozatát. Regisztráltam a vékony- és vastagbél sokszoros átszakadását, sérüléseit. Jónéhányukat közvetlenül az átfúródott lövedék okozta, amikor áthatolt, többeket pedig közvetve, az előidézett belső feszültség nyomása repesztett fel; az pattantotta szét a belet. A mesenterium, egy olyan membrán, amelyből a vékonybelet ellátó véredények indulnak ki, több részre volt tépve. Elvégeztem a szükséges reszekciót, a roncsolt részt eltávolítottam, anastomosisokat, átkötéseket alkalmaztam, lemostam a hashártyát és öltésekkel rögzítettem a vastagbél nagy hurokját, a sygmát. Itt, a vastagbél alsó részén nagyon csúnya, erősen vérző sebet találtam, mert itt a lövedék teljes erővel ütötte át a szöveteket.”

„A vérzés megszüntetése és a fő véredények működésének alapos ellenőrzése után, amint már láthatóvá vált, hogy milyen súlyos a sebesülés, arra gondoltam, hogy a helyzet most elsősorban azt kívánja tőlem, hogy megőrizsem hidegvéremet és ne veszítsem el a fejem. Bár teljesen tudatában voltam feladatom rendkívüli nehézségeinek, mégis meg voltam győződve arról, hogy beavatkozásunk végül is sikeres lesz.”

„Semmilyen életfontosságú szervet, sem az aortát, sem a lefelé futó verőeret vagy az urétereket nem érte sem a lövedék maga, sem pedig nem pattantotta szét a fellépő belső feszültség. A lövedék áttütötte a keresztcsontot, miután a hasfal elején hatolt be. A keresztcsonttáji vénarendszer, amely szüntelenül vérzett, nehéz problémát vetett fel: a vérzés megszüntetésére steril kenőcsöt kellett alkalmaznunk. Ugyanakkor a lényeges szervek egyike sem sérült meg igazán — ami azonnali, visszafordíthatatlan halált okozott volna — legfeljebb csak súrolta őket a golyó. A közeli idegközpontot pedig — úgy tűnt — egyáltalában nem érintette. Ez igazán meglepő volt! A beteg narkózisban lévén, nem lehetett megállapítani, hogy egyes idegpályák nem sérültek-e meg. Erről akkor győződhattunk meg, amint újra mozdulni tudott.”

„Maga a műtét nem vett öt órát igénybe, de amikor a vérzést megszünt-

tettük, kis időt adtunk a szervezetnek, hogy újra erőre kapjon. Ugyanígy, a részvarratok után röntgenfelvételeket készítettünk annak ellenőrzésére, hogy nincs-e további lövedék vagy szilánk a testben. Elláttuk a kar sebesülését, megröntgeneztük a roncsolt, törött ujját, amelyet később az orthopéd kolléga vett kezelésbe.”

„A műtét után a pápát még egy ideig a műtőben hagytuk. Nem toltuk át a következő, ún. „feléledő” szobába, mint amikor sok beteg vár a sorára; azon a napon ő volt az egyetlen, akit megoperáltunk.”

„Az intenzív kezelésre berendezett reanimációs terem — ahová csak később szállítottuk át — a harmadik emeleten található. Öt napig maradt ott. A szív és a véredények, valamint a tüdő állapota jó volt. Más beteget nem is tartunk ilyen soká az intenzív osztályon; de úgy határoztunk, hogy vele elővigyázatosabbak leszünk a szokásosnál. A reanimációs fülkék sterilek és azonnal működésbe hozható a minden létfontosságú mérést elvégző egész műszerpark. Ilyen a pápa betegszobájában nem volt, később oda is beszereltük.”

„A műtét végére egészen kiszáradtam. Igen, hogyne, ihatunk közben is: az ápolók szívószállal nyújtják nekünk a poharat, mert mi nem érhetünk semmihez. De ott, akkor inkább vártam ezzel, csak utána ittam vizet és szívtam el egy cigarettát.”

„Nem, nem volt lámpalázam. Mindenki ezt kérdezte tőlem. Bizonyos, hogy volt rajtam egy pillanatnyi elfogódottság, mielőtt megnyitottam a hasfalat. Azután a vérzés elállítása után már csak az operálásra szoruló beteg volt előttem, egy nagyon súlyos eset, akit a lehető legsürgősebben kellett megműtenem. Ésszerűen át kellett gondolnom, hogy mit teszek — ez minden. Ilyen helyzetben a sebész nem adhatja át magát érzelmi felindulásnak, vagy filozófiai megfontolásoknak, csak a feladatra összpontosíthat. Azok a problémák, amelyeket az operált beteg személyisége vet fel, csak később jelentkeznek, már a távozáskor, amikor észre kell vennie, hogy emberek száza, a híradósok, a TV, a fotósok és egy egész sereg újságíró arra vár, amit nekik mondani fog. Velük pedig az egész világ.”

„A team egy része elkíserte a pápát az intenzív osztályra, a tömeget azonban előbb eltávolítottuk a folyosókról. Nagyon óvakodtunk a fotósoktól, de úgylátszik nem voltunk eléggé elővigyázatosak, mert egyiküknek mégiscsak sikerült az átköltöztetésről felvételt készítenie. Fogalmam sincs hogyan csinálta, a Vatikán őrei és a mi mindenre kiterjedő ellenőrzésünk ellenére.”

„Miután a pápát elhelyeztük, összetült az első orvosi konzílium a terápia meghatározására. Pertini köztársasági elnök is ott volt és odaszólt nekem: 'Túl gyakran gyűjt rá!' Mire megjegyeztem, hogy ő maga is ritkán mond le a pipájáról. Azt válaszolta: 'Mert nekem meg a politikusok okoznak sok gondot!' ”

„Az éjszaka folyamán a pápa még a narkózis hatása alatt volt, de minden rendben ment, mint ahogyan a második orvosi jelentés is megállapította. Néhány órán át még megfigyeltem a beteget, azután lefeküdtem. De nem tudtam aludni. Korán reggel felhajtottam egy csésze kávé és visszatértem az intenzív osztályra. A hírek jók voltak és kis orvosi kollégiumunk újra összeült, mint ahogyan ezt a továbbiakban is naponta kétszer tette.”

„Első érintkezéseim a pápával egészen hivatalos jellegűek voltak: 'Vannak fájdalmai?' 'Hogyan érzi magát?' stb. Ez ennyiben is maradt, amíg az intenzív osztályon volt. Kapcsolatunk az orvos és a beteg viszonyára korlátozódott, később pedig az egyszerű ember és a pápa, ill. a katolikus hívő és az egyetemes pásztor viszonyává alakult.”

„Egy újságíró azt hangoztatta, hogy megsértettük az orvosi titoktartást, sőt voltak akik olyat is írtak, hogy, úgy beszélünk a pápáról, mint egy köznapi emberről! Valóban! Hiszen a pápa nemcsak pusztá szimbólum, hanem valóságos ember is, akinek közvetlen és testvéri kapcsolata van a világgal. Ez, az ember és ember közötti kapcsolat alakult ki köztünk.”

„Mindenről beszélgettünk: a merényletről és arról, ami mögötte megbújhatott, az én hazámról és az övéről, a világ helyzetéről, a magam és az ő családjáról, az én barátaimról és az övéiről, mindkettőnk munkatársairól. A témakör széles volt.”

„A merényletről beszélgetve az volt a benyomásom, hogy hiába töpreng azon, hogy mi értelme lehetett ennek a megmagyarázhatatlan tettetnek. És valóban! Miért éppen őt érte, aki soha nem keveredett politikai üzemekbe; miért volt ez a merénylet ellene, a remény és a béke követte ellen? Vajon saját elhatározásából akart ölni a török, vagy csak mások eszköze volt? Ezt a kérdést feltette magának. Ha megtalálta is rá a választ, azt nekem nem árulta el.”

Ezen a ponton feltételezéseknél soha senki sem jutott tovább. Nem tudom, hogy található-e egyáltalán, akár „titkos” szolgálatok útján — amelyek egyébként korántsem azok — olyan kis- vagy nagyhatalom, amely vállalná a leleplezés kockázatát nyomozás vagy bírósági eljárás alapján. Az mégis bizonyos, hogy a török nem volt egyedül és hogy menekülését

előre megszervezte. A kúria egyik monsignoreját, aki kocsiját aznap az oszloposor mentén hagyta, két napszemüveges egyén felszólította, hogy tűnjék el onnan — anélkül, hogy igazolvánnyal vagy jelvénnel igazolták volna magukat és eljárásukat. Cinkosok? A monsignore meg van erről győződve. Kevésbé valószínű, hogy a gyilkos csak saját magára hagyatkozva indult el a Szent Péter térre; hogy onnan mindössze egy olyan pisztoly védelme alatt akart visszatérni, amely könnyen eláruhathatta volna kilétét és amely a negyedik lövés után csütörtököt is mondott. (Ez egyébként az aznapi csodák egyike.)

De a professzor visszatér betegére. Egyelőre még a sebészileg kialakított, ideiglenes végbélnyílással kellett élnie.

„A szentatya pontos, részletes magyarázatot kért a bél anatómiájáról, normális működéséről és arról a módozatról, ahogyan e funkciók átmeneti pótlásáról gondoskodtunk. Nem azért, mert máris a második operációra gondolt, amely ettől az állapottól majd megszabadítja, hanem csak azért, hogy pontosan ismerje akkori helyzetét. Ettől kezdve vita és ellenvetés nélkül elfogadott minden orvosi intézkedést.”

„A második kórházi kezelés idején a vizsgálatokat megsokszoroztuk és kibővítettük, kiterjesztve azokat a computerizált axiális tomográfiára is (röviden CAT), és mihelyt a leletek azt mutatták, hogy klinikailag gyógyult, elhatároztuk a második műtétet. Számára ez a normális életmódhoz való visszatérést jelentette. De mikor? Operáljuk meg most rögtön, alighogy kiállta a cytomegalovírus-fertőzést? Tudva azt, hogy a beteg kondíciója még nem a legjobb, továbbá, hogy az éppen leküzdött fertőzés fellobbanását kockáztatjuk, bevallom, időnyerés céljából azt mondtam neki: „Szentséged máris visszatérhet a Vatikánba”! Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a veszély napról napra csökken. De ő egyáltalában nem így gondolkodott. Csakis akkor akarta elhagyni a kórházat, amikor újra olyanná vált, amilyen eredetileg volt. A második műtét előtt nem akart távozni. Amikor újra összeültünk, hogy meghatározzuk az új műtét időpontját, váratlanul ő maga is felszólalt, lényegileg a következőket mondván nekünk: „Ne felejtsek el, hogy az orvosok ugyan önök, de a beteg én vagyok, és nekem most a beteg problémáit kell megosztanom önökkel, mindenekelőtt a következőt: nem kívánok visszatérni a Vatikánba, csak majd teljesen gyógyult állapotban. Nem tudom, hogy mi a véleményük, de én a magam részéről igen jól érzem magam. Még akkor is állítom, hogy így van, ha a leletek esetleg az ellenkezőjét mutatnák. Úgy érzem, hogy elég jól vagyok ahhoz, hogy elviseljem a következő

operációt.’ Arról igyekezett tehát meggyőzni bennünket, hogy az orvos—beteg viszonylatban az orvos nem lehet olyan orákulum, aki felülről dönt betege sorsáról. Mindent közösen kell elhatározniuk. Igaz, hogy az egyik félnél van a tudás és az orvosi szakismeret, a másikinál található azonban mindaz, amit a beteg személy sajátmagáról tud. Erről mi gyakran megfedleküzünk. Jól jött a figyelmeztetés.”

„A pápa múlt év augusztus 14-től gyógyult volt. Semmilyen komplikáció sem lépett fel.”

„Azt mondanám, hogy ‚sebészileg’ a merényletet követő nyolcadik napon gyógyult volt már. Majd a vírusfertőzés következett, amely alaposan igénybe vette. A második műtét után aztán abból a bajból gyógyult meg, amelyet mi okoztunk a végbélnyílás áthelyezésével. A második operációt követő hetedik napon szedtük ki a varratokat és közöltük vele: ‚Szentséged teljesen gyógyult, holnap elhagyhat bennünket.’ És augusztus 14-én valóban elhagyta kórházunkat.”

„Rövid egyhetes pihenő után augusztus és szeptember folyamán továbbra is figyelemmel kísértem őt. Kijártam Castel Gandolfóba, ahol októberig lábadozott. Azt javasoltuk neki, hogy lassan, fokozatosan lásson hozzá újra szokásos napi munkájához. Eredménytelenül. Amint jobban volt, többé nem kímélte magát.”

„Igaz, lefogyott. De ez nem a műtét, a fertőzés vagy annak következménye, hogy azonnal a munkába vetette magát. Nem. Mi javasoltuk, hogy ellenőriztesse a testsúlyát. A merénylet előtt túl súlyos volt. Aki elmúlt 60 éves, az inkább kevesebbet nyomjon, mint többet! Megfogadta az előírt diétát és most jól is érzi magát.”

„Az ujjá? Spontán gyógyult, Fineschi professzor ellenőrzése mellett. Ami a végeredményt illeti, arról bárki meggyőződhet.”

„Még egy utolsó szót: a pápa túl sokat dolgozik. Ezt legutóbb meg is mondtam neki. Nem az orvos mondta, mert orvosra már nincsen szüksége, hanem — ha szabad ezt a szót használnom — a barát. Egy bizonyos életkort elérve mindenkinek mértéket kell tartania, különösen akkor, ha szervezete súlyos sokkot élt át. A túlhajtott munka még a fiataloknak is árt.”

Crucitti professzor mindezt két műtét, két kávé és két cigaretta között mondta el. Ezzel a megjegyzéssel búcsúzott: „Az orvosoknak általában betegekkel van dolguk. Nekünk, sebészeknek nem mindig. Aki pl. töréssel érkezik hozzánk, az valójában nem beteg, hanem mi vagyunk azok, akik a narkózással és az operációval betegé tesszük. Egy okkal több, hogy

közöttünk — a sorszámozott beteglaphoz fűződő viszonyt helyett — az ember és a másik ember közötti bizalom légkörét teremtsük meg.”

Egy másik nagy sebész mondta nekem egyszer:

„Én nem röntgenfelvételeket operálok!”

IV.

A kedvesnővér elpirult a gondolatra, hogy neve esetleg megjelenik majd ebben a könyvben. Legyünk tehát tekintettel szerénységére. Azok közé a kicsattanó egészségű ápolónők közé tartozik, akiknek sikerült a kör négyszögesítése: egyidejűleg tűnik kereknek és szögletesnek. Vidám, életteli teremtés, azokra a kertészekre emlékeztet, akikről azt tartják, hogy „zöld a kezük” a sok munkától, annyit fáradoznak azon, hogy egy növényt megmentsenek a kipusztulástól. Ez az adottsága jól jött betegének: energikus odaadással viselte gondját, ápolta.

A Maria Bambina (kisdéd-Mária) nővéreinek rendjébe tartozik.

„Nos, íme ez a szentatyá szalonja. Nem, nem cserélt ki semmit és nem is hozott ide nagyobb tárgyat, csak dossziékat. Sok-sok irattartót, aktát. Ruházatot? Nem, azt sem. A kórházét hordta: a gallértalan fehér inget a kis megkötővel a nyakán, meg ezt a kék köntöst, amelyet minden betegünk visel. Ebben sétálgatott folyosóján vagy mifelénk, ha a kápolnába igyekezett. Van ugyanis egy kicsi kápolnánk a tizedik emelet egyik részén, amit csak mi használunk. Ha dolgozni akart, áthozták a szalonba szobájának asztalát, amely az ágy lábánál egyúttal oltárul is szolgált, ha misézett. Annyira kevésbé volt igényes! Soha nem kért semmit. Véleménye szerint túlságosan sokat foglalkoztunk vele. Persze, hogy az első napon elfogódva közeledtem hozzá. A pápa! De ez másnapra már elmúlt, helyrezökkentem. Egyik nap azután, amikor nem akart kiszállni az ágyból, rá is szóltam: „Szentatyám, fel *kell* kelnie, hogy új erőre kapjon!” Elnevette magát: „No nézd csak, hová lett a nővérke félénksége?” Ért hozzá, hogy egy szóval, vagy csak egy mosollyal is meghitt légkört teremtsen. Igaz, az ágya nem volt különösen nagy. No, nem gyermekágyat teszünk a szobákba, pusztán azért, mert a kisdéd-Mária nővérei vagyunk! Ezek az egész kórházban egységesek: könnyűszerkezetűek, gördíthetők. Ez különösen a betegek szállításakor praktikus; nem kell őket a tolóágyra áthelyezni — az összes műszerrel együtt.”

„Ez az olasz méret kissé talán rövid is volt számára, de végülis jól elhelyezkedett benne. Egyébként is mindennel és mindenkivel jól kijött.

Nagyon könnyen kezelhető, problémamentes beteg volt. És milyen egyszerű! Ugyan ki jött volna rá, hogy ő a pápa, ha nincsenek mindig anynyian körülötte? Igen, valóban ő volt az első, akit az épületnek ezen a részén helyeztünk el, amely azelőtt az ügyeletes orvosok pihenőhelye volt. Ezt a képet hagyta nekünk, ezt a Szűzanyát, akit betegek vesznek körül és ő, aki éppen a háttér felől érkezik. Meg ezt a nagy, czestochowai ikont az ágya előtti falon. Nem, sohasem sétálgatott el más emeletekre. Sokszor nyitott be a folyosó végén a nekünk fenntartott ajtón a zárt területre, hogy kápolnánkban imádkozzék. Mindig így tett: először a padlóra térdelt le, majd egy pillanat múlva az első padba, fejét kezeibe hajtva. Reggel és este. Egyik vasárnap akkor nyitott be az ajtón, amikor már más betegek is voltak ott. Mennyire megilletődtek!”

„Nem beszélt sokat, mint a külföldiek általában. Alkalomadtán szeretett térfáلكozni. Egyik nap szobájából kilépve és nem látva senkit a folyosón, hallottuk, amint mondja: „Hát így van ez! Mind elmentek, elhagytak engem mindannyian!” — Ott voltunk persze mind, az egyik vagy a másik helyiségben, ezzel-azzal elfoglalva — nem is beszélve a lépcsőházi őrkőről, meg a szolgálati bejárat, az alattunk és a felettünk levő emeletek őrségéről. Az ablaküvegek vakok, és mint látja, el is lehet őket takarni ezekkel az át nem látszó táblákkal. De ő odament az ablakhoz és megáldotta a szemközti pavilon betegeit. A saját épülettömbje betegeit, akik nem láthatták, utolsó este magához kéréte; igen, szükség esetén gördülő ágyaikkal együtt vagy tolokocsijukban. Nem, a merénylet másik két sérültjét nem a Gemelliben kezelték. A karján sérült fiatal amerikai nő idejött meglátogatni, a másikat később a Vatikánban fogadta. Sokat imádkozott. Egyszer azt mondta nekem: „Az egész világnak joga van sokat elvárni a pápától, ezért tehát a pápa soha nem imádkozhat eleget.” Nem, nem képzeltem másnak. Talán azért sem, mert amikor még a konklávé előtt barátját, Deskur érseket jött meglátogatni, én fogadtam itt. Már akkor feltűnt, milyen egyszerű, milyen emberközeli. Szinte kézzel fogható volt. Karnyújtásnyira.”

Manni professzor a gránátalmákat juttatja eszembe, amelyek durva héj alatt nagyszámú, vércseppre emlékeztető magocskát rejtenek. Érzékenysége rendkívüli és elbeszélése közben nem is egyszer, bocsánatot mormolva szakítja félbe mondanivalóját, fejét hol erre, hol arra fordítva, mint a fuldokló, aki levegő után kapkod. Neki nem kell „összeszednie” az emlékeit, inkább kiszabadítania magát szorongatásukból.

„1967-ben tanítómesteremmel, Valdoni professzorral együtt már részt vettem egy pápa, VI. Pál megoperálásában. Akkor én végeztem az altatást. De az akkor, ott, egyáltalában nem ugyanez az eset volt. Minden elő volt készítve, a beteget is beleértve. VI. Pált a Vatikánban operáltuk meg, a pápai lakosztály egyik helyiségében, amelyet XII. Piusz vetítőteremnek rendeztetett be. Elhoztuk mindazt, amire szükségünk volt egy komplett műtő berendezéséhez: műtőasztalt, lámpát, az altatáshoz és az újraélesztéshez szükséges készülékeket és műszereket stb. Senki nem is gondolt arra, hogy a pápát kórházba küldje. Maga a gondosan előkészített operáció kevésbé aggasztott bennünket, mint az a félelem, hogy esetleg elfelejtkeztünk arról a — tudja? —, sohasem-szükséges' gyógyszerrel, amelyről utóbb esetleg mégis kiderül, hogy nélkülözhetetlen.”

„Május 13-án a helyzet valóban nem volt azonos! Amint a rádióból értesültem a merényletről, haladéktalanul rohantam a kórházba, ahová a szentatyát már beszállították: csaknem eszméletlenül, kivérzetten érkezett, a belső vérzésektől végsőkéig kimerülten, ami hamarosan halálossá válhatott volna. Vérnyomása percről perce sülyedt. Amikor a műtőasztalon vérrel borítottan láttam, két karját a vérátömlesztés és az infúzió miatt mozdulatlanra rögzítve, keresztre feszített Krisztusnak tűnt. Igen! Krisztust véltem látni a keresztfán!”

„Lehajoltam hozzá, hogy lehúzzam gyűrűjét, amire még senki sem gondolt ebben a zűrzavarban, ebben az általános izgalomban — majd irányítottam az altatást. A műtét mint tudjuk, több órán át tartott. Az oly borzasztóan szétroncsolt emésztőberendezés helyreállítása igen hosszadalmas volt. Tovább bonyolította az ügyet az átszakított szigma, amely a hasüreg elfertőződését vonhatta maga után, mindazzal a veszéllyel együtt, amelyeket ez operáció közben okozhat.”

„Szerencsére minden nagyon jól ment. Éjfél körül átszállítottuk az intenzív osztályra. Kevéssel később, amikor az altatás hatása megszűnőben volt, föléje hajoltam, hogy ezt mondjam: „Szentatyám, most Önön a sor, hogy nekünk segítsen. Az orvosok sok mindent megtettek Önért, most pedig teljes együttműködését várják, hogy ezen a nehéz pillanaton túljussunk.” Fejmozdulatával jelezte egyetértését.”

„Szinte sohasem panaszkodott. Amint újra beszélni tudott, első szavai a hála, a köszönet és az elismerés kifejezései voltak — csaknem bocsánatot kért azért a zűrzavarért, amelyet a kórháznak, az orvosoknak, a nővéreknek és az egész jelenlevő ápolószemélyzetnek okozott. Ezzel újra elaludt.”

„Szinte halott voltam már a fáradtságtól. A folyosón embertömeg lökdösődött és még el kellett készítenem az orvosi jelentést. Pertini államelnök felhasználta a kavarodást és fehér köpenyt kerítve magának, bejutott az intenzív kezelőszobába. Nagyon büszke volt rá, hogy az egyetlen volt, akinek sikerült oda belépnie.”

„A pápa öt napig maradt ott. Ezek voltak a döntő, a meghatározó napok; mert köztudott, hogy ez alatt az időszak alatt léphetnek fel a szövődmények. Szerencsére a siker teljes volt. Az utolsó napon, mihelyt a veszélyt jelző piros lámpa kialudt, átszállítottuk őt a tizedik emeletre. Kéretett engem, és a szenátus elnökének, Fanfaninak egy festményével ajándékozott meg — aki egyszemélyben tehetséges festő is. A czestochowai Szűzanyát ábrázolta. „Professzor úr — mondta — kérem fogadja el tőlem emlékül ezt a képet köszönetként mindazért, amit tett.”

„Akkor könnyű futotta el a szememet, mint ahogyan most is. Mindannyiunknak még egyszer köszönetet mondott. Kérem, bocsássa meg, de amint erre a pillanatra visszagondolok, mindig újra erőt vesz rajtam a megindultság.”

„Akkor ezt mondtam neki: „Nem hagyom magára — magam és munka társaim feljárunk majd, hogy az általános-orvos kollégákkal karöltve továbbra is figyelemmel kísérjük állapotát. Legyen boldog — túljutott a veszélyen! Nagy öröm ez mindannyiunk számára!”

„Amikor visszamentem hozzá, emlékeztetett erre a pillanatra, és újra látva megilletődöttségemet, ezt mondta: „Professzor úr, az ön meghatottsága veszélyessé válhat! Azt kockáztatja vele, hogy előidézi az enyémet is!” Íme, a pápa előtt álltam tehát, és ő az én megindultságomról beszélt, mint ahogyan néhány hónap múlva feleségemnek és két fiamnak is (az egyik orvos, a másik ügyvéd). Ha visszagondolok rá, megint könnybe lábad tőle a szemem.”

„Tudja-e, hogy május 12-én, a merényletet megelőző napon, a pápa megtekintette a Vatikánváros orvosi pavilonját? Néhány hónappal azelőtt monsignore Fiorenzo Angelini kezdeményezésére a katolikus orvosok felajánlottak egy, az intenzív kezelésre mindennel felszerelt mentőkocsit, hogy a betegek segítségére lehessen a Szent Péter téren. Volt ott már egy kis sátor az elsősegélynyújtás számára, de orvosi szempontból az nem volt kielégítő. Az új mentőkocsit az orvosi pavilon meglátogatásakor mutatták be a pápának. Ez volt az a második kocsi, amelyik másnap a Gemellibe szállította.”

„A pápa itteni tartózkodását az én „90 napos klastromi életem”-nek

szoktam nevezni. Május 13-tól augusztus 14-ig valóságos főhadiszállást kellett fenntartanunk. És hogy mi mindent kellett hallanunk! Mindenki a pápával akart törődni és mindegyikük a legképtelenebb feltevésekkel állt elő, vagy sajátos gyógykezelési módokat talált ki; még akkor is, amikor már bizonyítékunk volt rá, hogy a lázát cytomegalovírus okozza, volt, aki mindenáron arról akart bennünket meggyőzni, hogy egészen másról van szó. . . . Igaz, a pápa mindenkié, és semmi sem természetesebb, mint hogy ilyen esetben az egész világ aggódik érte. Mégis, fájó volt látni, hogy jelentéktelen, mellékes eseményeket hogyan torzítanak el és fújnak fel fantasztikus módon — ha ugyan nem voltak ezek teljesen légbőlkapottak.”

„Ezt előre bocsátva, nagyra értékeltük a tényt, hogy kitűnő külföldi kollégák érkeztek a szentatyát megvizsgálni. Így mindenki meggyőződhetett róla, hogy a műtét tökéletesen kivitelezett és az alkalmazott terápia az esetnek megfelelő volt.”

„A második kórházi kezelés idején azok közé tartoztam, akik az újabb műtétet későbbi időre javasolták. Hőség volt. Ilyen körülmények között semmilyen más beteget nem operáltunk volna meg. Azt mondtuk neki: ,Túlélte egy nehéz operációt és azt jól elviselte; átesett egy súlyos fertőzésen és azt is legyőzte. Nos ez jó — de most egy vagy két hónapig pihenésre van szüksége. Októberben operáljuk.’ ”

„A pápának azonban vasakarata van. Nem akarta elhagyni a kórházat, csak normális életvitelt biztosító körülmények között. Tréfálkozva mondtam neki: ,Természetesen, ha Szentséged annyira itt akar maradni, nem fogjuk kitenni az ajtón.’ ”

„Azt válaszolta: ,Vagy rosszul van a pápa és akkor nem távozhat vagy jól van, de akkor teljesen gyógyultan, hendikeyp nélkül keljen útra!’ Bélprozetise ugyanis nem engedte, hogy teljesértékű embernek érezze magát.”

„Szilárdan ellenállt! Tréfálkozott velünk: ,No, mit mondott ma a főtanács? Mit döntött nélkülem a szanhedrin?’ ”

„És így eljött arra a tanácskozásra is, amelyen meg kellett állapítanunk a második műtét időpontját. Szót kért, és fél- vagy háromnegyedóra hosszát beszélt. A betegek és az orvosok közötti kapcsolat témáját egész mélységében kifejtette. Közöttük folyamatos párbeszédnek kell kialakulnia. Nagyon tanulságos volt, nagyon szép lecke. Meggyőződött bennünket. Ha előzőleg azt mondják nekem, hogy engedni fogok, nem hittem volna el. De neki nem lehet ellenállni. Ha elhatározott valamit, kitart mellette.

Pl. a világ minden ellenvetése és ellenérve sem tudta eltántorítani attól, hogy Angliába, majd Argentínába elutazzék.”

„A Gianicolo-dombon levő Bambino Gesù Gyermekklinika új, szívbébszeti pavilonjának felavatásakor nemrég újra találkoztam vele. „Ön remek formában van!” — szólt oda nekem, mire azt válaszoltam, hogy én meg éppen ugyanezt állapítottam meg öröla.”

„Rendkívül robusztus ember; hogy a merényletet így kiállta, azt a hegyeket járt sportember testi erőnlétének is köszönheti. Naponta óriási testi és szellemi erőfeszítést vállal. Életvitele megdöbbenett: nem más, mint szüntelen, folyamatos elkötelezettség! Szinte nem is hihető, hogy egy olyan békeszerető ember mint ő, gyilkos terrorista áldozatává legyen! A békességért síkra szállni és ezért pisztolylővéseket kapni jutalmul! Ez igen kemény lelki megpróbáltatás lehetett. Különösen az ő számára, aki annyira emberi, annyira jó, annyira ért hozzá, hogyan kell az emberek közötti távolságot megszüntetni.”

„Egyik nap a folyosón áthaladtában rajtacsípett, amint egy bonbonos dobozból, amellyel az egyik nővér megkínált, éppen igyekeztem egy szemet kihalászni. „Nicsak — mondta — torkoskodunk, torkoskodunk? Mint a nagypapák és a kisunokák?” „Már nem vagyok gyerek és még nem nagyapa — fiaim még nem házasok — egyébként pedig nem is igen kedvelem a csokoládét” — válaszoltam. Rámnemetett. Ez ugye apróság, mégis mutatja, hogyan sikerül neki bármilyen pici ügyből is baráti kapcsolatot teremtenie.”

„Páratlan ember, nem mérhető senkihez. Soha nem fogom elfelejteni a közelében eltöltött napokat. Rendkívüli élményt jelentettek számomra. Fiaimnak mondtam is: „Gyerekeim, apátok ritka szerencsés ember!”

Mindazok alapján, amit ez az apa elmondott magáról, alighanem ők is azok!

Június 3. és 24. között nem volt orvosi jelentés. A 3-án kelt 18. számú adta hírül, hogy a műtét utáni állapot kielégítő módon alakulva a „klinikai, funkcionális paraméterek a normák határára belül maradtak”, a szentatyának tehát nincs szüksége többé kórházi kezelésre, ezért elhagyta a poliklinikát. A szöveg az orvosoknak betegük iránt kifejezett elismerésével végződött — azért a folyamatos türelemért és derűért, amellyel mindenkinek példát adott.

Ebben a pillanatban a szentatya barátai — akik két vagy három milliórdnyian vannak ezen a Földön — fellélegezhetnek.

De ez csak rövid fegyverszünet volt. A 19. számú, 24-én kiadott orvosi

jelentés tudatta, hogy a betegnél az általános javulás időszaka után magas láz lépett fel, hozzá heveny mellhártyagyulladásos folyamat társult, de azt a megfelelő terápia hamar visszaszorította. A visszatérő láz ugyanakkor újabb kórházi ápolást tett elengedhetetlenül szükségessé.

A járulékos vizsgálatok és a computerizált axiális tomográfia (CAT) kizárták a műtét következményeként fellépő szövődményt. Ezzel szemben a virológiai elemzések kimutatták a cytomegalovírus-fertőzést.

Tudni akartam, hogyan tudott ez a további „terrorista” beférkőzni a szentatya szervezetébe és azt olyan hirtelen lerobbantani?

Sanna professzor, a Katolikus Egyetem Orvosi Karának dékánja, a híres mikrobiológus azzal kezdi, hogy felsorolja a baj tüneteit: láz, kórosan elváltozó vérkép, tüdő- és májzavarok:

„Nagy szerencse — mondja —, hogy mindez nem a műtéti beavatkozás következménye volt, minthogy egy újabb műtétet a beteg akkori állapotában aligha viselt volna el. Ezzel szemben a cytomegalovírus jelenlétét nagyon hamar, már június 20. után sikerült kimutatnunk. Tudnunk kell, hogy ezt a vírust vérátömlesztéssel be lehet vinni a szervezetbe. A műtét alatt nagymennyiségű friss vérre volt szükség. Minthogy pedig a sebesült az egyik ritka vércsoporthoz tartozik, sokan voltak a véradók. Természetesen kiépített szervezetünk van erre a célra, de aznap Olaszország legtávolabbi sarkából is érkeztek véradók. Emlékszem, láttam, amint a római tűzoltók parancsnoka hozott jónéhány palack vért. Szerencsétlenségünkre a véradók egyike vírushordozó lehetett. Az ilyen véletlenek nem ritkák. Csak három vírus vihető át transzfúzióval: a hepatitis B, a ragályos mononukleózis és a cytomegalovírus.”

„Azonnal gondoltunk erre és mindjárt az első kórházi naptól kezdődően laborvizsgálatokat folytattunk hepatitisre, mononukleózisra és cytomegalovírusra. Az első kettő negatív eredménnyel járt, a harmadik azonban kimutatta az IGM antitestek jelenlétét. Bizonyos antitestek az immunglobulin M csoportjából, amelyek nagyon gyorsan képződnek és hamarosan eltűnnek újra, heveny fertőzést jeleznek. Az ezt követő időben ezek az antitestek folyamatosan tovább sokasodtak, és végül igen magas százalékarányt értek el.”

„A laborvizsgálatokat rekordidő: 3 nap alatt végeztük el. A cytomegalovírus tenyésztésben történő izolálásához emberi sejteket használtunk, mert olyan különleges, *specie-specifico* vírusról van szó, amely kizárólag ezekben életképes. E sejtek *fibroblastok*, hosszúkás kötőszövetsejtek. A vírus kitágítja őket, ezért beszélünk *cytomegaliáról*. A kórokozó

focus-t képez, amit *cytopatíco*-nak nevezünk. A cytomegalovírus jelenlétét azzal bizonyíthatjuk, hogy speciális antitestekkel „cementáljuk”. Ezen a módon tudtuk a pápa esetében is megállapítani.”

„Nem, nincsen antibiotikum-ellenszere, csak az általános, roboráló terápia: segítséget nyújtunk a szervezetnek a vírus leküzdésére. Amilyen hasznosak az antibiotikumok sebészeti szövődmények leküzdésére, olyanira nem használhatók ebben az esetben. El is hagytuk azokat. És valóban, a beteg szervezete nem is késlekedett biztatóan reagálni. Szervezete volt az, amely végülis legyőzte a vírust.”

„Ő egyébként látni is akarta azt — ezért diafelvételeket hoztam neki róla.”

Azt kérdezem, megbizonyosodhatunk-e arról, hogy ezt a betyár vírust valóban ártatlanná tettük, vagy pedig váratlanul új életre támadhat? — Esetleg éppen akkor, amikor azt már kipusztítottnak hittük?

„A cytomegalovírus a szervezetben sokáig életképes marad és újra aktívvá válhat. De a szentatyát alaposan megfigyeltük, és semmi olyat, ami aggályra adna okot, nem állapíthattunk meg. — Ellenkezőleg! Ha arra gondolok, hogy Fatimában, Angliában, Argentínában és Svájcban¹ járt, ahol — ahogyan olvastam — 10 órán belül 12 beszédet mondott, kísértésbe esem, hogy azt mondjam: — Túlságosan is jól van! Olyan terheket vállal magára, amekkorák elhordozását a világon senkitől el nem várhatjuk. Ez gondot is okoz nekünk. De már a kórházban is így volt: mihelyt a láz ideiglenesen eltűnt, azonnal munkához látott. Iratrendezőkkal a hóna alatt láttuk járkálni. Később tudódott ki, hogy a „*Laborem exercens*” enciklikát dolgozta át és korrigálta a kórházban.”

Sanna professzor ezután a „főtanács” híres üléséről számol be. Az orvosok a második műtétet a lehető legtovább akarták halogatni. (Márcsak azért is, hogy egy másodszori vérátömlesztéssel járó veszélyt elkerülhessenek.) De a pápa meggyőzte őket, hogy augusztus ötödikét, Havasboldogasszony napját jelöljék ki, hogy ő — ha minden jól megy — tizenötödikén, Mária mennybevitelének ünnepén a Szent Péter téren lehessen. A liturgikus naptár tehát győzött az orvosi időbeosztás tervén; a galamb keresetlen egyszerűsége az Aesculapius-pálca körültekintő okoskodásán. Sanna professzort és minden kollégáját ámulatba ejtette a szentatyá érvelése, amelyet Tresalti professzor röviden és találóan így foglalt össze:

¹ Egy napra Genfben. (A fordító.)

„Egész életemben az *ember* jogaiért küzdöttem; — ma én magam vagyok az *ember*!”

Miután beszéltem orvosaival — akik hozzáértésükért és odaadásukért megérdemlik csodálatunkat — megkérdeztem II. János Pált is, hogy úgy emlékszik-e vissza erre a felszólalására, mint egyfajta nekik szegezett ellenvetésre? Azt válaszolta, hogy akkor már elég erősnek érezte magát — bár sokan még nagyon gyengének hitték — és erről tájékoztatni akarta őket, elhatározásukban pedig ezzel is segíteni. Megmagyarázta nekik, hogyan kell a betegnek küzdenie azért, hogy saját, elveszőben levő személyiségét visszaszerezze és újra betegségének alanyává válhassék — mintsem hogy a „terápia tárgya” maradjon. Minthogy egészen a belső élet ügyéről van szó, az orvosok kétségtelenül nem felelősek ezért; tudatosítaniuk kell azonban ezt a veszélyt és tudomásul kell venniük azt az erőfeszítést, amelyet a személy önmaga visszaszerzéséért kénytelen kifejteni. Az egyén „tárgyasulásának” ezt a problémáját a társadalmi kapcsolatok egész területén, mindenütt megtaláljuk. II. János Pál szerint ez a filozófia egyik legnagyobb és a modern világ egyik legsúlyosabb problémája.

V.

Amikor a második műtétet követően Castel Gandolfóba érkeztem, az Albanói tó feletti domb még a szokásosnál is szebbnek, a napsugár még szelídebbnek tűnt. Az impozáns épület előtt elterülő, csaknem néptelen tér napernyőivel, egy sziklafal tövében meghúzódó, sajátos varázsú, elhagyott kis strandra emlékeztetett. A carabinieri őrségét a városka bejáratánál is, meg a tér sarkában is megduplázták. De a kapubejáró svájci gárdistái most is csak ketten voltak, a szokásosnál sem nem élesebb, sem nem tompább alabárdokkal. A magánlakosztályba vivő liftben együtt utaztam a kertben termett főzelék- és zöldségfélékkel és a pápát „szabadidő-öltözékben” találtam, azaz kemény kolláré¹ és vállgallér nélküli fehér reverendájában. Éppen kerti sétáról érkezett vissza; ez a kert átnyúlik Castel Gandolfo másik lejtőjére, a tenger felőlire, amely innen mintegy húsz kilométernyire van. Ezeken a hosszú, virágos teraszokon járva, minden lépésnél Domitianus hatalmas nyári rezidenciájának makacs romjaiba botlunk: a picike színházéba, amelyben a

¹ Kerek papi gallérbetét. (A fordító.)

színészek úgyszólván a császár térdei előtt játszottak, a katedrális méretű zárt oszlopfolyosó romjaiba, amely az esős napok sétaútja volt. Itt is, ott is a múlt századokkal dacolni hivatott épületek maradványai, amelyeket azonban az idő kegyetlenül beletaposott az anyaföldbe. A hajdani keresztényüldöző nem sejthette, hogy luxusának romjai egykor az üldözött békés meditációját fogják szolgálni.

Az asztalnál a szentatyának előbb valamiféle innivalót szolgáltak fel egy nagy pohárral, amelyben — nekem legalábbis úgy tűnt — rostos gyümölcsnektár-keverék volt. Az étkezés végén pedig gyengéden elébe toltak egy talpaspohárnyit abból a Loreto lankáin termett borból, amelynek színe olyan, mintha rózsaszirmokon szűrték volna át. A különböző antibiotikumok ezzel az itallal szemben ellenérzést váltottak ki benne; ez a mostani volt az első összebékítési kísérlet. Úgy itta ki borát, mint ahogyan a vitaminokat itta: sem nem élvezettel, sem nem undorral.

Nagyon lefogyott, tekintete sem nyerte még vissza teljesen szokott élességét. Továbbá, az volt az érzésem, hogy a szenvedés még hosszadalmas utóvédharcot folytat benne. Eszembe jutottak szavai: ifjúkorában mások fájdalmával szembesülve szorongás töltötte el és szinte vádolta magát, hogy számára ismeretlen az a szenvedés, amely pedig annyi embert utolér.

Ez az ismeretlen egy ünnepnapon érkezett el hozzá a gyűlölet legalantasabb régióiból, és hosszú időn át nem hagyta őt el. Megtapasztalta a szenvedésnek azt a leárnýékoló zsalugáterét, amely kirekeszt tied köréből is, áthághatatlan millimétereket vonva közéd és a feltörő együttérzés közé. Tüzes karmai között két, egymást követő haláltusán jutott túl, egyetlen panasz és — a fizikai kivételével — mindenfajta elgyengülés nélkül; tántoríthatatlan hittel szenvedve el ezt a kétszeri belemerülést a végtelenbe — mint egy régóta, titkon óhajtott keresztiséget.

Mindazonáltal sohasem félt a haláltól.

„Nem hősiességből — mondja — hanem, mert abban a pillanatban is, amikor a Szent Péter téren összeestem, határozottan olyan előérzetem volt, hogy megmentenek. Ez a bizonyosság sohasem hagyott el, a legkritikusabb pillanatokban sem, mint az első operációt követően vagy a vírusfertőzés idején.”

Azt hiszem, egy héten át az volt a legkeményebb megpróbáltatása, hogy nem a haláltól tartott, hanem sokkal inkább attól, hogy fogyatékosként kell tovább élnie mindenki és az egész Egyház terhére. De ez az én hiedelemem nem igazolódott az ő töretlen bizalma láttán. Mert amikor

környezete a klinikán óvakodott nyíltan csodát emlegetni, ő nyugodtan meg merte azt tenni: „Egy kéz lőtt” — mondta nekem aznap — „egy másik vezette a lövedék útját”. Számára nem kétséges, kinek az oltalma mentette meg a halálos találattól. A csodát dátuma hitelesíti: az első fatimai jelenés évfordulója.

Amikor egy évvel később azért ment oda, hogy hálát adjon, egy, a Lega Santa (Szent Szövetség) rendhez tartozó szerzetespap nekikészült, hogy meztelen pengével rontson rá. Csak nagyon kevésen múlt, hogy szándéka megghiúsult. A bajonettet már markában szorongatta, és mint a baka a lövészárokban, guggolva várt arra készen, hogy kiugorjon, amikor a vatikáni őrség parancsnoka lefogatta. Az integrista¹ elmeállapota — aki úgy érzi, hogy kötelessége egy pápát ledöfni, s ezáltal helyéből kimozdítani azt a sarokkövet, amelyik az ő doktrinális épületének alapja — egyszerűen megfeythetetlen. Mindenesetre a zárkából, ahová bekísérték, nem szívárgott ki semmiféle megbánás vagy bocsánatkérés hangja, sem a maga, sem pedig hozzátartozói részéről. Nem áll tehát helyt az a hír, hogy családja audienciát kért volna János Páltól — noha erre ő készen állt, és ezt tudatta is velük. Vele szemben könnyű a gyilkosok játszámája, mert amint letartóztatják őket, máris bocsánatot nyernek. Mert nincs benne olyan titkos zug, amelybe a harag befészkelhetné magát: egész lényét az Evangélium tölti ki. Hosszú ideje már. Régóta. Éppen ezért fölösleges is azt kérdezni, hogy a májusi megpróbáltatás megváltoztatta-e őt.

„Azzá válok, aki vagyok” válaszolta Demokritos azoknak, akik afelől érdeklődtek, hogy mi lesz vele. A szenvedés II. János Pált megszilárdította hitében. Egy időre sorstársává vált azoknak a betegeknek, akiknek nem győzi mondani, hogy rájuk bízsa az Egyházat és akik talán valóban az egyetlenek, akik neki segíteni is tudnak. A megpróbáltatás révén azzá vált, aki volt — és amit itt most nem merek leírni, attól félve, hogy ceruzája azoknak a kérdőjeleknek egyikét rajzolja margómra, amelyekkel ő a maga tartózkodó módján azt szokta kifejezni, hogy egyáltalában nem ért egyet velem.

A világ valamennyi kérdőjele sem akadályozhat meg azonban abban, hogy megírjam: — Ez a békességszerző eléggé hisz az emberekben ahhoz, hogy — azokat is beleértve, akik kezet emelnek rá — megajándékozhassa

¹ Az Egyház integritását a II. Vatikáni Zsinat határozatainak végrehajtásától féltő, a keresztények egységének lehetőségét tagadó irányzat.

őket is ezzel az emberbe vetett hittel; és eléggé hisz az Istenben ahhoz, hogy arra is vágyat ébresszen bennük, hogy — talán vele együtt — ők is higgyenek Benne.

Ilyen ez a pápa. A szentszéki akták, a tömegek és a lapok II. János Pálnak nevezik. De a név, amelyet Krisztus ad neki, így hangzik: Péter, a szikla.

UTÓSZÓ

André Frossard a mai francia újságírás egyik „nagy öregje” egy kelet-francia kisközségben született, de középiskolás korában már Párizsban élt, mert édesapja Louis-Oscar Frossard szocialista újságíró, politikus, a III. Köztársaság képviselője, majd többször minisztere is volt. Az ügyeskezdő kisleány az École des Arts décoratifs-be járt (iparművészeti iskola), karikaturista lett. Előbb rajzoló volt, majd riporter, tudósító, kritikus, szemleíró; a Paris Match publicistája, később az Aurore főszerkesztője. Jelenleg — inkább már csak kedvtelésből — a Figaro-ban naponta néhány soros, ironikus hangvételű karcolatban tűzi tollhegyre a közélet fonásait Cavalier seul (magányos lovag) c. önálló rovatában. Apai ágon a nagymama a falubeli zsidó pék lánya, a nagypapa katolikus vallását elhanyagoló nyergesmester, anyai nagyszülei protestáns szegényparasztok voltak. Szülei egyik vallást sem tartották, ő és kishúga felekezeten kívül, minden hit nélkül nőtt fel. „Isten nem létezett. Senki sem beszélt róla, minthogy arról, ami nincs, fölösleges szót ejteni” írta utóbb. A tengerésznél szolgált, 1943 decemberében a Gestapo börtönébe került Lyonban, a túsok barakkjába. Majdnem minden társát kivégezték, heten menekültek meg. A háború után egymás után jelentek meg művei. Elsőként haláltábori naplója, majd egy-egy dokumentált útirajz, országismergetés, életrajz, pamflet; szatírák, tanulmányok stb.

Húszéves korában egy váratlan esemény megváltoztatta egész addigi életvitelét: Barátját keresve, gyanútlanul lépett be egy templom kapuján, ahol hirtelen szemben találta magát a szentségimádásra kitett oltáriszentséggel, és ahol teljesen váratlanul misztikus élményben volt része. Felvette a keresztséget, elkötelezett hívővé vált. Azóta minden írásán átűt meggyőződése, de soha nem dolgozott egyházi lapnál. Éles szemmel — és tollal — a mindennapok történelmét írja.

Már a szakma kiválósága volt — a férfikor delén jóval túl — amikor

sorsdöntő fiatalkori élményét a „Dieu existe, je L'ai rencontré” (Van Isten és találkoztam vele) című, vékony kis önéletrajzi kötetében megírta. Ez egyszeriben világhírvé tette: 44 nyelvre fordították le. Ugyanakkor azonban rengeteg támadás is érte miatta. Ekkor határozta el, hogy a kétkedőknek, a hitetlenkedőknek közösen válaszol, és 1977-ben megírta „Il y a un autre monde” (Létezik egy másik világ) c. művét, amelyben az előbbi azzal hitelesíti, hogy párhuzamot von saját élménye és Alphonse Ratisbonne, ifjú strassburgi zsidó bankár esete között, aki egy évszázaddal korábban, hasonló körülmények között, szintén barátja után egy templomba lépve, hirtelen tért meg.

A jelen interjúkötet 1980-ban keletkezett. II. János Pál franciaországi látogatása idején szeretett volna a szellemi élet képviselőivel is találkozni, ezért 15 személyes villásreggelit szerveztek számára. A rendezőket arra kérte, hogy Roger Schutz, a taizéi prior, akit régóta személyesen ismert és André Frossard, akinek „Dieu existe” c. könyvét még Krakkóban olvasta, okvetlenül legyen közöttük. Frossard akkor adta át előbbi könyvének folytatását és egy TV-interjú ajánlatát. A zsúfolt programba ez már nem volt akkor beilleszthető, később azonban Rómából értesítette őt a pápa titkára arról a lehetőségről, hogy az elmaradt interjút írásban készíthetnék el. Frossard tehát kérdéseivel leutazott Rómába, ahol a pápa magánkápolnájában elmondott korai szentmisék után, reggelizés közben beszélgettek. Később a dialógussá átalakult néhány találkozó azonban kevésnek bizonyult, mert mindig újabb és újabb megvitatandó kérdések merültek fel, ezért az elsőket újabb találkozók követték, Frossard többször utazott Rómába egy-egy újabb témakör kérdéseivel. A csaknem halállal végződő pisztolylövések eldördülte után már úgy vélte, hogy elég kerek az összegyűlt anyag és nekilátott, hogy sajtó alá rendezze. Ekkor üzent érte a lábadozó szentatya: „Hol is tartottunk? Nem válaszoltam még minden kérdésére!” Ekkor az író Castel Gandolfóba utazott, és II. János Pál már gyógyulófélben volt, amikor befejezték a másfél évvel korábban elkezdett, hosszabb-rövidebb megszakításokkal folytatott párbeszédet. Összesen mintegy hetven kérdést vitattak meg, ezeknek hat nagy részbe foglalt kérdéscsoportját tartja kezében az olvasó.

R. J.

TARTALOMJEGYZÉK

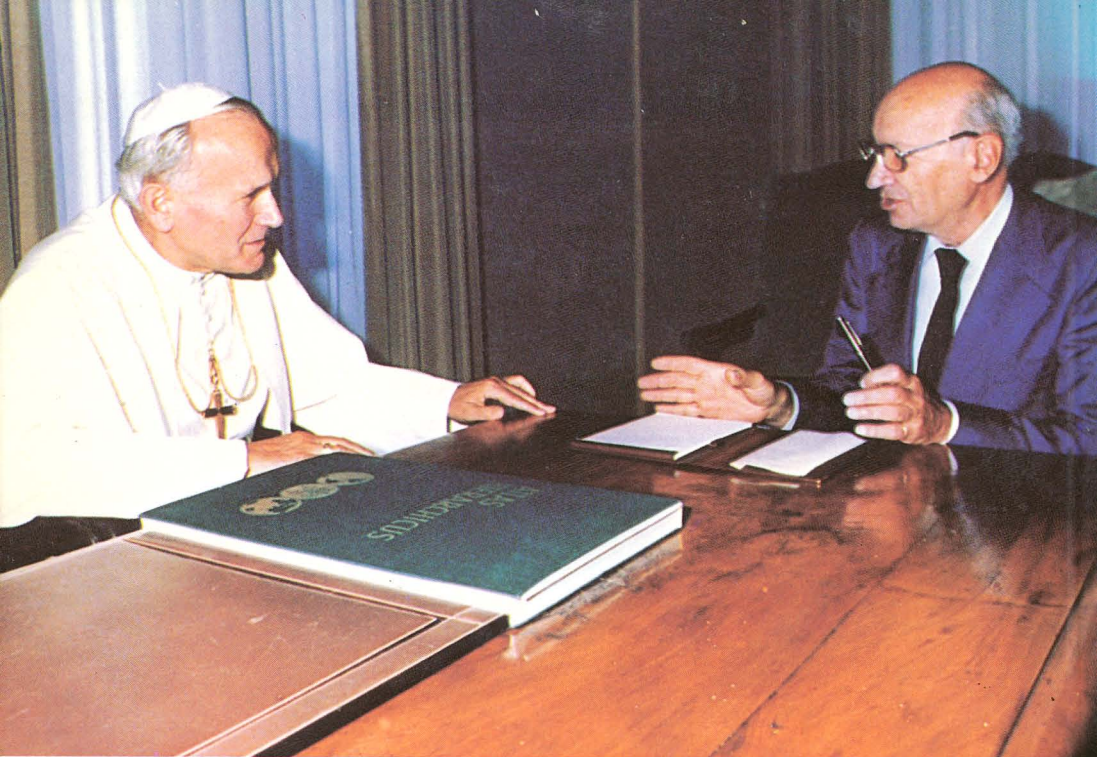
ELŐSZÓ	5
BEVEZETÉS	7
Személyisége	11
A hit	37
Az erkölcs	77
Az egyház	125
A világ	163
A merénylet	201
UTÓSZÓ	235

ISBN 963 360 410 9

**A KIADÁSÉRT FELEL: DR. ÁKOS GÉZA IGAZGATÓ
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: FONYÓDI OTTÓ**

Egyetemi Nyomda 86.5134 Budapest 1986
Felelős vezető: Sümeghi Zoltán igazgató

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1.

Ez a könyv II. János Pál pápával folytatott beszélgetésünket tartalmazza. Megengedte nekem, hogy Rómában – majd a merénylet után – Castel Gandolfóban találkozhassunk. Egy napon így szólt hozzám: „Tegyen fel nekem kérdéseket” Úgy hiszem, több mint hetven kérdést tettem fel neki. Egy elől sem tért ki. Az első így szólt: „Kicsoda Ön?”

Így kezdődött a következőkben olvasható párbeszéd:

az ő személyéről

a hitről

az erkölcsről

az Egyházzal

a világról

végül részletes ismertetés az ellene elkövetett merényletről.

Ez a könyv egyúttal önéletrajzának vázlata, hitvallásának kifejtése. Egy könyv, melyben egy pápa először szól személyes hitbeli meggyőződéséről.